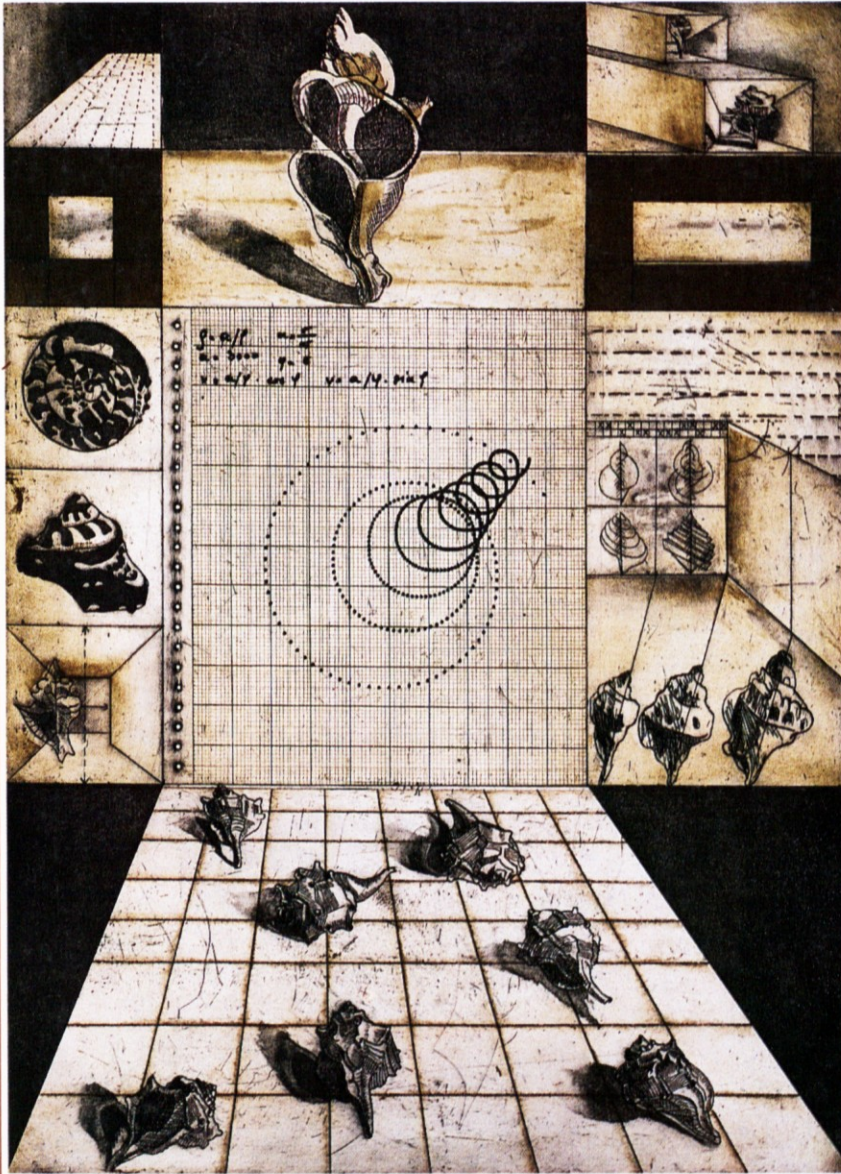

RAST – L. VII,
ŠT. 3–4 (41–42)
JULIJ 1996

ISSN 0353-6750

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

DOM

82

RAS

D2007/1930

	VSEBINA	str.	RAST št. 3-4 (41-42)
UVODNIK	Razodevanje načrtovanih hotenj	147	Jože ŠKUFGA
I LITERATURA			
Poezija	Alkimija utripa	152	Primož REPAR
	Toplina zime	153	Ivan GREGORČIČ
	Kozolci		
	Teža kamna		
	Dež		
	Nagnjen vek	154	Andrej RIFEL-FELAN
	Rana popoldneva		
	Pozabljena jesen		
	Odblesk sušca		
	Oranžni toreki		
	V tiho noč	155	Smiljan TROBIŠ
	Sreča je		
	Pri tebi	155	S. VINDIŠ
Prevod	Hvalnica letnim časom	156	James THOMSON, prevod in spremna beseda Janez MENART
Proza	Ti nisi noben moj boter	160	Jože SEVLJAK
	Stric Dolarček	162	Anica ZIDAR
	Bom še slišal glas nočne ptice? (Ob razglasitvi Jovsov za naravni park)	167	Franc ŠETINC
II OMIZJE RASTI			
	Če bi bil drek kaj vreden, bi se reveži rodili brez riti	174	Stane GRANDA
	Na sotočju zgodovine in literature	178	Aleš GABRIČ
	Zlo, ki poraja vojne, ne mineva	180	Bogdan OSOLNIK
	Kavčičeva zgodba v luči postsocialističnega obraza	183	Franci ŠALI
	O minevanju	186	Vladimir KAVČIČ
III KULTURA			
	Slovenska grafika v Novem mestu	191	Boris DULAR
	Ivan Cankar (Govor ob stodvajsetletnici njegovega rojstva)	196	France BERNIK
	Gitica Jakopin (1928 - 1996)	200	Barica SMOLE
	Eklibris v knjižnici frančiškanskega samostana	203	Felicijan PEVEC
	Petdeset let Knjižnice Mirana Jarca	206	Andreja PLENIČAR
	Knjižnica Brežice - 50 let	211	Tea BEMKOČ
	Pol stoletja gimnazije v Brežicah	214	Martin ŠOŠKO

IV NAŠ GOST

Bogdan Borčič	220	Jožef MATIJEVIČ
"Hočem, da predvsem zaživi čista likovna govorica"		
(Pogovor s slikarjem in grafikom prof. Bogdanom Borčičem)	222	Milan MARKELJ

V DRUŽBENA VPRAŠANJA

Od zemljiške odveze do agrarne reforme	234	France KRESAL
Šolska zakonodaja v duhu avtonomnosti, odprtosti in pluralnosti	247	Stane ČEHOVIN

VI RASTOČA KNJIGA

Parki za življenje	257	Mira IVANOVIČ
--------------------	-----	---------------

VII ODMEVI IN ODZIVI

Štoviček med nami	264	Rudi STOPAR
Novomeška glasbena šola srečala Abrahama	266	Lidija MURN
Prvič praznik knjige	268	Darija JAKŠE
Novosti Dolenjske založbe	270	Franci ŠALI
Upravljanje z javnimi prihodki in odhodki v očeh volivcev	277	Joža MIKLIČ

VIII GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON

	286	Karel BAČER
--	-----	-------------

IX KRONIKA

Februar - april 1996	294	Peter ŠTEFANČIČ
Sodelavci te številke	310	

RAZODEVANJE NAČRTOVANIH HOTENJ

Na ogled je postavljena druga dvojna številka sedmega letnika. Pridelek je tudi tokrat bogat. Sadovi so kaj različni in za branje izzivni. V njej je objavljeno nekaj zapisov, ki so iz znanih razlogov že dalj časa čakali na objavo. Znanim sodelavcem revije so se pridružila tudi nova imena ustvarjalcev. Izrekamo jim dobrodošlico z željo, da bi se njihova tvorna naklonjenost reviji potrjevala na straneh Rasti tudi v prihodnje. Samo zavzeti ljudje so poroštvo, da bomo celovit projekt revije, ki smo ga zastavili, tudi uresničevali skladno s programsko zasnovo, ki jo bomo v eni od prihodnjih števil predstavili in vsebinsko razčlenili po razdelkih, seveda s sodelovanjem vseh resornih urednikov.

Na naslov uredništva občasno prihajajo pisma sodelavcev in bralcev, ki pridelkom revije pritrjujejo, celo z zelo dobrimi ocenami in mnenji, pa seveda sporočila o napakah v posameznem izdelku. Ob pomanjkljivostih se posebej ustavimo in poiščemo vzroke zanje. Nismo in ne smemo biti naklonjeni skušnjavi, ki pravi, da se na napakah učimo. Če bi bilo to res, potem bi bili v našem občem dogajanju že zdavnaj brez napak in spodrsiljavev. Napake jemljejo reviji ugled, zato je treba od številke do številke skrbeti in postoriti vse, da si odgovorni za posamezne korake v nastajanju končne podobe edicije ne privoščijo minusnih točk. Vešči urednikovanj sicer trdijo, da se napake kljub vsem zaščitnim varovalkam kaj rade vtihotapijo v izdelke, vendarle naj le ostane opozorilo, da je po toči zvoniti prepozno. Seveda pa imajo končni izdelovalci revije tudi tegobne trenutke, ki se najpogosteje pojavljajo v časovnih stiskah. Iz kopice gradiv, lektoriranih, pregledanih in opremljenih s pripombami in najrazličnejšimi navodili in opozorili izdelati revijo, pa je prava umetnost. Zato imajo prav vsi, ki tako delo opravijo brez pomanjkljivosti, pravico do iskreno izrečene zahvalne besede.

Na predlog Sveta revije je Občinski svet Mestne občine Novo mesto s soglasjem potrdil, da celotno dosedanje uredništvo še naprej oblikuje Rast skladno z verificirano programsko zasnovo. Za odgovornega urednika je bil imenovan Jože Škufca (dosedanji glavni urednik), za namestnico odgovornega urednika pa Nataša Petrov (dosedanja odgovorna urednica). Svet revije in uredništvo sta predstavljena na kolofonski strani.

Navaditi se bo treba tudi na to, da se iz uredništva posameznik lahko tudi poslovijo. Za revijo take odločitve ne bodo najbolj simpatična dejstva, toda razlogom kandidatov za odhod je (bo) treba prisluhniti. Pomembno ob takih situacijah pa bo, kako pridobiti nove člane. Take, ki bodo sprejemali zahteve programske zasnove, ki bodo sposobni prijeti za pero in pripravljeni delati v prostem času, ne da bi kaj posebnega pričakovali za nagrado po opravljenem delu.

Kaj lahko se zgodi, da se kaj prevesi tja, kjer prevelike obtežitve niso zaželeno in ne utemeljene. V nadaljevanju te iztočnice se pomudimo ob pripombah, da se posamezna številka bolj bogati s prispevki iz poseganj v zgodovino kot pa z analizami in razmišljanji o času, ki ga živimo in doživljamo. Oporekati dokazom so lahko samo donkihotska početja. Zato je strokovno in človeško pošteno, da se kritikam pritrdi in poskuša uravnotežiti razmerja. Tudi v tej številki je vrsta prispevkov, ki so obogateni z zanimivimi zgodovinskimi spoznanji in dokazi. Prepoznavnimi, prijetnimi in manj prijetnimi. Zgodovina je preteklost življenja in dogajanj, zato ji je treba čimbolj verno dorekati.

Zanimivo pa je, da se tokrat objavljeni zapisi, ki oživljajo posamezna poglavja iz preteklosti, zasnovani tako, da se njihova sporočilna hotenja vpenjajo v utripe življenja sedanjega časa. To pa jim daje še posebno moč in pomen. Lahko se zgodi, da bodo posamezni tovrstni prispevki izzvali dodatna kritična razmišljanja in odzive. Zvestobo popolnejšim resnicam je treba v Rasti nenehno gojiti in potrjevati.

Sedanji čas, nabit z dogajanjem in pomembnimi spremembami, kar kliče po aktualnih prispevkih. Vsebinska področja so neomejena, kar dokazuje

tudi notranja tematska razčlenjenost revije. Ob vseh pobudah, spodbudah in povabilih pa ne kaže pozabljati, da je Rast pokrajinska revija. Zato naj se prvenstveno prepozna po tej temeljni opredelitvi in kulturni podobi. To je zapisano samo zato, da se revija ne bi odtujila svojemu primarnemu poslanstvu. Sicer pa je odprta in sprejemljiva tudi za širša obzorja s področja umetnosti, kulture, filozofije, znanosti ter gospodarskih in socialnih gibanj. In še za kaj.

V tem letu se srečujemo z vrsto obletnicami. Vsaka ima svoje utemeljene sporočilne poudarke. Že pet let je mimo od takrat, ko smo dan po kresu dočakali svojo samostojnost, suverenost. Zdravljica se še nikoli ni tako slovesno in prepričljivo slišala kot tistega dne. Ob 10. obletnici osamosvojitvenega dejanja pa bomo poudarjali tudi obdobje petih let sporazuma o pridružitvi Slovenije Evropski uniji. Naj bodo tedaj poudarki poudarjeni s čim več uspehi in prepričanjem, da so bili koraki odločitve za pridružitve pravi. Posamezni procesi na tej poti pa bodo dobili odmeve in presoje tudi na straneh Rasti. Od tod dalje velja povabiti za sodelovanje vsem, ki so pripravljeni v reviji poglobljeno razmišljati o premikih in dejanjih, ki jih bo pobudil omenjeni sporazum.

Novomeška gimnazija v svojem življenju že petič srečuje Abrahama. Pred vsem delovno, prenovitveno, s pedagoško zavzetostjo, s prireditvami, pripravami publikacij, skratka, uspešno. O slavljenki, njeni živahni izobraževalni in kulturni dediščini in njeni vlogi danes bo Rast spregovorila v prihodnji številki. Prispevke iz te tematske razsežnosti, ki pa naj bodo predhodno najavljeni, bo uredništvo sprejemalo do 25. avgusta.

Rast v tem letu ne bo mogla obiti 200-letnice začetka delovanja železarne na Dvoru. Zgodovinska izročila o njenem obstoju pravijo, da je imela izjemen gospodarski pomen za Suho krajino. Njeni livarski in kovaški izdelki, med njimi unikatni, po namenu različni in veliko je otetih pozabi, pa imajo tudi kulturnozgodovinski pomen, saj so narejeni z veliko oblikovalno spretnostjo in občutkom za lepoto.

10. maja tega leta je preteklo 120 let, odkar se je na Vrhniki rodil Ivan Cankar, pesnik, prozaist, dramatik, kritik in publicist. S svojo umetniško in kritično besedo je danes v bistvu enako prepričljiv in aktualen, kot je bil v času, ko so njegova dela nastajala in prihajala do bralcev ali na gledališke odre. Cankar je pričujoč s celotnim opusom, zato ga ni mogoče meriti in osvajati parcialno, zakaj Cankar je "umetnik, ki je izgoreval za pravico in resnico, dobroto in lepoto" (Joža Mahnič).

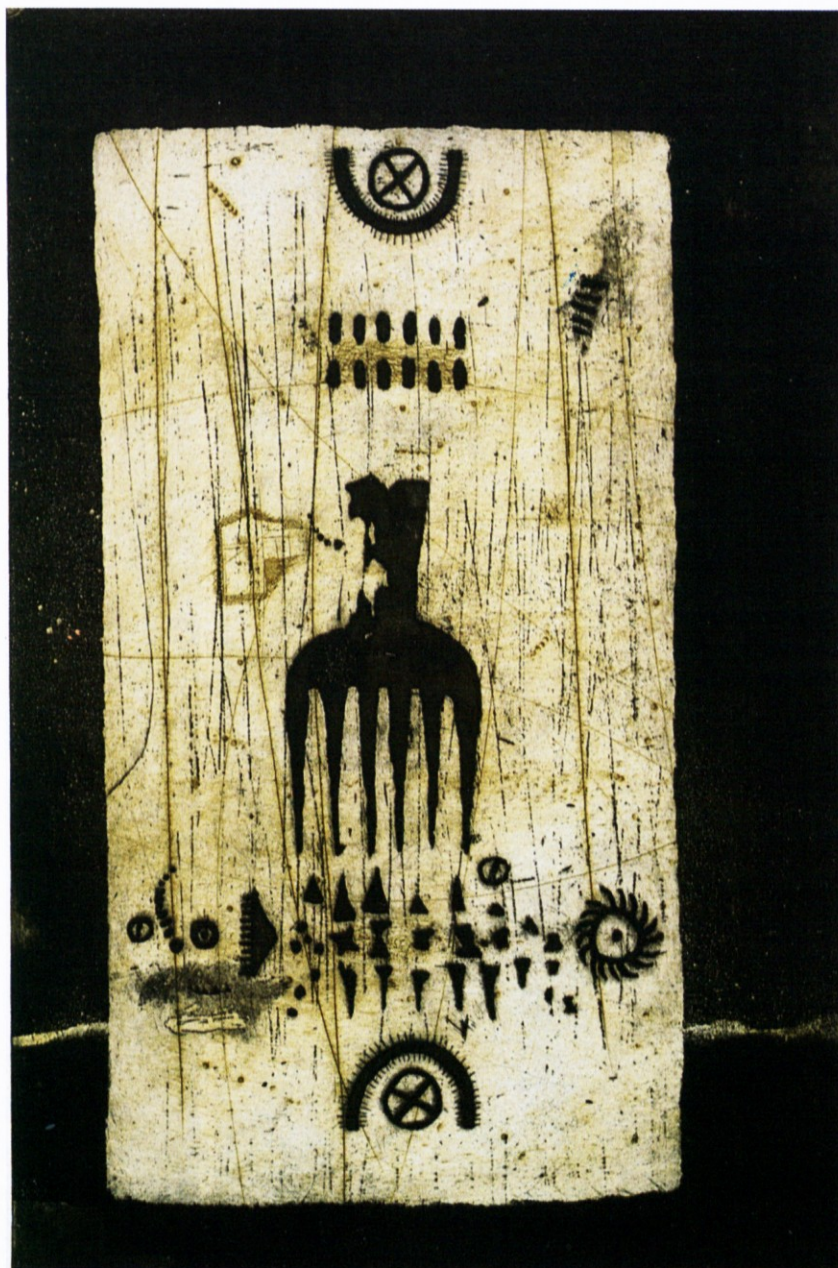
"Črpamo iz korenin in lovimo prihodnost", je bil moto dijakov ljubljanske aranžerske šole na predstavitvi njihove ustvarjalnosti na letošnjih Dnevih slovenskega izobraževanja. Misel ni bila pobrana iz kakšne učene literature. Njihova je. In modrost razodeva. Saj po prihodnosti ne moreš kar seči in jo utrgati. Smotno pa je črpati iz korenin. Zato, da se ne zatajimo. Zato, da se ne bomo zatajili. Modro pa je, če črpamo iz korenin in iz sebe lovimo prihodnost.

Iskrena hvala vsem, torej avtorjem prispevkov in uredništvu, za naporna prizadevanja, ki so porodila ta sad.

Novo mesto, 15. junija 1996

Jože Škufca

Bogdan Borčič: RIBIŠKO ZNAMENJE I, barvna jedkanica in akvatinta, 1963

RAST – L. VII.
ŠT. 3 – 4 (41 – 42)
JULIJ 1996

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

I

LITERATURA

*Vleka iskanja:
nit daljnega pogleda,
ki išče klobčič.*

*Beg - sam pred plimo:
razbičana skalnata
obala pramorja.*

*Najina lutnja:
zlato zvenenje glasov
na svitu molka.*

*Modro ivje - na
gladini zlatega mostu
glas radosti.*

*Ljubeče stika -
Požar so pogasili
škrati iz srca.*

*Pobožáš mojo
bolečino. Oklenem se
tvojih belih rok.*

*Zle rože na tvoj
tresljaj okamenijo srčnost
na mojem obrazu.*

*Piš, šepet vetra,
srce v ognju objema -
k sebi me stisne.*

*Zdirjaj, prehiti
ždlost neke balade.
Tam je nagla smrt.*

*Skrivnostna blaznost:
strogost čistih zvezdnih
namigov - mami.*

*Zima iz spomina:
Koča lesena,
s slamo in snegom
pokrita.
Pod napuščem mir
poseda
in skladovnica drv.
(Svež vonj lesa
na gluhem dihu
snega.)
Z neba
ledena sinjina,
s strehe
v napušč navpično
svetilke koruze
žarijo.*

*Skoz mrežnico časa
zasnežijo asociacije.
(Kot po pivniku
se razleze
toplina.)
Izza poševnih,
izza navpičnih,
izza vodoravnih
skladov
priletajo sinice
zobat z dlani
koruzna zrna
sonca.*

KOZOLCI

*Kaj sanjajo
kozolci,
naslonjeni
na molk
večera?*

TEŽA KAMNA

*Ohlajena magma,
ohlajena bolečina
v roki zrakastega časa?
Zgoščena prapodoba bega,
v negibno kroglo
ujeta reka?
Gladka glina praiživira,
izlizana trpkost
brez spomina?*

*Nikdar ne boš izvedel,
kaj je kamnu kamen,
amnu amen.*

DEŽ

*Dež
se je odpravil
na kratek
sprehod
po njivah
in travnikih.
Drevesa
ga opazujejo
z odprtimi
dežniki.*

Andrej Rifel - Felan NAGNJEN VEK

*morala si odkimati večeru
vsiljivemu vabilu temnih ur
slečen plašč na stolu
je čakal da ga vzameš
pustila si okno odprto
morda se ujame kakšna zvezda
na limanice neizrečenih obljub*

RANA POPOLDNEVA

*na dlani nosiš bodečo rožo
praske njenih ostrih trnov
spreminjajo zemljevid moje kože
prepozno sem spoznal
da se moram skriti
da moram pobegniti ulice stran
ko mi vržeš rožo v obraz*

POZABLJENA JESEN

*poroko s hladnim viharjem
si sklenila v naglici
in kar se mene tiče
je povsem neveljavna
že res da si skuštrana
da skrivaš od dežja prebičan obraz
a zame si še vedno čebela nedolžna*

ODBLESK SUŠČA

*podoba v barvnem steklu si
s soncem se igraš
si kipec iz porcelana
postavljen na prazno polico
kako se naj te dotaknem
se bojim da razbijem
krhkost tega letnega časa*

ORANŽNI TOREK

*na trgu si se prerekala
z zgovornimi krošnjarji
z okroglimi kmeticami
naposled si izbrala dve pomaranči
žareči sonci si mi prinesla
v sivi mrak tihe sobe
dva sta potrebna za lupljenje svetlobe*

Smiljan Trobiš ***

*V tiho noč
odzvanja glas...
Kot bi nekdo
hodil po vetrovih,
kot da bi
prinašal
klic molitve
za ljubezen
v ta naš čas...*

*Sreča je,
če se v vetru
list obrne,
veja se zaguga
v ritmu stvarstva,
sreča je,
ko se notranji vid
odstrne...*

S. Vindiš PRI TEBI

*Stal sem na balkonu-
snežinke še vedno padajo
tako kot nekoč-
ko sem prišel k tebi,
pozdravil tvojega očeta,
in mamo-
potem sva odšla v tvojo sobo,
zagrnila si zaveso
in jaz sem ugasnil luč.
In Čas
si je vzel
trenutek oddiha,*

prisopihal pred okno

*in nama veselo pomahal
skozi zapahnjeno polkno.*

Začetek predromantike

Angleška književnost je imela do leta 1700 za seboj že slavno tradicijo. Ponašala se je z bogato srednjeveško in renesančno poezijo ter z epohalnim bogastvom renesančne dramatike; imela je tudi že vsaj štiri nesporne velikane duha: Chaucerja, Spenserja, Shakespeara in Milтона. Vendar pa je bila v začetku osemnajstega stoletja za preostalo Evropo še domala povsem neznana in nezanimiva. Vrata v Evropo ji je odprlo šele obdobje precej skromnejših pesnikov in pisateljev, ki so svoja glavna dela objavili približno med leti 1720 in 1770, to je v času angleškega neoklasicizma in predromantike. Seveda sta temu prodoru v svet zelo pomagala tudi vsestranski gospodarski in politični vzpon angleškega kraljestva ter sloves angleških filozofov in znanstvenikov, toda glavno zaslugo je imela kljub vsemu sama književnost, ki se je usmerila v neoklasicizem ter se postavila ob bok najnaprednejšim francoskim in drugim duhovom: postala je po filozofiji razsvetlensko razumska, po vsebini tehtna, po izrazu jasna in po obliki brezhibna, kar velja še posebej za poezijo. Če preskočimo manj značilno obdobje petdesetih predhodnih let, obdobje po smrti Johna Milтона, se moramo v poeziji ustaviti najprej pri imenu Alexander Pope. Rojen je bil leta 1688. Ker je bil katoličan, ni mogel na visoke šole, kljub temu pa si je sam pridobil izjemno poznavanje filozofije in klasične literature. S svojimi satiričnimi verzi je postal strah in trepet angleške visoke družbe, z briljantno konciznimi verzi svojih esejev pa mislec in umetnik, ki se je lahko kosal s katerikoli slavnim imenom tedanje aristokratske razsvetljenske Evrope.

Preden pa se je Aleksander Pope usmeril v satirično in esejistično poezijo, je še v mladih letih v slogu Vergila in Spenserja napisal tudi štiri "Pastirske pesmi", s podnaslovi po letnih časih. To je bilo verjetno seme, iz katerega se je zasejala najpomembnejša pesnitev angleškega osemnajstega stoletja, z naslovom "Letni časi", obsegajoča kakih pet tisoč verzov in razdeljena na štiri speve s podnaslovi Pomlad, Poletje, Jesen, Zima. Napisal jo je škotski pesnik James Thomson, dvanaest let mlajši od Popa. Bil je še pod močnim jezikovnim in stilnim vplivom Popove šole, od katere pa se mu je posrečilo odlepiti tako po verzu kot po odnosu do narave in po filozofskem pogledu. Pesnitev je napisana v blank verzu, ki ga je povzel po Miltonu. Iz nje vejeta poznavanje naravoslovja in vpliv Newtonovih gravitacijskih zakonov. Pesnitev je napisana sicer v deskriptivnem slogu, vendar je le-ta ves pretkan s človeško idiliko, z občudovanjem narave in s hvalospevi Bogu, ki je vse te lepote ustvaril. Celotna pesnitev "Letni časi" je bila tiskana leta 1730. Doživela je izjemen sprejem doma in po vsej Evropi in postala trajen člen njene literarne zgodovine, v kateri pomeni začetek svetovne predromantike. Iz pesnitve smo za to objavo izbrali zaključno "Himno letnim časom", ki povzema osnovno misel vseh štirih spevov.

Prevod in spremna beseda:

Janez Menart

Mogočni mrak! - se nanaša na "Strašni", dva verza pred tem in na "Vsemogočni" v prvem verzu.

*Ko se spreminjajo, so, Vsemogočni!
le spremenjeni Bog. Menjave leta
so polne Tebe. Prva je Pomlad -
lepota Tvoja, nežnost in ljubezen.
Bleste se polja; zrak je mil kot balzam;
goré odmevajo; in gozd se smeje;
in v srcih vseh in čutih vseh je radost.
Sledi ji slava mesecev Poletja
z bleščavo in pripeko. V njih se sonce
razkaže v polnem blišču letnih čarov:
ko večkrat, Bog, Tvoj glas naraste v grom,
in drugič v svitu, poldnevu in mraku
skoz gaj kot nežen vetrc šepeta.
Jeseni Tvoja radodarnost nudi
razkošno svatbo vsemu, kar živi.
Pozimi, Strašni! ves obdan z oblaki
in bliski iz viharja in v vihar,
Mogočni Mrak! na divjem vetru jezdiš
in s severnikom v strahospoštovanje
naganjaš bit narave in ljudi.*

*Skrivnostni krog! Kak um, božanska moč
se kažeta v vsem tem! Preprosti tek,
a v takem srečnem redu, s takšno mero,
v prepletanju lepote in dobrote
in senc, ki neopazno mrejo v sence,
in v takšno skladno celost utečen,
da v vseh menjavah svojih slast budi.
Vendar človekov top, zgubljen pogled
prevečkrat ne opazi silne roke,
ki vdilj dejavna suče neme sfere,
v skrivnostni zemlji črpa sok zelenja,
ki ga Pomlad bohotno razprostre;
stori, da Sonce izžareva dan;
prehranja vse stvari; vihar razvname;
in ko pomladni čas na svet se vrne,
v opoj izproži vse vzmeti življenja.*

vzmeti življenja - jezik iz znanosti in tehnologije je bil v tem času zelo cenjen tudi v poeziji in ga je Thomsonova pesnitev polna po vseh spevih.

*O, čuj, Narava, združi vse, kar diha
pod sinjim svodom nebesa, o, združi
v en sam slavlilni spev! Ve, šumne sape,
pihljajte Njemu, čigar duh preveva
svežino vašo. O, zašepetajte
o Njem v zastrtosti sotesk samotnih,
kjer z vrha skale - nihajoči bor
pobožno poje v polmrak pod seboj!
In vi, vetrovi, ki osupli svet
pretresate z bučanjem vse bolj glasnim,
v vrtincih pojte, kdo vam daje moč.
Studenci, uglasite slavospelve
s potočki, da vzdolž vas bom mislil Nanj!
Potoki gorski, divji in deroči,
spokojne vode, ki se po dolinah*

*sprevijate; in ti, mogočno morje,
ki samo v sebi si cel svet čudes,
razglašajte brezmejno hvalo Njega,
ki glas rohneč vam daje in spet jemlje.
Lahno, o, trave, rože in sadovi,
dehtite k Njemu, čigar sonce daje
vam rast, dehtenje in bleščavo barv!
Priklanjajte se, hoste! Žitna polja,
valujte tiho pesem v srcu žanjca,
ko gre domov pod razigrano luno!
Ozvezdja, ki stražarite na nebu,
ko Zemlja brez zavesti spi, rosite
milobne žarke, vtem ko rajski zbori
pojo ob zvenu strun s srebrne lire!
Pravir svetlobe, Sonce, ti, najlepša
podoba Stvarnika, ki večno liješ
s sveta na svet življenja ocean -
vsak žarek tvoj naj piše hvalo stvarstva!
Vali se grom: ponižno, svet, utihni
med to svečano himno skoz oblake!
Vi, holmi, spet jo šepnite! Ti, mah,
zadrži jo! Dol in ravan prostrana,
zbudita se; saj Veliki Pastir
vladari in kraljestvo blagrov nosi.
Vzdramite se, dobrane; spev neskončen
iz gajev se izvij; in ko izdihne
nemirni dan in ptičji vrišč zamre,
ti, ptič najslajši, mila Filomela,
očaraj mrak, da noč spozna ti hvalo.
Ti, stvar, ki zate se vse stvarstvo trudi, ti,
glava, jezik in srce vsega,
okronaj himno! V panju širnih mest
naj množica s hrumenjem orgel združi
še svoj zategli glas, ki naj v svečanih
presledkih zazveni skoz bučne base
in kakor zubelj z zubljem pomnožen
v nebo se dvigne v združenem plamenu.
A če vam ljubši je deželski hlad
in vam je cerkev slednji sveti gaj -
naj pesem dev, pastirjeva piščal
in pesnikova lira vdilj slavijo
Boga minevajočih Letnih časov.
Če jaz pozabim kdaj to ljubo snov -
ko cvet cveti, ko vroč poletni žar
rjavi ravan, ko sije mi jesen,
ko zima zbira se na mračnem vzhodu -
ohromi jezik mi, navdih zamri,
srce - za radost mrtvo - nehaj biti!*

Filomela - slavec

Ti, stvar, ki zate se vse stvarstvo trudi -
človek.

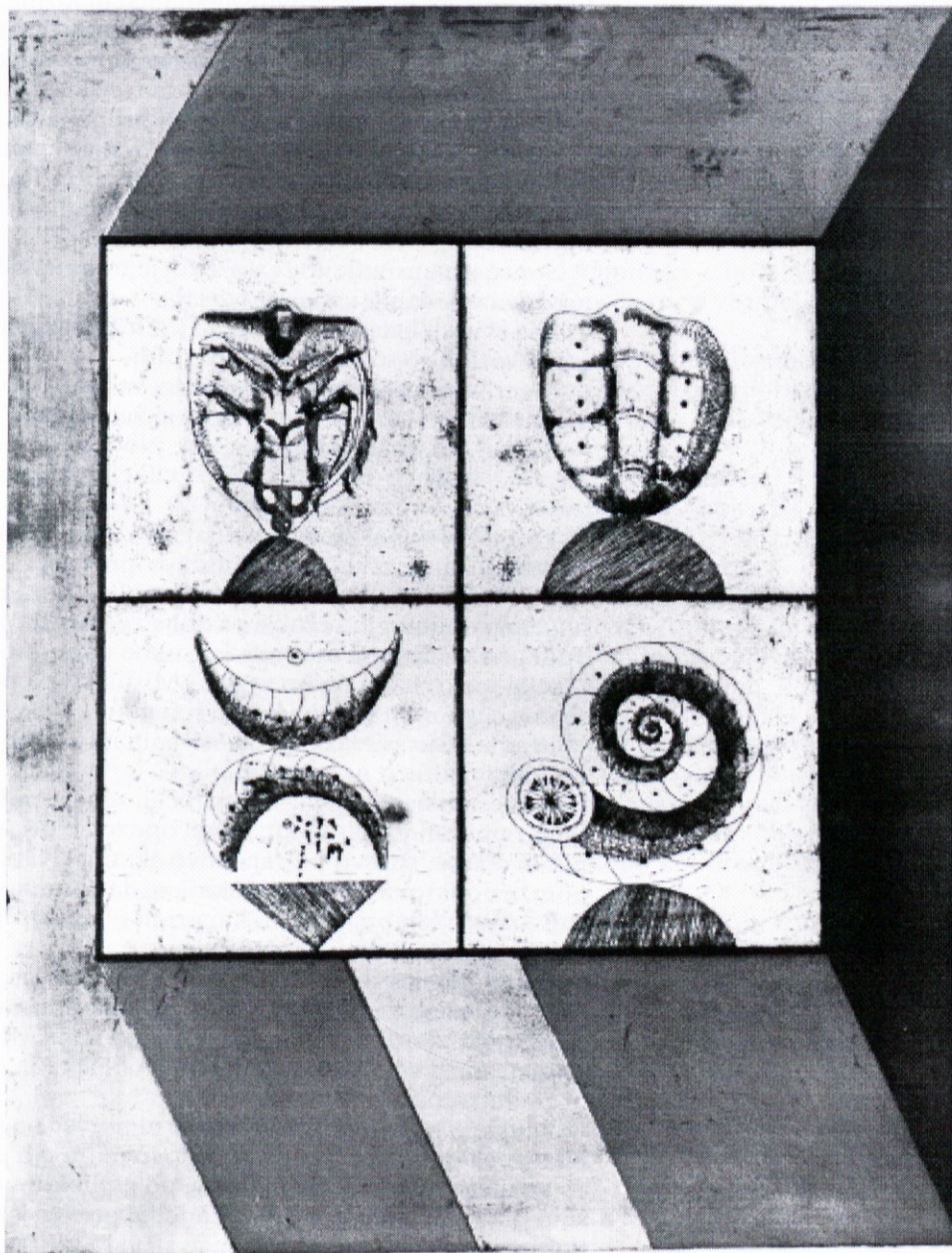
s hrumenjem orgel itd. - torej v
cerkvi.

*Če bi usoda vrgla me na rob
zelene zemlje, v daljne divje kraje,
k neznanim rekam, v Indijo, kjer sonce
najprej zlati gore; če tja, kjer tone
mu obla za Karibi - kaj mi mar!
saj Bog povsod je čutno pričujoč -
tako v puščavi kot v vrvečem mestu,
in kjer darove trosi, tam je sreča.*

James Thomson
HVALNICA LETNIM ČASOM

tam, kamor grem, ni moč da - ni
mogoče, da ne bi doživljal vse večjih
čud, saj tam je Bog, brezkončnost
vsega dobrega.

*Še slednjič, ko svečana ura pride,
da dvigne me v skrivnostni drugi svet,
bom rad ubogal. Z novimi močmi
opeval bom vse večja čuda, kajti
tam, kamor grem, ni moč, da se Vesoljna
Ljubezen do vseh bitij ne smehlja,
ki iz navideznega zla izvablja
spet dobro in iz dobrega še boljše,
v brezkončnem stopnjevanju. Toda jaz
se zgubljam v Njem, v neizrekljivi luči...
Zato, Tišina, ti mu hvalo poj!*

Bogdan Borčić: ŠKOLJKE, barvna akvatinta, 1970

Jože Sevljak **TI NISI NOBEN MOJ BOTER**

Pri naši hiši ni bilo veliko orne zemlje, še manj travnikov. V dolini, na griču in na tistih dveh, treh zaplatah ob njivah se je nakosilo le kakšen voz sena. Ostalo smo morali kupovati ali jemati v najem, če smo hoteli rediti kravo.

Največkrat smo kosili na polovico ali na spo, kot smo rekli. To je pomenilo, da smo travo pokosili in posušili, seno pa si z lastnikom delili.

Kje vse se nismo pehali zanj! Kosili smo po bližnji in daljni okolici, še celo v sosednjo vas smo zašli.

Dobro se spominjam teh košenj, sam sem še čisto majhen spremljal mamo, ko je koscem nosila malice in kosila.

V senci pod drevesi je ponavadi pogrnila prt in nanj razpostavila dobrote. Najbolj mi je ostala v spominu velika lončena skleda žgancev z maslnimi ocvirki, ki so se tresli na vrhu kupa.

Za preznojene kosce je v jerbas priložila še frakelj žganja, za žejo pa je bil rumeni tokovec. Tega ni nikoli zmanjkalo.

Kosci so posedli in mama je razdelila žlice. Tudi jaz sem prisedel, čeprav nisem delal, sem pa imel svojo majhno žličko in to je bilo najvažnejše.

Sonce je neusmiljeno žgalo, zrak je trepetal od vročine, pokošena trava v redih je omamno dišala.

Ata si je slekel premočeno srajco in jo razgrnil, da jo je osušilo sonce, ostali so se odkrili in pokrižali.

V cerkvi na hribu je zaklenkalo, vsi smo se ozrli tja gor, mama pa je v skrbeh zavzdihnila: "Bog, je že poldne?"

Po kosilu so se takoj dvignili. Nobenega posedanja ni bilo, morda le toliko, da so si kadilci zvili cigarete in potegnili dim ali dva.

Potem so šli nekateri razstiljat, drugi so obirali meje in gozdne parobke, kar je bilo prav zamudno opravilo.

Midva z mamo sva prišla za grablje. Z menoj si seveda niso posebno opomogli, se mi je pa dobro zdelo, da so me vzeli medse. Tudi privoščili so se me radi, ko so me narejeno resno opozarjali: "Joško, pazi, da te ne bo vrgla!" Mislili so na pokošeno travo, ki se je v ogromnih redih vila po travniku.

Mama se je samo blago nasmihala in jim odgovarjala: "Saj se mora navaditi."

Ko sem omagal ali pa se naveličal, sem se posvetil čmrljem. Če jih nisem sam našel, so me nanje opozorili odrasli. Ponavadi sem njihovo satje spravil v Franckovo škatlico. Obložil sem jo z mahom, na pokrovu pa izvrtal luknjico, da so lahko nemoteno izletali. Se pa takšen panjiček ni kaj prida obnesel, čmrlji so imeli najraje naravno okolje.

Popoldne, ko so mrvo že dvakrat obrnili, obgrabili parobke in bregove, so jo začeli dajati v kupe. Jaz sem takrat ponavadi že sladko spal. Pod drevesom mi je mama napravila prijetno ležišče, da sem skozi veje lahko gledal bele oblačke in jih štel, dokler me ni zmanjkalo.

Po dveh, treh dneh, če vreme le ni preveč nagajalo in če nam je bila sreča mila, smo seno s sosedovo pomočjo pripeljali domov.

Vozili smo jo iz dolin in lazov, po globokih udorastih poteh, ki smo jim rekli ulice. Če je voz zapeljal preveč v hrib, ker voznik ni dobro ocenil ovinka, včasih se je strgalo tudi jermenje pri komatu, se je voz prevrnil in nesreča je bila tu.

Videti bi morali nesrečne obraze odraslih. Najprej je bilo treba izpreči konje, postaviti voz nazaj na kolesa in ga ponovno naložiti. Ko bi vsaj na ravnem stal! Tako pa se je često zgodilo, da se je ponovno naloženo seno posunilo in na drugi strani spet zdrsnilo na tla. In vse se je začelo znova.

Tisto poletje, ko smo na spo kosili v sosedovem laz, je padlo nenavadno veliko dežja. Tako smo v laz hodili ves teden. Komaj je mrva toliko prevela, da smo jo dali v kupe, že se je vlilo in deževalo je kar nekaj dni. Bali smo se že, da nam bo vse segnilo, ko se je sonce le toliko prikazalo, da smo posušili, kar je še ostalo.

Mama, ki je vodila vsa dela - ata je tiste dni prevzemal les na železniški postaji in se je šele zvečer utrujen vračal domov - je odločila, da bomo prvi voz peljali k nam domov.

Sosedov stric, moj krstni boter, je namrščen hodil okoli hiše. Vsake toliko časa se je ustavil, jezno pogledal po dolini, kjer se je slišal "hijo" in debelo pljunil.

Sedel sem na parobku za hišo in iz gline delal potičke.

Ko so se izza ovinka prikazali konji in v drugo pripeljali visoko naložen voz, je voznica potegnila vajeti in ukazala: "Hi, got!" To je pomenilo, da bodo konji zavili na sosedovo dvorišče.

Stric se je oprt na grablje postavil pred konje in oblastno velel: "Eee!"

Voznica je začudeno pogledala mamo, ki je hodila ob vozu, ker pač ni vedela, kaj naj to pomeni. Če smo prvi voz peljali k nam, je bil ta razumljivo sosedov.

Le kaj se je takrat pletlo v botrovi glavi? Je zameril, ker smo prvi voz peljali mimo njegove domačije, ali je preprosto menil, da je to seno slabše kakovosti? Kdo bi vedel.

Mama je kratko rekla: "Franca, pelji!"

Stric pa je divje revsknil: "Ne boš! Pelji naprej!"

Mami se je vse skupaj zdelo že neumno. Zabrusila mu je: "Stori z njo, kar hočeš. Tvoja je!"

"Rajši jo zažgem," je zapiskal ves rdeč v obraz.

Mama je stopila proti njemu. Ne vem, zakaj. Morda zato, da se pogovorita, da mu razloži o tem našem garanju, o dnevih, ko smo letali v laz in se vračali domov utrujeni in premočeni kot miši?

Stric je takrat visoko nad glavo dvignil grablje, kot da bo zdaj zdaj udaril z njimi mamo po glavi.

Videl sem grablje, videl sem mamo z nazaj zavezano ruto, kako stoji tam krhka in nemočna, in po kateri bo vsak čas padlo.

Zajokal sem presunljivo, saj sem se tako zelo bal zanjo.

Bil sem prizadet in ranjen v svoji čisti otroški ljubezni, da sem od silne stiske in razočaranja nad ljudmi kot brez uma kričal: "Ti nisi noben moj boter, ti si, ti si..."

Zakričal sem grdo besedo, najgršo, kar sem jih zmogel.

Saj je šlo vendar za mojo mamo!

Stric je povetil grablje, nekaj je še kričal nad njo, kaj, se ne spominjam več natančno.

Teta je pognala konje proti naši domačiji, mama se je oprijela voza in se opotekla za njim, jaz pa sem še vedno hlupal tam zgoraj in z ročicami tolkel po zemlji.

Kako je krvavelo moje mlado srce! O bog, kako je krvavelo!

IZ SPOMINOV se mi vse bolj približuje majhen, belolas možiček z bradico, z velikimi sivimi brki, z očmi, ki so kar naprej mežikale. Živel je v hiški na robu hoste. Sam, brez družine. Da je prišel iz tujega sveta umret v rodni kraj, so premlevali po vasi.

Živel je osamljeno življenje. Imel je več kletk s pticami, pogovarjal se je z njimi kot z ljudmi. Včasih je spustil predirljiv krik, da so živalice v kletki prestrašeno sfrfotale. Govoril je s tankim, piskajočim glasom, kot bi ga vlekel od nekod daleč... Imel je tudi sovo, privezano v rogovili košatega oreha. Za otroke pa je bila posebno zanimiva velika želva, kobacala je v preperelem starem koritu.

Striček je pred mnogimi leti odšel v Ameriko. Da se bo vrnil bogat, tako bogat, da bo kupil vso vas. Pa je prišel izsušen, upognjen, sam. Vse njegove je v tujini pobrala smrt. Vaščane pa je vznemirila misel, kaj je z njegovim bogastvom, z dolarji. Kje jih ima? Oprijelo se ga je ime Dolarček.

“Kdor ljubi svoj denar, nima prijateljev,” so precejali po vasi. Med ljudi je res prihajal bolj na redke čase. Prinašal jim je posušene liste jerebike, brinove jagode, borove vršičke, drenove plodove, vse za zdravje. Pletel je brezove metle. Bil je žilav kot dren. Okoli hiške je pohajal kar bos. Seveda se je to zdelo vsem zelo čudno, posebno še otrokom. Pa jim je na hitro odgovoril s pravo skupuško ihto:

“Bolj je škoda čevljev kot pa nog.”

Na glavo pa si je v vročini in v mrazu natikal klobuk s širokimi kraji, sonce mu je že zdavnaj izpilo vso barvo. V vasi se ga niso preveč razveselili, kadar jim je prinesel svoje izdelke ali pa darove narave. Pogostili so ga, toda zmazal je hlebček kruha, kakor bi trenil; poplaknil pa ga ni s kozarcem pijače, ampak kar s poličem; če pa je bil zraven še kos slanine s čebulo, je hlastnil še po njem. Pa je bil tak kot trlica.

“Le kam meče vso to hrano, brez dna je, tukaj mora imeti sam vrag prste zraven. Da si nista kaj v sorodu?” je zaskrbelo vaščane.

Otročaje je strašno vleklo k njegovi hiški, pa še danes ne vem, kaj nas je tako privlačevalo. Oprezali smo, kdaj je oddrobenceljal v hosto. Počasi smo se splazili k hiški. Vse okoli nje se nam je zdelo skrivnostno. Da ni zakleti velikan? Lahko pa je škrtat. Včasih jih je tod okoli kar mrgolelo, so vedeli povedati starejši ljudje. Kaj pa, če je sam vrag? Nenadoma nam bo pokazal rogč, od vlekel nas bo v pekel. Tò so bili časi, ko smo še zelo močno živeli s pravljico. Domišljija nas je z neznansko silo potiskala k hiški. Velika kamnita miza pod orehom je bila prava znamenitost. Na njej je bil ponavadi pehar s suhimi hruškami, z orehi, lešniki. Večkrat smo ga kar spraznili. Nad hiško je bilo košato leščevje, vsako leto je bogato obrodilo. Po vasi pa se je še šušljalo, da te leskova šiba naredi ob kresu nevidnega. Iskali smo tako lesko... Seveda nas je striček Dolarček pogosto odganjal.

“Čakajte, fakini! Nebo vse vidi. Kaznovalo vas bo. Vrag si pa že tudi brusi kremplje.” Hlad groze nam je šinil po telesu; ucvrli smo jo domov, da so nas noge komaj dohajale. Zasopli in prestrašeni smo se komaj ustavili.

Teta Johana, za nas je bila kot odprta knjiga, saj se nam je zde- lo, da vse ve, je resno vprašala: “Ste spet nagajali stricu Dolarčku? Nikar mu ne nagajajte! Raje mu kaj pomagajte! Če se mu zame-

rite, bo lahko vsem trda predla. Saj ne veste, kdo je. Tako vam rečem, lahko je Netek, lahko da je v sorodu z njim," je skrivnostno šepetala.

Na debelo smo požirali slino, od samega začudenja so se nam po čelu razsule znojne kapljice. Kar butnilo je iz nas:

"Netek? Netek? Kdo pa je spet to? Povejte! Povejte!" Silili smo vanjo, cukali smo jo za širok predpasnik.

"Le počasi! Le počasi! Za mojo zgodbo mi boste nanosili tale čebriček vode," je rekla z nasmehom; z gubicami posejan obraz se ji je razjasnil. V vasi je bilo vode vedno premalo; saj je bilo nekaj vodnjakov, pa so hitro presahnili. Voda je bila v dolini, v studencu... In prehoditi vso to strmo pot s škaфом na glavi večkrat na dan ni bil mačji kašelj.

"Uf, spet ta voda!" smo prhnili.

"Pa nič! Danes se vse plača," se je nakremžila teta.

"Saj bomo! Saj bomo! Vse bomo napravili!" smo ji pritrdili; verjela nam je na besedo. Posedli smo okoli nje; začutili smo, da se že odpira tisti davni čas, ki nam bo pripeljal Netka, skrivnostnega Netka. Teta Johana je s svojo koščeno roko potegnila po čelu, globoko vzdihnila, kot bi nekaj urejala po sebi... Omočila si je tanke ustnice, potlej pa zamaknjeno začela. Kar izgubila se je nekam v svoj svet in mi z njo...

BILO JE v tistih časih, ko je življenje teklo bolj počasi, ko ni bilo toliko sovraštva in vojn, ko so ljudje imeli več srca kot danes. Takrat so po svetu še hodili duhovi: dobri in slabi, imeli so človeško ali pa tudi živalsko podobo. Tako je hodil tudi Netek, dobri duh v človeški podobi. Drobcen, sivolas možiček. Kot striček Dolarček. Hodil je iz kraja v kraj, prišel je v vsako naselje, v vsako hišo, revno ali bogato. Prosil je za jedačo, pijačo. Če so bili dobri in prijazni z njim, je bilo vse prav. Če pa so pred njim zapahnili vrata ali pa ga nagnali, gorje njim. Trdne kmetije so šle zaradi tega večkrat rakom žvižgat; polje ni rodilo, sadovnjaki so veneli, grozdje se je osulo... Netka je zaneslo tudi v naše kraje, v našo vas. Takrat je na koncu vasi stala trdna kmečka hiša. Bogatija. Hiša je bila brez duše, ker so se v njej večkrat prepirali, ljudje pa brez srca. Samo grabili so in grabili, vlačili skupaj, sami pa so si šтели grižljaje.

V mraku je Netek potrkal na njihova vrata. Vljudno je poprosil: "Noč me je zalotila. Bi lahko prespal pri vas? Pa košček kruha bi vas prosil, ves dan nisem imel ničesar v ustih." Tresoč, skoraj obupan je bil njegov glas.

Gospodar je zarohnel v drobceno prikazen: "Kaj pa se potikaš v temi po svetu? Pošteni ljudje so ponoči doma. Kakšen pa si? Na britof pojdi! Vsak čas boš dušo spustil. Zdaj pa se mi spravi izpred oči. Če ne... bom psa naščuval nate."

"Še žal ti bo!" je kriknil Netek; izginil je, kot bi ga popila tema. Ustavil se je ob revni bajtici; samevala je ob gozdnem obronku, kot bi se sramovala svojega uboštva. Potrkal je. Gospodinja je odpahnila vrata. Spet njegova prošnja: "Noč me je zalotila, bi lahko prespal pri vas. Pa za košček kruha bi poprosil, ves dan nisem imel ničesar v ustih."

"Kar naprej, striček! Tako si drobcen, da bi te v temi še kdo pomendral. Le vstopi! Se bomo že stisnili." Iz izbe je prišel še oče.

"Le naprej, če si pošten v sreč; na peči je še prostor pa še topla

je.” Netek je vstopil; kar temno je bilo, saj so svetili le z brezovimi trskami. Pa tesno tudi, več postelj se je stiskalo ob lesenih vegastih stenah, najmlajši je spal še v zibelki.

“O, glej! Glej! Strah pa vas res ni. Koliko glavic vidim? Ena, dve... sedem,” se je veselo nasmehnil.

“Kar dobro so se nama narodili,” se je pohvalil oče, “zdaj pa kar k peči, popotnik. Da pa bo želodec boljše volje, imaš v skledi nekaj češpljeve kaše. Kar po njej!”

Gospodinja mu je potisnila v roke lončeno skledo. Kot v opravičilo mu je nekako prizadeto rekla: “Kruha pa ni več; vsega so pohrustali ti črvički; jutri ga bom pekla.”

Netek se je zahvalil; le hipec, skleda je bila prazna.

“Ubogi revež! Lakota te je pa zdelala!” je zmajeval oče, “na, še frakeljček kačje slin; zaspal boš kot polhek pred zimo.” Napravil je nekaj dolgih, hlastnih požirkov. Voščili so si lahko noč in zasпали.

Zjutraj pa... Možička ni bilo nikjer. Kot bi se v zemljo vdrl. Pa to še ni bilo vse. Pravo presenečenje jih je šele čakalo: v zibelki so bili zlatniki, pod pečjo vreče najboljšega žita, v kotu sod vina, skleda pa je bila polna češpljeve kaše. Bledi, začudeni in prestrašeni so gledali drug drugega.

Nenadoma je gospodinja sklenila roke, kriknila je: “Sveta nebesa! Veste kdo je bil? Netek! Netek je bil. Obdaroval nas je, ker smo bili dobri z njim. Vsaj nekaj časa nas revščina ne bo stiskala za vrat. Otroci, tole vam polagam na srce: Nikoli ne smete neznanega človeka grobo odgnati od vrat. Pomagajte mu, če prosi pomoči!”

Že pri njenih zadnjih besedah so z drugega konca vasi zaslišali vik in krik. Gruntar z bogatije, kjer niso sprejeli Netka, je blodil po vasi, pulil si je lase in zmedeno stiskal iz sebe: “Tristo kosmatih peklenščkov! Vse vreče so prazne, žita nikjer, sodi prazni, pridelki na njivi vene, sadje nezrelo in zeleno cepa z dreves... Kaj je prišlo nad nas? S čim sem se pregrešil?”

Iz bajtice so pritekli otroci. Ucvrli so jo po vasi. Z razigranim smehom je iz njih rinila novica: “Pri nas pa je bil Netek, dobri duh Netek! Žita nam je dal, vina in zlata!” Otročaji so se kotalili po travi, tako so dajali duška svojemu veselju; vsaj nekaj časa rezine kruha ne bodo tako tanke. Gruntar se je za hipec zravnal, da je bolje ujel besede, potlej pa ga je še bolj ukrivilo.

“Netek pravite? O tristo kosmatih peklenščkov! Odgnali smo ga. Gorje nam! Maščeval se bo. Pa saj se je že. Vse jemlje hudič.” Stokal je, se motovilil po vasi, da se je ljudem skoraj zasmilil, čeprav ga niso imeli pri srcu. Zbegan in izgubljen je zataval v bajtico, kamor že dolga leta ni stopil. Le kaj bi gledal v tisto revščino? Zdaj pa ga je neznana sila potisnila v temno kuhinjo. Ko je zagledal vse bogastvo, so mu oči kar izstopile; lovil je sapo. Čez čas je ves slinast butnil iz sebe: “Tristo peklenščkov! Pri meni je vzel pa tebi dal, ki si reven kot cerkvena miš. Vrag ima parklje vmes. Krivica! Krivica!” Planil je iz hiške, še bolj oplajhan z norostjo. Pred znamenjem sredi vasi je treščil po tleh, kot bi mu spodsekal noge. Še enkrat se je sunkovito stresel, potlej pa obležal ves skrčen, negiben. Kap. Živ in mrtev. Nad vasjo je močno zašumelo, zapihalo, zaškrtalo. Vaščani so v strahu vili roke: “Huda ura bo! Huda ura! Nebo je črno, k zemlji leze.” Najstarejša vaščanka se je pokrižala, v strahu je šepnila: “Vragi se tepejo za gruntarsko dušo. Saj vam pravim: bogastvo je kot blato na rokah.” Ulil se je močan dež, kot bi hotel sprati vsak spomin na bogataša, ki ni imel srca. Tudi hiša

na koncu vasi se je kmalu sesula vase. O Netku pa ne duha ne sluha. Vaščani so od tedaj z odprtimi rokami sprejemali tujce, saj bi se lahko zgodilo, da bi bil med njimi tudi Netek, sivolas možiček, ki ni bil nikoli sit.

Teta Johana je prenehala. Ker smo še kar viseli na njenem obrazu, je zamigala z bradico, z vzdihom pa spravila iz sebe: "Kjer je veliko bogastva, je tudi veliko grehov. Vrag pa opleta okoli hiše in brusi kremplje. Otroci, studenec kliče."

Pograbili smo škafece in svitke, z vriščem smo jo ucvrli v dolino.

TIŠTO NOČ se je Netek iz Johanine pripovedi preselil v naše sanje, vztrajal je v njih, s seboj pa je pripeljal še strička Dolarčka. Zjutraj, ko smo gnali na pašo, smo se hitro domenili: Dolarčku bomo nabrali suhljadi, saj je vse leto kuril v peči, dim se je kar naprej sukljal po strehi, štedilnika sploh ni imel. Teta Johana nam je z nosljajočim glasom večkrat resno in počasi spregovorila: "Nikar se ne čudite, da mu v peči tli ogenj. Za stare ljudi je vse leto zima. Zato kuri." Če je tako, pa naj bo; odraslim smo verjeli.

Vse bolj nas je begala misel, kdo je striček Dolarček. Morda je Netek. Lahko nam kaj zagode. Včasih smo bili kar preveč razposajeni tam okoli njegove hiške. Butare dračja pa bi vse to vsaj malo pogladile. Rezika, nekaj starejša je bila od nas, je namigovala, da kuha v peči čudne maže, cvre celo pasjo mast, napravi pa lahko tudi tak zvarek, ki bi še mrliča dvignil pokonci. Vse to nas je še bolj pognalo v hosto.

Toda ko smo vrgli pogled k njegovi hiški, smo v hipu obstali. Umrli smo policijski avto. Kaj takega! Završalo je v naših mislih. Za hip smo obstali, kot bi pognali korenine. Potlej pa nas je radovednost zgrabila s tako močjo, da smo pozabili na koze, ucvrli smo jo k hiški. Nismo prišli daleč, starejši so nas zavrtili: "Na pašo! Tam nimate kaj iskati!"

"Da ne? Pa kaj je? Ali je kradel?"

"Ne! Drugi so kradli. Ponoči so ga oropali. Ubili so ga."

"Ubili? Ubili?" To je bilo za nas preveč. Ubili? Kako je to mogoče? Pripisovali smo mu vendar čudežno moč. Zdaj pa to. Smrt je bila tako blizu; tega nas je bilo strah. Jecljaje smo zavrtali naprej: "Pa denar? So ga našli?"

"Ne! Tatove pa so ujeli. Banda!" je šel glas med odraslimi.

Kot bi nam pristigli peruti, tako smo se počutili potolčeni, ogoljufani. Striček je bil za nas ves zavrt v nekakšno skrivnost; mislili smo, da ima nerazumljivo moč. V sebi smo nosili veliko podob, občutkov, pričakovanj, strahu, svetlobo in senco. Vse se je prepletalo kot pramen mavrice. Košček te mavrice je bil za nas tudi Dolarček. Naše oči so bile na široko odprte; počasi počasi smo dojemali, kaj se je zgodilo... Nenadoma se nas je dotaknil občutek krivde za njegovo smrt, zazeblu nas je do srca; nagajali smo mu, se podili okoli hiške, spraznili pehar lešnikov in orehov,... Kot bi se nekaj prelomilo. Z njegovo smrtjo se je tista naša mavrica, ki se je v čudovitem loku vzpenjala v naših sanjah, pričakovanjih rahlo natrgala, razcefrala... Bolelo nas je.

Rezika je nenadoma zaihtela, tudi ostali smo goltali solze. Za drobnico smo jo ucvrli na vaški pašnik. Topoli ob njem so se tresli.

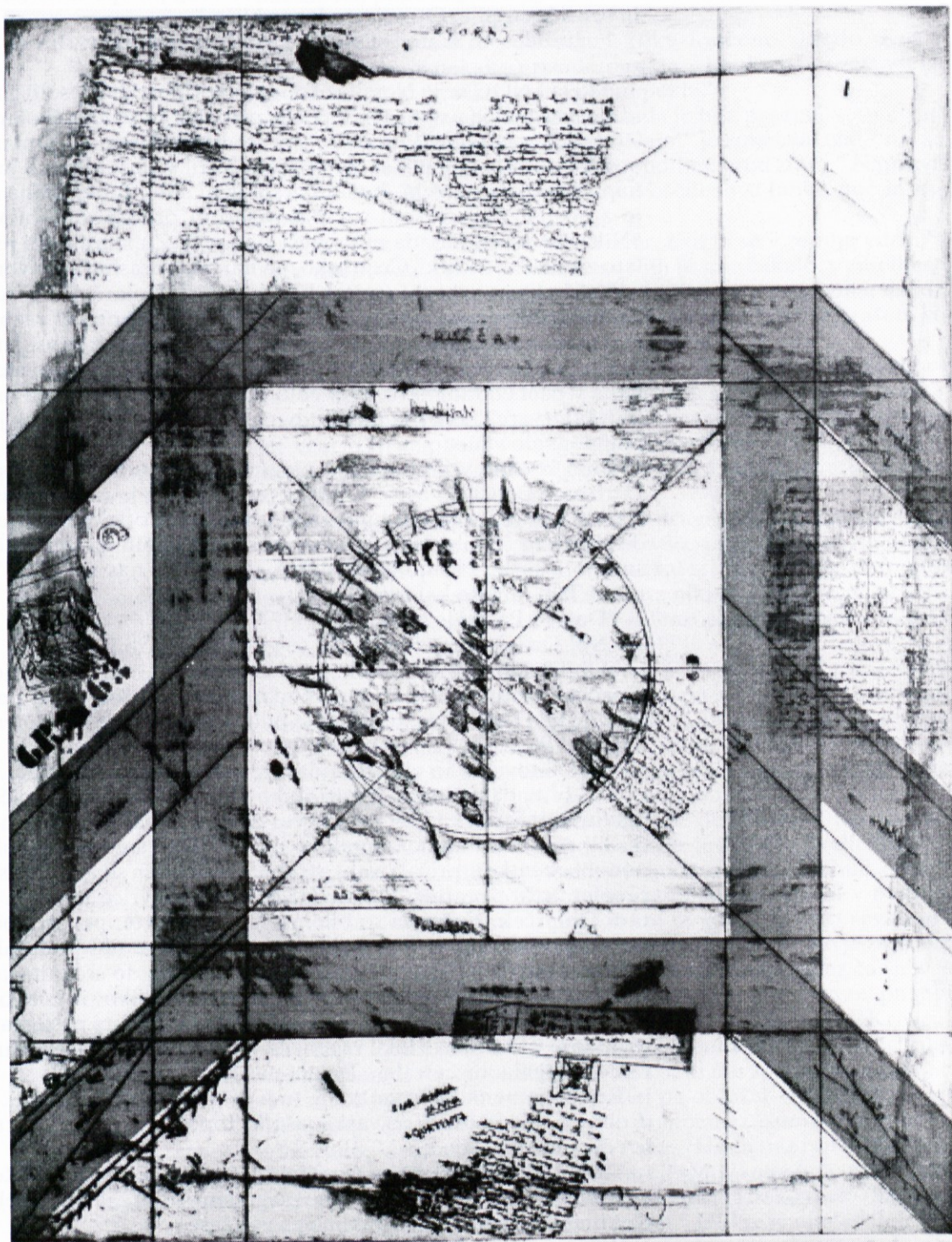
"To je tudi nekaj slabega, če se topoli tresejo," je izjecljala Rezi-ka in še bolj zajokala. Posedli smo po gmajni s tiho žalostjo v sebi... Kot bi nekaj izgubljali, izgubljali za vse čase...

Zdaj vem; otroštvo je minevalo, polzelo je med drobci tistega

Anica Zidar
STRIC DOLARČEK

časa, odtekalo je v spomine... Tak drobec je bil tudi striček Dolarček. Ko ga ni bilo več, se je skrčila naša mavrica, tanjšala se je, izgubljala je svojo čarobno svetlobo.

Zbali smo se zanjo, saj smo začutili, da ugaša, da jo je vse manj, da bo zdaj zdaj poniknila, se nam izmuznila, izgubila...

Bogdan Borčić: GRAFIKA ŠT. 63, jedkanica in barvna akvatinta, 1971

Franc Šetinc

BOM ŠE SLIŠAL GLAS NOČNE PTICE?

Zahodni del Jovsov obrobajo Podvinje z vinogradi, ki so bili tu že v rimskih časih. (Foto: Drago Medved)

Ob razglasitvi Jovsov za naravni park

Lani je pri založbi Delavske enotnosti izšla povest Franca Šetince Zaklad v Jovsih, o kateri je prof. Jaša L. Zlobec zapisal, da je njena ključna kvaliteta v tem, da tako na jezikovni kot na civilizacijski ravni ohranja zgodovinski spomin, saj ne opisuje samo avtorjevega otroštva, temveč našo skupno preteklost. Tudi v pričujočem sestavku se avtor spominja Jovsov iz otroštva, hkrati pa ga posveča pomembnemu dogodku - njihovi razglasitvi za naravni park.

Ko slišim za Jovse, mi v nos udari vonj po ločju. Z očetom se pozno vračava iz močvare, kjer sva ves dan kosila šašje, trstje in peruniko. Mesec se je vzpenjal na nebu, njegova svetloba je naraščala in drevesa so se črno risala na modrem nebu. Nekje v bližini Šice ja zakakvala lisica in nad glavo nama je hušknila nočna ptica. Slišala sva, kako je udarila s perutmi, ko je sedla na vejo bližnje vrbe. Čez nekaj sekund sva zaslišala njen porogljiv glas:

“Juu-huhu-huhuhu-huu-čujk-rlurlulu...”

Oče je imel navado reči:

“V večji tišini bova užila več lepih trenutkov...”

Mislil je na to, da je v Jovsih najlepše zvečer, pred sončnim zahodom, ko se sonce potopi v gozd in se začne čez nebo prelivati večerna zarja, močvara pa zažari v ognjeni svetlobi. Gozd na drugi strani zamočvirjenih travnikov naenkrat ves oživi. Pojavi se srnjak, postoji in dvigne glavo. Če ne bo dobil v nos človeka, se bo pasel in se izgubil nekje za vrbjem. Če pa ga bo kaj vznemirilo, bo odskočil, se izgubil v gozdu in zlepa ga ne bo več na spregled.

Ko se je malo ohladilo in je padla rosa, so prišli iz skrivališč zajci. Začel se je njihov čas za igro in pašo. Zagledala sva dolgouhca, ki je v ravni črti nekajkrat tekla do jarka in nazaj. “Tam je najbrž njegova tekmovalna steza,” sem se zahihital, oče pa mojih občutkov ni komentiral.

Včasih naju je zabavala veverica. Ko sva sedela pod hrastom, sva zaslišala njeno cvrčanje, hip zatem pa sva jo že videla, kako je sedla na vejo tik nad najino glavo, zasukala košati rep navzgor in se jela umivati. Pomahal sem ji z roko, pa se za moj pozdrav še zmenila ni. Šele čez čas se nama je zdelo, da nekako viha nasek in da ji najina družba najbrž ni všeč. Ali pa je preizkušala, od kod bo zapihala sapa. Pa ni bilo ne to ne ono, ker je v resnici čakala na prijateljico, s katero sta bili dogovorjeni za klepet ob kavici. Najprej sta mirno sedeli in se gledali, nato pa sta se z izzivajočim cuk-cuk zakadili po deblu na tla in nato spet na drevo. Med glasnim cvrčanjem se je gonja nadaljevala od drevesa do drevesa pa spet po tleh in tako naprej. Njun silni trušč je razjezil kose in ščinkovce pa šoje in srake, toda veverici sta se kaj malo zmenili za njihovo jezo. Neutrudno sta skakali naokrog, praskali po vejah in deblu, brskali med koreninami in po dračju. Včasih sta se le za hipec ustavili, se postavili na zadnje noge, malo potresli z dolgočopastima uhljema in potrzali s košatim repom.

Takle spomin mi je zablodil v otroška leta, ko mi je inž. Hrvoje Oršanič poslal prepis odloka o razglasitvi območja Jovsov za naravni spomenik, za katerega si je skupaj z drugimi naravovarstveniki tako vztrajno prizadeval. V duhu vidim Jovse, ki se mi na vse stra-

ni odpirajo kot dolga in široka ploskev, bolj dolga kot široka. Vzhodno mejo jim določajo Sotla in hrvaški hribi, na zahodu se dviga gozdnati svet Dobrave, na jugu pa jim zastavlja pot brežiček, na katerega sta položeni vasi Veliki in Mali Obrež. Če ne bi bilo te brežine, bi močvirje na jugu segalo tja do obronkov dolenjskega gričevja, kjer je zdaj polje, po katerem je raztresenih kar devet vasi dobovske fare. Sava je namreč tekla nekdanj blizu Velikega Obreža, potem pa so ji naravne sile in čas izdolble novo strugo nekoliko južneje od prejšnje.

Gre torej za obsežen močvirni kompleks med reko Sotlo in Kapelskimi goricami, nekaj kilometrov severno od sotočja z reko Savo. V mojem spominu je to neznanska širjava travnikov, ki so bolj vlažni na zahodu in bolj suhi na vzhodu ob Sotli. Neprizanesljive naravne sile so jo oblikovale skoz dolga stoletja, če ne tisočletja. Nehote so pomagali tudi ljudje, ki so redno, a ne prepogosto kosili travnike, četudi so imeli malovredno seno samo za steljo, in ki niso imeli denarja za umetna gnojila.

Oče je vsaj enkrat na leto pokosil travnik v Jovsih, čeprav malovrednega sena ni uporabljal za živinsko krmo. Tudi meni je dal včasih koso, a me je vselej opozoril: "Pokosi šašje ob jarku! Pa pazi, da se ne ukosiš!" Ko je bil voz do vrha poln, ga je z lesenimi vilami podprl na tisti strani, kjer se je najbolj nagnil. Zaradi velikih kotanj se je voz vsaj dvakrat prevrnil, preden so ga spravili na cesto. Z njim vred sem se prekucnil tudi jaz, stoječ na vrhu visoko naloženega voza. Oče me je posvaril: "Le drži se, da ne čofneš dol!" Mati, ki ni zaupala v kakovost sena iz samega šašja, perunike in trsta, je ponavadi godrnjala: "Vse skupaj ni vredno truda. Le zakaj se tako ženemo za ščavje?"

V šoli so nam otrokom razlagali, da so bile nekoč davno poplave tako pogoste, da so bili Jovsi kot jezero. Ker je imelo slab odtok, je bližnja Sava redno naplavljala blato in pesek, svoje pa so prispevali tudi živali in rastline, ki so se, potem ko so poginile, usedale na jezersko dno. Tako se je jezero bolj in bolj zaraščalo in sčasoma dobilo današnjo podobo.

Nekdanji dobovski nadučitelj Franjo Vadnal je nekje prebral tale stavek o poplavah v davnih časih:

"Sotla od veliko deža tak vunstopila, da je kre njuj vse pod vodoj bilo, kak pa je voda vtekla, smerdeči zrak tak nakužil, da je pomor nastal..."

Vadnal je tisti hip pomislil na nemško ime za Gnojnično jezero - Jauchensee, besedo, ki so jo v naši govorici skozi desetletja skrajšali najprej v Jause, nato v Jouse in nazadnje v naše Jovse. Kmalu se je tudi v uradnem katastru izgubila vsaka sled za nekdanjim Jauchensee.

Otrokom so nam pripovedovali, da se je Dobova nekdanj imenovala - Marija na polju. Ena izmed legend pravi, da je sedanje ime dobila po dobovem deblu, na katerem so narasle vode prinesle kip Matere božje in ga odložile na brežine. Dolgo nisem vedel, da je dob posebne vrste hrast s kratkopeceljnimi listi in pecljatimi plodovi, ki rad raste ob vodi.

Med ljudmi se je do današnjih dni ohranila legenda o časih, ko so Turki na iskrih in lahkih konjičkih vpadali na slovensko ozemlje. Takrat je veliko ljudi pobegnilo v Jovse; le malo je bilo takšnih, ki so jih turški konjeniki dohiteli in posekali. Turškim vojščakom ni prišlo na misel, da bi tako kot domačini vzeli po dve deski in jih polagali predse na ugrezajočo se zemljo. Ljudem se zato ni bilo treba bati, da bi jih zasledovalci odkrili in odpeljali v ujetništvo.

Pred kratkim sem v družbi s publicistom Dragom Medvedom in z akademskim slikarjem Stanetom Jagodičem obiskal Jovse. Bilo je lepo septembrsko vreme, dan za bogove, kot se reče. Povzpeli smo se najprej na Podvinje, potem pa še na hrib za kapelsko cerkvijo, da bi imeli lepši razgled. Naenkrat se nam je zazdelo, kot bi nam kdo odgrnil zastor, in že so se pokazala čudesa narave. Kamor segajo oči, povsod sekajo močvarno jarki, vmes rastejo grmovja, žive meje, osamljena drevesa ali skupine dreves, največ glavate vrbe s povešenimi vejami. Seveda pa so glavate, z dupli za ptiče, lahko samo, če jih redno obrezujejo, tega pa včasih niso počeli iz ljubezni do ptičjega sveta, temveč zato, ker so uporabljali šibaste poganjke za vezanje trte in pletenje košar. Ker je bilo pred drugo svetovno vojno v teh vaseh še veliko s slamo kritih hišk, je uspeval tudi posel krovcev, ki so še znali šope podtikati pod prekle in jih na koncu zaviti z vrbovo šibo. Meni je bil najbolj všeč glog, ker sem si v trnatem grmu z napiljenimi listi, belimi cvetovi in rdečimi koščičastimi plodovi lahko urezal glogovko, kakor so rekli za palec debeli palici.

Mojemu prijatelju, ki si je znal narediti frulo iz trstike, se je zdelo čudno, zakaj stari lovec piska srnjaku na trakec iz brezovega lubja namesto na trstiko. V duhu ga vidim, kako malo posmrka, potegne dva, tri dime iz pipe, potrka z njo ob debelece bližnjega drevesa in jo zatakne za pas. Potlej potegne iz žepa trakec, ga med palcema obeh rok napne in ga dvigne k ustom.

"Izkušnja mi govori, da srnjaka lažje priključim s pomočjo tega trakca," se je zasmejal lovec, ki je vedel, da je moj prijatelj in sošolec mojster v izdelovanju "orglie" in piščalk iz trstike.

Nežen zvok je zabrnal prek Jovsov. Pohlepno, hrepeneče pivkanje je zmotilo opoldanski mir.

"Piji-piji-piji-piji..."

Lovec je nekaj časa počakal in nato še enkrat zafipal, tokrat še nežneje kot prvič. Nato se je zravnal in opazoval vse živo okrog sebe, da bi videl, če se bo kje kaj zganilo.

"Stvar se vsakič ne posreči," se je šepetaje opravičeval. "Piskati je prava pravcata umetnost, tega se naučiš le z vztrajnim, dolgotrajnim opazovanjem in proučevanjem. Z ustnami znam oponašati tudi šum, ki ga ustvarja jereb, kadar se spreleti..."

Če bi prišli po kaki povodnji ali po močnih deževnih dneh, bi lahko videli, kako se ponekod belijo proge mastnih mlak ali jezerce vode, ki noče ali ne more odteči v rečno strugo ali pa ponikniti pod zemljo.

Imel sem rad vrbe, najraje tiste glavate, ki imajo številna dupla za ptice. Zdele so se mi kot piščali, na katere je mogoče zapiskati različne melodije. "Vrba, vrbina, vrbača, vrbje, vrbovje," še danes rad ponavljam besede, kot bi piskal na vrbovo frulo. "Vrba, vrbina, vrbenč," prijetno brni v ušesih.

Dolgo nisem vedel, da rase ob reki več vrst vrb: bele, rdeče, sive, krhke in še vsakršno jelševje. Drugačni so glasovi vrb, ko se spomladanski veter podi po vrbovju. Spet drugačen je jesenski veter, ob njem začno vrbe ječati v bolečinah. Vrbina včasih piska, kot da bi kdo igral nanjo, spet drugič tarna ali joče z vetrom.

Sotla, zdaj meja med Hrvaško in Slovenijo, se je tu, dokler ji niso zaradi kumrovške železniške proge izkopali nove, ravne

struge, večji del leta spočasnila, voda je tekla potuhnjeno, da jo je bilo komaj videti. Spomladi ali jeseni je ponavadi pridrla povodenj: takrat je mogočnejša sestra Sava potisnila Sotlin tok v nasprotno smer, da se je razlila in pokrila skoraj vse Jovse. Za starejše je bila to velika nesreča, za otroke pa neizmerno veselje, saj so se lahko vozili s čolni tja do lesenega mostu v Rakovcu. Še mikavnejši je bil splav, ki so ga napravili tako, da so dve trhli debli povezali z vrbovim protjem.

Kadar je bila voda nizka, se je struga potuhnila med košato zeleno vrbovje, da je skoraj ni bilo videti. Ponekod se je razgalilo blatno dno s starimi čevlji, počenimi lonci, včasih celo s crknjenimi mačkami, nikakor pa ne s starimi avtomobili, ki jih takrat še niso potiskali v potoke in gozdne jame, kot to počno barbari v današnjem času.

Kaj je tisto, zaradi česar Jovsi zaslužijo, da so krajinski naravni park? Strokovnjaki novomeškega Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine ter slovenskega društva za opazovanje ptičev so namreč ugotovili, da je na tej okoli tri kilometre dolgi in dva kilometra široki uravnani aluvialni ravnici prisotnih kar dvajset vrst redkih in ogroženih vrst ptic, ki so uvrščene na rdeči seznam ogroženih ptičev v Sloveniji, med njimi tudi kozica, zlatovranka in črnočeli srakoper. Jovsi so tudi eno redkih poplavnih območij z veliko pestrostjo rastlinskih vrst in družb. Že zaradi prisotnosti naštetih vrst je potrebno Jovse uvrstiti ob bok najvišje ovrednotenim "območjem naravne dediščine" v Sloveniji, je v Lovecu in strokovnih revijah pisal Peter Trontelj.

Včasih je v Jovsih gnezdil celo ribji orel. Spominjam se, kako je izkoriščal zračne tokove, da je lahko brez napora plaval nad reko. Nekaj časa je lebdel v zraku, potem pa je strmoglavil proti reki, se potopil in koj spet dvignil ter s plenom zaplaval v višine in kot oblak zajadral prek sonca. Ni bilo treba dolgo čakati, ko se je zapeljala nizko nad vodo še njegova ženka in se s svetlečo se ribo v krempljih spet dvignila v višave.

Pred vojno je v Jovsih gnezdila tudi štoklja, čeprav so pisali o njej, kot da živi samo v Prekmurju. Spomladi je z juga prvi priletel na staro gnezdo štoklječ in ga začel popravljati, ker se mu je zdelo neumno, da bi pletel novega, če pa je star še kar dober. Ko je bil gotov, ga je branil pred vsiljivci, ki so hoteli ukrasti nekaj gradbenega materiala za svoja gnezda. Čez nekaj dni je priletela še štoklja in burno klopotanje njunih kljunov je dokazovalo, da se imata rada. Samec je s kljunom dvignil vejico z gnezda in tako nakazal samici, da mu je všeč in da bi jima bilo prijetno, če bi skupaj zasedla gnezdo in si ustvarila prijeten dom. Samica je sedla na gnezdo in začela nesti jajca, štoklječ pa je prebil največ časa nekje blizu na straži. Videti je bilo, da bo med njima vladala kar najlepša sloga.

Ko sem nekoč domačinu pripovedoval, da živi v Jovsih redek ptič z imenom smrdokavra, me je začudeno vprašal, če ji smrdi iz kljuna.

To je ptič pisanih barv in s perjanico na glavi. Njegov "pu-pu-pu" se sliši zelo daleč. Gnezdi v vrbovem duplu, ki bi ji domačini rekli kar šuplina, kot se temu reče po hrvaško. Ko sem ga prvič videl v zraku, se mi je zdelo, da nad mano leti velik pisan metulj.

Smrdokavra vsak zalogaj hrane vrže v zrak in ga spretno prestreže v svoj kljun. Ptič namreč nima kaveljčkov na jeziku kot

žolna, ki z njimi izvleče žuželko tudi iz najbolj skrite luknje, marveč ima zakrnel jezik, zato je moral to pomanjkljivost nadomestiti z akrobatskimi spretnostmi svojega kljuna.

Če bomo v Jovsih naenkrat zaslišali značilni "me-me-me", bomo pomislili na koze, ki pa jih tam sploh ni. Takšne glasove daje od sebe v svetu zelo redka rjavorepa kozica, kot kos velika ptica selivka. Ne odlikuje se samo po hitrem letu, temveč še bolj po tem, da se njen let naenkrat spremeni v bliskovito spuščanje. Ko se ji repna peresa zatresejo, povzročijo značilno meketanje, po katerem je ptica tudi dobila ime. Kot prikazen bo smuknila čez blatno obrežje, pridno zabadajoč dolgi kljun v moko zemljo. To njeno početje bo trajalo do jutra, toda že pri najmanjšem znaku nevarnosti bo z bliskovito naglico izginila v najbližje skrivališče. Za njo bodo ostali le sledovi nožic in tisoči majhnih luknjic, ki se v zamotanih verigah vlečejo po blatu sem in tja.

Sošolec, ki je včasih rad razdiral ptičja gnezda, mi je nekega dne pokazal svetlo jajce z rjastimi lisami in pikami. Zgrozil sem se nad tem, da kdo lahko nosi v vrečki ptičja jajca, kot da jih sme uporabljati za drobiž pri otroški barantiji. V resnici je šlo za jajce zelo redkega rjavoperutnega kosca, ki se le redkokdaj pokaže človeku. Oglašja se, kot da bi kresal vžigalice ali brusil koso. Nerač se dvigne v zrak, zna pa urno tekati po tleh in se spretno pretikati med močvirsko travo.

Zgodba bi bila predolga, če bi pisal še o modrozelenkastem jajcu prav tako redke rjavogrle repaljčice, svetlo jajce modropernate zlatovranke in o drugih ptičjih jajcih svetlejših in temnejših barv. Divje race so včasih živele v naravi, zdaj pa imajo lovci bajer, kjer umetno vzrejajo mlakarice. Nad dobovskim poljem je bilo včasih veliko postovk. Neredko so bile videti kot sivorjavkasta, migljajoča streha, ki se spušča na zorano polje. Ko so se spuščale na tla, je bilo, kot bi v velikih kosmih padal rjav sneg.

Ko sem kot otrok hitel v šolo, si nisem mislil, da čez nekaj desetletij ne bo več radoživega petpedikanja po dobovskih poljih, čeprav so že takrat kmetom dopovedovali, češ da brez umetnega gnojila ni umnega kmetovanja. "Veselo plunkanje ne spada v hira-vo polje, kakor ne spadata vrisk in smeh v hišo smrti. Petpedi ni klic gozda in zime. To je klic živega polja, zlasti takrat, ko zlati klasje na njem, ko višnji kokolj, se sinji modriš, plameni mak... To je klic zornega jutra, ko zamirajo zvezde na nebu ter ponehava vzklikati čuk. To je klic poznega večera, ko prižigajo kresnice blede žarnice v travi, ko zagode čriček svoj "cri-cri-cri" v mrak. To je klic vročega poldneva, ko se ne zgiblje ne bilka ne trava, ko molče vsa druga živa bitja. Tedaj prepeva polje veselo in iskreno: 'Petpeti-petpedi!' je pred vojno pisal Novomeščan, pisatelj lovskih zgodb Fr. Bračun v svojih lovskih zgodbah.

Na koncu moram zaupati bralcu še to, da mi je oče, ko sva hitela v Jovse, večkrat dejal: "Po barju moramo hoditi bosí." Nato se je sezul in si čevlje obesil čez ramo.

Široko prostranstvo Jovsov s šašjem, vrbami in redkimi pticami. Na sliki (z leve proti desni): publicist Drago Medved, akad. slikar Stane Jagodič in Franc Šetinc. (Foto: Drago Medved)

RAST – L. VII,
ŠT. 3 – 4 (41 – 42)
JULIJ 1996

II

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

OMIZJE RASTI

ČE BI BIL DREK KAJ VREDEN, BI SE REVEŽI RODILI BREZ RITI *

* Grafit na stavbi poleg gledališča
Glej v Ljubljani

Čudna stvar, ki da misliti. Na svojem potovanju po Mirnski dolini, od Mokronoga do Novega mesta in na Gorjancih sem povsod naletel na isti pojav. Vaški magnati, trgovci, oštirji so bili povečini za Rusijo, bajtarji, delavci in kmetje pa z malimi in silno redkimi izjemami za Hitlerja. Če bi bil na agitacijskem potovanju z nalogo, da ustanovim proletarsko stranko, bi brez težave spraval skupaj organizacijo iz magnatov in oderuhov, nikakor pa ne bi mogel ustanoviti organizacije iz proletarskih elementov.

(Prežihov Voranc, Od Mokronoga do Pijane Gore)

Besede uglednega pisatelja in komunista, verjetno pa slabega politika, zato pa toliko boljšega človeka, Prežihovega Voranca ali Lovra Kuharja, nam slikajo vso kompliciranost razmer med našim prebivalstvom na predvečer druge svetovne vojne. Tako ni bilo samo na Dolenjskem, ampak tudi marsikje drugod po Sloveniji. Resničnost je običajno daleč od družbenih teorij in realnosti, ki jo imajo v glavi politiki. Zgodovinar, ki se teoriji in politiki podreja, takih ni malo v naši stroki, je pogosto v velikih stiskah pri "urejanju" dejstev, saj mu viri govorijo drugače. Predvsem iz te stiske izvira princip časovne distance. Literati, pod njih ne mislim pisane, ki jih hvaležna politika zasipa z nagradami in drugimi priznanji, so tu v veliki prednosti. Ni slučaj, da v veliki meri opravijo velik del tistega, kar bi morali zgodovinarji. Menim, da je to pravilno, kajti prvi odražajo čas, v katerem živimo, drugi pa iščemo zgodovinsko resnico. Ta prej ali slej pride na dan, pa četudi je treba nanjo počakati stoletja. Res pa je, da je odpravljanje napačnih predstav o preteklosti, o ljudeh in dogodkih eno najtežjih opravil naše stroke.

Moje poklicno udejstvovanje je sicer vezano na čas od konca 18. stoletja do časov, ki jih omenja Prežihov Voranc. Za razpravljanje o tematiki, ki jo razgrinja pred nami pisatelj Vladimir Kavčič, torej nisem ekspert. Rojen sem po drugi svetovni vojni in o vojnih razmerah nimam neposrednih izkušenj. O povojnem dogajanju pa sem vendar uspel zbrati nekaj pričevanj, se seznani z raznimi ljudmi, ki so me, tudi kot zgodovinarja, prosili, da o njih govorim in po možnosti tudi pišem.

Ko sem bil v drugem razredu osnovne šole, sem se hodil igrati k sošolcem, oficirskim otrokom k bloku poleg novomeškega sodišča. Skrivali smo se tudi po sodniških hodnikih. Tako sem na dveh velikih tablah opazil mnogo listkov, kjer je oblast uradno pozivala posameznike, ki so izginili ob koncu vojne ali pa so jih odpeljali pripadniki OZNE, naj se zglasijo, sicer bodo proglašeni za mrtve. Ker so mi bili številni priimki znani, sem to seveda z velikim zanimanjem bral. Seveda sem o tem takoj želel govoriti s prijatelji, ki pa za to niso kazali ne volje ne zanimanja. To je bilo moje prvo srečanje s "tabu temami", ki pa to dejansko niso bile, saj sem hitro našel ljudi, ki so mi marsikaj razjasnili. Za to ni bil potreben nikakršen trud. Kasneje sem spoznal ljudi, ki so neposredno sodelovali pri prevzemanju domobrancev na Koroškem, spoznal sem ljudi iz teh transportov, razlagali so mi življenje v Škofovih zavodih v Šentvidu, spoznal sem ljudi, ki so sodelovali pri likvidacijah v Kočevju. Pred kratkim sem zvedel celo za številki lokomotiv, ki

sta nesrečnike vozili na morišče, in za nekatere druge podrobno-
sti teh voženj brez vrnitve. Imam tudi zelo neposredna pričevanja
od ljudi, ki so se po vojni skrivali, in tudi tistih, ki so jih lovili. Vse
to mi sicer še ne daje kvalifikacij, ki jih imajo nekateri moji kole-
gi, imam pa zaradi teh znanstev in pričevanj nekatere prednosti
pred njimi. Soočanje mojih spoznanj in njihovih strokovnih ugo-
tovitev pa je vseeno pretresljivo, saj mi neprestano z argumenti
dokazujejo, da je bila resnica še veliko hujša.

*Kakšna zmota! Kaj smo se naučili? Da lahko pobiješ tisoče
ljudi in se ti nič ne zgodi, če si na pravi strani. Če si zmagova-
lec. Če si poražen, si zločinec zaradi enega samega. Za člove-
ka ni rešitve. Uči se, da pozabi, bori se, da propade.*

Vladimir Kavčič, Minevanje (str. 23)

Meseci ob koncu druge svetovne vojne in neposredno po njej
so bili eni najhujših v slovenski zgodovini. Nikoli dotlej, niti v času
turških vpadov, ni bilo v tako kratkem času pobitih toliko Sloven-
cev kot takrat. In to od Slovencev, ne tujcev! Že od časov, ko se je
ostreje začelo postavljati vprašanje upravičenosti požiga gradov,
med prvimi jih je zastavil prof. Janko Jarc iz Novega mesta, smo
glede vojnega in povojnega dogajanja priča ponujanju odgovo-
rov, ki so izraz poniževanja elementarne človeške pameti. Še bolj
izrazito je to pri osvetljevanju povojnih pobojev. Če na eni strani
ugotavljamo naravnost fantastično organiziranost partizanskega
gibanja, spremljamo partizansko saniteto, VOS, partizansko sod-
stvo, delo njegovega Znanstvenega inštituta,... potem je ne neres-
no, ampak skrajno žaljivo govoriti o tednih, za katere naenkrat
nihče ne ve, nihče ni vodil takratnega dogajanja ali bil v njem
udeležen, ko naj bi bilo pobijanje spontano, porojeno iz krivic in
trpljenja. Načrtno in izredno spretno vodene revolucije vendar ni
naenkrat zamenjal revolucionarni kaos, kot nam želijo povedati
nekateri prizadeti. Bilo je trpljenje, bile so krivice, bili so vzroki
za nerazumna maščevalna dejanja, brez slednjih žal ni družbe in
še manj vojne. Tega ni mogoče zanikati in to je mogoče razumeti
- vendar ni v tem problem. Dejstvo, ki nas mora najhuje pretresti,
je načrtno izkoriščanje prestanega trpljenja za načrtovane, zgolj
ideološko pogojevalne množične poboje. Umsko ali fizično priza-
dete ljudi, ki so jim omogočili, da so razkazovali svojo zločinskost
(Puklasti Miha in drugi) puščam tokrat ob strani. Če primerjamo
podobne dogodke iz državljanske vojne v Sovjetski zvezi iz kas-
nejšega tamkajnjšega "urejanja razmer", Katinski gozd, nacistična
grozodejstva, naša morišča na Gorenjskem, Štajerskem in na Do-
lenjskem iz leta 1945, Pol Potovo Kambodžo, Vukovar, množična
groblišča, ki jih odkrivajo v Bosni, vidim isto tehnologijo, učence
istega "Velikega učitelja". Ne obsojam ideje komunizma zaradi
prizadevanj po družbeni enakosti in socialni pravičnosti. Slednje
mi je, če odmisim izbire poti do cilja, zlasti pa zagovarjanje nasilne
revolucije, kulta oblasti in nasilne ateizacije in še posebno zago-
varjanje "vsemogočne" taktike namesto načelnosti in odkritosti,
boj blizu kot pragmatičen (= nemoralen) kapitalizem, ki ga danes
zagovarja večina slovenskih strank. "Očiščenje in pomlajenje" slo-
venskega naroda ne vidim v spravi, ampak v dosledni obsodbi nasil-
ja v preteklosti v imenu kakršnihkoli ciljev. Noben zločin ni pravič-
nejši od drugega.

Pogosto je slišati: Pustimo preteklost zgodovinarjem, glejmo
naprej. To geslo je velika in prozorna laž, cinizem brez primere.
Zagovarjajo ga predvsem tisti, ki se bojijo resnice. Ker je bilo ne-

davno veliko dokumentov načrtno uničenih ali skritih, je zgodovinarjem preprečeno, da bi se kvalificirano ukvarjali z njo. S takimi zahtevami javno ponižujejo njim sorodno idejno orientirane moje kolege, ki dajejo prednost svoji politični pripadnosti pred poklicno etiko. Ljudje z veliko mero upravičenosti zmigujejo z glavo nad našim zgodovinopisjem. Prav tisti, ki so osebno ali pa zaradi svojega položaja neposredno krivi za njihovo uničenje, zahtevajo izpeljavo dokazov, ki naj bi "dokazali" neposredno krivdo. Vsak, ki je pripravljen na povojne množične poboje pogledati širše in primerjalno, bo zlahka ugotovil, da je sklicevanje na krivdo pobitih zaradi protipartizanskega vojskovanja le omenjanje povoda, ne pa vzroka. Ne le da je po mnenju nekaterih vodilnih za revolucijo morala teči kri v potokih, oblastniki so se morali rešiti svojih potencialnih nasprotnikov. Zato in ne zaradi takšne ali drugačne kolaboracije se razčiščevanje nedavne krvave preteklosti nikamor ne premakne. Prav zato, da bi pozabili na osrednji moralni problem povojne slovenske družbe in kruto realnost, nam politiki, prejšnji in sedanji, neprestano vsiljujejo spore, od presoje preteklosti do cerkvenih gozdov. Pretresen sem ob revščini in stiskah ljudi, ki niso nikomur več mar. Obupan sem, ko se opozarjanje na v nebo vpijoče socialne razmere, v katerih živimo, razglaša za demagogijo in celo fašizem. Brez besed ostajam, ko včerajšnji "borci za družbeno enakost" neskropulozno grabijo in bogatijo na način, ki ga preteklost ne pozna, ko tisti, ki pretekli družbeni sistem obsojajo, sedaj kot novi oblastniki razumejo globalne družbene spremembe, do katerih naj bi prišlo na način: "Prej ste bili vi na oblasti, sedaj smo pa mi!" Niso me motili prejšnji oblastniki kot ljudje, saj se zavedam, da je več ali manj naključje, če nima funkcije Jože, ampak Janez. Motila me je "tehnologija vladanja" nekega sistema. Demokracijo vidim predvsem v funkciji človeka, ne pa strank. Če se prav spominjam, je Ivan Tavčar ob obisku Beograda po 1. svetovni vojni izredno lucidno spoznal enega izmed bistev balkanizma: "Posameznik ni nič, stranka je vse." Slovenci smo še globoko na Balkanu.

Gornje, ne tako kratko razmišljanje, ponazarja okvire, znotraj katerih sem bral delo Vladimirja Kavčiča. Nisem se sposoben spuščati v literarno presojo. Zavedam se, da so za marsikoga okviri mojega dojetja preskromni. Naj mu takoj odvrnem, da je tudi meni pri njem marsikaj nerazumljivega, da mu marsičesa ne verjamem.

Pokojni profesor Metod Mikuž nam je v seminarju pogosto govoril, da ima vsako resnično veliko obdobje v zgodovini tudi svoje veliko literarno delo. Zelo prizadeto je ugotavljal, da partizansko gibanje tega še nima in da tega ne razume popolnoma. Ne vem, če smo dobili s Kavčičevim tekstom tako delo o povojnem času, to bosta pokazala stroka in predvsem čas. V prvi knjigi Ne vračaj se sam me je pretresla usoda poročnika Milana Rakovčana, očitno preprostega dobrega človeka, ki se v novih razmerah več ne znajde, ker ga začne lomiti revolucionarni teror v osebi podporočnika Mijatoviča. Težko pričakovano svobodo nadomesti strah pred oblastjo, ki jo je soustvarjal. Za moralnim zlomom doživi še osebne. Prestano trpljenje se pokaže kot popoln nesmisel. Njemu nasprotni pol je vojaška "ugodnica" Eva, ki lahkomišelnost preživi vojno. Kljub nečednostnemu in nečastnemu življenju postane daktilografka na vojaški komandi, kjer se odloča o življenju in smrti. Partizan Rakovčan ne more storiti niti osnovne človeške dolžnosti, trepeta pred človekom, ki je celo nižji po činu, a mu neposredno

služenje revoluciji daje večjo oblast. Vojaška kurba Eva pa po ovinkih lahko nekaj stori za svojega nekdanjega ljubimca, ki bi moral po logiki takratnega dogajanje oditi na drugi svet.

Druge knjige Minevanje zla nisem sposoben brati kot zgodovinar, saj mi je vse preblizu. Skupaj z avtorjem ugotavljam, da je življenje storilo svoje. Partizanska generacija je še vedno prepričana v svoj prav. Revolucionarni teror zakriva z narodnoosvobodilnim gibanjem, kateremu ni mogoče nič očitati. Kljub temu jo militantna nestrpnost mineva, želi si mirno starost. Podobne želje imajo tudi nekdanji politični nasprotniki. Ti pravzaprav ne želijo potvarjati zgodovinskih dejstev, kar jim pogosto očitajo. Njihov poglavitni cilj je v želji, da ne bodo več stigmatizirani z narodnimi izdajalci, kar v resnici tudi niso bili. Zdi se, da je večina udeležencev na obeh sprtih straneh končno ugotovila, da je bila zlorabljen. Do te točke se mi zdi razvoj pozitiven, moti pa me, ker ni naslednjega koraka: oboji bi se morali odpovedati svojim nekdanjim voditeljem, ki so odgovorni za zločine. Ob tem je popolnoma nebitveno, kaj so o tem dognali sodni organi. Dejanja presojam z moralne plati. Tu vidim srž problema, tu vidim poglobitve ovire za optimistični razvoj naše družbe in države. Ker čas neustavljivo teče, kmalu sprava ne bo nikomur več potrebna. Graditi bi morali strpnost. Da ta nikamor ne napreduje, je kriv naš balkanizem. Ne tuji, sami sebi smo Slovenci največja nevarnost.

Branje knjige Vladimirja Kavčiča Minevanje ni opravilo, ki bi te po celodnevem delu pomirilo. Ker kot poklicni raziskovalec potrebujem v poznih nočnih urah predvsem to, bi verjetno, če ne bi bilo današnje politike, čakalo na enega naslednjih dopustov. Tako pa se je zgodilo drugače, za kar se organizatorjem današnjega srečanja zahvaljujem. Iskreno bi rad povedal, da sem knjige izredno vesel, saj nas Slovence spodbuja, da se več ukvarjamo sami s seboj. Z leti čedalje bolj zaupam v slovensko kulturo, zlasti literaturo. Njena prepričevalnost je pri nas veliko večja kot dela zgodovinarjev. Ugotavljam, kako prav je imel akad. prof. dr. Stane Gabrovce v lanski Dragi, ko je opozoril na njen pomen pri konstituiranju našega naroda. Tudi pri nastanku slovenske države je odigrala neprecenljivo vlogo. Zelo verjetno bo ključno vlogo odigrala tudi pri očiščenju in pomirjenju zaradi enega največjih zločinov v slovenski zgodovini. Problem v bistvu ni več prvenstveno strokoven, saj je o njem že toliko napisano, da ne bo poniknil. Le od političnih dedičev krivcev je odvisno, kdaj bo dobil dokončno označitev. Verjetno se bo to zgodilo takrat, ko ne bo več predmet aktualne politike. Ostaja pa predvsem kot moralno vprašanje in tu kljub različnim manipulacijam ni rešitve. Nihče ne more uiti svojemu intimnemu obračunu.

Ti pa, ki si povzročitelj vsega zla zoper Hebrejce, ne boš ubežal božjim rokam. Mi namreč trpimo zaradi svojih grehov. Če pa se naš živi Gospod z malo časa srdi, da nas pokori in kaznuje, se bo vendar usmilil svojih hlapcev. Ti pa, brezbožnež in izmed vseh ljudi največji hudobnež, nikar se ne prevzemaj v puhli ošabnosti in praznih nadah, ko dvigaš roke proti njegovim služabnikom. Nisi namreč ubežal sodbi vsemogočnega in vsevidnega Boga. Naši bratje, ki so prestali kratko trpljenje, so zdaj po božji zavezi deležni večnega življenja. Tebe pa bo po božji sodbi za ošabnost zadela pravična kazen.

2Mkb 7,31-37

Sklepna misel

Slovenci že pet desetletij živimo z grozljivim grehom bratomornega boja, ki nas duševno pohablja. Upanja po spravi ob 50-letnici konca

Stane Granda
ČE BI BIL DREK KAJ
VREDEN, BI SE REVEŽI
RODILI BREZ RITI

2. svetovne vojne so se pri nas pokazala za utopična. Naša balkanska pamet je še nekaj desetletij za nekdanjo Francovo Španijo. Slovenci moramo najprej priti do strpnosti, do stanja duha in kulture v najširšem smislu besede, ko nas ne bo ločevalo, ker smo dobri in slabi, pridni in leni, suhi in debeli in nenazadnje tudi desni in levi. Vse, razen zločinov v besedi in dejanju, je legitimno, politična nasprotja so normalna. Dokler bo za ene drugo zločin in bo to sankcionirala še oblast, nimamo kaj iskati v civiliziranem svetu. Ljudje ne smemo biti žrtev politikov in njihovih velikih idej. Nikakršne pravice nimajo zahtevati naših materialnih in moralnih žrtev. Državljeni se ne smemo pustiti pohabljeni kot Kavčičevi "junaki". Posledice niso vredne ne trpljenja ne žrtev. Poskusi, da bi nas Slovence kot narod dodatno formirali z zgodovinskim mitom, so propadli. Ostaja nam kultura. Pri tem imajo ključno vlogo slovenski pisatelji. Tudi Vladimir Kavčič.

Aleš Gabrič

NA SOTOČJU ZGODOVINE IN LITERATURE

Za zgodovinarja je vsekakor zelo zanimivo prebirati literarna dela, ki govorijo o času, ki so predmet njegovega strokovnega zanimanja. Pri tem seveda ocenjuje s povsem drugega zornega kota kot literarni kritik ali literarni zgodovinar, saj ima "drugačne" oči in drugačne poglede na čas kot literat. Na drugačen pogled po svoje vplivajo tudi kritike, ki jih (nam) zgodovinarjem večkrat izreče kulturna javnost, da zgodovina zamuja in da ne daje odgovorov na javno zastavljena vprašanja. Zlasti od romanov Branka Hofmana Noč do jutra in Igorja Torkarja Umiranje na obroke se vrstijo ocene, da so v presojanju vročih tem bližnje slovenske preteklosti književniki prehiteli zgodovinarje. Morda sem ravno zato tudi ob knjigi Vladimirja Kavčiča, hote ali nehote, presojal delo ne toliko kot literarno stvaritev, pač pa bolj kot zgodovinar v smislu ustreznosti umestitve dela v duhovni okvir obdobja, ki ga opisuje.

Med delom literata in zgodovinarja je že načelno drugačen pristop (in ocenjevanje) do problematike, zato se zgodovinarji ob tovrstnih kritikah na račun "zamudnosti" historiografije zmrdujemo, saj so po našem mnenju neupravičene. Pozablja se namreč na dejstvo, da so književniki umetniki, ki jim je bila izdana licentia poetica, da pa s(m)o zgodovinarji zavezani in da smo potem takem "sužnji" dokumentov. Da bo to razmerje bolj razumljivo, ga bom podkrepil s primerom iz slovenske literature. Licentia poetica je dovoljevala Žarku Petanu, da je v Kavarni Astoriji opisal dogodek, ko so udbovci premetali stanovanje njegovega očeta in našli tudi skrite dragocenosti. Toda ali sme isti dogodek na enak način povzeti zgodovinar, še posebej, če ima zgolj pričevanje enega vira, pa še tega pisanega po načelu licentiae poeticae. Odgovor je seveda nikalen. Kajti iz dnevninskih zapiskov Maksa Šnuderla (Makso Šnuderl: Dnevnik 1941-1945, 1. knjiga, Založba Obzorja, Maribor 1993, uredil in opombe napisal Zdenko Čepič) je možno sklepati, da se omenjena scena ni odigrala leta 1945, temveč leta 1941 in da v črne jakne oblečeni možje postave niso bili udbovci, temveč gestapovci. Josip Petan, oče Žarka, je namreč prijateljem govoril "o zazidanih 9 zabojih srebrnine", ki so jih ob preiskavi odkrili nemški okupatorji (nav. delo, str. 168).

Torej, če sem bil dovolj nazoren - zgodovinar si lahko predstavlja in razlaga stvari enako kot književnik, toda njegova strokovna zavezanost je nekaj čisto drugega kot pesniška prostost. Je pa res, da to ne bi smela biti ovira plodnemu sodelovanju predstavnikov različnih umetniških in znanstvenih strok; izhajajoč iz svoje stroke s tem mislim predvsem na dialog zgodovinarjev z drugimi. Ob prebiranju Kavčičevega dela se mi je namreč znova prebudil že večkrat zaznani občutek, da je v slovenski kulturni javnosti vse premalo dialoga med predstavniki različnih zvrsti. Tovrsten kratki stik je že kar nekako vraščen v naše umevanje in zavest, vodi pa do napak in pomanjkljivosti v našem duhovnem življenju, ki sicer ne puščajo za sabo katastrofalnih posledic, ki pa bi bile lahko zgolj s kančkom dobre volje premagane (zato je zamisel uredništva revije Rast, da zbere skupaj ob literarnem delu dokaj pisano družčino strokovnjakov raznih zvrsti še posebej hvalevredna!).

Minevanje sem torej (zaradi "profesionalne deformacije") bral na dva načina. Ne le kot literarno delo. Tudi kot dokument časa, v katerem je nastajalo in ki ga opisuje, je zapustila Kavčičeva knjiga močno sled (kar je razvidno tudi iz Kermaunerjevih spremnih besed). Sem pa hotel z gornjimi mislimi ponazoriti, zakaj je lahko že v petdesetih letih o teh dogodkih pisal književnik, še danes pa bolj težko zgodovinar, saj so viri še vedno skrbno varovani v policijskem ministrstvu, do njih pa imajo dostop zgolj izbranci, ki največkrat niti niso zgodovinarji. Poleg tega pa je literatura literatura in zgodovina zgodovina. Prva ohranja tekočo in sočno misel, lepoto govora in slovenske besede, usode (namišljenih in resničnih) posameznikov. Druga skrbi za podatkovno natančnost, umeščanje v čas in prostor ter prikaz širšega dogajanja, ne pa toliko posameznikov v njem. In zato je tudi primerjava dveh strok, ki imata zelo različen pristop do sicer istega objekta obdelave, dokaj sporna.

Literarni kritik bo zato ob Kavčičevem romanu *Ne vračaj se sam* (omejujem se predvsem na prvi roman, saj gre za dokument časa, ki sem ga proučeval) spregovoril o jeziku in slovenski besedi, o Kavčičevem opusu in pomenu tega dela v njem, o pomenu romana v sklopu literarnih tendenc konca petdesetih let. Če pa bi ga bral zgolj kot zgodovinar, bi ocenjeval verodostojnost podatkov, dogajanje pa bi umeščal v leto, ki ga opisuje, v leto 1945. Ne bi se spuščal v oceno, ali je za slovenski jezik bolj primeren izraz kaplar ali desetnik, temveč bi si zabeležil, da so imeli domobranci uradno in v četah bolj pogosto kaplarja, čeprav jim tudi izraz desetnik ni bil tuj. Zabeležil bi tudi, da leta 1945 v severni Italiji ni bilo nikakršne Andersenove armade (str. 42), pač pa so bile tam enote poljske vojske pod vodstvom generala Wladysława Andersa (torej Andersova armada). Pod nekatera razmišljanja Milana Rakovčana bi postavil vprašaj, saj so bila v celoti bolj značilna za naslednja, bolj agitpropovska leta, kot pa je bilo leto 1945. Ob nekaterih izrazih bi se zamislil, saj sem imel pod vplivom pregledane gore papirja iz povojne dobe občutek, da so bolj produkt časa, ko je delo nastajalo (torej petdesetih let) in manj produkt leta, o katerem delo govori (torej leta 1945). Dejstvo je, da je naš jezik pod vplivom političnih in ideoloških razmer doživljal hitre spremembe in da je že nekaj let pomenilo precejšnjo terminološko spremembo (v slovenski umetnosti je morda najbolj izstopajoči primer film *Na svoji zemlji*, v katerem so posamezni govori partizanskih častnikov bolj govori agitatorjev leta 1948 kot pa partizanov iz let 1944 in 1945).

Toda vse to so malenkosti, ki ne vplivajo na sočnost besede, lepoto in umetniško vrednost dela; so pa malenkosti, ki si jih bo vesten zgodovinar zabeležil (morda nas imajo ravno zato ljudje pogosto za pikolovce). Zavračati ena ali druga, literarna ali zgodovinska merila je neodpusten spodrseljaj. In ravno zato je, ponavljam že prej izrečeno misel, v slovenskem prostoru premalo soočanja mnenj o nekem dogajanju, gledanem skozi oči različnih strok (ko npr. Američani snemajo zgodovinski film, dajo stvari v pregled tudi zgodovinarjem, česar si pri nas zaenkrat še ne moremo predstavljati).

Naj ta razmišljanja zgodovinarja, ki jih je spodbudilo literarno delo, sklenem s pohvalo za odlično zamisel uredništva revije Rast. Le s tovrstnimi soočenji bomo premostili prepade, ki so nastali med slovenskimi strokami, in le na ta način bomo vnesli v slovensko javno življenje prepotrebno polemiziranje. Kajti monolog enakomislečih ali pa zmerjanje nesomišljenikov ne vodita nikamor. Na srečo pa ju v zadnjem času že vse večkrat uspešno nadomešča strokovno podkovani dialog.

Bogdan Osolnik

ZLO, KI PORAJA VOJNE, NE MINEVA

Ker nisem utegnil vnaprej pripraviti svojega prispevka, bom govoril bolj pod navdihom tega, kar sem slišal tukaj. Olajševalna okolnost, da se drznem oglasiti po tako pronicljivih besedah poznavalcev literarne vede, je v tem, da ne nameravam govoriti o literarnih kvalitetaх romana, ki ga sicer kot bralec visoko cenim. Izrazil bom le nekaj svojih občutkov kot človek, ki je neposredno doživil drugo svetovno vojno, kot eden iz generacije, ki jo obravnava Kavčičev roman, iz generacije, ki odhaja.

Seveda spomin te generacije sega tudi v predvojni čas. Taras Kermauner je malo prej načel vprašanje, kaj smo bili pred drugo svetovno vojno. Kot dijak sem tu, v Novem mestu pripadal skupini mladih ljudi, ki se je sestajala v Sokolski knjižnici. Bil sem eden od prostovoljnih knjižničarjev, ki so imeli to prednost, da so dobivali v roke najnovejša dela, ki so izhajala pri nas, pa tudi dela iz francoske, ameriške in druge književnosti, ki so nas spodbujala k razmišljanju in razpravljanju. Samo zaradi tega smo bili ožigosani kot komunisti, čeprav nismo prav dosti vedeli o komunizmu ali marksizmu. Vendar smo se zavedali nevzdržnosti obstoječih političnih in gospodarskih razmer, primitivizma in nesposobnosti takratne strankarske politike. Ob Hitlerjevem napadu na Češko-slovaško smo izrazili svojo protifašistično naravnanoost, ko smo po Novem mestu demonstrirali za Češko in bili pripravljeni, da bi se prijavili za prostovoljce, če bi prišlo do obrambe njene svobode. Vse to je bilo dovolj, da so nas nekateri neprestano obtoževali in hoteli vreči iz knjižnice. Na srečo se to ni zgodilo, ker je le bilo v Sokolu dovolj treznih in razgledanih ljudi. Tě podrobnosti pripovedujem, ker želim pokazati, da korenine delitev, ki so se tako usodno razplamtele med drugo svetovno vojno, segajo že v predvojni čas.

Zlo, o katerem govori Kavčičeva knjiga, je nastalo pod vplivom dogajanja, ki se ni začelo na slovenskih tleh, ampak v okrilju druge

svetovne vojne in ideološke delitve, ki ni bila samo slovenska, ampak tudi evropska in celo svetovna. Menim, da je težko govoriti o zlu vojne pri nas, če ne upoštevamo teh dejstev in zla vojne nasploh.

Vojna je zlo že zato, ker legalizira nasilje in celo ubijanje, saj razglasa morijo za domovinsko dolžnost in vrlino. Vojna ustvarja razmere, v katerih človek na drugi strani barikad ne vidi več človeka, ampak samo sovražnika, ki ga je treba uničiti za vsako ceno in ne glede na sredstva. V vseh vojskah učijo, kako uporabiš orožje, da boš uničil sovražnika prej, kot bi on tebe. Še zlasti strašna je totalna vojna, ki enako neizprosno mori na frontah kakor v zaledju. Pomislimo samo na stotisoče ljudi, ki so bili pobiti v množičnih letalskih napadih, ali na vse tiste, ki so trpeli v ječah in koncentracijskih taboriščih, kjer so doživljali najbolj strašno izničenje človeškega dostojanstva in umirali v nepopisnih mukah. Vse to je zaznamovalo tudi junake Kavčičeve knjige.

V Minevanju najdemo pretresljive opise, kako se v vojnem trpljenju posameznik omaje v sebi, kako rešuje svojo golo existenco, izgubi svojo človeškost in sam postane orodje zla. Andrej, ena od Kavčičevih najbolj pozitivnih osebnosti, razmišlja: "Kdor je umiral živ in proti svoji volji, kdor je preživel nasilje nad seboj, tudi sam postane brezčuten, če to ni bil že prej. Mnogi to so. Nedoumljiva človeška zver tiči v njih in po mnogih izkušnjah si morilski gon sposoben spoznati že ob prvem pogledu nanje."

Človek je bil v strašni vojni brezmočna žrtev. Vendar najhujše ni bilo zlo, ki se rodi v glavi posameznika, temveč institucionalizirano zlo mnogo širšega izvora, ki je privedlo do izbruha vojne katastrofe in zločinov genocida.

Zakaj opozarjam na ta širši vidik vojnega zla? Več let sem bil udeleženec raznih mirovniških mednarodnih srečanj, kjer smo razpravljali o vojnah, o odgovornosti za njihov izbruh in možnostih za njihovo preprečevanje. Srečal sem se tudi s trditvami, da so vojne neizbežne, ker so v naravi človeka, v njegovi prirojeni agresivnosti in drugih elementih živalskega v človeku. Uvidel sem, da se za takšnimi tezami pogosto skriva opravičevanje sil, ki hladno načrtujejo vojne, ker imajo za to svoje interese. Velikih osvajalnih pohodov in vojn ne morejo pripraviti in izvesti posamezni ljudje, niti ožje skupine. Tudi razvoj tehnologije smrti, vse do izdelave strahotnega jedrskega orožja, ni plod patoloških pojavov v možganih posameznega človeka, ampak je plod človeku odtujenih, institucionalnih političnih in gospodarskih interesov.

Tega se moramo zavedati. Zlo v glavi in srcu posameznega človeka mineva, toda ostaja institucionalizirano zlo, ki poraja vojne. Zato ostaja tudi problem njihovega preprečevanja.

Zdaj še o minevanju. Naravno, da se življenje konča, ker se mora končati. Vendar, ali mora pred koncem tudi izgubiti svoj smisel? Težko bi se sprijaznil s to trditvijo. Zavedam se, da je v mladosti življenje prežeto z željami, hotenji in ideali ter da - kot je nekdo v knjigi rekel - v neustavljivem toku časa presahne tudi smisel mladosti. Vendar, ali presahne vsak smisel? Ali se je treba pred smrtjo odreči vsemu, za kar si živel? Ali ni to življenje, ki se izteka, opravilo svoj smisel že s tem, da je omogočilo nadaljevanje novega? Danes genetiki odkrivajo čudovite lastnosti genetskega zapisa, ki se prenaša v novo življenje in predstavlja obliko nesmrtnosti.

Iz čustvovanja junakov Kavčičevega romana, iz njihove avtorefleksije izhajajo obup, resignacija, odpoved. Eden od njih pravi: "Če bi bilo res, da se je iz zgodovine možno kaj naučiti, se vojne ne bi ponavljale." Človeku torej ostaja strah, preganjanost in beg. Ne vidi več prihodnosti. Taras Kermauner je pred leti v svoji spremni besedi k prvemu delu Minevanja med drugim ugotovil, da "človek pri Kavčiču nima nobenih šans". "Tema njegove povesti je skrajna, neznanska stiska: ujetost človeka v precep, verige, v past." To je po Kermaunerju "strašna resnica preteklosti, sedanjosti in prihodnosti. Vendar ne vsa resnica. Poleg nje je še nekaj drugega: človek kot upanje in ljubezen."

S temi besedami je Kermauner že nakazal ideje, ki jih je razvil v svojem Post scriptumu k že omenjeni razpravi. V tem tekstu pojasnjuje svoje stališče, da je rešitev človeka samo v transcenci, to je v Bogu oziroma v onstranstvu. Pot k temu vidi v novem krščanstvu.

Priznam, da mi to stališče ne zveni prepričljivo. Predvsem se v svetu srečujemo z zelo različnimi predstavami o Bogu in onstranstvu, ki jih razglashajo različne vere in verske sekte. Človek je lahko tudi "neveren vernik". Tolmači božjega nauka pa so bili pogosto v zgodovini vse prej kot nosilci evangelijske ljubezni do bližnjega. To je dokazala tudi katoliška Cerkev na Slovenskem v ne tako oddaljeni preteklosti. Kermauner čuti ta problem, zato poudarja "evangelijsko krščanstvo". Zdi se mi, da o tem bistvenem vprašanju pri nas ne prihaja do dovolj odkritega pogovora, kakor bi bilo pričakovati po drugem vatikanskem zboru, ki je obračunal z nekaterimi zmotami katoliške Cerkve v preteklosti.

Mnogo bolj prepričljiv je - za moje pojmovanje - Kermauner v nadaljevanju, ko svoje nazore pojasnjuje z vedenjem ljudi iz druge knjige Kavčičevega romana, zlasti preprostih ljudi, kot sta Andrej in Julija, ki ju jemlje za zgled, kako je mogoče pošteno in smiselno živeti, ne glede na njuna strahotna doživetja v vojni in po njej. Po njegovem je mogoče Andrejevo in Julijino etiko, odnose strpnosti, odgovornosti in človeške solidarnosti, prenesti tudi na socialno, politično raven. Sta tudi zgled skladnega odnosa človeka z naravo in ju prav zaradi tega življenje ni zlomilo. Kermauner upravičeno ugotavlja, da je pomen Kavčičevega romana prav v tem, da v človeku razkriva tudi njegovo etično držo in moč, da se zoperstavi naključnosti, animalnim biološkim instinktom, da se ne prepusti zgolj iracionalnemu kaosu, absolutnemu relativizmu in moralni dezorientaciji.

Ob koncu tega razmišljanja se vračam k svojim lastnim občutkom ob branju Kavčičeve knjige. Prevzela me je prepričljivost, s katero nam pisatelj predstavi mozaik človeških usod, ki jih je tako ali drugače zaznamovala druga svetovna vojna. Še zlasti so pretresljiva spoznanja njegovih junakov o tem, da so bili z vsemi svojimi ideali, žrtvami in trpljenjem le orodje nevidnih sil, ki pišejo zgodovino. Vendar tudi s pretekom časa ne izgubljajo svojega pomena etične vrline, ki so jih v usodnih dogajanjih pokazali posamezniki kot ljudje. Tudi v mračnih letih vojne se je dogajalo marsikaj lepega, ko so v najtežjih trenutkih prišle do izraza moralne vrednote: človeška solidarnost, nesebičnost in požrtvovanje, pa tudi ljubezen. Vsega tega, pa tudi tistega, kar je bilo dobro po koncu druge svetovne vojne, danes ni mogoče zavreči. Pravične sodbe o nekem dogajanju ni mogoče utemeljevati samo na spoznanjih, ki jih je prinesel kasnejši čas, in ne brez razumevanja ek-

Bogdan Osolnik
ZLO, KI PORAJA VOJNE, NE
MINEVA

sistencialne človeške stiske, ki so jo posamezni ljudje morali premagovati, ter osebne morale, ki so jo pri tem pokazali.

To spoznanje se mi zdi še toliko pomembnejše danes, ko so ponovno, čeprav v povsem drugačnih okoliščinah, na preizkušnji moralne kvalitete človeka, njegova pokončnost, odgovornost, socialna pravičnost in človeška solidarnost, vrednote, ki presegajo trenutne materialne in pridobitniške koristi. Izničenje sposobnosti razlikovanja med dobrim in zlom na osnovi teh meril bi utegnilo zelo škodljivo vplivati na razvoj slovenske družbe, zlasti na mišljenje in vedenje novih rodov. Kavčičevo Minevanje nevsiljivo, brez moraliziranja in ideologiziranja napeljuje tudi k razmišljanju o teh vprašanjih.

Franci Šali

KAVČIČEVA ZGODBA V LUČI POSTSOCIALISTIČNEGA OBRAZA

Naslovnica romana Minevanje
Vladimirja Kavčiča, ki ga je izdala
Dolenjska založba v Novem mestu
leta 1994

Če bi mi pred desetimi leti ali še kasneje kdo rekel, da bo red, ki smo mu rekli socializem, doživel zdaj zdaj svoj tragični konec in da se bo spet povrnil in udomil izgnani kapitalizem, bi v to ne verjel in takšne prerokbe kratkomalo ne bi sprejel. Morda bi tako ravnal zaradi moje družboslovne vzgoje, zaradi mojega političnega prepričanja in vere ali, če sem pred tem omizjem popolnoma razgaljen, bi v takem trenutku tako in nič drugače ravnal, ker mi je marksizem blizu in ker moje srce pripada človečenemu hrepenenju komunistov... Vselej pa so mi bile tuje, nerazumljive in nesprejemljive partijske strankine oblastne težnje in zadrževanje oblasti.

Pa vendar je prišla rušilna povodenj. Kot gejzir je jela brizgati, iz slutenih in neslutenih socialnih razpok je vrela nacionalna lavina, ki ni prinesla le slovenske države, pač pa je tudi izruvala, pomendrala in požgala vse zasnove in rasti socializma, za katerega je bilo najznačilnejše samoupravljanje kot antiteza državni regulaciji na ravni narodne skupnosti in na nivojih lokalnih skupnosti ali občestev...

Pravzaprav so ljudje čez noč zgubili svoje samoupravne pravice in samoupravne možnosti so bile upepeljene, izničene, na njih pa se zdaj zre kot na zablodo, osramočeno in s prezirom...

Z grenčeno ironijo mislim tole: Komunistom je bilo večkrat poočitano, da so izkoristili boj za narodni obstoj slovenskega naroda za nasilno izpeljavo socialistične revolucije, za kar so si nakopali razbolela srca in srd razlaščenih in obsodbo staremu redu zvezanih in zvestih političnih sil, a zdaj, ko so priskledniško kot prenovitelji, v kar so se preimenovali, zavedno ali nezavedno botrovali vnovični vzpostavitvi kapitalističnega sistema, jih za takšno zgodovinsko držo in vlogo še nihče ni pohvalil in moralno nagradil. Še vedno so le prekleti komunisti...

Dejal bi, da so retrogradni prenovitelji, kot nekakšen netopirski preostanek poprejšnje ZK, postali zidarji sistema, ki ga je njih starejša partijska generacija revolucionarno ukinjala...

Zgodovina se torej ponavlja. Kakor je meščanska ribarija odvrгла svoje sproletarizirane zaveznike in jih kot delovno silo vpregla v svoj voz, tako je naredila tudi postsocialistična ujma. Ko so ubožni skozi številne napore in odrekovanja ustvarili sebi in vsem skupaj precejšnje in vabljivo gmotno bogastvo, so se ga mnogi

nekdaj rdeči enostavno kar precej prilastili, v znatni meri pa tudi podelili z nekdanjimi razlaščenci, oškodovanci, delavce-samoupravljalce pa razdedinili in potolažili z drobnjavo in prenekatero pahnili v brezposelnost oziroma dokaj hlapčevsko pozicijo...

Kavčičevi romansirani ljudje biološko ugašajo in v njih usiha tudi vojno zlo, ki so ga gojili drug do drugega. Tudi sicer se je naša resničnost že precej izmotala iz te pogubne tragične sle. A vprašanje je po vsem tem, kar se je dogodilo z našo socialno in etično podobo in kakor zdaj socius izgleda, ali ni morda bila socialistična resničnost zgolj privid, pravni abstrakt, le družbena vnanjost. Ali ni pod samoupravno socialistično prevleko ali za ideološko zaveso obstajala scena in tista socialna bestialnost, ki je medsebojno bližino, zaupanje, prijazno sodelovanje, tovariško razpoloženje ljudi, krajanov, vaščanov, meščanov, zaposlenih v tovarnah, ustanovah, zadrugah, kmetijah, raznovrstnih obrtéh zastrupila s svojimi oblastmi in moči željnimi izcedki in jim toliko pomotila srce in pamet, da zdaj razdraženo, nezaupljivo, očitajoče in žugajoče križem kražem motre drug drugega, če pa že to ne, pa si vsaj prijazna, naklonjena in solidarna občestva in kolektivi ne morejo več biti...

Že skoraj je umrlo med NOB spočeto tragično nasprotje, že skoraj so ljudje preživeli, ugasili jezo, srd, zamerke, bolečine in vse to sprejeli kot grenčeno, neprijazno preteklost, kot čas, ki je odšel v nepovrat in bogneđaj, da bi se jim spet povrnil...

Kar lepo in obetavno se je večini smehljalo jutro novega dne, čeprav je bilo treba preživeti in preboleti poprej tudi še noč tega jutra. Razkošja ni bilo ali bolj malo, a revščine, uboštva, zaskrbljenosti, kaj bo jutri, ali obupanosti še manj. Otroci so povečini imeli svojega zmaja v razigranem vetru in mladim so bila vrata šolanja kar na široko odprta in ljubezni so se razcvitale v poroke in družine, ki so imele kar precej upanja priti do svojega ljubega doma in ognjišča. Ljudska beseda se je selila v skupščine, v neplačani, zastojkarski samoupravni parlament. Subjektivni dejavnik je moral preskočiti prenekatero dogmatsko prepreko in življenje ga je počasi, a vztrajno potiskalo na stol, ki ni bil nič večji in udobnejši od drugih, pa čeprav je še imel nekaj svojih foteljev, zlasti v hiši cekaja, vendar že bolj za ljudi iz te hiše, ne pa kot škrlatni prestol, h kateremu naj bi še romalo pobožno slovensko ljudstvo po odveze ali privoljenja. Tudi njegovo grmenje ljudem ni vlivalo bojazni in strele niso ožgale skoraj nikogar več, čeprav je katerega tu in tam še oplazilo. Tepežke so bile že brez marog in že skoraj brez črnjavk, podočnic in skelin, pa so prej spominjale na tepežen dan kot, recimo, na nekdanje čase okrožnic, prelomnih sej, ki so se vse zlomile, a žal z njimi tudi marsikdo, pa recimo na čas Titovega pisma ali 29. seje slovenskega cekaja, ki naj bi jo zrežirala že skoraj vsaka slovenska vas, ustanova, firma.

Borci so seveda še praznovali svoj dan, po občinah so še imeli v spomin na upor ali bitko svoje občinske praznike, kar ni bilo le njihovo, temveč skupno, občestveno. Zdaj je vse to izrinjeno na rob ali čezenj, nazaj v hoste. Morda je takrat ob takih priložnostih kdo še preveč gromko in srborito govoril, namesto da bi razbremenjeno blagroval čas, ko je že bilo mogoče lepo in za jutri živeti vsem ljudem dobre volje in osrečujoče, zaupljivo zreti v bližnjega, v soseda, vaščana, sodelavca in podobno...

Zdaj razžaljeno, prizadeto zvone in izvenevajo njih besede, a besede drugih, ki se šele zdaj lahko doma sestajajo, trkajo in bijejo obtožujoče, kdaj tudi sovražno, terjajoč opravičilo in zadoščenje.

Že skoraj zlomljeno, premagano in pozabljeno zlo je, žal, spet razsršeno srca in ožveplenilo jezik. Osivelost koplje in brska in zdi se, da hoče tako ali drugače obremeniti s svojo resnico vse. Že v plenica naj bi se spet marsikomu pisala njegova zgodba, češ, mi smo mi, vi ste vi: dva bregova torej. Reka življenja, ki je že skoraj bila brez njih ali pa so bili le-ti morsko daleč in so tonili v brezbrežju, se je spet znašla v osupljivih, grozljivih soteskah, kamor sonce komaj komaj posije, kjer skoraj ni golobov, kjer kraljujejo ujede...

Kaj bo napravil mladi rod? Bo višal soteske in še stesnil tesnec ali pa bo nekdanji in oživiljeni ribarji vendarle obrnil hrbet in rekel: Adijo, gremo tja, kjer je morje, kjer so horizonti daleč, kjer ni rek ne bregov, kjer je neskončna oaza za vse reke sveta... Le reka, ki premaga vse ovire, ni več reka, je le še morje. Morje nikamor več ne gre, ne pojde, a v sebi nosi resnice vseh rek in z vsemi živi kot veliko srce matere zemlje.

Pravim, mladi nas lahko odrešijo zla, če se ne bodo bojno razporedili v nobeno vrsto, če bodo spoznali in vedeli, zakaj pravzaprav naš dom še stoji in v njem ogenj še iskri visoko pod nebo. Vrednotenje bi bilo pravšnje početje in ne brambovsko razvrščanje in ženketanje. Ali ni dovolj, če spoznamo, da smo bili Slovenci na strani sonca v boju s temo in da nam je to dejstvo povrnilo ukradeno zemljo tja do bistre Soče in še čez, kot se je pred kratkim reklo na meritornem mestu, če slišano povem po svoje. Ali ni dovolj, če sprejmemo še eno resnico: Čas, ki je za nami, je vsakomur precej pravično rezal in podeljeval kruh. Nihče ga ni stradal.

Žal pa so se ga nekateri preobjedli in ga povrh vsega zdaj, polni lakomnih skomin, neusmiljeno in večkrat tudi zmikavsko, bogvedi zakaj, nenasitno odjedajo, menda po ukazih in hotenjih reke, po kateri zdaj gremo, gremo... Kakor da je minevanje zla ustavljeno, prekinjeno. Brezbrižnost, grabež, občutja starih in novih krivic, vse to porojeva nove bolečine, oživilja stare in redi zatrtost, pritenjeni ali javni srd, prepirljivost in obtoževanje.

Večina zdaj živečih Slovencev pozna zgolj socialistični samoupravni model demokracije in družbeno lastnino, zdaj ko spoznavamo meščanski kliše, pa se šele ponuja možnost za kritično primerjavo in vrednotenje obeh. Če je večina ljudi z bisago čez pleča pričakala rojstvo socializma, je na predvečer njegove ukinitev v kapitalizem privzela z avtomobili in v privatnih hišah ali vsaj v solidnih stanovanjih ter z vikendi. Torej socializem je večino snovno obogatil. A vidi se že, kako zdajšnjost večini jemlje, manjšino pa obdarja z razkošjem in prevzetnostjo. Smo tudi ena redkih evropskih familij, ki ne pozna socialistov in komunistov, čeprav je bilo enih in drugih pred leti toliko, da že skoraj nisi našel sobesednika brez socialistične ali partijske bukvice. Pa, glejte, rinemo v evropsko družino, v njen parlament kot moralni in politični pohabljenec. Zgradili smo si lastno državo, uresničili sen, utelesili mit, pokončali pa socialno utopijo, socialno upanje. Stanje, v kakršnem smo, je brezup, je dogma o večnosti in primernosti kapitalizma. Imeli naj bi torej sistem in odnose po meri človeka... a kaj čudna je ta mera, nepravšnja za prenekaterega, za večino.

Kavčičev roman ne seže več v ta čas, v postsocialistično stvarnost in njeno duševnost, v čas ukinjanja, odlaganja mask, preoblačenja, zatajevanja ali trmastega vztrajanja, tudi za ceno izobčenja in osamitve. Ko tovarišije ni več in se tovariš zama po tovarišu, ko se zdi, da si lahko edino gospod in le gospod, ko vsakogar kar zmrazi, če še zasliši besedo tovariš, kot ga je po-

prej kar vrglo iz ravnovesja, če je naletel na koga, ki je klical iz naftalina gospo ali gospoda.

In koliko je bilo raznovrstnih množičnih odrekanih, da so rasle firme, da so razcvetali kraji in so se ukinjale razlike v kakovosti življenjskih razmer na vasi ali v mestu. Menda je imela pri tej koristni zadevi svojo besedo tudi takratna politika socialistov in komunistov. Menda je prejšnji sistem le imel svojo dušo, svoje dobro, pravičnejše, hrepeneče, da, transcendentno srce.

Za konec bi rekel tole: Ukinitve sistema je temeljni poseg v način človekovega življenja. Če ti je ta ali oni prirasel k srcu in je v interesnem skladu s tvojo življenjsko filozofijo in socialno usmeritvijo, pa ga zato hočeš živeti, a ti ga usoda vzame, je to nedvomno velik in krut udarec, pa naj gre za trdega gorečnega predvojnega Kavčičevega gruntarja ali pa za povojnega iskrenega pripadnika samoupravnega socializma.

Kavčičev roman mi je tako ob lastni usodi bližji, kakor pa bi mi sicer bil, če te – takšne, kakršna pač je – ne bi bilo.

Vladimir Kavčič

O MINEVANJU

Videnje minevanja se mi je izoblikovalo ob dolgoletnem soočanju s problematiko druge svetovne vojne in njej spremljajočih pojavov na Slovenskem. Ti so še danes pomembna in travmatična sestavina našega javnega ali vsaj političnega življenja.

Na začetku, ko sem vojno, revolucijo in osvobodilni boj doživiljal eksistencialno, na osebni ravni, brez širših refleksij v čas in prostor, se mi je z vso ostrino zastavljalo vprašanje, kdo je kriv in odgovoren, da se je nasilje lahko tako razmahnilo, da je bilo ljudem prizadejano tolikšno trpljenje, in nenazadnje, zakaj je človeško življenje postalo tako malo vredno, zakaj so bili naši medsebojni obračuni tako krvavi in katere so tiste gonilne sile, ki človeka spremenijo v ubijalca, uničevalca življenja, ko pa vsi vemo ali vsaj čutimo, da je življenje najvišja in najpomembnejša človekova vrednota. Vprašanje se je torej glasilo: Kdo je kriv za človekovo podivjanost in iztirjenost, ki sta med vojno in po njej tako vidno prihajali do izraza, posameznik ali družba?

V skladu s svojimi eksistencialnimi izkušnjami, katerim so se politične in idejne komponente lahko pridružile šele kasneje, sem leta 1957 napisal svojo interpretacijo odnosov med dvema skrajno sovražnima taboroma na Slovenskem, med partizani in domobranci, v vaškem okolju, na individualni ravni. Ta interpretacija je v največji možni meri osvobodena ideoloških in političnih premis oziroma vrednotenja posameznikovega delovanja na podlagi ideoloških in političnih vrednostnih sistemov. Vodilo me je prepričanje, da se bom tako še najbolj približal odgovoru na zgoraj zastavljeno vprašanje. Posameznikovega delovanja seveda ni bilo mogoče v celoti oddvojiti od ideologije in politike, v obravnavanem, zgodovinskem času sta bili vendarle obe prisotni tudi v najbolj nerazvitim vaškem okolju in sta usodno vplivali na posameznikove opredelitve in tudi na njegovo možnost preživetja. Ne na koncu tudi na moralno vrednotenje posameznikovega delovanja med vojno in v surovih obračunih tik po njej, ko so idejna in politična nasprotja dobila možnost kulminacije in je o

usodni komponenti preživetja odločala pozicija zmagovalca ali poraženca, ne glede na osebne moralne kvalitete posameznika, ko je že sama pripadnost zmagovalnemu taboru zagotavljala višjo moralno vrednost.

Izhodišče, da so vsi nasprotujoči si subjekti, naj so se tega zavedali ali ne, bili v odnosu do politike v podrejenem stanju, sem preverjal z možnostmi in subjektivno odgovornostjo posameznika. Je že res, da je med vojno tudi pri nas šlo za spopad dveh globalnih konceptov, za katera nekateri dandanašnji zatrjujejo, da sta oba bila enako legitimna (temu osebno ne morem pritrditi), je pa bilo tudi res, da je bilo v veliki meri, če ne že izključno odvisno od posameznika, njegove splošne ozaveščenosti in moralne zrelosti ne samo, kateri strani se bo pridružil, temveč tudi, kakšne metode in sredstva bo uporabljal v boju za svoj prav, za svojo vsaj zunanjo, če ne že tudi v celoti intimno opredelitev. Psihološko gledano pa so bile vse odločitve posameznika pogojene in torej nujne. Moralno jih je mogoče vrednotiti le od zunaj. To so tiste sodbe, ki jih ima o človeku okolje, to pa je spet strukturirano. Ta sodba se ne prekriva nujno s pripadnostjo temu ali onemu taboru in moralno pozitivne opredelitve niso nujno v izključni posesti zmagovalcev.

Za naš sedanji čas so značilna prizadevanja določenih krogov, da se udeležba v osvobodilnem boju in sami dosežki tega boja moralno razvrednotijo in afirmira pripadnost domobranskemu taboru, ki je bil moralno in politično odklanjan v vsem povojnem času. Idejni in politični spopad, ki se je bil prenesel na vojaško raven, se je na tej ravni tudi razrešil. To je zgodovinsko dejstvo, ki mu ni mogoče nič dodati in nič odvzeti. Vendar to dejstvo definitivno pripada preteklosti. Če bi se uveljavilo ali če bi bilo mogoče uveljaviti spoznanje, da je v preteklosti vsakdo storil, kar je po svoji intimni logiki moral storiti, bi bili tudi bližje spoznanju, da je podaljševanje preteklih razmerij v današnji čas popolnoma jalov posel. Razvojni rezultati naše družbe so znani, nerazrešena vprašanja, pred katerimi smo se vsi skupaj znašli, pa so povsem nova. Oživljanje starih idej in preteklih vzorcev za njihovo razreševanje ne more biti ustvarjalno, lahko pa je celo poziv k novim razprti- jam in k novim medsebojnim spopadom, kar bi bilo za majhen narod, kot je naš, usodno.

Moraliziranje o preteklosti se politično instrumentalizira. V bistvu gre za pridobivanje volilnih glasov med generacijami, ki vojne niso doživele in so zaradi tega bolj dostopne za tuje sodbe o preteklosti. V vojni poražene družbene sile niso zainteresirane za pomiritev in celo generirajo nove ideološke in politične spopade, torej novo nasilje, novo trpljenje in nove žrtve, kot da ne sprevidijo totalnih družbenih premikov, ki so se dogodili medtem in katerih posledica je takojimenovani konec zgodovine. Močan argument za vračanje v stare spore je zahteva po popravljanju zgodovinskih krivic, kar je samo še eden zgodovinskih nesmislov več. Tveganje za posledice vojaškega spopada so njegovi udeleženci morali predvidevati, ko so se vanj podajali. Krivice so se prej dogajale tistim, ki se niso opredeljevali niti za eno niti za drugo stran, a so pred družbeno skupnostjo krivi tudi oni. V času, ko je bil v nevarnosti sam njen obstoj, stati ob strani ni bilo moralno. Krivica pa se je nedvomno zgodila tistim, ki možnosti izbire sploh niso imeli.

Moj koncept minevanja vključuje takšen odnos do preteklosti, da vsakomur priznava legitimnost njegove pretekle odločitve, a ne brez soočanja s kriteriji socialnega napredka in z aktivnim odno-

som do sedanjih in prihodnjih družbenih vprašanj. Ta koncept ne izključuje osebnih moralne in celo kazenske odgovornosti, ki pa je lahko le individualna in jo je treba enakopravno uveljavljati na obeh straneh.

Minevanje kot usodo vsega živega in tudi vsega človeškega je seveda treba pojmovati s stališča posameznika in z določene zgodovinske točke. Minevanje ne pomeni zanikanja večnega gibanja, ne zanikanja zvez med vzroki in posledicami. Minevanje je najtesneje povezano s človekovo časovno omejenostjo, z njegovo končnostjo.

Opisanemu pojmovanju minevanja je imanentno pristajanje na zgodovinski čas, na pogojenost in utemeljenost vseh osebnih in skupnih reagiranj na predhodno dogajanje. Da bi to pogojenost razumeli, je treba vlagati maksimalen napor za njeno razumevanje, kajti šele to razumevanje omogoča odreagiranje preteklih napetosti, odpira možnosti za vzpostavitev nove ravni sožitja. Omogoča pa tudi spoznanje o relativnem pomenu preteklega, ki z minevanjem časa in človeka v njem ne more imeti enakega pomena, kot ga je imelo v preteklosti, predvsem pa ne za nove generacije, ki postopoma preraščajo vse staro. To pojmovanje ponuja možnost razreševanja prihodnjih nasprotij brez udeležbe ideologij in maksimalno spoštovanje vsakega človeškega bitja in vsega živega. Sugestija je namenjena tudi politiki: Razrešuje naj konkretna življenjska vprašanja konkretnih človeških skupnosti, z maksimalno udeležbo zainteresiranih.

Kajti noben pretekli poraz ni bil dokončen poraz in nobena zmaga ne daje dokončnih rezultatov. Velik del preteklih nasprotij se znova vrača v naše življenje. Zmagovalci in poraženci bi morali spoznati, da je v vseh zgodovinskih spopadih praviloma poražen človek, ki je pričakoval, da bodo bistvena vprašanja njegove eksistence enkrat za vselej rešena. Pa niso. Nasprotja se porajajo vedno znova, to pa pri starejših generacijah vzbuja občutek razočaranja in resignacije. Za mlajše pa so rezultati preteklih spopadov le vzrok za nove.

Zakaj bi torej vse to začasno in polovično razglašali za izraz večnih resnic in idealov, za katera bi morali vedno znova žrtvovati toliko enkratnih in neponovljivih življenj, kot se to dogaja v vsakem spopadu ideoloških in političnih resnic. Vse se dogaja v času in je začasno, le posameznik verjame, da bi njegova vloga v zgodovinskem dogajanju morala biti dokončna.

Z omizja Rasti: Vladimir Kavčič,
Janez Komelj in Stane Granda

RAST – L. VII.
ŠT. 3 – 4 (41 – 42)
JULIJ 1996

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

III

KULTURA

SLOVENSKA GRAFIKA V NOVEM MESTU

Za uspešno uveljavitev novega projekta je potrebno izpolniti več pogojev. Nedvomno so, poleg dobre ideje, za to potrebni zag-nani in predani ljudje in pripravljenost okolja, da pomaga pri uresničitvi take akcije. Lahko bi rekli, da so vsi ti elementi počasi dozorevali v osemdesetih letih prav ob porajajočem se projektu Bienale slovenske grafike na Otočcu in v Novem mestu.

Ideja se je počasi klesala in dobivala končno podobo. Na pos-vetu o možnosti uresničitve bienala spomladi 1988 na Otočcu je ta ideja dobila pomembno podporo, čeprav je bilo veliko različnih predlogov, kako to uresničiti v praksi. Sprejeti so bili osnovni cilji Bienala slovenske grafike, in sicer:

- zagotoviti širok pregled dosežkov slovenske grafike v dvelet-nem ustvarjanju,
- spodbuditi mlajše umetnike k ustvarjanju čim kvalitetnejših grafičnih del,
- spodbuditi kritičnost in ustvarjalnost na likovnem in drugem kulturnem področju Novega mesta,
- spodbuditi usmerjanje mladih nadarjenih kadrov v nadaljnje izobraževanje in usposabljanje,
- povezati in združiti interese občanov in podjetij za kvalitetne kulturne prireditve,
- zagotoviti domicil najboljšim grafičnim storitvam,
- obogatiti turistično ponudbo,
- spodbuditi interes tiskarstva po ohranjanju in razvijanju kako-vostnih in estetsko oblikovanih tiskih.

Čeprav je bil s tem postavljen temeljni kamen bienala, pa tedan-je kulturne ustanove in oblastne strukture v občini, niso bile pripravljene sodelovati že na začetku oživljanja tega projekta. To je bilo sicer nerazumljivo, saj novomeška občina pa tudi širša Dolenjska ni imela pomembnejše nacionalne kulturne prireditve.

Ustanovljen je bil iniciativni odbor, ki je takrat po dolgem iska-nju našel pomembno oporo in podporo v Tiskarni Novo mesto, ki je dala potreben formalni okvir za uresničitev prve bienalne pri-reditve. Seveda so bila potrebna tudi znatna denarna sredstva, da se je projekt lahko začel. Sreča je na strani hrabrih in prav odloč-nosti, prepričanju in vztrajnosti organizacijskega odbora se lahko zahvalimo, da so uspeli pridobiti številne tako novomeške kakor tudi druge slovenske sponzorje. Prav Krka, tovarna zdravil s svo-jimi zdravilišči, je z omogočitvijo razstave na Otočcu zagotovila, da se je ideja bienala uresničila in zaživela.

Že v začetku je bilo jasno določeno, da se bo predstavitev grafike imenovala Bienale slovenske grafike in ne Slovenski grafični bi-nale. Poudarjeno je bilo, da so temelj bienala prav in samo dosežki slovenske grafike. Ta opredelitev je bila pomembna v kasnejših bienalnih prireditvah, ki so bogatile njene prireditve, vendar le kot spremljajoče dogajanje slovenskih grafičnih dosežkov.

Prvi bienale ni bil deležen ne občinske ne državne finančne podpore, temveč le obljube, da bo pomoč prišla v naslednjem bienalu, če bo prvi uspešen. Vendarle pa je tedanji minister za kulturo Vladimir Kavčič zapisal, da je prepričan, da za kulturni in gospodarski razvoj Dolenjske manjka takšna likovna prireditev vseslovenskega pomena.

Bogata monografija prvega bienala je dokazovala visok nivo tiskarskih dosežkov novomeške Tiskarne.

Uspešnost prvega bienala, ki pa je pokazal tudi na številne še neizkoriščene možnosti in potrebe po širši zastavitvi projekta, je pokazala, da je bila to visokokakovostna in strokovno pripravljena predstavitev grafike. Odločitev, da strokovno žirijo sestavljajo tuji in domači priznani strokovnjaki, je prispevala tudi k pomembni pozornosti tuje strokovne javnosti, ki je v kasnejših letih z veliko pozornostjo spremljala in pomagala pri postavitvi vzporednih vrhunskih prireditev.

Izkazalo se je, da so bili upravičeni predlogi, da bienale ne bi potekal istočasno z ljubljanskim Mednarodnim grafičnim bienalom. Vojna za osamosvojitev Slovenije je potem tudi dejansko prisilila organizatorje k temu enoletnemu zamiku in tudi preprečila idejo nekaterih strokovnih krogov v Ljubljani, da bi s pregledno dvoletno razstavo poskusili omejiti in razvodeniti bienalno srečanje v Novem mestu.

Po dobri oceni prvega bienala sta se v priprave za drugega vključila Občina in Ministrstvo za kulturo in namenila Bienalu slovenske grafike več denarja in pozornosti. Bienale je postal občinski projekt, ki pa ga je še vedno kot glavni sponzor podpirala Krka ter številna druga podjetja.

Poleg dejstva, da se je bienale preselil v Dolenjski muzej v Novo mesto in njegova razstavišča, je bil projekt tudi vsebinsko razširjen. Poleg predstavitve vrhuncev slovenske grafike je bilo na vzporednih razstavah mogoče videti soočanje slovenske grafike s svetovnimi dosežki na tem področju, in sicer s predstavitvijo vrhunskih del Jasperja Johnsa in Johnnija Friedlanderja ter hrvaške grafike. Nedvomno je bil to zanimiv dialog tako za strokovnjake kot obiskovalce in dokaz visoke ustvarjalnosti slovenskih grafikov. To so še posebej poudarjali tuji člani strokovne žirije.

V času razstave je preminil umetnik Friedlander, ki je Bienalu pred tem poklonil celotno zbirko razstavljenih grafik. To je neprecenljiv del svetovne kulturne dediščine, ki bi jo morali znati tudi ustrezneje predstaviti tako domači javnosti kakor tudi bolj smelo vključiti v turistično kulturno ponudbo.

Še eno novost je prinesel drugi bienale, in sicer Novomeški poletni kulturni utrip, ki pomeni začetek današnjih Novomeških poletnih večerov, na katerih nastopajo vrhunski domači in tuji umetniki. Prav na ta način je bienale postal kulturno dogajanje in ne le enkratni dogodek. Pokazalo se je, da Novo mesto potrebuje kakovostne vrhunske kulturne prireditve, prav tako pa tudi, da se ni bati, da ljudje teh prireditev ne bi obiskovali.

Treji bienale je stopil še korak dlje. Poleg osnovne predstavitve slovenske grafike je hotel vsem ljubiteljem umetnosti dodati še dva bisera svetovne umetnosti - Picassa in Rembrandta. Poleg tega pa je bienale podelil tudi evropsko nagrado za grafiko Špancu Tapiesu. Prav te novosti so sprožile v delu strokovne kritike pripombe o primernosti takih razstav v Novem mestu. Vendarle lahko zapišemo, da vsaj toliko, kot bi bile te kritike lahko sprejemljive, drži dejstvo, da so nekateri v prestolnici še vedno prepričani, da nekatere razstave sodijo le v državni center. Dejstvo pa je, da je celotna Slovenija velika le za manjšo evropsko prestolnico. Majhnosti ali provincializma ni mogoče reševati z omejevanjem, temveč le z odpiranjem in dejanskim policentričnim kulturnim razvojem. Lahko pa ugotovimo ob tem, da je bil ta bienale najbolj medijsko odmeven, čeprav z obiskom nismo bili zadovoljni,

Zora Stančič: SHAVING, 1996, sitotisk

bil pa je proporcionalno bistveno boljše obiskan kot Mednarodni grafični bienale v Ljubljani.

Ob tem dogodku je bil tudi prenovljen Dolenjski muzej, ki ima sedaj tehnične pogoje za predstavitev največjih umetnin. To je zahtevalo skupen napor in dodatna finančna sredstva. Pri tem so dokončanje projekta podprli Mestna občina, Ministrstvo za kulturo in sponzorji.

Pred nami je četrti bienale. Dejstvo je, da je sedaj že dobil stalno mesto v slovenskem kulturnem prostoru, tudi v slovenskem kulturnem proračunu, prav tako pa tudi v Mestni občini Novo mesto, ki ostaja nosilka projekta. Potekal bo v času od junija do septembra in pokazal, kaj so ustvarili slovenski grafiki v preteklih dveh letih. Ob tem se bo nadaljeval koncept, ki je bil že sprejet ob prejšnjem bienalu. Poleg glavne razstave slovenske grafike bodo na posebnih razstavah predstavljeni prvonagrajenec tretjega bienala Bogdan Borčič, v delu soočanja s svetom bo predstavljen izbor grafike iz sosednje Avstrije. Med velikimi umetniki se bomo tokrat srečali z Goyo, letos poteka 250 let od njegovega rojstva. Prav tako bo predstavljen tudi nagrajenec evropskega Grand Prix.

Tudi letošnji bienale bo povezan z vrhunskim umetniškim koncertom naše svetovno znane pianistke Dubravke Tomšič-Srebotnjakove, ki že tretjič zaokrožuje visok nivo ponudbe kulturne ustvarjalnosti in poustvarjalnosti ob grafičnem bienalu.

Bienale slovenske grafike je v dosedanjih letih delovanja pokazal, da je živ organizem, ki vedno zna preiti čeri, ki se pojavljajo na poti. Dejstvo, da se ni več potrebno boriti za pravico do obstoja v slovenskem kulturnem prostoru, pa vendarle ne pomeni, da vse teče zelo enostavno in lahko. Strokovno plat bienala izjemno predano in odgovorno vodi prof. Branko Suhy, ki z neverjetnim žarom in vedno novimi idejami poživlja ta organizem. V občini pa bomo morali poleg sredstev, ki jih namenjamo v proračunu, resno razmisliti o javni predstavitvi stalne grafične zbirke, ki se polni ob bienalih in še posebej o predstavitvi Friedlanderjeve zbirke. To bi lahko postal pomemben del naše kulturne ponudbe turistom.

Seveda pa kaže resno razmisliti tudi o Bienalu kot ustanovi oz. posebnem projektu v okviru Dolenskega muzeja, saj so dosedanje prireditve potekale ob volonterstvu vseh delujočih, seveda s pomembno podporo sodelavcev Dolenjskega muzeja. Za strokovno rast in uveljavitev in utrditev Novega mesta kot centra slovenske grafike pa bomo morali storiti kaj več in to nismo dolžni le Božidarju Jakcu, temveč tudi sami sebi, če se opredeljujemo za svetovljane in kulturno ozaveščene ljudi. Strokovnjak na tem področju bi v marsičem lahko prispeval k večji kontinuiteti dela na področju grafike pa tudi siceršnji učinkovitosti dela. Še posebej je to pomembno, ker med bienali potekajo tudi medbienalne prireditve, ki so do sedaj izjemno odmevno predstavile dosežke ameriške in hrvaške umetnosti.

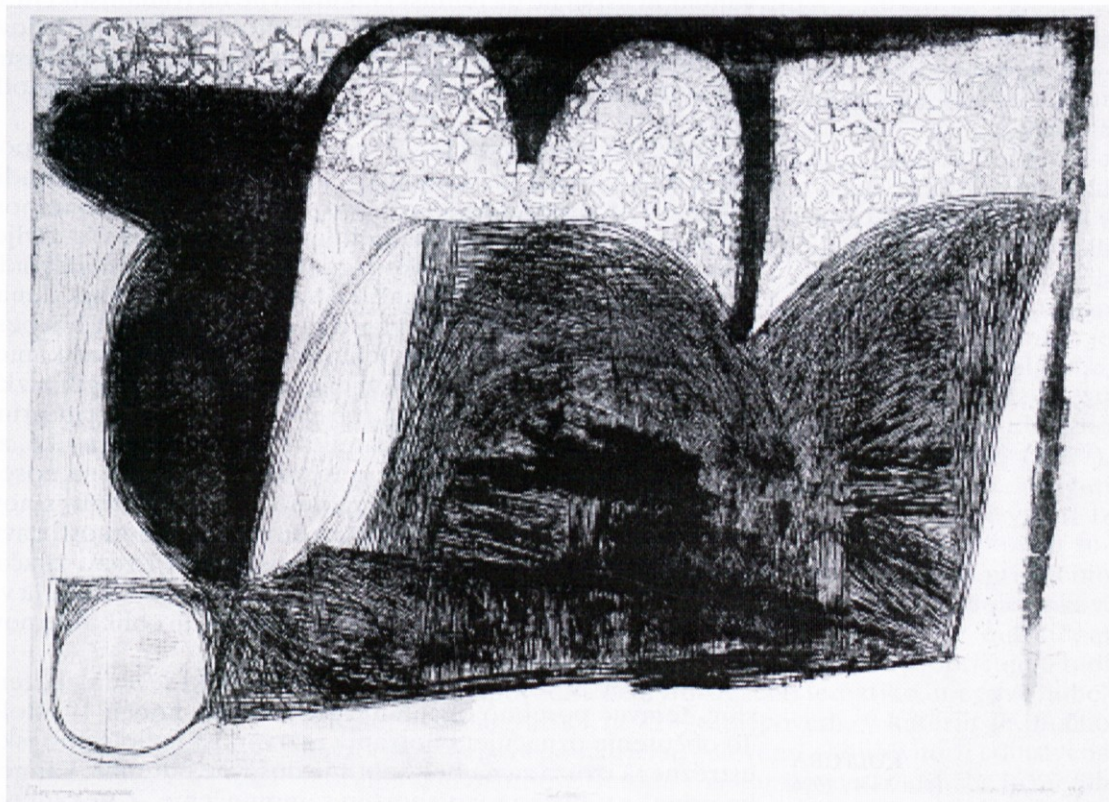
Bienale slovenske grafike si počasi utira tudi pot v tujino. Do sedaj sta bile dve predstavitvi bienala na Reki in v Zagrebu. Obetajo se tudi predstavitve naše grafike v Združenih državah Amerike in v Avstriji. Prav sodelovanje z dunajsko Albertino je dokaz, da je dejavnost našega bienala strokovno priznana, saj ima Albertina z več kot 1,5 milijona grafik eno največjih zbirk svetovne grafike. Mnogi slovenski grafiki so prav prek našega bienala prišli v njihovo zbirko.

Pokroviteljstvo predsednika republike Milana Kučana nad bi-

enalom nas potrjuje v dejstvu, da je Bienale slovenske grafike v Novem mestu pomemben slovenski dogodek in prispevek k policentričnemu kulturnemu razvoju Slovenije ter dokaz, da s takimi prireditvami bogatimo celotno državo.

Pomembno je, da je prevladalo spoznanje, da je projekt Bienala slovenske grafike postal naše skupno prizadevanje, uspeh in promocija ter dokaz naše odločnosti in pripravljenosti, da skupaj stopimo še korak naprej, in to brez strahu.

Ob Bienalu moramo razmišljati širše in brez lokalnih zavor ali občutka majhnosti. V svetu ni več teh delitev. So le delitve na dobre in slabe, sposobne in nesposobne, odločne in omahljivce. Z Bienalom slovenske grafike smo dokazali, da nas ni strah iti v korak z najboljšimi, in naše skupno spoznanje pri tem nam bo omogočilo, da bomo to kakvostno vseslovensko prireditev tudi vnaprej organizirali v korist naših ljudi ter naše predstavitve v svetu. To smo sposobni, to hočemo, moremo in moramo.

Samuel Graffoner: PONT MARIE I, 1995, jedkanica in akvatinta

Govor ob stodvajsetletnici njegovega rojstva

Govor je France Bernik prebral 9. maja na otvoritvi Dolenjskega knjižnega sejma

Če danes rečemo ali slišimo ime Ivana Cankarja, ima večina Slovencev ob tem najrazličnejše predstave. Nekateri pomislijo na Cankarjevo *Erotiko*, pesniško zbirko in pisateljevo prvo knjigo, drugi se spominjajo *Hlapca Jerneja in njegove pravice* ali katere od pisateljevih družbenokritičnih dram, tretji vedo nekaj o Cankarjevih političnih govorih in o njegovi kandidaturi na prvih državno-zborskih volitvah s splošno volilno pravico v stari Avstriji leta 1907, vsi pa se najbrž strinjajo v tem, da je Cankar velik, če ne največji slovenski pisatelj. In ko smo se nocoj zbrali tu v Novem mestu - tik pred 120-letnico njegovega rojstva - se zastavlja vprašanje, v čem je veličina tega pisatelja, kaj je tisto, kar ga dela nedosežnega, neminljivega za nas in najbrž tudi za tiste, ki nam bodo sledili.

Preden poskušamo odgovoriti na zastavljeno vprašanje, kaže vendar povedati, da je Cankar izšel iz številne siromašne družine na Vrhniki kot osmi od dvanajstih otrok, štirje so umrli že v otroških letih, da je zgodaj občutil pomanjkanje in revščino, zato je imel oči tudi za stisko drugih. Spoznal je krivičnost družbene ureditve in brez upoštevanja tega dejstva ni mogoče razumeti velikega dela njegove literature, ne njegovega političnega prepričanja, zlasti v dunajskem času. Povedati kaže še, da Cankar ni bil dober dijak in študent, da je moral ponavljati maturo v ljubljanski srednji šoli, da se je sicer vpisal na dunajsko univerzo jeseni 1896, vendar ni uspel ne na tehniški fakulteti ne na romanistiki in slavistiki. Ves se je zavezal umetnosti. Odločil se je - prvi med Slovenci - za poklic pisatelja, ki mu je obljubljal največje, najbolj resnično notranje zadovoljstvo, ki pa ga je zaradi pomanjkanja samodiscipline pehal v neurejeno, bohemsko življenje.

Cankar je začel pisati že v gimnaziji, najprej pesmi in pripovedno prozo, pa tudi že dramatiko, v začetku še v slogu tradicije. Svojo ustvarjalno nadarjenost, svoj model literarne umetnosti je razvil na Dunaju in ga izpopolnjeval ter bogatil vse življenje. Njegov literarni opus bi lahko razdelili v tri večje tematskoidejne sklope. Prvi tak sklop je značilen za njegova zgodnja dunajska leta. Vsem črticam in novelam v tem času pa tudi daljšim besedilom sta skupna tako socialna tematika kot avtobiografski motivi, v prvem primeru siromašno življenje delavcev in drugih nizkoscianlnih množic, odrinjenih na rob preživetja, v drugem primeru gre za družinske motive in pisateljeve vrstnike iz Vrhnike, zlasti za lik matere, ki ga je Cankar opisoval vse življenje na poseben, samo njemu lasten način in z izjemno, dotlej neznano sinovsko ljubeznijo. Oba motivna tokova sta v pisateljevi umetnosti navzoča vas čas. To pa, kar daje zgodnji dunajski dobi izrazit značaj, je velik vpliv modernih evropskih literarnih smeri na Cankarja v tem času in njegova dovtetnost za tematske, idejne in oblikovne novosti teh smeri.

Najprej se je Cankar srečal z dekadenco, ki seveda ni literarni slog, temveč posebno občutenje življenja ob koncu 19. stoletja. To občutenje označujeta notranja razrvanost in bolešno iskanje ustreznega izraza za najbolj subtilne duševne odtlenke, kar neredko pripelje v živčno razrvanost in samoumuenje. Z dekadenco je Cankar opravil razmeroma kmalu, leta 1900, ko jo je zavrnil v

imenu klasične in socialno angažirane umetnosti. Globlje sledove pa je v njem zapustil nemški filozof in pesnik Friederich Nietzsche. Njegove ideje so se najbolj neposredno izrazile v zbirki črtic in novel, v *Knjigi za lahkomišelnje ljudi* (1901). V osrednjem besedilu teh let, v povesti *Kralj Malhus*, je Cankar zelo odločno zavrnil vso našo tradicijo, miselno, versko in moralno. Izhajal je iz Nietzschejevega zanikanja krščanstva in njegovega imoralizma, iz filozofije o močnem človeku, ki stoji zunaj vseh etičnih norm, onstran dobrega in zlega, kar je prvo in poglavitno načelo filozofije o volji do moči. Nietzschejeve misli niso postale pisateljev temeljni pogled na svet, bile pa so nekaj časa žive v Cankarjevi umetnosti, npr. v drami *Romantične duše* (1897) ali v *Kralju na Betajnovi* (1902).

Skoraj vse dunajsko obdobje je Cankar stanoval v proletarskem šestnajstem okraju avstroogrske prestolnice, v Ottakringu, v trdnjavi socialne demokracije, in že zato, še bolj pa zaradi svoje socialne pripadnosti in bridkih življenjskih izkušenj v mladosti je postal član tedanje jugoslovanske socialnodemokratske stranke. Iz svobodomiselnega liberalizma gimnazijskih let mu ni bilo težko napraviti tak razvoj in sprejeti socialnodemokratsko prepričanje, tembolj, ker je bila ta stranka strpna do svojih članov in njihovega osebnega pogleda na svet, tudi do religije, kar za naslednice te stranke v naši bližnji preteklosti ne bi mogli trditi. Na splošno se je pri nas v zadnjih nekaj desetletjih precenjevala vloga politike v Cankarjevem življenju in njegova socialnodemokratska usmerjenost, s tem pa tudi pisateljeva družbeno angažirana umetnost v dunajskem času. Uradna ideologija povojne oblasti - ne literarna veda - je Cankarjevo kritiko slovenske družbe na začetku našega stoletja razumela enostransko, kot kritiko zgolj zunanje stvarnosti in jo neredko brez ustreznega dokaznega gradiva izvajala iz pisateljeve domnevne marksistične miselnosti. Sklicevala se je zlasti na glavna pripovedna dela tega časa, na roman Martin Kačur (1906), novelo *Hlapec Jernej in njegova pravica* (1907), *Zgodbe iz doline šentflorjanske* (1908), zbirko socialnih črtic in povesti *Za križem* (1909) ter na drame *Za narodov blagor* (1901), *Kralj na Betajnovi* (1902) in *Hlapci* (1910). V resnici Cankarjeva satira v teh in nekaterih drugih delih ni napadala samo tako imenovanih družbenih razmer, ki so povzročale socialno revščino in iz njih izhajajoče propadanje širokega sloja malih ljudi na Slovenskem ter njihovo izseljevanje v zahodno Evropo in Ameriko. Cankar je v tem času razkrival zlasti dvoličnost, nenačelnost, koristoljublje, korupcijo našega javnega življenja, pa tudi osebne nečednosti posameznikov - hinavščino, klečeplastvo, svetohlinstvo, tudi lažno pobožnost v povesti iz vrhniškega okolja *Aleš iz Razora* (1907), skratka, človeške lastnosti, ki jih ne moremo posplošeno razlagati iz sociološkega ali zgodovinskega zornega kota ter izvajati iz družbenih razmer, saj sodijo v psihologijo posameznikov in socialnih skupin. V veliki meri so te lastnosti odvisne od prirojenih notranjih nagnjenj in osebnih, apriornih lastnosti posameznikov. Pisateljeva kritika slovenske družbe ima tako v marsičem občečloveška, strogo etična izhodišča. O tem nas prepričujejo tudi Cankarjeva pripovedna dela z drugačno tematiko, njegove ljubezenske, avtobiografske in druge pripovedi, v katerih je močno navzoča pisateljeva poudarjena, v slovenski književnosti edinstvena moralna tankočutnost. Seveda Cankar slovenske družbe in njenih socialnih, političnih in moralnih slabosti v tem času ni le kritično zavračal, temveč se je z domovino hkrati čustveno istovetil, kar je

značilno zanj, saj je kot umetnik vedno želel povedati, kakor sam pravi na nekem mestu, "s hudobno besedo nekaj nadvse ljube-ga". Razen tega je pri glavnih pripovednih delih dunajskega časa, npr. v kratkih romanih *Hiša Marije Pomočnice* (1904) in *Nina* (1906), pomaknil v ospredje motiv hrepenenja, ki se mestoma izraža v precej abstraktnih pojavnih oblikah in se približuje že nadčutni resničnosti ali transcendenci, kar seveda ni združljivo z materialističnim pojmovanjem sveta. Ne glede na to se je obdobje Cankarjeve bojevite družbenosocialne umetnosti, polne obtoževanja in neprizanesljive satire, bližalo koncu in v glavnem zaključilo s pisateljevim odhodom z Dunaja in njegovo stalno vrnitvijo v Ljubljano leta 1909.

Na meji med dunajskim in zadnjim oziroma ljubljanskim Cankarjevim obdobjem stoji njegova osrednja drama *Hlapci* (1910), sporna in protislovna predvsem za tiste, ki ne vidijo v njej temeljnega zasuka v pisateljevi umetnosti. Odpoved velikemu, a neuresničljivemu projektu, da bi iz hlapcev napravil razsvetljene, pokončne ljudi, navda glavnega junaka drame sprva sicer s pesimizmom, celo z obupom, vendar se mu naposled odkrije svet osebnih vrednot, ki bi ga utegnile rešiti pred nesmiselom bivanja. Poglaviti vzrok za tak preobrat v *Hlapcih* pa je lik matere oziroma njena smrt, ki spodbudi junaka drame, učitelja Jermana, da se zamisli nad materinim življenjem in njenimi ideali, tudi nad njeno vernostjo, ki se ji je odtujil. Mati, vsežrtvujoča, do samopozabe nesebična žena, je sploh ena osrednjih oseb Cankarjeve umetnosti, vsekakor pa tista med njimi, ki navdihuje pisateljevo etično rahločutnost in ga navaja k premišljanju o globljih, eksistencialnih temeljih življenja. Sicer najdemo v ljubljanskih letih še nekaj motivov in idej pisateljeve dunajske proze, skoraj povsem pa se umakneta iz nje družbena kritika in satira. Kolikor se Cankar zdaj loteva socialnih tem, daje prednost izseljevanju kmečkih ljudi v tujino, zlasti v Ameriko konec prejšnjega stoletja, vendar odkriva ob pronicljivi analizi slovenskega narodnega značaja, ob naivnem slepljenju s hrepenenjem in brezumnim veseljaštvom tudi pozitivne strani našega človeka v odnosu do sveta, tako v povesti *Kurent* (1909) kot v *Zgodbi o dveh mladih ljudeh* (1911). Močno je v tem času zastopana avtobiografska tematika, bodisi v obliki neposrednih spominov na otroštvo in mladost kot v *Mojem življenju* (1913/14) ali pa tako, da se realna doživetja iz preteklosti izpovedujejo v domišljjskih zgodbah, najbolj celovito v povesti *Grešnik Lenart* (1914/15).

Izjemno dejavnost pokaže Cankar v letih pred prvo svetovno vojno in deloma tudi med vojno kot publicist in predavatelj. Ob tedaj splošnem navdušenju za novo jugoslovansko državo, ki je nastajala na ruševinah nekoč mogočnega avstroogrškega imperija, kaže zlasti podčrtati pisateljevo neomajno privrženost slovenstvu. Nekam predolgo smo zamolčevali tisto Cankarjevo izjavo, v kateri opozarja na sorodnosti in razlike z južnimi Slovani in poudarja našo globljo povezanost s Srednjo Evropo: "Po krvi smo si bratje, po jeziku vsaj bratranci - po kulturi, ki je sad večstoletne separatne vzgoje, pa smo si med seboj veliko bolj tuji, nego je tuj naš gorenjski kmet tirolskemu, ali pa goriški viničar furlanskemu." (Slovenci in Jugoslovani, 1913)

Posebno mesto ima v Cankarjevi umetnosti njegova zadnja knjiga *Podobe iz sanj* (1917). V njej pisatelj razvije misel, da je človek v najglobljih globinah, v svojem bistvu, povezan z vsemi ljudmi, z občestvom. V "tihih globočinah", piše v uvodni črtici k

France Bernik
IVAN CANKAR

tež knjigi, smo vsi ljudje bratje. Ta intimna zveza med ljudmi ukinja odtujenost, podira socialne in druge pregrade med posamezniki in v družbi. Spoznanje, da ni več med seboj odtujenih ali duhovno osamljenih ljudi, en sam človek da je, ta misel postane duhovni temelj Podob iz sanj. Zato mora biti pisatelj pogumen in mora vsako besedo oblikovati "iz dna", zlasti besedo ljubezni. In če je za prve črtice Podob iz sanj še značilno pesimistično razumevanje zgodovine, če njegovo pričevanje o vojni - prvi svetovni vojni - izhaja iz tesnobe in strahu pred prihodnostjo, iz trpljenja in smrti, če pisatelj v vojnih grozotah sprva ne odkrije smisla in ne sluti konca, pa je bolj ko se bližamo koncu knjige manj pesimizma. Hkrati ko pisatelj izpoveduje svetlo videnje težko pričakovanega konca svetovne tragedije, utemelji misel o moralnem smislu trpljenja. Izrazi jo naravnost in v duhu krščanskega duhovnega izročila: "Velikega petka je bilo treba za veliko nedeljo..." In ko je pisatelja prav na koncu knjige, "v letih strahote", obiskala smrt in ga vprašala, kako je živel in koga bo poklicah na pomoč pred "pravičnim sodnikom", je iz sebe iztisnil tri najvišje vrednote: Mati, Domovina, Bog!

S *Podobami iz sanj* se je zaokrožilo Cankarjevo življenje in delo. Ideja optimizma, navzoča predtem redko in samo v nastavkih, se je zdaj sprostila in razvila do komaj slutenih višin. Pisateljeva zadnja beseda, njegova duhovna oporoča, je polna svetlobe in izraža tudi danes veliko upanje v prihodnost slovenske zgodovine.

Ivan Cankar

KULTURA
Rast 3 - 4 / 1996

Barica Smole GITICA JAKOPIN

(1928 - 1996)

Gitica Jakopin

"Toda čudež mojih sanj je onkraj okna, tik pod hišo. To je zalivček bistre, mirujoče matične vode, majčkeno morje samo zase, prozorno, z mivko in kamenčki na dnu. Če od zgoraj pogledam nanj, bom razen svojega valujočega obraza videla tudi kos neba in končke vej z vrha zelene gore.

O tej vodi sanjam venomer.

V sanjah se na močnih, prožnih stopalih odženem od roba in skočim na glavo. Ta skok traja dolgo, dolgo. Vsi ljudje, ki so se me dotaknili, vsi kraji, ki so me vzeli k sebi, vsi dogodki, ki so me preizkušali z veseljem in mukami - vse moje burno življenje v teh trenutkih med trdnimi tlemi in voljnimi, hladnim pozabljenjem steče mimo in me vso prešine z blaženostjo, ki drugim smrtnikom najbrž ni dana. Moja tiha zaveznica, voda, se tedaj razmakne, da me sprejme vase; obrne me in me počasi spušča na svoje dno. Pristanem samo za hip, dotaknem se ga, mehkega, gladkega, čistega, in se znova odženem navzgor, nazaj na gladino." (Sanje, Duša kaj želiš)

Kot bi slutila, da ne bo več moči za navzgor, za uresničitev vsega zasnovanega - in tega ni bilo malo - je hitela s pisanjem novih in dopolnjevanjem že objavljenih del.

"Samo še tri knjige izdam, potem...", je rekla v najinem zadnjem razgovoru, ki sva ga imeli glede pogovora za Rast - s tihim, božajočim glasom; sam zase je govoril o ljubezni do miru, tišine, odporu do množice. In je bil hkrati pozoren, tiste vrste, ki s svojo modulacijo in postanki spoštuje sogovorca in mu budi drobno upanje, da je svet lahko še kultiviran, dober in lep in sanjav.

Ko je končala poslednjo korekturo samozaložniških del (Na vrhu svobode, Žarometi, Slovo od dekleštvu), je 9. marca letos odšla /... tja, kjer ni več obal/.

Na naši obali pa so ostala njena dela in tri bo še naplavilo nanjo. Bila je svetovljanka s sanjami v očeh in z veliko ekspresivno energijo, neznansko delovno učinkovitostjo in znanjem. Svoj življenjski venec je spleta iz dveh, med seboj tesno prepletajočih in dopolnjujočih se vitic - hrepenenja po lepoti in popolnosti, ki ga je odslikavala njena izvirna umetniška beseda, tako v prozi kot v poeziji - in tenkočutnega prelivanja tujih literarnih, filmskih in gledaliških del v slovenščino in slovenskih v nemščino; in močne, ženske samobitnosti, ki je jedro družine-njene in akademika, prof. dr. Franca Jakopina, in njunih sinov, računalniškega virtuoza Primoža in sloviti oblikovalcev Japca in Jerneja.

Rojena je bila 14. avgusta 1928 v družini Vahčič v Leskovcu pri Krškem. Po osnovni šoli v rojstnem kraju je od leta 1938 do 1941 hodila v ljubljansko klasično gimnazijo, nato pa je bila s starši izseljena v Nemčijo. Gimnazijo je tako nadaljevala in končala leta 1946 v Bregenzu ob Bodenskem jezeru, nato pa je na ljubljanski filozofski fakulteti študirala germanistiko in romanistiko.

Njeni literarni začetki segajo v osnovno šolo, s pisanjem črtic in poezije se je ukvarjala v avstrijski gimnaziji, v pomaterinjenem, nemškem jeziku, nekaj teh del se je ohranilo v njeni zapuščini.

Vrsto let je bilo prevajanje njeno poglobljeno delo; okrog tisoč naslovov je v obširnem seznamu prevedenih del. Prevajala je za televizijo, radio in gledališče, od leta 1951 pa so redno izhajali

njeni knjižni prevodi - sedemdeset jih je - iz nemščine, angleščine, francoščine, srbohrvaščine, ruščine in poljščine. To delo je opravljala z omiko, najširšim znanjem in največjo natančnostjo in s tem ohranjala bogastvo duha in lepoto zapisane besede. Zanj je zapisala, da je neka vrsta popolnega odnosa dvojne ustvarjalnosti, ki lahko avtorjevemu delu in prevajalcu da največ, kolikor je mogoče dati; Gitica je prevedeno bogatila z neizmernim besednim in skladateljskim izobiljem slovenskega jezika, ki je vrel iz studenca velikega znanja tujega in materinega jezika. Kako skrbno je izbirala med njegovimi kapljicami, priča tudi podatek, da je Lewisa Carolla Alico v čudežni deželi in v ogledalu prevajala dvakrat; prvič leta 1969 in drugič čez dobrih dvajset let. Zaradi magične skrivnostnosti ji je bil posebno ljub prevod Ljubimca Marguerite Duras. Lani je izšel prevod svobodoljubne in široke knjige za otroke in odrasle, *Veter v vrbah* Kennetha Grahama, ki je mojstrski prevajalki dal priložnost, da je zaigrala na vse registre svojega občutljivega in občutenega prevajalskega peresa.

Za Smullyanovo Alico v deželi ugank je prejela najvišje prevajalsko priznanje, Sovretovo nagrado.

Ob prevodih literature pa je Gitica Jakopin ves čas pisala tudi svojo, izvirno. "Pesmi in pravljice za svoje in vse otroke in kratko prozo pa tudi kakšno pesem za svojo dušo in srce," je rekla. Objavljala je v Slovenskem poročevalcu, Cicibanu, v reviji *Otrok in družina*, *Tedenski tribuni*, *Pionirju*, *Mladini*, *Problemih*, *Rodni grudi*, *Sodobnosti* in *Delu*, njene igre pa so bile predvajane na Radiu Slovenija. Leta 1962 je pri Mladinski knjigi izšla povest iz sodobnega življenja *Žarometi*, naslednje leto je za *Devet fantov* in eno dekle prejela Kajuhovo nagrado. Sledili sta povest *Veronica* in zbirka otroških pesmi *Anina uspavanka*.

Prebiram njeni prelepi, posebni knjigi *Pesmi* (s podnaslovom *Se praprot budi, v nemški verziji Die Farnstunde, v italijanski jezik jih je pretil Giacomo Scotti*) in *Duša, kaj želiš*; izšli sta leta 1995 v samozaložbi. Nežen papir z nadihom, z vsebino ubrana motiva umetniških predlog za naslovnici in rokopisna naslova so zunanji izraz njenosti. Notranji pa... *Pesmi* so po spremni besedi Petra Kolška preplet spominskih in sanjskih reminiscenc in refleksij, pa tudi ljubezenska poezija, ki temelji na izredno krhkem doživljajskem tkanju, saj skoraj ne gre za dotik, pač pa za dolgo, tiho dotikanje.

Pa vendar... v njih zaslutimo ogenj, ki plapolja skozi metafore: vroči prsti, ognjeniki, temna kri, burni glad, prezrela rž, v kateri sije mak, koža razbeljena... in ob tem odhajanje: odhajam z divjimi gosmi, vračanje v bele sanje /zaželim si,/da nekoč bi,/kot bleščica pepelnica, // že brez diha, dima tiha, / srečna se vrnila vanje. // In kot da ta dva pesničina svetova združuje in ločuje voda: potok, ki šumi v zavetju, reka, iz katere se napije beli konj, morje, v katerega bi metala divje rože.

Na Čufarjevih dnevih 93 so pesmi iz te zbirke zaživele na odru z velikimi belimi prodniki za poti življenja in sanj, v radijski oddaji *Elze Budau* pa so prepoznane kot hčerke - desetnice, izraz njenega notranjega, v zapisanih besedah oblikovanega življenja.

Izbor kratke proze *Duša, kaj želiš* iz decembra 1995 je nastajal od petdesetih let do izida. Nekateri teksti so ponatisi, drugi so predelani, tretji novi. Taki so, kot je bil njen način opazovanja: izhaja iz detajla, posluša, opazuje, ničesar ne dodaja in ne komentira. Nežno lista vsakdanje trenutke, ohranja tisto, kar je dragoceno našega.

Barica Smole
GITICA JAKOPIN
(1928 - 1996)

In sanja - o lepoti, popolnosti, harmoniji in ljubezni. To je njena resničnost, vse drugo so samo različne poti do tja.

Njen tožni konj je zaprl belo oko. Nič več ne bo pil iz tiste vode, mirne, čiste in rajsko vabljive v zalivu absolutnega. Bralce do tja, do čudeža njenih sanj, vodi stezica; sledijo jih lahko v njenih prevodih, v pesmih in prozi.

Gitica Jakopin z vnukinjo Julijo,
1996

EKSLIBRIS V KNJIŽNICI FRANČIŠKANSKEGA SAMOSTANA NOVO MESTO

“Čas je praviloma neizprosno. Hiti naprej, le poredko se ozira v preteklost. Tako je tudi prav. Samo tako gremo tudi naprej. Vendar pa, da bi kdaj šli hitreje, je dobro poznati tudi našo preteklost. Potem gremo varneje naprej.” (Janez Slapnik).

Frančiškani so v Novo mesto pribežali pred Turki iz Bosne preko Karlovca in Metlike 31. oktobra 1469. Že naslednje leto so dobili od ferentinskega škofa kapelo sv. Lenarta in 1472 sta bila pozidana samostan in cerkev.

Frančiškova (1182-1226) oporoka: “Napisana sveta imena in njegove besede, ki bi jih našel kjerkoli na neprimernih krajih, hočem zbirati, in prosim, naj se zbirajo ter ohranjajo na častnem kraju”, je bila izpeljana ob zidavi samostana, določen prostor za stare spise, kasneje knjige. In danes je tu knjižnica s preko 18 tisoč knjigami. V njih najdemo tudi ekslibrise. Naj vam jih predstavim v tem zapisu.

V drugo polovico 16. stoletja spada najstarejši ekslibris ljubljanskega kanonika Luke iz Stične v obliki pečata “Sum ex libris Lucae a Sittich Canonici Labacen”. To je preprost tipografski ekslibris brez okvira, sestavljen verjetno iz črk ljubljanskega tiskarja Janža Mandelca.

Med stare ekslibrise preprostejše izdelave, a nič manj zanimive štejemo ekslibris P. Petra Francetiča (Reka 1645 - Trsat 1725) in je v knjigi, tiskani v Benetkah leta 1673.

Zanimiv je heraldični (grbovni) ekslibris zdravnika Konrada Widerholda von Weidenhoffna, ki je umrl v Ljubljani 13. marca 1661.

V knjigi iz leta 1602 je odtisnjen pečat s podobo kartuzijana in okoli napis: “IOCOSAE IN FREIDN+ CARTVSIAE VALLIS”. Pečat je posedovala kartuzija Bistra pri Vrhniki, ukinjena leta 1782.

Ekslibris v obliki grba brez napisa, ki po Valvasorjevi grbovni knjigi pripada nositelju PREKHERFELDU, je nalepljen v knjigi iz leta 1770.

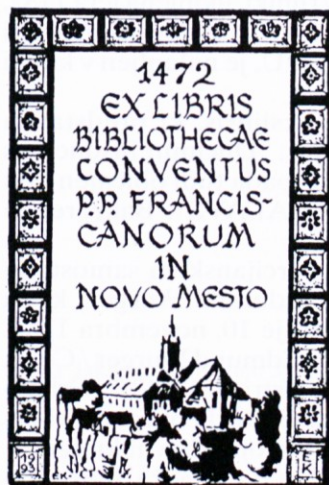
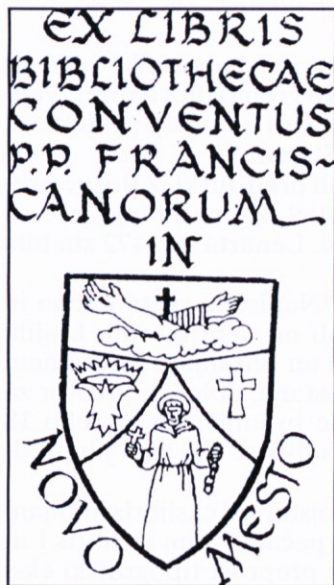
Popolnoma neznan in nerazvozlan ekslibris, ki predstavlja knjižnico, nad njo je glava ter spodaj napis: “Ducimur hisducibus Divae sub Tecta Minervae”. K ekslibrisu spada tudi običajen “Ex libris / WILHELMII ALEXANDRI / BALAVS”. Bakrorez je nalepljen v knjigi iz leta 1641.

V 18. stoletju je v kostanjeviškem cistercijskem samostanu opravljal ranocelniško službo brat laik Edmund Wurger, ki ga nekrologij imenuje “slavni kirurg”. Umrl je 10. novembra 1756. Natisnjen ekslibris se glasi: “N.115./Fratr Edmund Wurger / Conv. Profes in den Stifft / Maria Brunn vor Land/strass. 17(48)”. Grbovni ekslibris novomeškega prošta Antona Gotarda barona Erberga (1700-1755), ki ga pozna že Valvasor v svoji grbovni knjigi.

Preprost odtisnjen ekslibris “Ex lib. J.S.a B.” Janeza Sigismunda Breckerfelda iz Starega gradu (Altenburg) pri Otočcu, pokopan 1760 v frančiškanski cerkvi v Novem mestu, v Karmelski kapeli v družinski grobnici, ni zanemarljiv.

Škofovski ekslibris madžarskega škofa v heraldični bakrorezni izdelavi ter z napisom “Georgius Klimo Episcopo / Quinque Ec-

clesien. 1754" priča o knjigi, ki je prispela iz škofije Pecs na Madžarskem, Nemci ji rečejo Fünfkirchen, po latinsko pa Quinque ecclesiae. Gregorius Klimo (1710-1777).

Iz 18. stoletja izhaja preprost, napisan in vrezan v les ter uokvirjen ekslibris naše samostanske knjižnice "Conventus Neostadiensis P.P. Franciscanorum". Edini ekslibris, ki je bil v uporabi skorajda sto let.

Preprost ekslibris v dveh izvedbah je imel tudi p. Kastul Weibl (1741-1805), teolog in zgodovinar, ravnatelj novomeške gimnazije in večkratni gvardijan novomeškega samostana ter provincial. Enako njegov brat Kalist (1749-1801), oba sta bila Novomeščana.

Ličen, z okraski uokvirjen ekslibris je imel p. Filip Marouth (1790-1831): "Ad simpl. usum/P. Philippi Marouth/O.M.R.".

"Ex libris/P.P. Germanorum/Archangeli et Hilarii/Wutti. Frum. Min/Strictior. Obs. Proviae./S.Crucis Alumnor". Po svoje je zanimiv, podatkovno še ne povsem razjasnjen. P. Hilarij, Korošec, je umrl v Novem mestu leta 1839.

"Pro Bibliotheca Labacensi PP.Francisca-/norum ab A.R.P. Vincentio Mariaschitz/procuratus". P. Vincencij Mariašič je umrl v Kamniku leta 1770 star 70 let in je v redu preživel 50 let, bil je tudi provincial v letih 1751-1754 in 1769.

Okrasen in grafično lep ekslibris z napisom "Ex Libris/Ab A.R.P.Sigismundo/Skerpin pro Bibliotheca La-/bacensi P.P. Franciscanorum/procuratis". P. Žiga Škerpin 1689-1755.

Tudi preprosti samostanski ekslibrisi so privlačni: "Pro Bibliotheca Con-/ventus Labacensis Fran-/ciscanorum" ali "Conventus/PP.Franciscanorum/ Camnicii".

"Ex libris P.Nepomuceni Bar-/letz.Ordinis Min.Strict./Observ.Anno 18(35)". P. Janez, doma iz Pišec pri Brežicah (1774-1841), je imel ekslibris v dveh inačicah.

P. Ezekiel Sullak (1743-1812), šolnik, nabožni pisec in lektor, je imel kar različne ekslibrise. Dva uokvirjena z okraski in enega brez okvira, z napisom "Ex Libris P.P.Ezechiellis/Sullak, Ordinis Min./ Strict. Observ. Anno 17(81,93)".

Zelo lep heraldični ekslibris brez imena je imel ljubljanski nadškof Mihael Brigido (1742-1816).

Tudi grajskih ekslibrisov ne manjka. Naj izpostavim ekslibris Franca Ksaverija Langerja, ki je bil lastnik gradu Pogance 1791-1811, ter heraldičen (grbovni) ekslibris Philippa Huga barona Wambolta von Umstadta (1891-1946), ki je bil lastnik gradu Hmeljnik pri Novem mestu. Grajsko kapelo so med vojnama oskrbovali ob nedeljah patri novomeškega samostana, zlasti p. Ciprijan Napast.

Brez Božidarja Jakca prav tako ne gre. Naredil je ekslibris in na njem upodobil Mordaxovo kapelo na Grmu v Novem mestu za bibliofila in klasičnega filologa Ivana Škerlja (1884-1956).

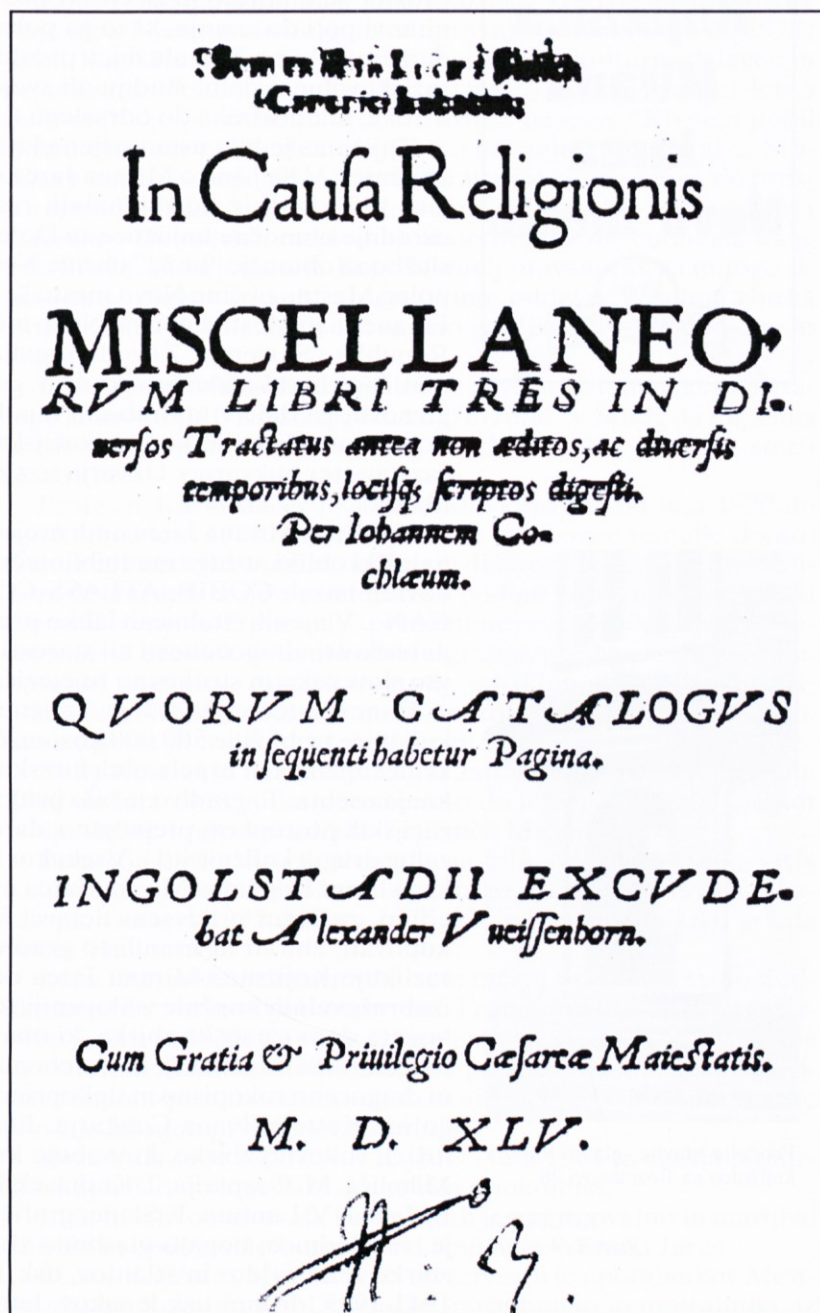
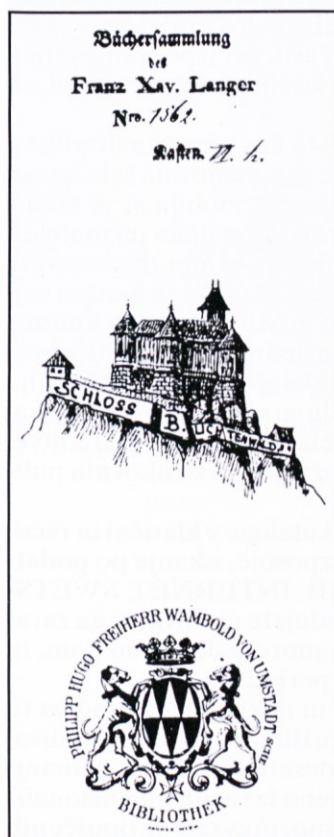
Knjižnica frančiškanskega samostana sedaj uporablja dva ekslibrisa, ki ju je leta 1993 naredil slikar in grafik Ervin Kralj iz Maribora v linorezu. Heraldičnega: Kristusova in Frančiškova roka s križem je znak frančiškanskega reda, Marijin grb predstavlja Marijo, zavetnico reda, križ provinco sv. Križa v Sloveniji in sv. Lenart samostan v Novem mestu; drugi upodablja veduto Novega mesta, letnico pozidave samostana 1472 z napisom EX LIBRIS/ BIBLIOTHECAE/ CONVENTUS/ P.P. FRANCISCANORUM/ IN/ NOVO MESTO, vse pa obdajajo kamniti okraski samostanskega portala iz 15. stoletja.

Pisec tega zapisa ima dva ekslibrisa Ervina Kralja iz Maribora:

Felician Pevec
EKSLIBRIS V KNJIŽNICI
FRANČIŠKANSKEGA
SAMOSTANA NOVO MESTO

frančiškan sedi na stolu ter v knjigo vpisuje "ex libris", pod sedežem je napis "P. Felician Jože Pevec". Drugi ima upodobljeno veduto Novega mesta ter napis v knjigi "P. Felician ex libris", s tem da je črka J upodobljena v obliki note četrтинke in razvozla moj priimek.

Sprehodili smo se po svetu knjižnih znakov, malih nalepk v knjigah Knjižnice frančiškanskega samostana v Novem mestu.

Andreja Pleničar

PETDESET LET KNJIŽNICE MIRANA JARCA

Knjižnica Mirana Jarca v letu 1996 praznuje častitljiv jubilej, svojo petdesetletnico obstoja. Morda v primerjavi z ostalimi institucijami, ki obstajajo že stoletja, to ni veliko, so pa rezultati njenega dela že vtakani v tradicijo in prepleteni z različnimi generacijami, od tistih, ki že uživajo zaslužen pokoj in z nostalgijo obujajo spomine na študijske ure v veliki čitalnici študijskega oddelka, do generacij, ki so v družbi zasedle pomembna mesta, in tistih, ki si svoj prostor šele utirajo in iščejo. Knjižnica je nit, ki jih povezuje na njihovi poti do znanja, ki so ga pokazali, ga dokazujejo pri vsakdanjem delu bodisi v službi, v prostem času, pri izpopolnjevanju, raziskovalnem delu, študiju ali svojem osebnotnem razvoju od otroka, mladostnika do odraslega.

Knjižnica je bila ustanovljena leta 1946 kot okrožna Študijska knjižnica. V Knjižnico Mirana Jarca se je preimenovala šele konec leta 1993 zgolj iz funkcionalnih razlogov. Pridobila si je status osrednje območne knjižnice za Dolenjsko, opravljala pa matično službo za območje "bivše" občine Novo mesto, kamor danes sodita poleg Mestne občine Novo mesto še občini Škocjan in Šentjernej. Financira jo Mestna občina Novo mesto in Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije. Zavod opravlja naslednje dejavnosti: sistematično zbira knjižnično gradivo, ga obdeluje, hrani, predstavlja javnosti, ga daje v uporabo, izvaja bibliografska, informacijska, dokumentacijska in komunikacijska dela, organizira prireditve, razstave ter bukvarno. Ukvarja se z založništvom strokovnih publikacij.

Knjižnica Mirana Jarca nudi urejene kataloge v klasični in računalniški obliki, usluge medbibliotečne izposoje, iskanje po podatkovnih bazah COBIB, ATLAS-COLIB, INTERNET, SWETS-CAN... V njenih čitalnicah lahko pregledujete gradiva, ki ga zaradi redkosti, dragocenosti ali starosti ne morete dobiti na dom, in vso slovensko in strokovno tujejezično periodiko.

Danes se temeljna zaloga knjižnega in neknjižnega gradiva te knjižnice približuje 500.000 kosom, če prištejemo zalogo gradiva, ki ga knjižnica ni uspela obdelati skozi desetletja, zaradi pomanjkanja osebja. To gradivo je bilo pridobljeno iz različnih nacionalizacijskih postopkov, prepeljano, darovano, prevzeto iz opuščenih zalog drugih knjižnic itd... Vsekakor so za neprecenljivo bogastvo, ki ga hrani Knjižnica Mirana Jarca in ki včasih ni le redko, ampak edino, zaslužni predvsem delavci knjižnice, ki so vneto iskali, kupovali, zbirali in hranili to gradivo. To, kar danes še posebej razlikuje Knjižnico Mirana Jarca od ostalih območnih splošno-izobraževalnih knjižnic v Sloveniji, ki jih je skupaj osem, je njena bogata domoznanska zbirka, ki ima zbranih več kot 100.000 domoznanskih informacij, in posebna zbirka Boga Komelja, ki hrani dragoceno rokopisno in tipkopisno gradivo (Mirana Jarca, Dragotina Ketteja, Ivana Cankarja, Janeza Trdine, Pavleta Zidarja itd...); slikovno zbirko, ki vsebuje knjižne ilustracije B. Jakca, F. Miheliča, M. Gasparija, T. Kralja; ekslibrise J. Plečnika, M. Maleša, B. Jakca, V. Lamuta, F. Slane; grafične liste, podobice, fotografije, razglednice; bogato glasbeno zbirko muzikalij, kartografsko zbirko zemljevidov in atlantov, tisk, ki je nastajal v obdobju NOB 1941-1945, drobni tisk lepakov, letakov, koledarjev, turističnih,

Pročelje stavbe, glavni vhod v knjižnico na Rozmanovi 28

KULTURA
Rast 3 - 4 / 1996

Bogo Komelj; foto: France Modic,
iz arhiva Knjižnice Mirana Jarca

gospodarskih ter filmskih prospektov, katalogov itd.

Študijski odderek hrani primerek obveznega izvoda vsega v Sloveniji natisnjenga gradiva, kar omogoča sistematične retrospektivne študije.

Požrtvovalno delo zaposlenih, v prvih letih po ustanovitvi knjižnice so bili le trije, in vseh, ki so marljivo opravljali svoje delovne naloge, do katerih so čutili posebno poslanstvo, ki ga pozna še posebej kultura, pa so danes nekateri že pokojni, vsi znani kulturni delavci in tisti anonimni, ki so jih zakrile suhoparne statistike, so prispevali svoj delež, da je Knjižnica Mirana Jarca to, kar je. Naj to izzveni kot poklon njihovemu delu od nas, ki to delo nadaljujemo.

Kljub temu naj omenim poimensko tiste, ki so postavili temelje knjižnice. Njen prvi in dolgoletni upravnik (od leta 1946 do 1977) je bil **Bogo Komelj**, ki je bil tudi vsestranski kulturni delavec in organizator dolenjskega knjižničarstva. Njegovo trideset-letno delo najbolj predstavijo njegove lastne besede: "Ko sem dobil dekret, ni bilo razen dekreta (o imenovanju za upravnika Študijske knjižnice, op. pisca) pravzaprav ničesar: ne knjig, ne prostora, ne ljudi. Začeti je bilo treba iz nič." (citat iz članka Karla Bačerja v Dolenjskih razgledih). Zato ni prav nič čudnega, da je bila Študijska knjižnica in Bogo Komelj pravzaprav za mnoge sinonim. V njegov spomin nosi tudi ime odderek Posebna zbirka Boga Komelja, v kateri je shranjeno gradivo, ki ga je tako vneto zbiral.

Bibliotekar **Milan Dodič** je avtor prvega sistematskega kataloga znanosti (UDK katalog) za knjižni fond. V Študijski knjižnici je bil zaposlen kot vodja katalogov od leta 1961 do svoje smrti leta 1972.

Profesor **Karel Bačer** je služboval v knjižnici od leta 1970 do upokojitve leta 1984. Postavil je trdne strokovne temelje domoznanskega oddelka z registrom javnih delavcev Dolenjske in imenikom dolenjskih krajev, s katerim so podani kulturnozgodovinski okviri Dolenjske. Izpisoval je pomembne sestavke in članke o Dolenjski, bil urednik dolenjske bibliografije, predaval o pomenu in uporabi knjižnice, rabi bibliografij, enciklopedij in drugih pripomočkov. Obiskovalcem je nudil strokovno vodstvo po razstavah. Štirinajst let je vodil odderek domoznanske bibliografije.

Nelly Koštial je bila tretja redno zaposlena v knjižnici od leta 1949 do leta 1968 in nato honorarno do leta 1978. Delala je kot vodja službe bralcev študijske knjižnice Mirana Jarca.

Prva sodelavka Boga Komelja je bila **Nada Serajnik**, višja knjižničarka, urednica in katalogizatorica abecednoimenskega kataloga. Od leta 1972 do leta 1975, ko je bila upokojena, je bila vodja katalogov.

Leta 1928 so železničarji v Novem mestu ustanovili svojo ljudsko knjižnico in jo odprli za javnost. **France Vovk** je bil med knjižničarji od leta 1935. Za to knjižnico je zbral knjige, uredil katalog in v sobi sindikalnega doma začel z izposajo. Ta knjižnica je s svojim fondom postala del Študijske knjižnice leta 1962 in France Vovk je bil njen prvi honorarni vodja.

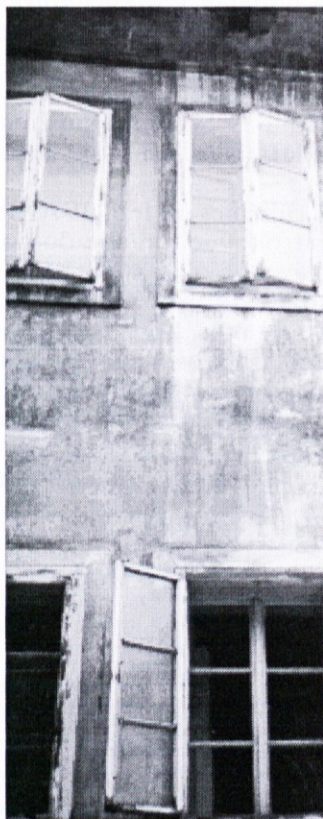
Roža Fuis se je zaposlila v knjižnici leta 1964 in vodila pionirsko knjižnico do leta 1978, ko je bila upokojena.

In še bi lahko naštevali, koliko ljudi je požrtvovalno in marljivo zbiral in obdelovalo bogati fond Knjižnice Mirana Jarca.

Danes Knjižnica Mirana Jarca ne servisira le uporabnikov Mestne občine Novo mesto, Dolenjske, potrebujejo jo uporabniki iz

Zaprta velika čitalnica študijskega oddelka

Dvoriščna stran osrednje stavbe

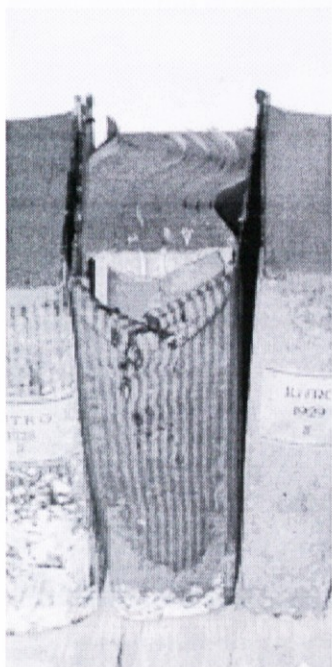
vse Slovenije, ki raziskujejo kulturno dediščino, vezano na Dolenjsko in njene ljudi, od TV Slovenije za dokumentarne filme do različnih uporabnikov, ki želijo publicirati koledarje, pripraviti spominske razstave ali kaj drugega. Od leta 1991 je knjižnica aktivno vključena v sistem COBISS/OPAC, v podatkovno bazo COBIB je v letu 1995 prispevala največ zapisov med slovenskimi splošnoizobraževalnimi knjižnicami, po skupnem prispevku v bazo COBIB pa je na 3. mestu med splošnoizobraževalnimi knjižnicami in na 4. mestu med vsemi knjižnicami v sistemu od splošnoizobraževalnih, specialnih, univerzitetnih in visokošolskih, šolskih in narodnouniverzitetno knjižnico za leto 1995. Poenostavljeno rečeno: Knjižnica Mirana Jarca je eden izmed temeljnih stebrov informacijsko-komunikacijskega omreženja Slovenije, ki poteka prek akademskega omrežja ARNES.

Organizacijska shema Knjižnice Mirana Jarca je naslednja: V prostorih osrednje stavbe knjižnice na Rozmanovi 26-28 delujejo oddelki izposoje: oddelek za mladino, študijski oddelek, potujoča knjižnica, domoznanski oddelek, oddelek posebne zbirke Boga Komelja, oddelek medbibliotečne izposoje in ostali oddelki ter službe: oddelek za oblikovanje in obdelavo knjižnega gradiva, oddelek za matično službo, uprava in računovodstvo. Na Jenkovi 1 ima knjižnica dislocirano enoto oddelka za odrasle. Mrežo krajevnih knjižnic Knjižnice Mirana Jarca tvorijo izposojevališča knjižnic v Škocjanu, Šentjerneju, Straži in Stopičah. Bibliobus potujoče knjižnice obiskuje 50 postajališč na območju Mestne občine Novo mesto, Škocjana in Šentjerneja. Zaradi popolne dotrajanosti vozila, ki zahteva nenehna popravila, je knjižnica že lani začela z akcijo "za nov bibliobus".

Knjižnica Mirana Jarca se ponaša z 20.108 vpisanimi člani, za katere pa ne moremo trditi, da niso člani večkrat vpisani na oddelkih, dokler vsa knjižnica ne bo na avtomatizirani izposoji. Kljub temu lahko z gotovostjo povemo, da so ti člani v letu 1995 obiskali knjižnico 173.479-krat. Na dom ali v čitalnico pa so si izposodili 382.892 kosov gradiva. Samo zaradi 516 prireditev, razstav, vodstev po razstavah, ur pravljic, kvizov, ugank, srečanj z ustvarjalci, predavanj, predstavitev in ogledov knjižnice, likovnih delavnic in drugih dejavnosti, je v knjižnico prišlo 15.776 uporabnikov.

Morda te številke bralcu ne povedo veliko, a za primerjavo naj povem, da je bilo predlani približno 14 uporabnikov na uro odprtosti knjižnice, v letu 1995 pa že 17. Za študijski oddelek to pomeni že 204 uporabnike na dan. Število izposojenih knjig pa je znašalo v tridesetih letih, od leta 1946 do 1975, 909.787 kosov. Danes knjižnica dosega več kot tretjino izposoje tridesetih let v enem letu! Podobno velja za obisk vpisanih članov. Knjižnica je samo v letu 1995 posredovala po naši oceni približno 20.899 informacij, kar pa je manj kot v predlanskem letu. Eden izmed razlogov je nedvomno ta, da posameznemu uporabniku žal namenimo veliko manj časa kot prej zaradi obremenitev delavcev. Kvaliteta dela zaradi kvantitete malo upada. Res pa je, da se vse splošnoizobraževalne knjižnice srečujejo z eksponentno rastjo obiskov uporabnikov, ki ji je težko slediti z enakim številom zaposlenih. Trenutno je v Knjižnici Mirana Jarca zaposlenih 30 ljudi. Začasne povečane obsege dela rešuje knjižnica z delom študentov iz študentskega servisa in z javnimi deli, s katerimi uresničujemo program opremljanja knjig s črtnimi kodami za avtomatizirano izposajo.

Ne vem, če sem s številkami dovolj ponazorila trud in požrt-

Poškodovano gradivo zaradi vlage

vovalnost zaposlenih v knjižnici. Za konec moram omeniti, da so pogoji, v katerih deluje Knjižnica Mirana Jarca, nevzdržni. Že desetletja so tekle v občini Novo mesto razprave o tem, da je potrebno zagotoviti knjižnici normalne delovne pogoje, ki so bili včasih bolj vezani na prostorsko stisko, danes pa je že vprašljiva varnost osrednje stavbe na Rozmanovi 28.

Začela so se nujna sanacijska dela, kar je privedlo do zaprtja velike čitalnice študijskega oddelka že poleti leta 1995, različnih premikanj gradiva sem ter tja, iskanja najbolj optimalnih rešitev, pogovorov in dogovorov med Sekretariatom za kulturo, šport in mladino, Mestno občino Novo mesto in predstavniki Ministrstva za kulturo in drugimi. Ob vsem vloženem trudu in naporu vseh omenjenih lahko knjižnica ob svoji 50-letnici obstoja ponovno upa na dolgo in težko pričakovano rešitev prostorske problematike. Projekti, ki so zaprašeni obležali v predalih, so ponovno aktualni. Novogradnjo prizidka in adaptacijo obstoječih osrednjih stavb na Rozmanovi ulici bosta financirala Mestna občina Novo mesto in Ministrstvo za kulturo. Zdaj, ko že bije plat zvona zaradi podedovanega stanja, bodo morda realizirana pričakovanja, da bo Knjižnica Mirana Jarca poslovala v dostojnih prostorih, ne zaradi zaposlenih, ki so v vseh teh letih prestali marsikakšno bolniško odsotnost z dela zaradi izredno slabih delovnih pogojev, ampak zaradi uporabnikov, študentov, ki ne morejo študirati v čitalnici, srednješolcev, ki čakajo na avtobus ali vlak, pa nimajo kam, naključnih bralcev vsakodnevnih časopisov, vseh, ki so imeli knjižnico tudi za kulturno središče, ne le za zakladnico modrosti.

Vsi uporabniki so enakovredni, ne glede na spol, raso, veroizpoved, politično opredelitev, starost, jezik ali nacionalnost. Knjižnica nima vpisnine, njene storitve so brezplačne. Uporabnik plača le izkaznico, ki je stalna in velja za vse oddelke (50 SIT in zamudnino, če prekrši rok izposoje 14 dni. V imenu vseh teh 20.108 vpisanih članov se zavzemamo za boljše prostorske pogoje delovanja. In nikoli se ne ve, če ne bodo morda tega zahtevali sami davkoplačevalci in volivci?!

Za spomeniško zaščiteno fasado zgradb se skrivajo prostori, ki niso nikomur v ponos in so vse prej kot videz kulturne ustanove. Skupine, ki si organizirano ogledajo knjižnico zaradi njenega bogastva, pa so iz vse Slovenije in celo iz tujine. Prepričana sem, da mi kot someščani lahko potrdite, da morajo biti njihovi nepozabni vtisi mešanica zgroženosti, začudenosti in hkrati občudovanja, kajti glede gradiva, ki si ga lahko ogledajo, niso nikdar razočarani.

Knjižnica se spreminja v informacijski center. Novi elektronski mediji omogočajo boljše in hitrejše storitve uporabnikom. Aktivna vključenost knjižnice v sistem COBISS/OPAC ji je omogočila, da si je v letu 1995 za svoje uporabnike izposodila iz drugih knjižnic 428 kosov gradiva. Zanimivo pa je, da v 89 primerih ni mogla izpolniti naročila, ko je želela pridobiti gradivo iz drugih knjižnic, kar 25-krat pa so jo druge knjižnice prosile za pomoč, a jim ni mogla ustreči, ker je bilo gradivo izposojeno. Iz tega žal lahko sklepamo, da ni dovolj, da vemo podatek, v kateri knjižnici se željeno gradivo nahaja, za uporabnika je važno, da to gradivo tudi dobi. Za lastništvo virov pa je žal potreben tudi prostor, v katerem jih lahko trajno hraniš, danes v fizični obliki, jutri na CD ROM-u ali v kakšni drugi obliki. Mimogrede, v kletnih skladiščih knjižnice, kjer je vezana periodika in med njo tudi predvojna slovenska periodika, gradivo nezadržno propada. Po ocenah strokovnjakinje Arhiva Republike Slovenije bo zaradi vlage v petih letih

Obnovljeni prostori

popolnoma neuporabno.

Uporabniki pa se ravnaajo vedno po načelu: takoj! Mi jim skušamo ustreči in izkušnje so nas naučile, da se lahko najbolj zanesemo na lastne vire. Uporabnik je namreč tisti, ki mu je knjižnica namenjena. Se motimo?

Viri:

Trideset let Študijske knjižnice Mirana Jarca v Novem mestu, 1976

Navodila za obiskovalce, 1974

Letna poročila oddelkov Knjižnice Mirana Jarca, 1996

Zloženska 50-let Knjižnice Mirana Jarca, 1996

KULTURA
Rast 3 - 4 / 1996

Pripis:

V veselje in hkrati malce žal mi je, da je članek objavljen v trenutku, ko so najbolj pereča vprašanja Knjižnice Mirana Jarca že rešena, saj bi bil napisan manj kritično in očitajoče. Končana je nujna sanacija velike študijske čitalnice, izposojevalnice študijskega oddelka in domoznanskega oddelka. Slavnostna otvoritev obnovljenih prostorov je bila v sredo, 19. junija. Dogovorjena je tudi izgradnja prizidka, ki naj bi jo financirala v enakem ramerju deležev Mestna občina Novo mesto in Ministrstvo za kulturo, tako naj bi se agonija prostorskega primanjkljaja knjižnice in nemogočih razmer za delo končala za naslednje desetletje. To pa je največje priznanje in nagrada, ki jo je Knjižnica Mirana Jarca lahko dočkala ob svoji 50-letnici.

96 obiskovalcev si je izposodilo 207 knjig, 16. januar 1955. Ljudska knjižnica je poslovala v prostorih Osnovne šole Brežice

Februarja, v mesecu Prešernovih nagrad, je tudi naša zakladnica kulturnega in literarnega bogastva slavila svoj visoki jubilej - 50-letnico. To, da je knjižnica dočakala zrela leta, pomeni, da je knjižnično gradivo, zlasti pa knjiga pomemben dejavnik v kulturi, saj nas izobražuje, vzgaja in duhovno bogati. In kakšen razvojni zamah je doživljala Knjižnica Brežice v teh petdesetih letih?

Zgodovina javnega knjižničarstva v Brežicah se začne z letom 1880, ko je bila ustanovljena slovenska čitalnica. S 1. svetovno vojno je njeno delo popolnoma zamrlo. Leta 1908 je novoustanovljeno sokolsko društvo prevzelo nekdanjo čitalniško knjižnico. Na začetku jo je vodil veterinar Janko Vizjak, kasneje učiteljici Franja Mačkovšek in Elizabeta Ošina. Med 2. svetovno vojno so bile skoraj vse knjige uničene, le redke so se ohranile. Zato je Franja Mačkovšek začela zbirati redke slovenske knjige. Podarila je tudi svoje in tako ustanovljena knjižnica je s 342 zvezki v začetku leta 1946 začela izposojati v učilnici osnovne šole. Njen ustanovitelj je bil Mestni ljudski odbor. Knjige so bile tedaj razvrščene po formatih. Upravnica knjižnice je postala Savica Zorko. Vodila je inventarno knjigo, abecednoimenski katalog, kartoteko bralcev in evidenco o izposojenih knjigah.

Že 1. februarja 1948 je bilo odprto prvo izposojevališče v Bolnici Brežice na splošnem oddelku, leto kasneje drugo na pljučnem oddelku. Prva leta je bila izposojevalnica edini vir dohodkov, z letom 1948 je dobila prispevke različnih ustanov in podjetij.

Leta 1953 je knjižnica pridobila čitalnico. Leto kasneje je bila pri Ljudski knjižnici ustanovljena izposojevalnica odrskih del. Knjižna zaloga se je kljub finančnim težavam večala. Leta 1955 je knjižnica pridobila nov prostor (23 m²) na Cesti prvih borcev, ki ga je odstopila njena upravnica. V Ljubljanskem dnevniku je bilo 16. maja istega leta zapisano: "Leta 1946 je knjižnico prevzela ga. Savica Zorko, jo obogatila, tako da ima danes knjižnica 7 polnih omar z nad 2.000 knjigami."

Leto kasneje, ob 10-letnici ustanovitve, je bila med najmočnejšimi in najboljše organiziranimi knjižnicami v tedanjem krškem okraju.

Knjižnica je počasi prerasla okvir običajne krajevne knjižnice in se razvila v močno središčno ustanovo. Odprta je bila vsak dan. Knjižna zaloga je štela 2.184 zvezkov, 527 članov si je ob 2.530 obiskih izposodilo 8.097 enot. Pri delu so pomagali dijaki, ki jih je ga. Zorko sama usposobila.

Knjižnična mreža se je širila. V občini je bilo v tem času 19 skromnih podružničnih ljudskih knjižnic. Primer zgledne krajevne knjižnice je bila knjižnica v Dobovi s knjižničarjem Francem Vadalom. Za poživitev knjižnih zalog teh knjižnic je Ljudska knjižnica poslala v sezoni 1959/60 prvi potujoči kovček. Zelo dobro je delovala tudi medknjižnična izposoja.

Leta 1963 je bila Ljudska knjižnica imenovana za matično knjižnico, čeprav ni izpolnjevala pogojev, ki jih je določal zakon o knjižničarstvu. Preimenovala se je v Občinsko matično knjižnico, ki je ob koncu leta 1964 postala ena izmed enot Zavoda za kulturo. Tudi knjižnica je dobila tedaj prostor v novozgrajenem Prosvetnem domu. Na 94 m² je bilo v prostem pristopu postavljeno 6.933 knjig. Obisk in izposoja sta se povečala. 1.482 članov si je ob 12.761 obiskih izposodilo 24.149 enot knjižničnega gradiva. 11

“potujočih kovčkov” je obiskovalo kraje v občini. Knjižnica je imela oddelek za odrasle in mladino, čitalnico ter prostor za obdelavo. Zaposlovala je tri delavke.

Stanje se je slabšalo. Izposojevališča so ugašala. Ob upokojitvi Savice Zorko je knjižnica zaposlovala 1,5 delavke. Ob ustanovitvi Kulturne skupnosti leta 1971 se je stanje močno izboljšalo. Dve leti kasneje je knjižnica zaposlovala tri knjižničarke, naslednje leto je dobila še en prostor (80 m²). Prostorsko so ločili oddelek za mladino in oddelek za odrasle. Knjižna zaloga je obsegala 15.086 enot, obisk je narasel na 10.751, izposoja se je povzpela na 22.790 enot knjižničnega gradiva.

Pred 15 leti se je ob izredni prizadevnosti predsednika IO KS Brežice Mitje Guština preselila v zdajšnje prostore ob dijaškem domu. Na skupno površino 410 m² so preselili 23.717 enot gradiva. Ob preselitvi je bilo v knjižnico včlanjenih 1.427 prebivalcev, ki so si izposodili 37.685 knjig in obiskali naše prostore 15.552 krat. Z novimi prostori se je povečalo število oblik knjižne in knjižnične vzgoje. Omogočeno je bilo, da prireditve potekajo v prostorih knjižnice.

V začetku leta 1982 je novozgrajeno izposojevališče v Pišecah začelo z izposojjo. V tem času je aktivno delovalo tudi izposojevališče v Domu upokojencev v obliki potujoče kolekcije.

Leta 1990 je knjižnica začela z računalniško izposojjo, leto kasneje tudi z obdelavo knjižničnega gradiva. Z ustanovitvijo Učnega centra v Cerkljah ob Krki je zaživela tudi njihova knjižnica, ki smo jo obogatili z našo knjižno zalogo.

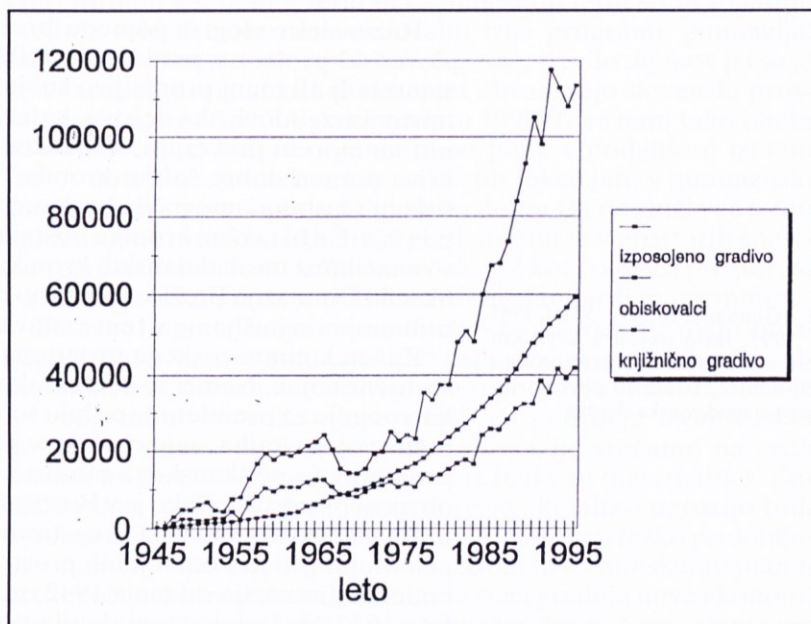
Stroški Zavoda za kulturo so bremenili tudi Občinsko matično knjižnico. Z odlokom o ustanovitvi javnega zavoda z dne 23. decembra 1991 je ustanovljena Knjižnica Brežice postala samostojna s 4,5 redno zaposlenimi. Od upokojitve ge. Zorkove do konca leta 1992 se je knjižnica razvijala pod strokovnim vodstvom Mije Šebek.

Lansko leto je knjižnica postala polnopravna članica z omejitvijo sistema COBISS. Za letošnje leto načrtujemo prehod na COBISS izposojjo, s čimer bo uporabnikom zunaj Knjižnice Brežice na voljo informacija o dostopnosti gradiva v naši ustanovi. Tako tudi naša knjižnica prehaja od knjižnice - izposojevalnice knjižničnega gradiva h knjižnici kot viru informacij.

Z razvojem se je povečevala temeljna knjižnična zaloga, ki šteje danes 59.336 enot. Število članov je naraslo na 3.421. V lanskem letu so si izposodili 113.524 enot knjižnega in neknjižnega gradiva ob 41.813 obiskih. Pri uresničevanju naših nalog nam je predvsem v zadnjih letih pokazala veliko razumevanje Občina Brežice, ki nam je z dodatnimi zaposlitvami omogočila, da bomo v bližnji prihodnosti prešli na celodnevno izposojjo. Upamo, da bomo tako dobro sodelovali še v prihodnje, saj nas čaka prepotrebna širitev knjižničnih prostorov.

Navedeni podatki kažejo, da ima knjižnica Brežice veliko izposojjo, vendar so njeni člani predvsem iz Brežic in bližnje okolice, medtem ko knjižnična mreža v občini s stalnimi izposojevališči v krajih nad 1.500 prebivalcev ni razvita. Zato bomo v prihodnje morali posvetiti več pozornosti širjenju knjižnične mreže, tako da bodo pokriti kraji Artiče, Bizeljsko, Cerklje ob Krki, Dobova in Velika Dolina.

Prepričani smo, da bomo postopoma uresničili te naloge, zato naj zaključim s Cankarjevimi besedami: "Jaz zaupam v to delo, zaupam v delo vseh. In obenem trdno in zvesto zaupam v uspešnost tega dela, zaupam v bodočnost slovenskega naroda."

Nekateri kazalci razvoja knjižnice v 50 letih

Dijaki ves dan pridno uporabljajo knjižnico, april 1995

Viri:

Šebek, M. Splošnoizobraževalno knjižničarstvo v občini Brežice. Knjižnica, 28 (1984) 3-4, str. 285-289

Šebek, M. in S. Zorko. Kronika občinske matične knjižnice: rokopis. Brežice, 1965-1974

Zorko, S. Kronika Ljudske knjižnice Brežice: rokopis. Brežice, 1946-1964

POL STOLETJA GIMNAZIJE V BREŽICAH

1 - Gimnazija Brežice: 50 let, 1945 - 1995, izšlo oktobra 1995 kot priložnostna publikacija ob proslavi 50-letnice; iz nje so povzeta osnovna zgodovinska dejstva

Razmislek o vlogi in pomenu brežiške gimnazije za posavski in slovenski prostor v petdesetih letih njenega delovanja je lahko samo bolj ali manj pronicljivo subjektivno videnje stvari, čeprav oprto na zgodovinska dejstva, katerih verodostojnosti kot slavist niti ne morem preverjati. Vsekakor se mi ob tej priložnosti razkriva pomen dobre šolske kronike, ki bi zajela vsakoletni utrip šole in sčasoma omogočila bralcu vpogled v izkustveno nedostopen čas. Če bi takšna kronika obstajala (brez obsežnih belih lis, ki so značilnost naših dejanskih kronikalnih zapisov), bi bila že publikacija Gimnazija Brežice¹ bistveno drugačna, drugačno pa seveda tudi moje razmišljanje v tem sestavku.

Začetek gimnazijskega programa v Brežicah sega v čas druge svetovne vojne. Nemci so očitno takoj po okupaciji začeli pripravljati pogoje za osemletno srednjo šolo gimnazijskega tipa na južni meji svojega rajha, saj so se že v jeseni 1941 lotili preureditve prostorov frančiškanskega samostana za potrebe te šole, cerkev ob njem pa porušili. Tako je v Brežicah takoj v prvem letu okupacije nastala nemška gimnazija "Anastasius Grün - Überschule für Jungen Mann", ki je v omenjenih prostorih delovala kot popolna osemletna gimnazija od maja 1942 oz. v celoti od začetka šolskega leta 1942/43. Ime je torej dobila po Prešernovem sodobniku in znancu iz družine grofov Auerspergov iz Leskovca pri Krškem (kjer je Anastazij Grün tudi pokopan), značaj in cilje pa po Hitlerjevih nacistih: zagotavljala naj bi nemško inteligenco (tudi iz slovenskih vrst) v obmejnem pasu in tako omogočila dosledno uresničitev okupatorjevega raznarodovalnega programa. Iz tega zla se je leta 1945 rodilo vendarle tudi nekaj dobrega: v zelo solidno opremljene prostore je bilo mogoče takoj umestiti slovensko gimnazijo, kar se je tudi zgodilo.

Prve korake v samostojnost je šola napravila z organizacijo tečaja za dijake, ki so obiskovali srednje šole pod nemško okupacijo: ti so namreč morali opraviti dopolnilne izpite iz slovenskega jezika, zgodovine in zemljepisa. Tečaj je vodil ravnatelj dijaškega doma Janko Knapič, funkcijo prve predsednice izpitnih komisij in ravnateljice pa je dobila profesorica Hermina Grgić. Prva generacija maturantov brežiške gimnazije je zapela svoj Gaudeamus leta 1949, do danes pa jim je sledilo več kot tri tisoč maturantk in maturantov.

V minulih petdesetih letih je bilo le nekaj kratkotrajnih obdobj, ko se ni bilo potrebno ubadati s problemom prostorske stiske. Zaradi sorazmerno velikega šolskega okoliša in zaradi izrazito neustrezne prometne infrastrukture je bilo nujno organizirati pouk v eni izmeni: vsi poskusi dvoizmenskega pouka so se praviloma končali z ugotovitvijo, da je tak režim šolskega dela za veliko večino dijakov neustrezen, nemajhnemu številu iz odročnejših krajev pa celo onemogoča šolanje.

Prvi večji poseg v šolski prostor je prineslo leto 1966: z dozidavo novega in adaptacijo starega frančiškanskega dela gimnazije je bilo za nekaj let ustrezno rešeno vprašanje učilnic in kabinetov. Odprt je ostal problem telovadnice, ki jo je šola dobila leta 1975, t.j. tri leta po združitvi s trgovsko šolo in dijaškim domom: že ob otvoritvi je bilo jasno, da bo za dijake obeh programov Šolskega

centra Brežice žal premajhna.

Prostorska stiska je ostala neljuba spremljevalka Gimnazije Brežice vse do danes, prostorsko vprašanje se je zaostriло celo do te mere, da resno ogroža normalno vzgojno-izobraževalno delo. Po reformah v sedemdesetih in osemdesetih letih so se v sklopu Srednje šole Brežice namreč ustalili trije programi: gimnazija, ekonomsko-komercialni tehnik in trgovci, število dijakov pa se je ob znanih silnicah, ki že kar nekaj let obvadujejo slovenski prostor, povzpelo na 1300. V šolskem letu 1996/97 se nam tako obeta 46 oddelkov, za katere organiziramo pouk v podaljšani izmeni (od 7. do 15. ure), in sicer kar na šestih lokacijah: v gimnazijski stavbi, v stari trgovski šoli, v dijaškem domu (ki ne služi več temu namenu), v prosvetnem domu, v glasbeni šoli in v prostorih športno-rekreacijskega centra. Za nameček: več kot polovica prostorov, v katerih poteka pouk, je pod državnimi standardi in normativi.

Dnevne migracije dijakov in učiteljev so že presegle mejo znosnega, vendar nam vsemu navkljub uspeva dosegati dobre rezultate tako na osnovnem učno-vzgojnem področju (matura 1995 je to nedvoumno potrdila), kakor tudi na področju izvenšolskih dosežkov: imena dijakov brežiške gimnazije srečamo na vseh ravneh tja do udeležbe na olimpiadi iz fizike in matematike. Zares škoda bi bilo zaradi omenjenih težav, ki lahko ogrozijo tudi ugodno kadrovsko strukturo zaposlenih, zapraviti težko pridobljeni renome. Če je verjeti sprejetim načrtom in terminskemu planu, bi v tekočem koledarskem letu morala steči gradnja nove ekonomske in trgovske šole, vzporedno z njo pa druga faza adaptacije gimnazijske stavbe, kar bi bila solidna osnova, v resnici celo predpogoj, za združitev sedanjih programov in formiranje dveh samostojnih šol. Tako bi se vrnili v izhodišče pred letom 1972, upajmo, da na ustrezno višji ravni. In tradicija Gimnazije Brežice bi lahko - smejeje kot doslej - stekla proti naslednji okrogli obletnici.

Brežiška gimnazija je na svoji razvojni poti delila usodo z ostalimi slovenskimi gimnazijami. Večjim je uspelo ohraniti relativno avtonomnost in jih združevalna evforija v sedemdesetih letih ni zajela. Brežiški to ni uspelo: v povezavi s trgovskim in ekonomskim programom je dočakala usmerjeno izobraževanje in ga v tej povezavi preživela morda celo lažje, kot bi ga sicer. Na srečo ni prišlo do večjih kadrovskih zamenjav, tako da so gimnazije vajeni profesorji brez veliko hrupa znali v dobršni meri ohraniti vsebine tega programa, gimnazijski nivo znanja in temu primerne kriterije, predvsem pa gimnazijsko usmerjenost - čeprav pod drugim imenom. Kljub ideološkim konstruktom, kot je npr. formulacija "naravoslovno-matematični tehnik", se je napol ilegalno ohranila elitnost v smislu zadosti široke in dovolj poglobljene splošne izobrazbe, ki je nepogrešljiv pogoj za uspešen visokošolski študij in za hkratno doseganje (vsaj pri določenem delu generacije) tistih duhovnih obzorij, ki jih označujemo s pojmom evropski intelektualci.

Iz zmede, ki jo je povzročila hkratna usmerjenost v poklic in v študij, bi morali sedaj, ko ponovno postavljamo stvari na svoje mesto, izluščiti spoznanje o enakovrednosti individualitet: v tej luči bi bilo lažje priti do zavesti o enaki potrebnosti vseh, sicer po naravi stvari zelo različnih sestavin vzgojno-izobraževalnega sistema. In nemara bomo tako v nekem doglednem času prišli do spoštljivega odnosa do mojstra določene stroke, hkrati pa do ustreznega razumevanja in vrednotenja najvišjih intelektualnih

2 - Boris Lipužič, Pomen brežiške gimnazije za Posavje (članek v publikaciji Gimnazija Brežice, oktober 1995)

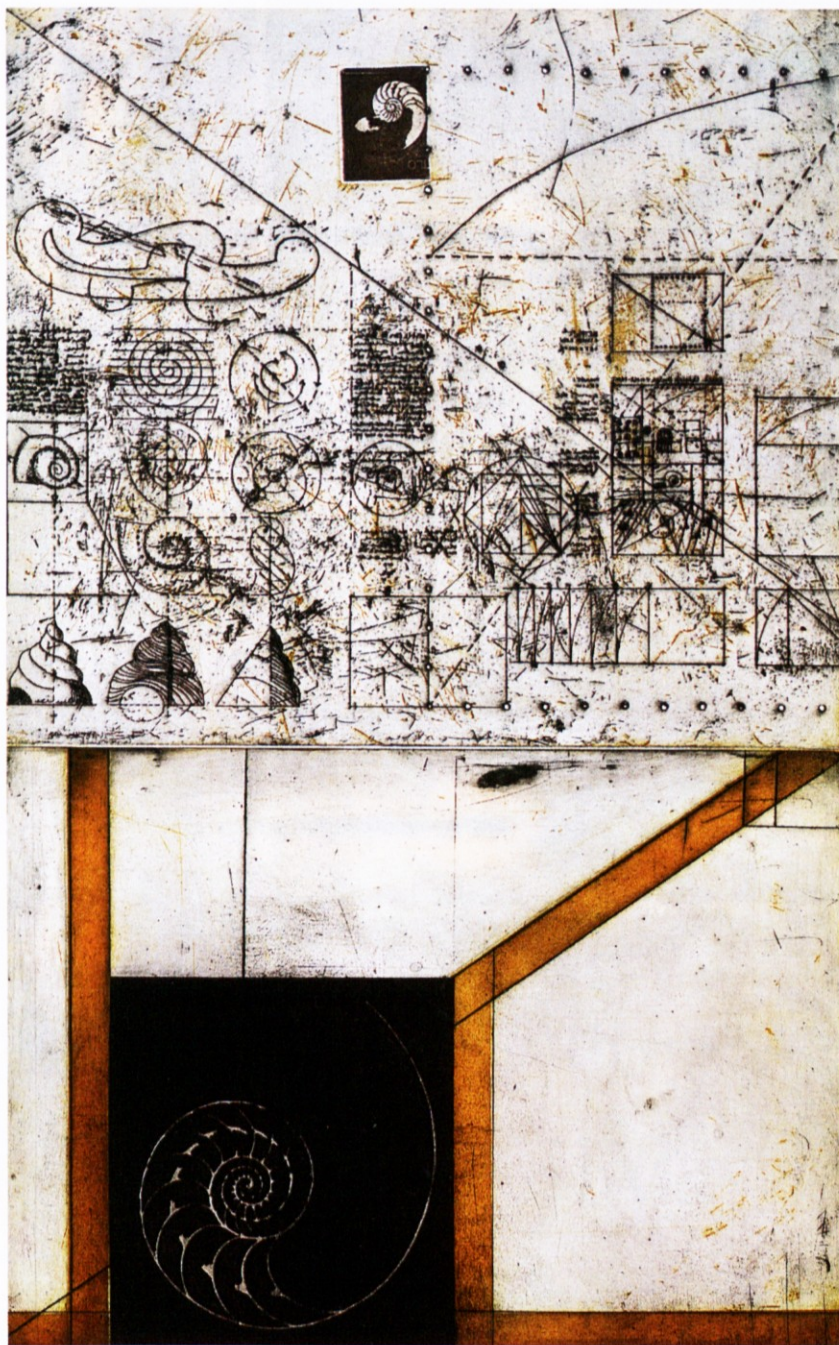
dosežkov, ki praviloma koreninijo v dobri gimnaziji.

Praznovanje petdesetletnice je bilo zamišljeno kot potrditev te logike, zato smo v praznični okvir vključili tudi postavitev temeljnega kamna samostojne ekonomske in trgovske šole. Začetek slavnostnih dogodkov je pomenil dan šole 26. maja 1995, ko smo se srečali sedanji dijaki in profesorji z nekdanjimi v delovnem, a tudi prijetnem vzdušju kulturnih in športnih srečanj ter okroglih miz. Želeli smo - in upamo, da tudi uspeli - pokazati sebi in drugim, da je iz drobne steblike izpred petdesetih let zrastle mogočno drevo: njegove veje so segale v vse pore gospodarskega, kulturnega in političnega življenja ne le v Posavju, ampak povsod po Sloveniji. Hkrati smo želeli pri sedanjih, še bolj pa pri nekdanjih dijakih Gimnazije Brežice okrepiti zavest pripadnosti tej šoli: če bi namreč iz te zavesti dozorela odločitev, da bi bilo potrebno vsaj del velike intelektualne moči, ki je zbrana v talentih, znanju in uspešnosti nekdanjih brežiških gimnazijcev, usmeriti nazaj v Brežice in Posavje, bi to gotovo dalo regiji nov razvojni elan.

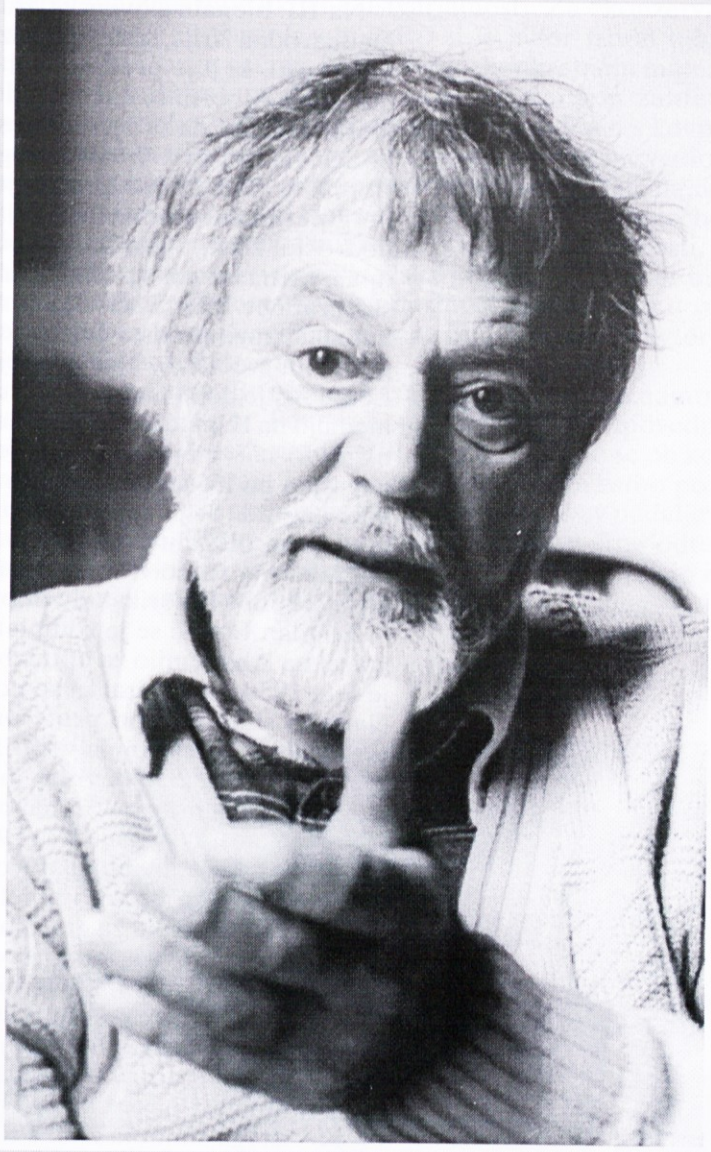
Vloga Brežiške gimnazije pri zagotavljanju ustrezne kadrovske strukture v Posavju bo bolj razvidna, če izhajamo iz ugotovitve, da je "večina redkih izobražencev z visokošolsko izobrazbo - zdravniki, sodniki in odvetniki, mogoče še kakšen inženir in profesor - pred vojno v Brežice prišla od drugod".² Danes je stanje bistveno drugačno: večino visokozahtevnih delovnih mest in ključnih pozicij v Brežicah in Posavju zasedajo ljudje, ki so svojo srednješolsko izobrazbo pridobili v Gimnaziji Brežice. Kaj vse so tudi sicer dosegli nekdanji maturanti te šole, bi lahko pokazala le temeljitejša raziskava, ki pa bi obstoj te ustanove v Brežicah v zadnjih petih desetletjih prav gotovo upravičila.

Še nekaj je, česar nobeno razmišljanje o pomenu brežiške gimnazije ne bi smelo prezreti: namreč dejstvo, da so Brežice med najbolj izpostavljenimi točkami slovenskega nacionalnega ozemlja. Pri obrambi narodnostne identitete ni močnejšega orožja od dobre šole. Več kot očitno je, da so se Nemci ob okupaciji naše dežele tega zavedali (čeprav iz drugih, za Slovence pogubnih razlogov), saj drugače Brežice po nobenem kriteriju ne bi prišle v poštev kot lokacija za gimnazijo. Delovanje gimnazije v preteklih petdesetih letih je z vsemi pozitivnimi vplivi na okolje gotovo zelo umililo pritisk na slovenstvo, ki ga je samodejno potegnila za seboj koncentracija neslovenskega prebivalstva v tem prostoru zaradi potreb tedanje JLA. Z osamosvojitvijo Slovenije so se politične okoliščine sicer spremenile, izpostavljenost brežiškega kota pa s tem ni manjša, temveč večja, kajti z naglim razvojem Zagreba je glavno mesto sosednje države s svojimi predmestji seglo dobesedno do slovenske meje. Kolikšen je vpliv (tudi asimilacijski!) velemedsta, najbrž ni potrebno poudariti, zato bi bila z narodnoidentitetnega vidika zgrešena vsaka poteza, ki ne bi vodila v ohranjanje in krepitev kvalitetnega šolstva v Brežicah. Samostojna Gimnazija Brežice je gotovo nosilni steber te vizije, ob njej pa glede na trgovsko-posredniški in turistični potencial obmejnega območja zanesljivo tudi srednja šola s programi, ki bodo kadrovske podpirali naše primerjalne prednosti, torej ekonomsko-trgovsko-turistične vsebine.

Bogdan Borčić: VELIKI LIST II, barvna jedkanica in akvatinta, 1973

RAST – L. VII.
ŠT. 3 – 4 (41 – 42)
JULIJ 1996

Prof. Bogdan Borčić

B. Borčić

IV

NAŠ GOST

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

Na III. bienalu slovenske grafike Otočec-Novo mesto 94 se je mednarodna žirija, sestavljena iz eminentnih poznavalcev grafične umetnosti, ki ji je predsedoval dr. Konrad Oberhuber, direktor dunajske Albertine, ene izmed najodličnejših grafičnih zbirk na svetu, odločila, da za izjemne dosežke na področju avtorske grafike podeli Grand prix Otočec Bogdanu Borčiču. Brez dvoma si je Borčič to pomembno priznanje iskreno zaslužil, saj so njegova dolgoletna in plodna ustvarjalna prizadevanja na likovnem področju, zlasti v grafiki, obrodila bogat in izjemno kakovosten opus, zaznamovan s pečatom mednarodno uveljavljene ljubljanske grafične šole. S številnimi razstavami doma in na tujem ji je kot njej izrazit predstavnik utrjeval ugled v evropskih in svetovnih grafičnih središčih, kjer je prejel številna priznanja in nagrade. Leta 1965 je dobil nagrado Prešernovega sklada za slikarstvo, 1972 medaljo na II. mednarodnem bienalu v Frechenu, 1982 Jakopičevo nagrado, naše najvišje priznanje za likovne ustvarjalce, 1988 je bil nagrajen na IV. mednarodnem trienalu v Wrocławu. Med dobitnike nagrade se je vpisal tudi na jubilejnem, XX. mednarodnem grafičnem bienalu v Ljubljani leta 1993. Dve leti kasneje je bil nagrajen na razstavi male grafike v Tokiu, istega leta pa je na Norveškem v Fredrikstadu dobil zlato medaljo.

Bogdan Borčič se je rodil leta 1926 v Ljubljani. Po vojni se je vpisal na Akademijo za upodabljajočo umetnost v Ljubljani, kjer je leta 1950 diplomiral in se podiplomsko izpopolnjeval na specialki za slikarstvo pri profesorju Gabrielu Stupici. Študijsko je potoval v Amsterdam in v Pariz, tu se je v letih 1958/59 izpopolnjeval v grafični delavnici mojstra Johnnuya Friedlaenderja. Njegovo pedagoško delo, enakovredno ustvarjalnemu, se je začelo v Novem mestu, ko se je leta 1952 zaposlil kot profesor risanja in umetnostne zgodovine na novomeški gimnaziji. Nadaljeval ga je na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani, kjer je bil redni profesor na oddelku za grafiko.

Ljubiteljem, predvsem pa poznavalcem grafične umetnosti je najbrž ostala v spominu umetnikova velika pregledna razstava, ki smo jo lahko videli oktobra 1980 v Dolenjskem muzeju, kot izjemno obsežen grafični opus, sprva inspiriran z morskimi motivi (ciklusi: Komiška vrata, Kronike, Ribiška znamenja), ki v sedemdesetih letih odstopijo prostor enemu samemu motivu - školjki, ki preko čistega simbola-znaka v sedemdesetih letih izgublja svojo prvobitnost in obliko in se v nadaljevanju preobrazi v avtorjevo likovno prvino. Stopnja zrelosti, ki jo je Bogdan Borčič dosegel v svojih zadnjih grafikah, ga je, kot je zapisal naš veliki poznavalec grafične umetnosti Zoran Kržišnik, pripeljala na rob, ko si umetnik, zavedajoč se svojega mojstrstva, nalogo namenoma otežuje, ker ga likovna igra zanima samo še na ravni, ki pomeni napor, skrajni napor v prizadevanju doseči nemogoče - ali bolje: z likovnimi sredstvi komaj še dosegljivo.

Postavlja se vprašanje, zakaj je Borčič, ki je bil na dobro uhojeni slikarski poti opustil slikarsko kariero in se izključno posvetil grafični ustvarjalnosti. Sprejel je izziv, ki ga ponuja povsem ploskovit, enoten in trden likovni svet, v katerem se v kontrastu črno-belih odnosov odraža bistvo avtorjevih osebnih razmišljanj, naravnih vtisov, spominov in s trudom pridobljenega znanja. Grafika ga je prevzela in navdušila predvsem zaradi svoje genialne eno-

Jožef Matijevič
BOGDAN BORČIČ

stavnosti. Vrezati črto in jo odtisniti. V teh dveh poglavitnih značilnostih, po katerih se grafika bistveno razlikuje od drugih oblik likovnega izražanja, je Borčič odkril lastno identiteto, iz katere črpa duhovno moč likovne ustvarjalnosti. Za "konzerviranja" svojih čustev in zamisli v matrico si je avtor izbral tehniko jedkanice, klasičnega načina, ki se odvija v konkretnem materialu (cinkova ali bakrena plošča), in z obvladovanjem zahtevnih tehničnih postopkov od črte-risbe v asfaltno podlago s kovinsko iglo do jedkanja in izpiranja, od nanosa in brisanja barve do odtiskavanja. Mikavnost, čar in umetniško vrednost grafike najdemo izključno v njeni izvirnosti. Kot se je grafika rodila iz potrebe po široki in dinamični razdelitvi kulturnih dobrin od pismenosti, znanosti do umetnosti, tako daje avtorska grafika danes, kot umetnost na splošno, posamezniku vso možnost, da je preko dostopnega izvirnika v vsakodnevnem in neposrednem stiku z avtorjevo vizijo odtisnjena z matrične plošče.

Grafična umetnost Bogdana Borčiča je dodobra zaznamovala slovenski likovni prostor. Pot, prehojena od bogate pripovednosti z ribiškimi motivi s konca petdesetih, preko školjk, ki se ob koncu sedemdesetih zreducirajo le še na točke, v katerih samo poznavalci njegovega opusa razpoznajo izhodiščni motiv, v nadaljevanju zabriše tudi te. Ostanejo le še monohromne, v črne odtenke odtisnjene površine, ki ne posnemajo ničesar in utemeljujejo zgolj organizacijo in strukturo slikovnega polja.

Bogdan Borčič na trgu v Slovenj Gradcu, kjer živi in ustvarja.
(Vse fotografije v rubriki Naš gost:
Milan Markelj)

NAŠ GOST
Rast 3 - 4 / 1996

Milan Markelj

"HOČEM, DA PREDVSEM ZAŽIVI ČISTA LIKOVNA GOVORICA"

Pogovor s slikarjem in grafikom prof. Bogdanom Borčičem

Ljubljanska grafična šola je bila ena od tistih predhodnic slovenske poti v Evropo in svet, ki se je trajno zapisala v naš in verjetno tudi evropski kulturni spomin. Med njenimi najbolj imenitnimi predstavniki in eden tistih, ki je še vedno globoko zavezan njenim plemenitim načelom in izročilu, je slikar in grafik Bogdan Borčič, slovenski likovni ustvarjalec, ki se je v svojih prizadevanjih po kar najbolj čisti likovni govorici popolnoma odmaknil od mimezisa kot enega od načel likovnega ustvarjanja v abstraktni svet čiste vizualnosti. Umetniško se je razvijal predvsem v grafiki, čeprav je ustvarjalno pot začel kot slikar, in prav grafika ga je pripeljala nazaj k slikarstvu, s katerim se zdaj ponovno intenzivno ukvarja. O svoji umetniški in pedagoški poti ter o pomembnejših življenjskih postajah, ki so se mu zapisale globlje v spomin, predvsem pa o obdobju, ki ga je preživel na Dolenjskem in se tu srečeval s slikarjem Vladimirjem Lamutom, učil na novomeški gimnaziji ter v skicirko lovil dolenjske motive, je umetnik spregovoril prejšnji mesec med daljšim pogovorom za revijo Rast v Slovenj Gradcu, kjer kot upokojeni profesor in neutrudni ustvarjalec živi in dela ter bogati slovensko likovno umetnost.

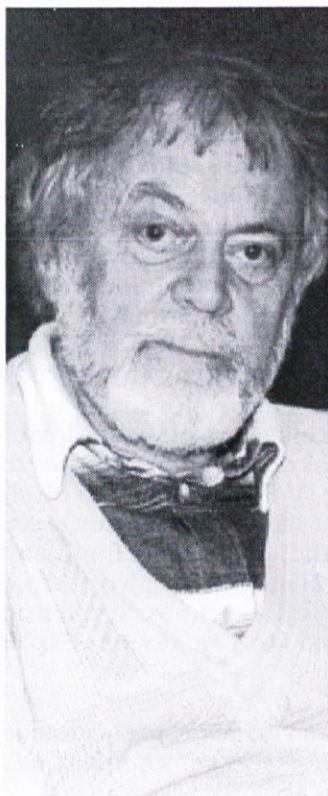
- V vsem vašem ustvarjalnem delu je opazna jasna usmerjenost slediti zastavljenim ciljem. Je bila ta gotovost v vas že od mladih nog, ko ste izbirali svoj življenjski poklic? Kako je na vašo odločitev, da se posvetite likovni umetnosti, vplivalo ožje družinsko in širše okolje?

"Umetniške ustvarjalnosti pri članih naše družine pravzaprav ni bilo. Moj oče je doma s Komiže na Visu in sorodniki po njegovi strani so bili predvsem zidarji, moja mama pa je po rodu Slovenka. Njen oče, pisal se je Mračan, se je s Slovaškega priselil v Ljubljano, kjer se je poročil s Slovenko, doma iz Brezic. Kot mi je znano, tudi v tem rodu umetnikov ni bilo, kar pa ne pomeni, da umetnost ni bila prisotna v hiši. Naša družina je imela kar pogošte stike z umetniki, najtesnejše pa s slikarjem Miho Malešem. Do tega znanstva je pripeljalo naključje: oče se je zdravil na Golniku za tuberkulozo in se tam spoznal s slikarjem Malešem, ki je potem postal družinski prijatelj. Mama je sploh bila ljubiteljica likovne umetnosti. Bila je članica Društva ljubiteljev umetnosti, ki ga je vodil tedanji direktor Narodne galerije Zorman. Društvo je imelo večkrat študijske ekskurzije, ogled razstav, obiskovali pa so tudi ateljeje slovenskih slikarjev. Kot fantič sem bil z mamo na nekaj takih obiskih. To so bila moja prva živa srečanja z likovno umetnostjo."

- Kdaj ste začeli s prvimi poskusi in kdo vas je uvajal v delo?

"V zgodnjih najstniških letih sem začel povsem samoiniciativno risati. Risal sem po naravi, mestne strehe, vedute. Ko je slikar Matej Sternen videl te moje risbe, je predlagal mami, da me vpiše v njegovo zasebno šolo. Tako sem se pridružil njegovima dvema učencema še jaz kot tretji. Seveda je bilo treba šolo plačati. V

Milan Markelj
"HOČEM, DA PREDVSEM
ZAŽIVI ČISTA LIKOVNA
GOVORICA"

Sternenovem ateljeju na Mirju sem v glavnem risal portrete. Ker sta bila naš družinski prijatelj Maleš in takrat znani likovni ustvarjalec France Gorše prijatelja, sem prišel še v Goršetovo šolo na tečaje risanja. To je bila množična šola, ki jo je obiskovalo veliko učencev, nekateri med njimi so kasneje postali znani likovniki, denimo Marjan in Drago Tršar, Vida Fakin, Leon Koporec in Milan Bizovičar. Še najbolj nadarjeni med njimi so bili Pleničar, ki je žal kasneje v taborišču umrl, Osterc in Božo Kramolc."

- Vaša zgodnja likovna vzgoja je potekala v času druge svetovne vojne. V vojni muze molčijo, pravijo, pa vendar je v vas prav v tem neprijaznem času dozorela odločitev, da boste slikar. Razmere so bile take, da se ni bilo mogoče izključiti iz dogajanja in se osredotočiti samo na ustvarjalna hotenja. Sodelovali ste z Osvobodilno fronto?

"Mama je bila od samega začetka pri Osvobodilni fronti, delala je v saniteti, sčasoma sem se v OF vključil tudi jaz. Dobival sem različne naloge, primerne za fanta mojih let. Spominjam se, da sem imel doma malo priročno tiskarnico na želatino, s katero sem tiskal lepake in seveda tudi sam risal karikature zanje. Tò ni bila še grafika, nekaj podobnega pa le. Po neki akciji julija 1944 me je aretirala domobranska policija. Zaprli so me in potem so me Nemci kot sedemnajstletnega fanta poslali v taborišče Dachau."

- Koncentracijsko taborišče gotovo ni kraj, kjer bi človek zorel v umetnika, vendar ste tudi tam našli nekatere spodbude, ki so vas potrjevale v odločitvi, da postanete umetnik. Česa se iz Dachaua v tem pogledu spominjate?

"K sreči sem bil mlad in sem tako kot sploh vsi mlajši lažje prenašal tegobe taborišča. Mislim, da smo imeli mladi več morale kot starejši, a najbrž zato, ker smo bili bolj svobodni, nismo še imeli družin in odgovornosti zanje. V tem času je bilo v Dachauu veliko slovenskih kulturnih delavcev, na primer Boris Kobe, Juš Kozak, Stane Mikuž, Alojz Kraigher, Fran Albrecht, Nikolaj Omerza, pozneje še Zoran Mušič. V tistih redkih urah prostega časa med stalnim ganjem, sem se rad pridružil k njihovi skupini in poslušal, kako so vneto razgovarjali. Spominjam se tudi, da sva z Rupkom Godcem, kasneje je bil profesor na pravni fakulteti, izdajala ilegalni list Razsvit. Delala sva v skladišču, kjer sva imela možnost kaj skrivno narediti. Pisala sva rokopisni ilegalni list v nekaj izvodih, jaz sem zanj risal ilustracije, potem pa sva list tiho tapila v taborišče. Tò ni bila tako nedolžna stvar, kot je zdaj slišati. Najino početje je bilo zelo nevarno in ne bi se dobro končalo, če bi naju dobili. Listi so potem krožili med slovenskimi taboriščniki iz rok v roke."

- 29. aprila 1945 se je končalo taboriščno življenje, ko so vas osvobodili Američani. Po nekaj mesecih ste že bili doma v Ljubljani. Še vedno ste bili trdno odločeni, da postanete slikar. Kako ste stopili na to pot?

"Odločitev je bila jasna: slikar bom. Ko sem se vrnil iz Dachaua, sem se še isto leto vpisal na Likovno akademijo. Po osvoboditvi je bila namreč v Ljubljani ustanovljena likovna akademija, med njenimi ustanoviteljmi pa so bili Boris Kalin, Gojmir A. Kos, France Mihelič, Nikolaj Pirnat in Božidar Jakac kot prvi rektor. Mislim, da je bila ustanovitev slovenske likovne akademije prav Jakčeva zamisel in da sta s Pirnatom o njej večkrat razpravljala že v parti-

Milan Markelj
"HOČEM, DA PREDVSEM
ZAŽIVI ČISTA LIKOVNA
GOVORICA"

zanih. Poprej so morali slovenski slikarji hoditi na študij ali v Zagreb ali na tuje. Za vpis v prvi letnik novoustanovljene akademije je bilo izredno veliko prijav. Prijavil sem se tudi jaz in naredil sprejemni izpit, vendar sem začel študirati na akademiji šele naslednje leto v drugi generaciji študentov, saj sem moral poprej dokončati še manjkajoče gimnazijske razrede. Te smo delali po hitrem postopku."

- Ali ste se že takrat odločali za grafiko ali za slikarstvo?

"Zanimivo je, da me grafika sprva ni privlačevala, predvsem me je takrat zanimalo slikarstvo, a ukvarjati se je bilo treba tudi z grafiko, ker je bila v študijskem programu. Obvezna je bila celo za študente kiparstva. Študij grafike je bil precej intenziven, potekal je tri leta. Moji profesorji na Akademiji za likovno umetnost so bili Jakac, Mihelič, Kos, Debenjak, Pirnat. Diplomiral sem leta 1950. Naslednje leto sem nadaljeval s podiplomskim študijem slikarstva pri prof. Gabrijelu Stupici. Leta 1958 sem dobil štipendijo Moše Pijadeja za izpopolnjevanje v Parizu. Tu se začel moje zanimanje za grafiko krepi. Veno Pilon, "slovenski kulturni ambasador" v Parizu, je mene in Bernika spravil v šolo slovitega grafika Johnnija Friedlaenderja. Takrat me je precej prevzel njegov poseben način barvne akvatinte. V Parizu sem tako ob slikanju, ki je bilo še vedno moja glavna likovna usmeritev, začel delati grafike. Z njimi sem nadaljeval tudi po vrnitvi v Ljubljano. Tiskal sem jih v ateljeju Karla Zelenka, ki mi je ljubeznivo odstopil stroj, pozneje sem z dovoljenjem Božidarja Jakca v večernih urah tiskal na akademiji. Svoj lastni tiskarski stroj za globoki tisk pa sem dobil šele leta 1961.

- Po končanem študiju ste hitro zakoračili v življenje: poročili ste se, dobili otroke, poskusili pa ste tudi živeti od svojega ustvarjalnega dela. Kako je šlo?

"Po končani akademiji sem se poročil, potem opravil še vojaščino, nato sem se poskusil preživljati kot svoboden umetnik. A se je kmalu izkazalo, da je to zelo trd in grenak kruh. Ni bilo tistega miru za ustvarjanje, kot sem si ga želel in predstavljal, niti časa ne, saj sem moral ves čas iskati delo. Preprosto nisem zmozel vsega skupaj. Nekateri to zmorejo. Jaz nisem. Bil sem toliko pošten do sebe, da v likovni utvarjalnosti nisem hotel delati kompromisov. Tako sem kot svobodni umetnik zdržal le kako leto, potem pa sem na Ministrstvu za kulturo zaprosil za službo."

- Vaša prva službena pot vas je pripeljala na Dolenjsko, v Novo mesto.

"Leta 1954 so me poslali na novomeško gimnazijo, ženo pa kasneje na učiteljske. Nekaj časa sem se vozil iz Ljubljane v Novo mesto. Preden sem dobil stanovanje, me je začasno vzel k sebi slikar Vladimir Lamut. V njegovem skromnem ateljeju sem večkrat v začetku tudi prespal, dokler si nisem našel sobice v Irči vasi, v Erjavčevi hišici, potem pa stanovanje nad trgovino Avtodeli na Glavnem trgu. Od tu sem imel lep pogled na trg, ki je bil tedaj zelo lep, drugačen, kot je zdaj, ker ga niso kazili avtomobili. Pogosto sem ga risal v vseh časih dneva in leta."

- Takrat ste bili v Novem mestu kar trije akademski slikarji: vi in Lamut na gimnaziji, Mole na učiteljsku. Kako ste se imeli?

"Učili smo tri dni, ostali čas pa smo bili prosti, da smo se lahko posvečali slikanju. Mislim, da se je takrat ministrstvo dobro izkazalo, ko je umetnikom omogočilo tak način poučevanja. To je bila pravzaprav pomoč slikarjem, da smo lahko ob službi še slikali. Kasneje tega ni bilo več, kar je škoda."

- Novomeško obdobje je tudi čas, ko ste dočakali svojo prvo razstavo. Je bilo kaj odmeva nanjo?

"Leta 1953 smo na Prešernov dan pripravili razstavo v Dolenjskem muzeju. Največ slik je razstavil Lamut, Mole je pokazal zelo dobre slike dolenske pokrajine, jaz pa sem razstavil dela, ki so nastala še med študijem na akademiji, in nekaj slik, ki so nastale že na Dolenjskem, v glavnem slike ter nekaj malega jedkanic. To je bila moja prva razstava. Izšel je tudi katalog z reprodukcijami in uvodnim tekstom Štefana Eržena. Na razstavo je bilo nekaj odmevov, v Dolenjskem listu in drugih časopisih. Tu moram posebej omeniti Dolenjski list in njegovega tedanjega urednika Tonea Gošnika, ki je takrat pokazal neverjetno razumevanje za nas. V skoraj vsaki številki je bila objavljena kakšna reprodukcija v Novem mestu živčih slikarjev, Lamutove, Moletove, Golobove ali moje."

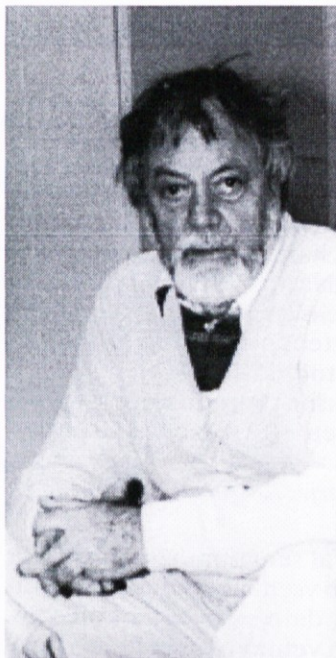
- Dolenjska je bila navdih za mnoge slikarje. Kaj je vam ponudila za motiv?

"Po Dolenjski sem veliko hodil. Postal sem pomožni inšpektor za likovni pouk in obiskoval sem šole po vsem novomeškem okraju, ki je bil kar obsežen. Kjer se je le dalo, sem šel s kolesom. Vedno sem imel s seboj skicirko in sem veliko risal in beležil vse, kar je pritegnilo mojo pozornost, etnografske zanimivosti, porušeni Žužemberk, strašila. Slednja so se mi zdela še posebej zanimiva značilnost dolenske pokrajine in ljudske fantazije. Bila so narejena z veliko domišljije, zato so me pritegnila. Funkcionirala so kot znak v pokrajini. Skice, narejene na potovanjih, sem potem prenesel v grafiko in na slike. Moja strašila so nekateri kritizirali, češ da je Borčič v lepi melanholični Dolenjski našel le strašila. Razumem jih, bili so pač prevzeti od Jakčeve podobe Dolenjske, njegove barvne skale, zato so bili do vsake drugačne interpretacije zelo kritični. Novo mesto in njegova okolica sta bila tudi moj pogost motiv, vendar oljnih slik, razen dveh, s tem motivom nisem naredil, sem pa ustvaril veliko gvašev, na katerih so Breg, Kapitelj, pogledi na Novo mesto iz Ragovega loga in pa seveda Glavni trg, ki sem ga kar naprej upodabljal. Melanholične Dolenjske pa na mojih delih ni."

- Bivanje v Novem mestu vam je ostalo v spominu tudi zaradi prijateljstva s slikarjem Lamutom. Spoprijateljila sta se in gotovo ste ga poznali bolj kot drugi. Kako ste ga vi videli v njegovem tragičnem boju s seboj in okoljem?

"Lamut je bil edini moj pravi prijatelj v Novem mestu. Z njim sem se lahko pogovarjal o vsem, veliko sva govorila o stroki. Imel je velik posluš do mene kot mlajšega kolega. Barve in vse drugo je nesebično delil z mano. Iz začetkov najinega znanstva se ga spominjam kot še zelo vedrega človeka, ki se je rad nasmejal. Vase se je začel zapirati kasneje. Spominjam se ga tudi kot zavzetega pedagoga. V šoli se je strašno razdajal. K pouku je nosil vse mogoče svoje stvari, literaturo, knjige, reprodukcije. Do sebe ni bil nikoli tako skrben. Vsake toliko časa, ko je dobil štipendijo za tujino, je

Milan Markelj
"HOČEM, DA PREDVSEM
ZAŽIVI ČISTA LIKOVNA
GOVORICA"

odpotoval. To je krepilo njegov umetniški razvoj, telesno pa ga je uničevalo. Bivanje v tujini je vedno podaljševal na račun svojega zdravja, varčeval je pri hrani in drugem. Ko je, denimo, prišel z zadnjega študijskega bivanja v Belgiji, je bil tako zelo izčrpan, da je moral v bolnišnico. Prav s tega zadnjega potovanja je prinesel veliko presenetljivo dobrih stvaritev, ki jih je želel pokazati svojemu okolju, in je pripravil razstavo s temi deli. Spomin na to razstavo pa je zame tragičen. Po otvoritvi sva ostala z Lamutom povsem sama, vsi so se razgubili, še Janko Jarc je moral nekam oditi. Tako sva šla v gostilno Murn na Bregu, kjer so Lamutu prišle solze v oči, ko mi je potožil nad odnosom okolja do njega. Dejal mi je, da se čuti zapostavljenega, ker ni deležen prave pozornosti. "Jakca, ki je šel stran, tako slavijo, jaz pa, ki vztrajam v Novem mestu, nisem nič vreden," je dejal. Upravičeno se je čutil zapostavljenega. Na razstavi je pokazal nekaj novega, presenetljivega, odziva pa ni bilo nikakršnega. Res, okolje je z njim mačehovsko ravnalo. Niso mu omogočili primernih pogojev za delo. Imel je sicer nek prostor, a to še zdaleč ni bil pravi atelje."

- Po petih letih ste odšli iz Novega mesta, Lamut pa je ostal. Sta še imela stike?

Stike sva še obdržala, ko sem se odselil, vendar se je Lamut vse bolj zapiral vase. Za novo leto me je, recimo, redno obiskal, a ni nikoli hotel stopiti v sobo, ostal je kar pri vratih. Zdi se mi, da je bil iz leta v leto nekako bolj zaprt vase. Bil je izredno občutljiv in vsaka stvar ga je hitro spravila s tira. Spominjam se, kako je bil grozno razočaran, ko so mu iz Ljubljane vrnili slike, ki jih je poslal na društveno razstavo slovenskih likovnih umetnikov. Považljivi so bili vsi avtorji, da pošljejo dve sliki, Lamut pa je poslal kar dva paketa, češ naj vidijo, da se tudi v provinci ustvarja. Paketov pa niti odprli niso, poslali so jih nazaj, ker naj ne bi bilo v skladu s pravili in bi moral poslati le dve sliki. Niti pogledali niso Lamutovih del. To je bilo zanj strahovito razočaranje, ki ga je globoko potrlo. Taka dejanja so v njem utrjevala občutek, da je blokiran od centra in od ožjega okolja. Ko je umrl, je bilo zelo žalostno, zame prav tragično."

- Nazaj v Ljubljano vas je iz Novega mesta zvalila predvsem možnost drugačnega pedagoškega dela, kot ste ga lahko prakticirali na šoli. Za kaj ste si prizadevali?

"Začelo se je pravzaprav tako, da smo novomeški suplenti, bilo nas je sedem, dobili od okraja ultimat, da moramo narediti strokovni izpit, sicer bomo izgubili delovno mesto. Takrat smo se na hitro nabasali z znanjem, naredili izpit, posledica pa je bila ta, da smo nato vsi odšli iz Novega mesta. Brez strokovnega izpita takrat namreč nismo mogli zaprositi za drugo delovno mesto. Jaz sem se odzval na vabilo Pionirskega doma v Ljubljani. To delo me je privabilo, ker so tam že delali po novih metodah likovne vzgoje, za katere sem se tudi sam navduševal. Pouk likovne vzgoje na šolah tedaj ni bil osnovan na sproščanju otrokove fantazije, ampak se je vztrajalo pri posnemanju narave. Že v Novem mestu sem zaradi drugačnih pogledov na likovni pouk prišel v konflikt z inšpektorjem Grašičem; on je učiteljicam svetoval po starem, naj otroci prerisujejo z razglednic, jaz pa sem jim dopovedoval, naj spodbujajo otroško kreativnost in sproščeno domišljijo. Pionirski dom je bil glede na ostale šole nekaj posebnega. Ni bilo ocen-

jevanja, otrok v razredu je bilo manj, delovne razmere so bile res dobre, ves papir in barve je priskrbel zavod. Delo je bilo individualno, imeli smo možnost eksperimentiranja s psihološkega in pedagoškega vidika. Vse to je bilo žal mogoče, ker so v Pionirski dom lahko prihajali le tisti otroci, katerih starši so imeli dovolj denarja, da so dodatna izobraževanja plačali. Marsikateri nadarjen otrok je ostal zunaj. V Pionirskem domu so delali z novimi metodami tudi pri pouku tujih jezikov, gledališču. Bil je res novost v slovenskem merilu. Tam se je najprej dogajalo tisto, kar je potem postalo pedagoški normativ."

- Pedagoško delo ste nadaljevali na Akademiji za likovno umetnost.

"Na razpis za docenta na Akademiji za likovno umetnost se nas je javilo veliko, a sprejeta sva bila le Bernik in jaz. V začetku sem bil na slikarskem oddelku, po nekaj letih pa sem šel na grafični oddelek, kjer sem potem napredoval od docenta do izrednega in do rednega profesorja. Na akademiji sem bil zaposlen vse do upokojitve leta 1984."

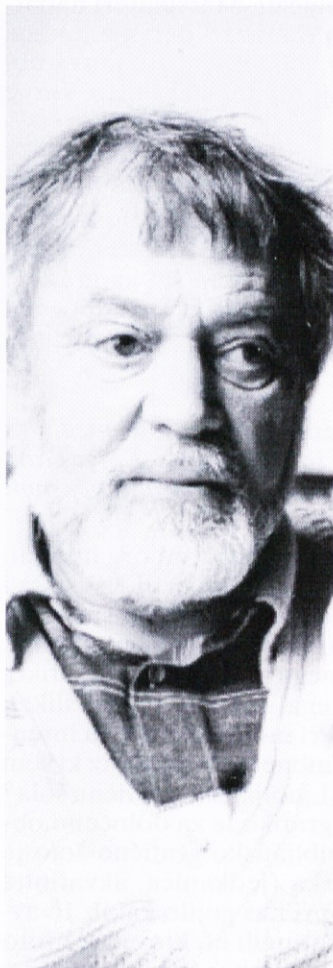
- Z akademijo je povezan pojem ljubljanske grafične šole, med najbolj znanimi in uglednimi predstavniki te šole ste prav vi. Kaj je pravzaprav ljubljanska grafična šola in kako je povezana z vašim začasnim prestopom od slikarstva h grafiki?

"To je pojem, ki je nastal, potem ko so v Ljubljani organizirali mednarodni grafični bienale. Tako smo doma lahko videli, kaj se v mednarodni grafiki dogaja, kar nas je spodbudilo, da smo tudi mi začeli bolj intenzivno gojiti grafiko. Zase lahko rečem, da je bil to eden od razlogov mojega povečanega zanimanja za grafiko. Prej mi je bila grafika nekaj vzporednega, predvsem sem slikal, zraven pa sem naredil še nekaj grafik. Pri moji odločitvi za intenzivno ukvarjanje z grafiko so bile pomembne tudi izkušnje, ki sem jih dobil v Friedlaenderjevem ateljeju. Ljubljanska grafična šola? Zame ta pojem opredeljuje slovensko grafiko le za določeno obdobje, preden se pojavi sitotisk. Za ljubljansko grafično šolo je značilna žlahtna tehnika globokega tiska (jedkanica, akvatinta, barvna akvatinta, mezzotinta), ki jo je pri nas gojilo kakih 16 avtorjev. Pomeni čistoto te tehnike, brez drugih efektov, brez foto postopkov. Vse je bilo opravljeno ročno in avtor je bil prisoten v grafičnem postopku od začetka do konca. Ko se je pojavi sitotisk, je bilo omogočeno, da si naredil samo osnutek, drugi pa so naredili ostalo. Prišlo je celo do tega, da so avtorji delali reprodukcije svojih del. Zame se je takrat končala zlata doba grafične ljubljanske šole. To je bilo torej le dobro desetletje umetniške grafike, ko je vsak sam delal od osnutka do odtisa."

- Vendar ste ostali zvesti tem načelom?

"Jaz sem še pripadnik in zagovornik takega dela. Veseli me, da imam v tem pogledu sopotnika v vašem grafiku Branku Suhyju. Posebej zanimivo se mi zdi, da se tudi v svetovnih merilih nekako vračamo k takšnim izhodiščem. Na zadnjem razpisu iz Španije, ki sem ga dobil, piše, da ne pridejo več v poštev litografije in serigrafije oziroma grafike, kjer so vmes fotografski postopki prenosa. Ostajam zvest načelu, da mora v grafiki vse narediti avtor sam. To je tisto pravo, čeprav je v tem času precej redko. Pravijo, da je bolj važen koncept, jaz pa mislim, da je prava grafika, ko je avtor prisoten od samega začetka do konca procesa. Res je potrebnega

Milan Markelj
"HOČEM, DA PREDVSEM
ZAŽIVI ČISTA LIKOVNA
GOVORICA"

veliko trdega dela, da dosežeš, kar si si zastavil; delaš, dodajaš, jedkaš, dokler ni tako, kot želiš."

- *Videti je, da gre sodobna grafika v drugo smer?*

"Razvoj grafične tehnologije gre v obratno smer in ne podpira avtorskega dela. Določen koncept, op-art recimo, tudi ne more drugače kot v sitotisk, ne more v jedkanico. Seveda je to še vedno grafika, ni pa združljivo z ljubljansko grafično šolo, s tem, po čemer je bila poznana doma in v svetu. Od Hozota in Makuca do Bernika in drugih je imel vsak svojo idejo, ki jo je razvijal, osnova pa je bila vsem skupna v že omenjenem avtorskem pristopu h grafiki."

- *Pri takem odnosu do grafike je celoten postopek, od zasnute do zadnjega odtisa, ustvarjalno dejanje. Kako delate? Ali je pri grafiki mogoče dodelovati in popravljati kot pri sliki?*

"Rekdokdaj se zgodi, da je poskusen odtis že tisto, s čimer sem lahko zadovoljen. Največkrat obdelujem ploščo še naprej, dodam kaj, ton, risbo. Pri grafiki je res tako, da moraš imeti že izoblikovano predstavo v glavi, preden se je lotiš. Pri sliki je drugače, ves čas je pred teboj, pri grafiki pa dejansko ne vidiš, kaj bo nastalo, dokler ne dvigneš lista s plošče. Vsak odtis je rojstvo grafike in je dejansko presenečenje. Ko zagledaš odtis, si ali zadovoljen ali pa vidiš, da ni tisto, kar si si zastavil, in moraš dodelovati naprej. Marsikaj se da še popraviti, brusiš, blediš, možne so še druge tehnične obdelave, dokler ustvarjalni postopek ni končan."

- *Zdi se, da je v vašem konceptu grafike tak način dela še posebno važen, ker ne gradite na figuri, ampak na finesah samega grafičnega izraza.*

"Pri mojih grafikah je bila vedno prisotna členitev slikovnega polja, samo da so bila najprej slikovna polja nasičena z detajli, z mimetično razpoznavnimi simboli, bolj ko sem jih čistil, bolj so ostale samo čiste likovne govorice. To potem zahteva seveda občutljivo urejanje slikovne ploskve. Tam, kjer ni "literarne" pripovedi, je toliko bolj pomembno, da govori grafika s svojimi elementi sama, s tonom, s proporcem, z linijo, s ploskvijo in barvo."

- *Zasnova likovnega dela vam na nek način narekuje določeno tehniko. Je vaš sedanjí premik iz grafike nazaj k slikarstvu tudi tako pogojen?*

"Lahko bi rekel. Če pogledam na ustvarjene cikle, od Komiških vrat in Ribiških znamenj, kjer se delitev slikovnega polja nakazuje, do Školjk in Legend o školjkah ter Iz dnevnika devetnajstoennainosemdesetega in Črno-belo, kjer se je mimezis izgubljal in povsem izgubil ter je ostala le še delitev slikovnega polja, se zdi, da se je moje delo vse bolj bližalo slikarstvu. V zadnjih grafičnih listih sem prišel do skoraj čiste ploskve. Ko ostane samo še ploskev, se odpre slikarstvo. In od takrat spet vzporedno delam grafiko in sliko. Z razstavo 1986. leta v Moderni galeriji je v mojem delu prišlo do minimalizma, se pravi do prekrivanja slikovne ploskve z minimalnimi barvnimi razlikami. Da bi v popolni abstrakciji, kjer ni več mimezisa, barva lahko učinkovala s svojo energijo, je logično prišlo do večjih formatov slik. Ker ni druge stvari, ki bi gledalca zaposlovala, ker gre za eno ali dve barvi v isti svetlobni vrednosti, to nekako samo narekuje večji format. V novejšem času sem se malo premaknil z minimalizma, velika platna

pa so še tu, ker so ostali podobni barvni problemi."

- *Ob popolni odsotnosti posnemanja in pripovedi so vaša dela za povprečnega ljubitelja likovne umetnosti nekoliko težavna, še posebej, če išče v njih kakšno sporočilo. Kaj želite gledalcu s svojimi deli "povedati"?*

"Jaz hočem predvsem, da zaživi čista likovna govorica osnovnih likovnih elementov, da sprejme gledalec energijo, da mu jo slika žarči. Bolj kot k branju likovne govorice želim gledalca s svojimi deli pripeljati do meditacije. Morda ni naključje, da v nekaterih svojih novejših slikah tudi v naslovih govorim o meditaciji. V njih gre za dialog med barvami, za minimalne premike v tonski vrednosti in za določen ritem, kar lahko vzbudi meditacijo."

- *Vaša dela "govore" na popolnoma drugačen način, ne z zgodbo ne z razpoznavnim likom, ampak s povsem čistim likovnim jezikom: z barvo, črto, proporcem, ploskvijo. Kaj mislite, ali ljudje to govorico sprejemajo in dojemajo?*

"Veste, nikoli ne razmišljam o tem. Tudi če bo samo deset ljudi, ki bodo na razstavi dojeli moje delo, bom vesel. Zanimivo se mi zdi, da se pri mojih slikah kakšen obiskovalec naše galerije v Slovenj Gradcu dlje časa zadrži kot pri drugih. Najbrž se sprašuje, kaj je to. Mislim, da ga je moje delo toliko presenetilo, da je obstal in se začel spraševati. Takole si pravim: če jaz začutim žarčenje slike, ga bo najbrž še kdo, če ima le malo senzibilnosti ali malo dobre volje in potrpljenja."

- *Za konec najinega pogovora se vrniva h grafiki in k Novemu mestu. Dolenjska metropola se v slovenskem prostoru zarisuje kot novo grafično središče z bienalom slovenske grafike in vsem, kar bienale spremlja. Kaj menite o novomeškem bienalu in njegovem pomenu za slovensko grafiko?*

"Od samega začetka sem sodeloval v pripravljanih odborih bienala slovenske grafike v Novem mestu, kar že samo pove, da se mi je zdel tak bienale zelo potreben. Ko se je začelo z novomeškim bienalom, smo imeli že dva grafična bienala: ljubljanskega in zagrebškega. Prvi je bil namenjen mednarodnemu prikazu grafike, drugi pa prikazu jugoslovanske grafike. Zaradi take zasnovanosti je v izbor prišlo lahko le manjše število slovenskih avtorjev. V Sloveniji pa ustvarja veliko sijajnih grafikov, zato sem pozdravil zamisel, da se na posebnem bienalu prikaže slovenska grafična produkcija, in sem tudi pristal na sodelovanje v odborih. Morda je tudi tu že nastala mala omejitev, ker je zaradi razstavnega prostora v Dolenjski galeriji število grafikov omejeno na kakih 50. Kljub temu je bienale možnost, da vidimo skupaj dela, ki jih sicer ne bi mogli videti drugje. Bienale slovenske grafike je tudi prostor srečanja mladih z novimi idejami in starejših kolegov, ki stalno sodelujejo. Dobra poteza novomeškega bienala se mi zdi tudi, da ima mednarodno žirijo. Sprva sem bil skeptičen, ko je predsednik bienala Branko Suhy predlagal mednarodne žirije za nagrade, češ zakaj naj bi nam jih tuji odredili. A sem kmalu videl, da je imel prav. Suhy ima pri izbiri članov žirije srečno roko in vedno najde dobre strokovnjake. Pomembno je, da so neobremenjeni z našim znanjem o naših grafikih in ne poznajo prijateljskih navezav, tako lahko popolnoma neobremenjeno izbirajo. Na 2. bienalu so glavno nagrado dodelili zelo mladi grafičarki

Milan Markelj
"HOČEM, DA PREDVSEM
ZAŽIVI ČISTA LIKOVNA
GOVORICA"

Mariji Starič Jenko, kljub temu da je razstavljajo veliko bolj izkušenih grafikov z nevemkolikimi razstavami za sabo in z dobrimi grafikami. Člani žirije so v njenem delu našli neko svežino, neko posebnost in so to tudi nagradili. Poleg tega pa tuji člani žirije spoznavajo slovensko grafiko in odkupijo nekatera dela za galerijske zbirke, kot, denimo, direktor dunajske Albertine dr. Konrad Oberhuber. Če bi imeli le slovenske člane žirije, tuji strokovnjaki najbrž nikoli ne bi videli razstav.

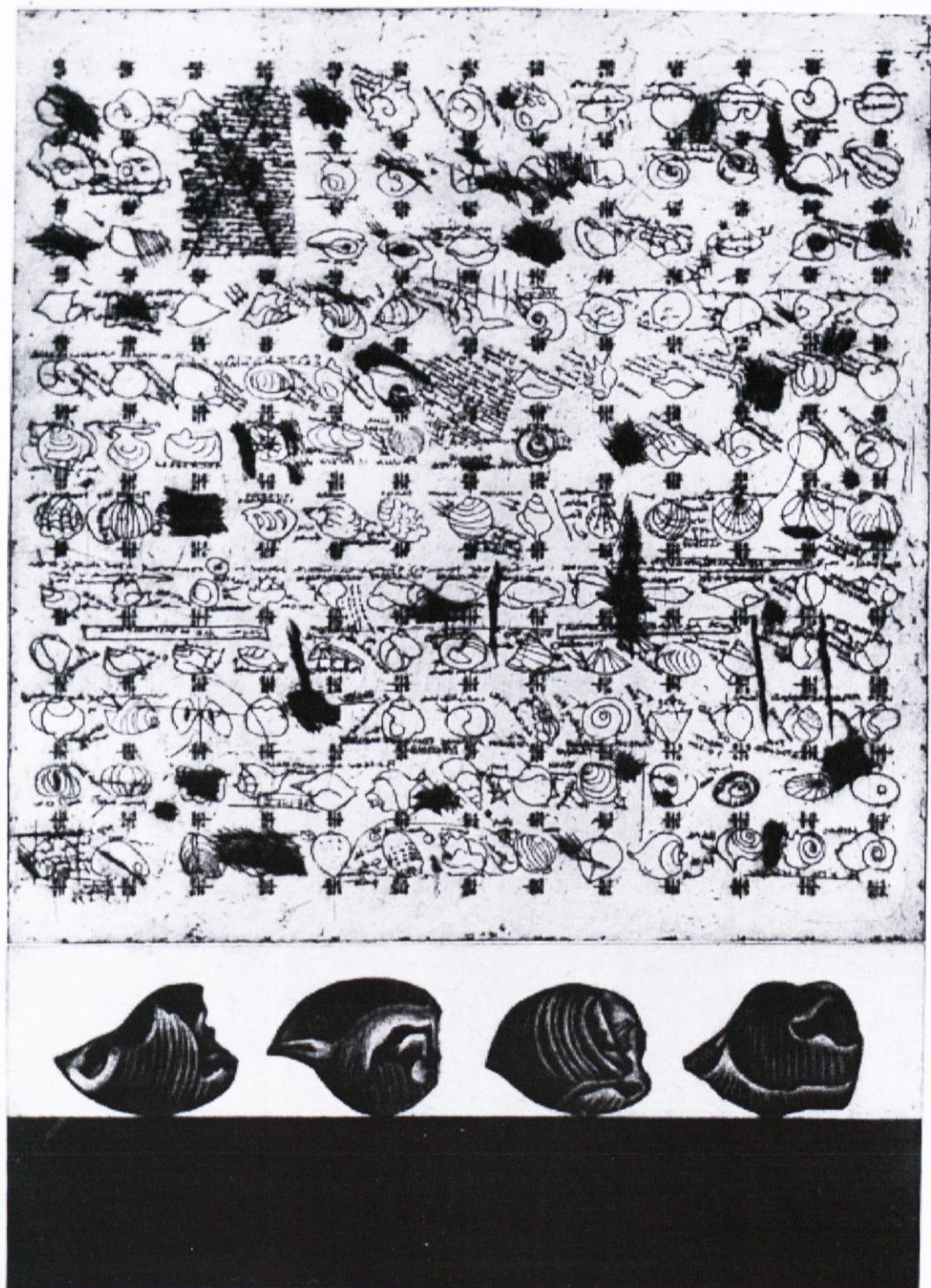
- Kaj menite o tem, da je bienale slovenske grafike zunaj Ljubljane? Se vam zdi, da je preveč široko zasnovan?

Mislim, da je to kar v redu. Prav je, da se vse ne dogaja le v centru. Vprašanje je samo, kako bienale popularizirati, da ga bodo bolj obiskovali, čeprav je zunaj republiškega središča. Ampak to je že stvar drugih. Bolj me skrbi, ko slišim, da ima bienale težave s financiranjem. Želim, da bi v Novem mestu vsi, ki skrbijo za njegov obstoj, vzdržali, in da Branko Suhy ne bo dvignil rok, saj drugega človeka, ki bi bil tako vztrajen in tak entuziast, ne vidim. Škoda bi bilo, če bi se širokopotezno zastavljen koncept bienala preveč krčil. Zdi se mi zelo dobro, da vključuje predstavitev neke tuje grafike, na zadnjem je bila to hrvaška grafika, letos bo avstrijska. Tako se slovenska grafika sooča z drugimi. Če to odpade, ne bo konfrontacije in to ne bo najboljše. Dobro se mi tudi zdi, da na bienalu predstavijo temeljne svetovne avtorje, kot sta bila na prejšnjem predstavljena Rembrandt in Picasso. To je krasno, omogoča orientacijo, kam je grafika šla naprej in kaj je novega, kvalitetnega ostalo. Vem, da je vse to težko finančno breme, vendar mislim, da daje učinke in da se prej ali slej vloženo vrne. Pozabiti ne smem omeniti kataloga, ki izide ob vsakem bienalu. Prekrasen je. To so knjige, ki imajo zares trajno vrednost in jih lahko vsakomur s ponosom pokažeš. Kaj naj rečem drugega: obdržite bienale!"

"Novomeški" slikarji: Izidor Mole, Vladimir Lamut in Bogdan Borčič; reproducirano iz knjige Milčka Komelja Pot k vrtincem molčanja

Bogdan Borčić: LEGENDA O ŠKOLJKI, mezzotinta in akvatinta, 1978

RAST – L. VII.
ŠT. 3 – 4 (41 – 42)
JULIJ 1996

V

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

DRUŽBENA
VPRAŠANJA

OD ZEMLJIŠKE ODVEZE DO AGRARNE REFORME

Grad Grm pri Novem mestu z vinogradom

Uvod

V prispevku obravnavamo spremembe gospodarske strukture in druge okoliščine, ki so se zgodile v zadnjem stoletju in oblikovale današnjo prebivalstveno in posestno strukturo podeželja. Za težišče dogajanja sem vzel čas med dvema vojnama in novomeški okraj iz leta 1938, ki je štel 22 občin (Ajdovec, Ambrus, Bela Cerkev, Brusnice, Črmošnjice, Dobrnič, Dvor, Hinje, Mirna, Mirna Peč, Novo mesto, Orehovica, Prečna, Sela pri Šumberku, Šent Peter (Otočec), Šmarjeta, Šmihel-Stopiče, Toplice, Trebnje, Velika Loka, Zagradec, Žužemberk).

Novomeški okraj je leta 1938 štel 51.862 prebivalcev, imel je 10.225 gospodinjstev, od katerih je bilo 8.452 kmečkih. V okraju je bilo 22 občin in 27 župnij. V Novem mestu je bilo okrajno načelstvo, gozdarski referat, komanda mesta in orožniška četa, okrožno sodišče in državno tožilstvo. Okrajna sodišča so bila v Novem mestu, Trebnjem in v Žužemberku. V Novem mestu je bila še davčna in katastrska uprava ter glavni oddelek finančne kontrole. Oddelki finančne kontrole so bili še v Toplicah, Trebnjem in Žužemberku. V Novem mestu sta bili dve bolnišnici, državna realna gimnazija, državna meščanska šola, zasebna meščanska šola šolskih sester v Šmihelu, banovinska kmetijska šola na Grmu, banovinska kmetijska gospodinjska šola v Mali Loki in obča strokovno-nadaljevalna šola. V okraju je bilo 45 ljudskih šol s 186 učitelji ter 9.421 učenci in samo 5,87 odstotka prebivalstva je bilo nepismenega.

Pa vendar je bilo v vsem okraju samo 2.317 zaposlenih, od tega jih je bilo zaposlenih 137 v trgovini in toliko še v javnih službah. Če k temu prištejemo še 27 višjih uradnikov, okrog 100 gozdnega pomožnega osebja in 250 delavcev na gozdnem veleposestvu in v lesni industriji Gozdnega urada K. Auersperga v Soteski, ki niso bili redno zavarovani, so to skoraj vsa delovna mesta, ki so bila na voljo agrarno prenaseljenemu prebivalstvu.

Posestna struktura od zemljiške odveze do agrarne reforme

Kmetijstvo je bilo prevladujoča in skoraj edina gospodarska dejavnost tega dela Dolenjske do druge svetovne vojne in še dobro desetletje po njej. Posestna struktura, kakršna je v bistvu že zadnjih 100 let, se je dokončno izoblikovala po zemljiški odvezi. Zakon o zemljiški odvezi z dne 7. septembra 1848 je bil rezultat meščanske revolucije. Z njo so fevdalci izgubili vrhovno lastništvo nad zemljo in vse iz tega izvirajoče pravice do fevdalnih dajatev, bremen in služnosti. Pod zemljiško odvezo niso sodila zemljišča, ki so jih fevdalci obdelovali v lastni režiji (dominikalna posest). Nedotaknjeni so ostali tudi kolonatski odnosi na Goriškem in v slovenskem delu Istre. Fevdalna gospodstva so prenehala opravljati javno-upravne funkcije. Prenehale pa so tudi vse dolžnosti zemljiških gospodov do svojih podložnikov ob posebnih prilikah (slaba letina, ujma, lakota, nezgode, epidemije ipd.).

Zemljiška odveza je bila izvedena z odškodnino, ki so jo določale deželne in okrajne komisije. Na Kranjskem je bilo to delo končano do leta 1853. Eno tretjino odškodnine so odpisali na račun odprav-

ljenih javno-upravnih funkcij, ki so jih prej opravljala zemljiška gospodstva. Drugo tretjino so morali odplačati kmetje sami v dvajsetih letnih obrokih. Tretjo tretjino je odplačala dežela v štiridesetih letnih obrokih in za ta namen predpisala posebne doklade na davke, ki so jih morali plačevati kmetje. Vsota odplačila zemljiške odveze je na slovenskih tleh obsegala okrog 20 milijonov goldinarjev glavnice in 1 milijon goldinarjev obresti. Večina tega denarja je odtekla na sedeže večjih fevdalnih družin, ki so bili večinoma izven slovenskega ozemlja. Tu pa je tako primanjkovalo kapitala za razvoj industrializacije slovenskih dežel. Kranjska industrijska družba (KID) je ob ustanovitvi leta 1869 imela manj kot milijon goldinarjev osnovnega kapitala, ki se je do 1895 zvišal na pet milijonov. Trboveljska premogokopna družba (TPD) je imela leta 1873 tri milijone goldinarjev kapitala, ki se je do 1880 zvišal na pet milijonov goldinarjev. Štiri industrijske obrate velikosti KID bi lahko postavili na noge s tem denarjem, namesto da sta še obe omenjeni družbi prišli v tuje roke.

Na Kranjskem so 80 odstotkov te odškodnine prejele graščine, ostalih 20 odstotkov pa Cerkev in še nekatere druge ustanove, ki so se preoblikovale v kapitalistična veleposestva. Tako je na Kranjskem nastalo 344 veleposestev z nad 1000 ha zemlje. Ta veleposest je obdržala predvsem velike površine gozdov. V kmečkih rokah pa je bilo 95 odstotkov vse obdelovalne zemlje (v Prekmurju, kjer je bilo več dominikalne zemlje, samo 75 odstotkov). Kmetje so z zemljiško odvezo po plačani odškodnini postali popolni lastniki zemlje, ki so jo že prej posedovali kot podložniki (podobno, kot je bil odkup stanovanj po stanovanjskem zakonu leta 1991).

Po končani zemljiški odvezi so bile 5. julija 1853 odpravljene še služnostne pravice. Te so morali odkupiti nekdanji fevdalci, ki so tako postali popolni lastniki svojih predvsem gozdnih veleposestev. Odškodnine za služnostne pravice kmetov (paša, drva, les za gradnjo) pa so bile zelo nizko ocenjene. Z odkupom in regulacijo služnostnih pravic so zlasti manjši kmetje in kajžarji utrpeli škodo. Dobili so le majhne parcele pašnikov in gozda ali pa nizko denarno odškodnino. Kajžarji in mali kmetje, ki so imeli premalo obdelovalne zemlje za preživljanje, so si prej lahko pomagali z živinorejo, ker so lahko pasli svojo živino (tudi svinje) na skupnih pašnikih in v graščinskih gozdovih, sedaj pa tega niso mogli več. Tudi drva in les so morali odslej kupovati.

Prehod na popolnoma samostojno denarno tržno gospodarstvo je bil za večino kmetij prezahteven, še zlasti, ker so jih takoj na začetku bremenile velike vsote denarnih odškodnin. Mnoge kmetije tudi niso bile usposobljene za takojšnje samostojno gospodarjenje. Vse niso imele lastnega težjega kmečkega orodja (plugi za globlje oranje, večji vozovi ipd.), močnejše vprežne živine, gospodarskih izkušenj (prejšnje dolžnosti zemljiških gospodstev). Komaj je bila do leta 1873 odplačana kmetova tretjina odškodnine, že je nastopila velika gospodarska kriza, potem propad vinogradov, izguba dodatnega zaslužka s prevozništvom in še mnoge druge gospodarske tegobe. Začelo se je zadolževanje in razslojevanje. Do leta 1890 je bilo vknjiženih že za 120 milijonov goldinarjev dolga. Samo na Kranjskem je bilo med letoma 1868 in 1893 prodanih na dražbi 10.190 kmetij, torej vsaka peta, razen tega je bilo odprodanih še veliko število posameznih zemljiških parcel in kmetije so se manjšale. Ker ni bilo dovolj možnosti preživljanja v drugih (neagrarnih) dejavnostih, so se kmetije delile tudi zaradi ustvarjanja novih družin.

Kot posledica vseh teh procesov je bilo razen izseljevanja v tujino še veliko poslabšanje posestne strukture kmetij. Začele so prevladovati majhne in premajhne kmetije. Leta 1902 je bilo več kot polovica takih kmetij, ki so imele manj kot 5 ha zemlje. Tako majhne kmetije pa s takratnimi hektarskimi donosi niso mogle ustrezno preživljati svojih družin. Hektarski donos se je v petdesetih letih po zemljiški odvezi sicer povečal za eno tretjino, vendar premalo, da bi zadostil vsem potrebam. Leta 1902 je na Kranjskem znašal povprečni pridelek pšenice 9,2 q na hektar, celo posestvo pa premalo hrane za vso družino.

Socialna diferenciacija in oblikovanje posestne strukture sta se do okrog leta 1900 v glavnem zaključila. Do leta 1893 je bila dokončno odplačana odškodnina za zemljiško odvezo. Zaradi revizije katastrskega donosa so se na Kranjskem znižali davki za eno tretjino, zaradi opustelosti vinogradov po trtni uši pa še za 6,6 odstotka. Začela se je splošna gospodarska konjunktura, ki je trajala vse do prve svetovne vojne. Razvilo se je kmečko zadružništvo. Številni izseljenci so začeli pošiljati denar iz Amerike, mnogi so se tudi vrnili in s privarčevanimi zaslužki poravnali dolgove in dokupili zemljo. Ves sklop gospodarskih okoliščin je zaustavil propadanje slovenskih kmetij. Na spremembo posestne strukture so delovale samo še politične okoliščine. Te pa se v statističnem povprečju posestne strukture niso odražale. Nacionalistične zemljiške politike so se odražale na obmejnih območjih, poznejše revolucionarno-socialistične pa samo med posameznimi sloji ali političnimi usmeritvami prebivalstva. Tako je posestna struktura ostala bistveno nespremenjena že skoraj sto let; bistveno je ni spremenila ne meščanska agrarna reforma po prvi svetovni vojni, ne socialistična po drugi, ne zaplembe in nacionalizacije, ne agrarni maksimum leta 1953, tudi prehod v industrijsko družbo posestne strukture ni spremenil. Delež prebivalstva v kmetijstvu (status kmeta) se je zmanjšal od 80 odstotkov na 58,8 odstotka po prvi svetovni vojni, na 48,9 odstotka po drugi vojni, leta 1961 na 31,6 odstotka, leta 1981 na 9,2 odstotka in do leta 1991 na 7,6 odstotka. Posestna struktura pa tem spremembam ni sledila. Med dvema vojnama se je število kmečkih gospodarstev znižalo samo za slabih 6 odstotkov. Leta 1931 jih je bilo 154.628. Po drugi svetovni vojni se je število gospodarstev zvišalo zaradi povečanega obsega države. V prvih povojnih letih se je to število zelo spreminjalo. Mnogi mali kmetje so se zaposlili, kočevska posestva se niso kolonizirala. Po drugi strani pa so dobili status kmeta mnogi viničarji na Štajerskem, koloni na Goriškem in Primorskem ter agrarni upravičenci po izvedeni agrarni reformi. Stvari so se sčasoma uredile in leta 1960 je bilo v Sloveniji 194.855 kmečkih gospodarstev. Do leta 1981 se je to število zmanjšalo na 192.090. Njihova posestna struktura je bila naslednja.

Do 5 ha zemlje je imelo 57 odstotkov vseh kmetij od leta 1902 do 1969; do leta 1981 se je ta odstotek dvignil na 66 odstotkov, leta 1991 pa padel na 64,4 odstotka.

Srednjih kmetij od 5 do 10 ha zemlje je bilo 18 odstotkov od leta 1902 pa vse do 1991. Vmes je bil od 1949. do 1969. leta delež teh kmetij malo višji in je znašal 24,1 odstotka do 20,6 odstotka.

Večjih kmetij z nad 10 ha zemlje je bilo 24 odstotkov od leta 1902 do 1949. Nato je odstotek padel leta 1960 na 21,6, leta 1991 pa na 17,7 odstotka.

Velikih in veleposestniških gospodarstev je bilo 6,5 odstotka ves čas od leta 1902 do konca druge svetovne vojne, ko je ta po-

sest postala državna in nato družbena, zdaj pa je v postopku denacionalizacije.

V kmečki lasti in posesti je bilo 95 odstotkov vse obdelovalne zemlje ob zemljiški odvezi leta 1853, po meščanski agrarni reformi se je ta odstotek povečal na 96. Po socialistični agrarni reformi, po izvršenih zaplembah, razlastitvah in nacionalizacijah je bilo v začetku leta 1949 v zasebni kmečki lasti 93 odstotkov vse obdelovalne zemlje oziroma 82 odstotkov vseh kmetijskih površin.

Ko so bili leta 1920 določeni kriteriji za dovoljeno veleposest (75 ha obdelovalne zemlje, 200 ha skupno), je bilo v Sloveniji 208 takih posesti, ki so presegala ta maksimum; 62 odstotkov lastnikov teh posesti je bilo tuje narodnosti, predvsem nemške. Vsa ta veleposestva so merila 143.447 ha, od tega je bilo 74 odstotkov gozda. Največje gozdne površine je imela družina kneza Auerperga; 22.551 ha gozdov je imela v takratnih okrajih Novo mesto, Kočevje, Ljubljana, Logatec, Črnomelj in Litija. Agrarna reforma je bila nedosledno izvedena šele leta 1933. Učinek je bil zelo pičel. Z odškodnino so sicer razlastili eno tretjino veleposestniške obdelovalne zemlje in gozdov, kmetje in agrarni upravičenci pa so dobili zelo malo; 22.000 kmečkih družin je dobilo po 0,66 ha obdelovalne zemlje. Kmetom niso razdelili gozdov; prišli so pod začasno državno upravo.

Po socialistični agrarni reformi je bil ustvarjen 310.780 ha velik zemljiški sklad, ki je postal pretežno državna last. Tričetrť tega sklada je bilo gozdnih površin. Med 23.211 malih kmetov in kolonistov je bilo razdeljenih 40 odstotkov obdelovalne zemlje tega sklada, druga zemlja in vsi gozdovi so ostali v državni lasti. Po končani agrarni reformi in ukinitvi kmetijskih obdelovalnih združenj je bilo 93 odstotkov vse obdelovalne zemlje v lasti zasebnih kmetov, tudi večina gozdov. Država je imela sicer samo 28 odstotkov vseh gozdov, vendar so bili to najbolj urejeni in bogati gozdovi ter edini, ki so bili primerni za tržno izkoriščanje. Državna oziroma pozneje imenovana družbena zemlja je bila predvsem nekdanja veleposestniška. Od razlašene in zaplenjene zemlje zemljiškega sklada agrarne reforme je bilo kmečke zemlje samo 6 odstotkov zaradi preseganja maksimuma ter 7 odstotkov zaradi sodnih zaplemb.

Zaradi agrarne reforme in neustrezne kasnejše kmetijske in zemljiške politike z 10 hektarskim maksimumom obdelovalne zemlje je bilo onemogočeno, da bi poznejše tržne razmere uredile tudi optimalno posestno strukturo. Zavrla je ta razvoj in konzervirala posestno strukturo, kot se je bila razvila do kmečke zaščite med gospodarsko krizo leta 1932 oziroma že prej.

Splošne gospodarske razmere

V drugi polovici 19. stoletja so bile gospodarske razmere na Dolenjskem drugačne. Razen kmetijstva ni bilo drugih pomembnejših gospodarskih dejavnosti. Kmetijstvo pa je bilo izrazito ekstenzivno s slabimi hektarskimi donosi in pasivno. Tržnih viškov ni bilo veliko. Tudi slovita kmetijska šola na Grmu, ki je bila leta 1886 preseljena iz Vipave, ni mogla bistveno vplivati na razvoj dolenjskega kmetijstva, ker je bila večina kmetij prerevnih, umetna gnojila, obratna sredstva in kmetijski stroji pa predragi, da bi se lahko množično uvajali moderni agrotehnični ukrepi. Kmetijsko-gospodinjstva šola internatskega tipa na Mali Loki je bila za večino kmečkih deklet predraga. Kmetje so bili po zemljiški odvezi hudo obremenjeni s plačevanjem odškodnine in so se začeli

zadolževati. Prizadelo jih je še opustošenje vinogradov zaradi trtne uši v sedemdesetih in osemdesetih letih. V tem času je začela upadati tudi proizvodnja železarne Dvor, ki je bila edini večji industrijski obrat in je dajala dodatni zaslužek številnim prevoznikom in delavcem na Dolenjskem. Železarna je delovala od 1796. do 1891. leta. Lastniki so bili knezi Auerspergi. Nekoliko se je oživilo gospodarstvo z gradnjo dolenjskih železnic, ki se je začela leta 1891 in je trajala do prve svetovne vojne.

V dvajsetih letih je bilo v novomeškem okraju trinajst industrijskih obratov. Nobeden ni bil posebno velik, najbolj je bila razvita lesna industrija. Bilo je šest žag z več polnojarmeniki in s kapaciteto nad 10.000 kubičnih metrov rezanega lesa letno. Pomembnejša je bila še keramična industrija šamotnih izdelkov, delovala sta dva premogovnika, tovarna usnja v Mokronogu in če omenimo še izdelovanje pil in krede, bi bilo to skoraj vse. Manjša podjetja so še nastajala, pa tudi ponehovala s svojo dejavnostjo. Povprečno je bilo po pet vpisov novih firm v trgovinski register Novo mesto, po en izbris in po pet sprememb v lastništvu firme. Povprečno je bil razglašen po en konkurz letno, izvedel pa se je samo vsako drugo leto.

V tridesetih letih je delovalo štirinajst industrijskih obratov, od tega jih je bilo devet iz lesne industrije, dva iz tekstilne, po ena opekarna, industrijski mlin in usnjarna. Najpomembnejša podjetja so bila: Gozdni urad Karla Auersperga, Soteska pri Novem mestu; J.Javornik, lesna industrija in trgovina, Dvor; Gozdno gospodarstvo d.d. Raduha, Novo mesto; I.Ban, lesna industrija Trebnje; Parna žaga Gorjanci d.z o.z., Novo mesto; Novobor splošna industrija d.d. Novo mesto; Tovarna parketa, parna žaga in lesna trgovina, Gornja Straža; I.Gliha, parna žaga, Kostanjevica na Krki in A.Petrič, parna žaga Leskovec. Najpomembnejše od teh je bilo gozdno veleposestvo K. Auersperga v Soteski s 17.800 ha gozdov z upravama v Novem mestu in Kočevju. Tekstilni tovarni v Novem mestu sta bili Predilnica in tkalnica J.Penca in Industrija perila I. Medic. V Mokronogu je še naprej delovala tovarna usnja, v Bajnofu pri Novem mestu pa Germov mlin in v Prečni opekarniška industrija Dolop.

Sredi leta 1928 je elektrifikacijski odbor za Dolenjsko od KDE kupil elektrarno na Krki pri Zagradcu, ki je bila zgrajena po prvi svetovni vojni. Odkupil je tudi daljnovod do Grosupljega in Škofljice ter 27 transformatorskih postaj s pripadajočim omrežjem. Nato so zgradili še daljnovode do Trebnjega in Sevnice ter dalje proti Krškemu, kjer se je priključil na štajerski daljnovod iz elektrarne Fala. V letih 1937 in 1938 so bili zgrajeni daljnovodi od Krškega do Novega mesta in od Novega mesta do Trebnjega. S tem je bila Dolenjska vključena v slovensko javno električno omrežje KDE in Fala. Ko pa je bil konec leta 1938 zgrajen še daljnovod Novo mesto-Črnomelj-Metlika se je priključila še na elektrarno Ozalj na Hrvaškem. V javno električno omrežje so bile vključene vse tri pomembnejše hidroelektrarne na Dolenjskem: Zagradec, Novobor v Prečni in električna centrala K. Auersperga v Soteski ter kalorične centrale pri mokronoški tovarni usnja, Banovi lesni industriji v Trebnjem in pri Splošni industriji d.d. Novobor v Novem mestu. To električno omrežje je omogočilo širšo elektrifikacijo Dolenjske, ki pa je bila žal izvedena prepozno, da bi spodbudila pravočasni gospodarski razvoj te regije.

Pomemben denarni zavod v Novem mestu je bila Mestna hranilnica, ki jo je leta 1894 ustanovila občina. Srečno je prebrodila vse

krize in bila ena redkih, ki v veliki gospodarski krizi 1929-1934 ni prišla pod denarno zaščito. Z njenimi krediti je bila financirana gradnja več šol in javnih zavodov Dolenjske, elektrifikacija Novega mesta in gradnja kolonije 40 privatnih hiš v okviru Stavbne zadruge javnih nameščencev. Vsa industrijska podjetja, trgovina in obrt v Novem mestu in okolici so se razvila s pomočjo kreditov in financiranja Mestne hranilnice. Manj je bila učinkovita pri kreditiranju kmetijstva. Mestna hranilnica je do leta 1938 akumulirala okrog 30 milijonov din kapitala. V okraju je bilo še okrog 20 kreditnih zadrug rajfajznovega in šulcedeličevega tipa, ki so akumulirale za okrog 35 milijonov din združenega kapitala.

Zadružništvo je bilo nasploh dobro razvito in razširjeno. Razen združnih hranilnic in posojilnic je bilo tudi več nabavno-prodajnih zadrug, mlekarskih, živinorejskih, kmetijsko-strojnih in elektrifikacijskih zadrug. Kreditno zadružništvo je zagotovilo eno tretjino vseh kmečkih posojil.

Posestna struktura kmetij

Kmetijstvo je bila prevladujoča gospodarska panoga v novomeškem okraju. V letih pred drugo svetovno vojno je bilo 94.561 ha kmetijskih površin. Polovica je bilo obdelovalne zemlje, druga polovica pa gozd. Poljedelske in živinorejske površine so bile enako velike. Vinogradov in sadovnjakov je bilo 3.664 ha. Vinogradništvo je bilo s skoraj 8 odstotki obdelovalnih površin pomembna kmetijska dejavnost.

Kmečkih gospodarstev je bilo 8.452. Po številu so prevladovala majhna (do 5 ha) kmetije, ki jih je bilo nad polovico, ena petina je bilo srednje velikih (od 5 do 10 ha), večjih kmetij (nad 10 ha zemlje) je bilo za eno petino in pol. Delež malih kmetij je padel od 53,2 leta 1902 na 50,6 odstotka leta 1931. Delež srednjih kmetij je bil stalno okrog 20 odstotkov, delež večjih se je povečal od 27,2 na 29,5 odstotka leta 1931.

Dobrih 13 odstotkov kmetijskih družin je bilo iz vrst kmečke revščine, ki so imele samo po 20 arov zemlje. Na 252 ha je leta 1931 živelo 1.127 takih družin; možnosti dodatnega zaslužka pa so bile minimalne. V vsem novomeškem okraju je bilo takrat samo 2.317 zaposlenih delavcev in nameščencev. Nič bolje ni bilo v okoliških okrajih. V okraju Krško je bilo najrevnejših kmečkih družin 1293, v kočevskem okraju 733 in v črnomaljskem 422. Veleposesti z več kot 500 ha je bilo v novomeškem okraju 15, v kočevskem 19, v krškem 17 in v črnomaljskem 2. Večjih industrijskih obratov ni bilo nikjer. Delovnih mest s stalnim zaslužkom je bilo malo: v krškem okraju 2068, v kočevskem 3140, v novomeškem 2317 in v črnomaljskem 824.

V novomeškem okraju je bila posestna struktura slabša, kot je bilo slovensko povprečje. Delež kmečke revščine brez lastne zemlje je bil mnogo večji, zaposlitvenih možnosti pa sploh ni bilo. Industrijskih obratov ni bilo, velikih kmetij in veleposesti pa premalo. Takih, ki bi lahko trajno zaposlovali kmečko prebivalstvo, je bilo v novomeškem okraju samo 568, pa še od teh so prevladovala gozdne veleposesti, ki so bile daleč stran od kmečkih bivališč. Delež velikih kmečkih posesti je bil za več kot eno petino manjši, kot je bilo slovensko povprečje. Značilnost osrednje Dolenjske je bil nadpovprečen delež revnega kmečkega prebivalstva z do 0,5 ha zemlje in srednjih kmetov s povprečno površino od 7 do 14 ha zemlje; teh je bilo skoraj 60 odstotkov, kar je bilo za redno najemno delo neugodno. Revni kmetje doma niso imeli

dela, srednji kmetje pa razen občasne pomoči tuje delovne sile niso potrebovali. Razen sosedске pomoči je bilo razvito samo občasno dninarstvo pri večjih kmečkih opravilih (tabrh), ki praviloma niti ni bilo plačevano v denarju, pač pa z naturalijami (hrana, ozimnica, drva, usluga vprežne živine, najem zemlje ipd.), kar je povečevalo zelo negativne posledice občutka socialne podrejenosti oziroma nadrejenosti.

Dolenjsko kmetijstvo je bilo zelo ekstenzivno, avtarkično in pasivno. Pomanjkanje denarja je zaviralo modernizacijo kmetij, nabavo kmetijskih strojev, ureditev gospodarskih poslopij, intenzivnejše gnojenje in obdelovanje, nabavo semen in drugih kmetijskih obratnih sredstev. Vse to se je odražalo v nizkih hektarskih donosih. Novomeški čisti katastrski donos leta 1938 je obsegal samo 3,9 odstotka vsega slovenskega, imel pa je za skoraj petino večji delež prebivalstva, ki je bilo prek 80 odstotkov odvisno samo od kmetijske proizvodnje. Trgovina, obrt in industrija ter druge gospodarske dejavnosti so bile slabo razvite. Delovnih mest je bilo manj kot 2,5 odstotka vseh v takratni Sloveniji. Ta delež se je v letih pred drugo svetovno vojno zmanjšal za polovico, kar kaže na veliko zaostajanje neagrarnih dejavnosti. Slabši razvoj je bil samo še v Prekmurju, vendar je bil tam za dobro polovico večji delež skupnega katastrskega dohodka. Čisti katastrski donos na hektar pa je bil v Prekmurju za dvainpolkrat višji kot na Dolenjskem. Povprečni katastrski dohodek na kmetijo je bil v novomeškem okraju med najnižjimi v Sloveniji, nižji je bil samo še na Kočevskem.

Vzorčne kmetije

Navajamo podatke za ponazoritev, kaj in koliko so pridelali na povprečnih kmetijah v letih pred drugo svetovno vojno in kakšne nujne stroške so imeli takrat ter koliko je to stalo. Podatke o dohodkih in izdatkih bomo objavili za tri kmetije na Dolenjskem, in sicer za majhno (do 5 ha zemlje), za srednjo (do 10 ha) in za veliko (do 35 ha zemlje). Zbrala jih je kmetijska zbornica junija 1938 v okviru razprav "o gospodarskih in socialnih razmerah našega kmečkega življa, to je poklicne skupine, ki zavzema v našem gospodarskem življenju osrednje mesto".

Prva kmetija je imela 4 ha zemlje, in sicer 2 ha njiv, 16 arov vinograda, drugo je bil gozd in travnik. Prehranjevala je sedem oseb, od tega dva predšolska otroka. Pridelek kmetije je v letu 1936/1937 znašal 8.780 din. Od tega je bilo uporabljeno doma za lastno porabo 5.375 din, prodanih je bilo za 3.405 din pridelka. V tem letu je ta kmet pridelal: 40 mernikov koruze za 1000 din, 15 mernikov pšenice za 325 din, 12 mernikov ječmena za 300 din, 6 mernikov prosa za 150 din, 6 mernikov ajde za 150 din, 70 mernikov krompirja za 1.400 din, 3 mernike fižola za 150 din in 900 litrov vina za 2.700 din. Od tega pridelka je prodal vse vino za 2.700 din, 35 mernikov sliv za 525 din, 4 mernike jabolk za 80 din in jaje za 100 din.

Izdatkov za tekoče potrebe in za špecerijo je bilo za 4.958 din, za 1.020 din pa je moral dokupiti hrane, ker je že zgodaj spomladi zmanjkalo kruha. Izdatki so bili naslednji: 750 din za 25 mernikov pšenice, 270 din za vrečo moke, 180 din za 60 kg soli, 200 din za petrolej in vžigalice, 340 din za meso, 500 din za prašiča, 250 din za krmo, 250 din za drva, 180 din za 30 kg galice, 1.500 din za obleko in obutev, 110 din za Domoljub in za šolske potrebščine, 700 din za cigarete, 100 din za milo, 450 din za priboljške in za-

bave ter 198 din za davek. Primanjkljaj je znašal 2.573 din in ga je ta kmet pokril s postranskim zaslužkom z dnino 1.160 din, z domačo obrtjo 1.000 din in z bratovim prispevkom. Če ne bi bilo postranskega zaslužka in bratove podpore, bi se morala družina omejiti pri porabi kruha ali použiti koruzo, ki je bila namenjena za krmo, ali pa se zadolžiti.

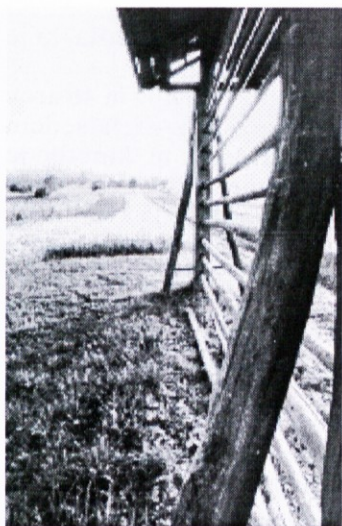
Mernik je bila takrat splošno uporabljana merska enota, ki je držala 30,74 litra. Mernik pšenice je tehtal 22,8 kg.

Druga kmetija je merila 9 ha, od tega je bilo 3 ha njiv in 46 arov vinograda, ostalo je bil gozd in pašniki. Družina je štela sedem članov, od tega je bilo pet odraslih otrok. Pridelek te kmetije je znašal: 2.700 litrov vina, 40 litrov žganja, 50 mernikov koruze, 40 pšenice, 15 ječmena, 7 rži, 15 ovs, 8 prosa, 7 ajde, 125 krompirja in 5 mernikov fižola, 200 glav zelja, 5 prašičev in 1 junca v skupni vrednosti 23.708 din. Od tega pridelka je bilo prodano: 2.000 litrov vina in 25 litrov žganja, 2 prašiča, 1 junec, 50 mernikov krompirja in 45 l fižola za ceno 11.278 din. Ostanek je bil porabljen doma. Ta kmet je imel še postranski zaslužek v trtnici 3.600 din. Skupni izdatki te družine so znašali 12.224 din, in sicer: 700 din za 100 kg galice, 480 din za 40 delavcev za delo v vinogradu, 200 din za kole v vinogradu, 600 din za 5 prašičkov, 6.175 din za obleko, obutev in gospodinjske potrebščine, 600 din za orodje, 1715 din za špecerijo (70 kg soli, 43 l petroleja, 5 l olja 20 kg sladkorja 1,5 kg kave, 20 kom. cikoriije), 430 din za zavarovalnino in 424 din za davek. Tej družini ni bilo potrebno dokupovati žita za kruh. Ta kmetija je bila sposobna preživeti sedemčlansko družino tudi brez postranskega zaslužka in brez pritrgovanja pri hrani in obleki.

Tretja kmetija je merila 35 ha, od tega je bilo 15 ha obdelovalne zemlje in 20 ha gozda. Skupni dohodek te kmetije je bil 37.115 din. Dohodek od poljedelskih pridelkov je znašal 6.488 din, iz govedoreje 9.330 din, mlekarstva 9.266 din, prašičereje 4.393 din, sadjarstva 1.553 din, od prodaje jajc 1.150 din in iz postranskega zaslužka s konji 4.905 din. Izdatki te kmetije so drugačne strukture kot pri prejšnjih dveh. Ta je proizvajala za trg, ne pa samo za lastno porabo. Gospodinski stroški 2.300 din so približno enako veliki kot pri prejšnji kmetiji. Pojavijo pa se nove kategorije stroškov, ki so bistveno višji od gospodinskih, so pa ekonomske narave in povezani z gospodarjenjem, ne pa s potrošnjo. To so bili izdatki za gospodarske investicije 5.509 din, stroški za nabavo reprodukcijskega materiala (umetna gnojila, semena, močna krmi-la ipd.) 8.258 din, plačevanje najemnega dela poslov in dninarjev 9.881 din in stroški v zvezi s krediti 11.819 din (obresti, odplačevanje dolga); ta velika kmetija je plačevala 2.000 din davka.

Stalni in nepogrešljivi izdatki sedemčlanske kmečke družine in gospodinjstva so bili 2.000 do 3.000 din letno. Letni izdatki za sol, sladkor, kavo in kavine nadomestke, za olje in meso ob nedeljah in praznikih ter za petrolej so znašali približno enako v vseh gospodinjstvih. Blaga, ki je bilo dražje, so pač manj porabili, če ni bilo dovolj denarja, jedilnega olja, na primer, samo po 5 l letno, kave 1,5 kg in sladkorja do 20 kg letno za sedemčlansko družino. Na razpravi banske uprave in kmetijske zbornice v Ljubljani leta 1938 je slovita zdravnica dr. Slava Lunaček - Kristan zahtevala, da bi vsaj za matere in dojenčke moral biti na razpolago sladkor po znižanih cenah, "da ne bi sladkali s saharinom, ki ne daje hrani nobene kalorične vrednosti" (kakšna sprememba do danes!).

Zelo drago je bilo vse monopolno blago (sol, petrolej, vžigalice,

tobak) in trošarinsko blago (sladkor, kava, olje, alkohol). Za celodnevno dnino, ki jo je zaslužil dninar pri kmetu, si je lahko kupil 4 kg soli, ali 1,6 l petroleja za luč, ali 1 liter jedilnega olja, ali tričetrť kilograma sladkorja.

Za kmečko gospodarstvo so bili davki stalni in neodložljivi izdatki; v vinorodnih okoliših pa še nakup galice. Ti izdatki so bili odvisni od velikosti posestva. Zemljiški davek je znašal od 200 do 400 din za manjše in srednje kmetije, za velike pa 1.000 do 2.000 din. Ti niti niso bili tako veliki, kot velja splošno prepričanje. Enako velike so bile tudi povprečne zavarovalne premije, če je kmet zavaroval svoje premoženje. Izdatki za galico so znašali po 1.500 din na hektar vinograda. Nujno potrebni so bili tudi drugi izdatki v gospodinjstvu (obleka, obutev, perilo, šolske potrebščine ipd.), a če ni bilo denarja, so se jim morali odpovedati. Tudi v gospodarstvu so bili nujno potrebni še mnogi drugi izdatki za gospodarsko reprodukcijo (mlada in plemenska živina, semena, sadike, umetna gnojila, kmečko orodje in stroji, gradnje in popravila gospodarskih poslopij, gnojnične jame in gnojišča, rigolanje in osuševanje), a ti izdatki niso bili stalni in neodložljivi, razen ob elementarnih nesrečah.

Zadolževanje

Na vzorčnih primerih kmetij smo videli, da je bil dohodek male kmetije premajhen za preživljanje družine, če ne bi bilo dodatnega zaslužka in denarne bratove pomoči. Pri veliki kmetiji smo zasledili kredit kot ekonomsko kategorijo gospodarjenja. Vse kmetije so imele stroške v zvezi s prevzemanjem posestva (dote, preživnine, izplačevanje dednih deležev) in razne pravdne stroške ter stroške v izrednih razmerah (bolezni, elementarne nesreče, napake v gospodarjenju). Te stroške so pogosto pokrivali z zadolževanjem. Majhne kmetije so imele stalen primanjkljaj za preživljanje, ki so ga pokrivali tudi z zadolževanjem. Takı dolgovi so bili neproduktivni in so se samo kopičili. Srednji in večji kmetje so si z zadolževanjem hoteli prehodno olajšati gospodarske stiske do boljših časov, teh pa ni bilo, ker so se gospodarske razmere samo še zaostrovale.

Leta 1932 je bilo v novomeškem okraju 3.628 kmetij zadolženih v skupni vsoti za 62,024.288 din. Teh je bilo 36,4 odstotka vseh kmetij. Dolgovi so bili veliki in so znašali v povprečju po 17.096 din na zadolženo kmetijo, kar je pomenilo 14-letni čisti katastrski donos teh kmetij. V povprečju dolenski kmetje sicer niso bili prezadolženi, saj je bila tržna vrednost zemlje razmeroma visoka in bi se lahko povprečen dolg poplačal z odprodajo tričetrť hektarja zemlje. Hujše so bile okoliščine, da so eno petino dolga naredili mali kmetje, ki niso imeli kaj prodati, in da je bila polovica dolga neproduktivna. Samo polovica dolga je nastala iz gospodarskih potreb (nakup zemlje, zidanje poslopij, nakup živine, orodja, strojev in reprodukcijskega materiala), ki so v perspektivi prinašale večji dohodek kmetije. Polovica dolga je nastala iz tekočih potreb potrošnje in prevzemnih obveznosti; 25 odstotkov dolga je nastalo samo iz obveznosti do poplačila dediščin in dot, 13 odstotkov za nakup hrane in drugih tekočih življenjskih potrebščin, 3 odstotki za zdravljenje in šolanje, 3 odstotki za davke in obresti, 6 odstotkov pa za razne nepremišljene aktivnosti. Za pravdne stroške so se, na primer, še enkrat bolj zadolževali kot zaradi poplačila davkov. Bogati kmetje so se zadolževali predvsem zaradi nakupovanja zemlje, strojev in gradbenih del.

Kljub močno razvitemu zadružništvu so bili kmetje zadolženi predvsem pri privatnikih. Več kot polovica dolga (53 odstotkov) so kmetje naredili pri bogatejših posestnikih, trgovcih in odvetnikih. Eno tretjino posojil so zagotovile kreditne zadruge, slabih 15 odstotkov pa Mestna hranilnica in razne banke. Najtežji dolgovi so bili pri privatnikih. Tam je bila obrestna mera najvišja, pa tudi izterjave in različne oblike izkoriščanja dolžnikov so bile številne. Tu so bili prizadeti predvsem mali kmetje (do 2 ha zemlje), ki so se najbolj zadolževali pri privatnikih, ker jim banke in hranilnice niso odobravale posojil zaradi prezadolženosti in premajhnega jamstva. Te male kmetije so bile namreč petkrat bolj zadolžene kot srednje velike (5 - 10 ha) in desetkrat bolj kot velike kmetije (nad 20 ha).

Večina teh dolgov je nastala v drugi polovici dvajsetih let. Po prvi svetovni vojni so bili kmetje brez dolgov, ker jih je vojna inflacija razvrednotila in so jih kmetje zlahka poplačali. V letih poveljne inflacije so se začeli znova v večjem obsegu zadolževati zaradi potreb rastočega gospodarstva, kar se takrat ni zdelo slabo. Po restriktivni denarni politiki v drugi polovici dvajsetih let pa teh dolgov ni bilo več tako lahko vračati. Hkrati je začela pešati tudi konjunktura v kmetijstvu. Cene kmetijskih pridelkov so se zniževale, ne pa tudi cene industrijskega blaga, stroški reprodukcije, obresti, davki in druge dajatve, ki so ostale na inflacijski ravni ali se celo povečale. Večina kmetij ob padanju lastnih dohodkov ni mogla več shajati brez novega zadolževanja. Kmečki dolgovi so v tem času nezadržno naraščali. Leta 1928 jih je bilo v Sloveniji za 600 do 700 milijonov din, leta 1932 pa že za 1,2 milijarde din. Vedno več je bilo prisilnih izterjav. Na javnih dražbah so bila prodana številna zemljišča in cele kmetije. V razmerah splošne gospodarske krize je bila ogroženost kmetijstva še bolj grozeča.

V takih razmerah je 19. aprila 1932 izšel zakon o zaščiti kmetov. Z njim je bil uveljavljen moratorij za kmečke dolgove, ta pa je prizadel zlasti kreditne zadruge, pa tudi regulativne hranilnice in banke. Zato je zakonu o zaščiti kmeta sledila zaščitna zakonodaja za denarne zavode. Vse terjatve zaradi kmečkih dolgov je leta 1937 prevzela Privilegirana agrarna banka. Reševanje dolžniške krize je trajalo dolgo in počasi, tako da je nova gospodarska konjunktura sama ublažila najhujše probleme, odplačevanje dolgov pa je padlo že v obdobje nove inflacije v razmerah začetka druge svetovne vojne in pozneje. Polovica dolga je bilo kmetom odpisanega, preostanek so odplačevali v 12-letnih obrokih, a ne vsega, ker je prej izbruhnila vojna, po njej pa so jih dokončno izbrisali z zakonom, ki je izšel že oktobra 1945.

Dolenjske kmetije niso bile med najbolj zadolženimi v Sloveniji. Slovensko povprečje je bilo za dobro desetino višje. Kmečka in dolžniška kriza je bila tu boleča in brezizhodno izrazita zato, ker razen kmetijstva ni bilo drugih možnosti preživetja. Problem je bil v neugodni gospodarski in poklicni strukturi prebivalstva. Težišče slovenskega gospodarstva se je v tem času med dvema vojnama že premikalo na področje industrije in drugih neagrarnih panog. In ta razvoj je bil razmeroma hiter. Na Dolenjskem pa je ta razvoj zaostajal. V novomeškem okraju je bilo, na primer, še leta 1938 samo 17 odstotkov nekmečkih gospodinjstev. Tako prevladujoče kmetijsko gospodarstvo je imelo povrh še izrazito neugodno posestno strukturo z več kot polovico pasivnih gospodarstev, ki se sama niso mogla niti ustrezno preživljati, tržne viške pa je lahko dajala manj kot tretjina kmečkih gospodarstev. To se

je odražalo tudi v proračunski politiki in s tem tudi v socialni politiki okrajne oblasti.

Zemljiški davek, nekoč osnovni direktni davek, je v Sloveniji izgubljal na pomenu. Močno ga je presegel uslužbenski davek zaposlenih delavcev in nameščencev. Četrto stroškov banovinskega proračuna je leta 1928 pokrival uslužbenski davek, polovico pa samostojni podjetniki, obrtniki, trgovci in predvsem družbene firme. V novomeškem okraju pa je bil zemljiški davek z raznimi dokladami še vedno skoraj edini dohodek proračuna.

Cene kmetijskih zemljišč

Kmetijska zemljišča so bila v novomeškem okraju med najdražjimi v Sloveniji. Dražja zemlja je bila samo še v Savinjski dolini. Prodane parcele so bile majhne in drage, zato z nakupi ni bilo moči izboljševati posestne strukture. Zemljo so kupovali predvsem bogatejši kmetje, trgovci, gostilničarji in drugi neagrarni sloji. Mali kmetje je niso kupovali, ker niso imeli denarja, prodajati je pa tudi niso mogli, ker jim je bila edini vir preživljanja. Ponudba zemlje je bila majhna in zato draga. Izjema so bile samo prisilne dražbe.

Prisilne dražbe zaradi prezadolženosti, ki so bile nekoč najštevilnejše, so po zakonu o zaščiti kmeta iz leta 1932 prenehale, pač pa so bile samo še posamezne dražbe iz drugih razlogov. Zemlje ni bilo veliko v prodaji, zato je bila njena tržna cena nad donosno vrednostjo. To razliko med prometno in donosno vrednostjo kmetijskih zemljišč so bridko občutili mladi gospodarji, ko so morali izplačevati ob prevzemu posestva dote in druge dajatve, ki so se odmerjale po prometni vrednosti zemljišč, plačevali pa so jih lahko samo iz donosa prevzetih kmetij. Enako se je zgodilo ob nakupu precenjene zemlje, če je bila kupljena s posojilom, ker donos te zemlje ni bil dovolj velik, da bi omogočal poplačevanje dolga zanj. Te okoliščine so močno pospeševale prezadolževanje kmečkih posestev. Kmetijska zbornica je obravnavala to problematiko in zbrala podatke o cenah prodanih kmetijskih zemljišč za leto 1940.

Zemlja je bila zelo draga. Cena kvadratnega metra kmetijskih zemljišč v novomeškem okraju je v povprečju znašala 2,60 din. To je bilo takrat približno enako ceni delovne ure kvalificiranega delavca. Za njivo ali gozd, ki je stal 10.000 din, je bilo treba odšteti celoletni zaslužek dobro plačanega delavca v tovarni ali plačo nižjega uslužbenca, za stavbno zemljišče na pašniku (brez komunalne ureditve) pa celotni dveletni zaslužek. Mali kmet, ki bi zaslužil samo z občasnim delom na dnini, pa si s tem zaslužkom sploh ne bi mogel dokupiti nove zemlje. Kmetijska zbornica je za leto 1938 z anketo ugotavljala, da je postranski zaslužek malega kmeta na Dolenjskem znašal okrog 1.160 din letno. Za njivo ali gozd, kar je stalo 10.000 din bi moral delati deset let.

V okraju Novo mesto je bilo leta 1940 prodanih osem zemljišč v skupni površini 3,52 ha za 81.600 din. Parcele so bile majhne, in sicer njive 17 do 40 arov, pašniki po pol hektarja. Tri njive v Smolenji vasi in v Bršljinu pri Novem mestu so bile prodane po 3,5 din za kvadratni meter. Dve parceli pašnika po pol hektarja v Gotni vasi sta bili prodani za 15.000 in 19.600 din (3 do 5 din kvadratni meter). Dve majhni gozdni parceli po 25 in 30 arov v Škovcu in Šmihelu sta bili prodani za 6000 in 10.000 din. Največja parcela je bila prodana v Mirni Peči; hektar in četrto velika njiva s pašnikom na koncu je bila prodana za 10.000 din. Na teh njivah je bil takratni donos okrog 10 do 15 centov žita na hektar. Ker so bile parcele

majhne, je bilo na njih moč pridelati od 400 do 900 kg žita (na primer 17 do 39 mernikov pšenice).

Agrarna reforma

Z agrarno reformo naj bi se spremenila neustrezna posestna struktura in izboljšale razmere kmetom, ki so imeli premalo zemlje. Agrarna reforma je bila izvedena po prvi in po drugi svetovni vojni. Obe sta bili neučinkoviti. Prva je izvedla samo delno razlastitev veleposestniške zemlje z odškodnino. Agrarnim interesentom je bilo razdeljene samo del obdelovalne zemlje. Na Dolenjskem take zemlje ni bilo veliko. Z odškodnino je bilo razlaščene del gozdne veleposesti Auerspergov. Teh gozdov pa niso razdelili kmetom. Po drugi svetovni vojni je bila razlaščena vsa veleposest, tudi posest kmetov nad zemljiškim maksimumom. Razlaščena je bila posest nekmetov z nad 3 do 5 ha zemlje. Zaplenjena je bila vsa nemška in kočevarska posest. Nekaj zemlje je bilo zaplenjene tudi s sodnimi odločbami (zaplemba je bila del izrečene kazni). Zemljo iz agrarnega sklada je dobilo 7.396 gospodinjstev. V povprečju so dobili po pol hektarja obdelovalne zemlje. Kmetje tudi po tej agrarni reformi niso dobili gozdov.

Do 1. septembra 1946, ko je bila agrarna reforma v glavnem zaključena, je bilo v novomeškem okrožju razlaščene in zaplenjene 80.000 ha zemlje od 3.545 posestnikov. Pol tega agrarnega sklada je bilo obdelovalne zemlje in pašnikov, pol je bilo gozdnih površin. V agrarnem skladu je bilo 70 odstotkov nemške zaplenjene zemlje, 21 veleposestniške, po 3 cerkvene in nekmečke ter 2 odstotka zaplenjene zemlje na osnovi sodnih odločb. Tudi po številu je bilo največ posesti nemških Kočevarjev (2.870), manj kot petina je bilo zaplenjenih drugih posestev. Od teh jih je bilo polovica zaplenjenih po sodnih odločbah, druga polovica pa razlaščenih na osnovi agrarnega maksimuma; tu so prevladovali nekmečki posestniki z nad 3 do 5 ha zemlje. Samo 28 kmetom je bilo v novomeškem okrožju razlaščene del zemlje zato, ker so je imeli preveč. Ta presežek je bil majhen, znašal je sicer 503 ha, a je bilo od tega samo 36 ha obdelovalne zemlje - po 1,28 ha na kmetijo. Več je bilo razlaščenih veleposesti (115) in cerkvenih posesti (61). Pri veleposestvih je šlo predvsem za gozdove, ki so predstavljali 90 odstotkov vse razlaščene posesti, pri cerkvenih posestvih pa je bila ena tretjina obdelovalna zemlja in dve tretjini gozd.

V novomeškem okrožju je bil ustvarjen največji delež zemljiškega sklada v Sloveniji. Večina te zemlje je bila zaplenjena. Pretežni del je bila to zemlja nemških Kočevarjev, ki jo je bila odkupila italijanska družba Emona. Od razlaščene zemlje je prevladovala veleposestniška, sledila je razlaščena zemlja bank, podjetij in delniških družb, na tretjem mestu je bila cerkvena in samostanska posest. Presežek zemlje nekmetov (gostilničarjev, trgovcev, obrtnikov, predvsem mlinarjev in žagarjev) je bil v novomeškem okrožju razmeroma velik. Večji delež take zemlje je bil le še v mariborskem okrožju (viničarije). Najmanj pa je bilo v novomeškem okrožju razlaščene zemlje kmečkih posestnikov, kar kaže na prevlado manjših in srednjih posestev z do 20 ha skupne površine.

Kljub tako velikemu zemljiškemu skladu agrarne reforme je bilo zelo malo zemlje razdeljene med agrarne upravičence in koloniste. Večji del zemlje je ostal nerazdeljen in v lasti države. Manj kot 10 odstotkov razlaščene in zaplenjene zemlje iz zemljiškega sklada je bilo razdeljene med agrarne upravičence, ki jih je bilo

teoretično okrog 12.000. Toliko je bilo namreč v takratnem novomeškem okrožju kmetov, ki so imeli po manj kot 5 ha lastne zemlje. Dobilo jo je 7.396 kmečkih gospodarstev. To je bil sicer najvišji delež od agrarnih upravičencev v Sloveniji, dolenski mali kmetje pa so dobili po najmanjše kose zemlje, v povprečju po pol hektarja obdelovalne zemlje. Zemljo je dobilo še 247 kolonistov, in sicer po 2,63 ha. Drugod po Sloveniji so je dobivali približno hektar, kolonisti pa po 4,5 ha in tudi nekaj gozda.

Kmetje so šli z vilami in krampi nad graščine v revolucionarnem letu 1848, z zemljiško odvezo so jih pomirili. Podobno grozečo nevarnost po prvi svetovni vojni so odvrnili z obljubo agrarne reforme. Po drugi svetovni vojni so bile razmere drugačne. Z agrarno reformo naj bi se odpravili kapitalistični odnosi v kmetijstvu, tako kot so se z nacionalizacijami v industriji, trgovini in v vseh neagrarnih gospodarskih dejavnostih. Ker slovenske kmetije večinoma niso bile kapitalistični gospodarski obrati, se s tako agrarno reformo posestna struktura ni bistveno spremenila. Podržavljena je bila samo veleposest. Ostala kmetijska posest je ostala nespremenjena in predstavljala večino tako imenovanega privatnega sektorja. Z agrarno reformo je bilo podržavljene tudi nekaj zemlje velikih kmetij, ki so presegale zemljiški maksimum. Tega ni bilo veliko. Več je bilo nekmetov, ki so jim odvzeli del zemlje. Skupne površine tako odvzete zemlje niso bile zelo velike. Zato vtis pomembnosti agrarne reforme ni bil sorazmeren z ekonomskim učinkom, niti s poznejšimi njenimi posledicami, ko so v drugi polovici petdesetih let tržni odnosi zamenjali politično vodenje kmetijske politike. Po vseh velikih in glasno odmevnih političnih akcijah okrog agrarne reforme, razlastitev in zaplemb se posestna struktura slovenskega kmetijstva ni bistveno spremenila.

Vse fotografije: Milan Markelj

ŠOLSKA ZAKONODAJA V DUHU AVTONOMNOSTI, ODPRTOSTI IN PLURALNOSTI

Pojem šolska zakonodaja v tem tekstu pomeni sveženj šestih šolskih zakonov: Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja, Zakon o vrtcih, Zakon o osnovni šoli, Zakon o gimnazijah, Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju ter Zakon o izobraževanju odraslih. Intenzivno delo pri pripravi strokovnih podlag za šolsko zakonodajo se je začelo leta 1993, v marsikateri separaten študiji pa že prej, in je bilo januarja 1995 objavljeno v Beli knjigi; že novembra 1994 pa je bil predlog šolske zakonodaje objavljen v Poročevalcu Državnega zbora. To seveda ne pomeni, da je šolska zakonodaja nastajala pred strokovnimi podlagami, pomeni le, da je nastajala na marsikateri točki vzporedno. Šolska zakonodaja je 6. februarja letos "objadrala" vse Seile in Karibde, državni zbor jo je tedaj sprejel. Objavljena je bila v Uradnem listu Republike Slovenije 29. februarja letos in velja od 15. marca dalje.

Kaj zapisati, da bi, kolikor je mogoče objektivno, ovrednotili to celotno "podjetje". Glede na obseg izobraževalnega sistema, še posebej glede na strokovno in politično občutljivost tega področja, kar seveda ni nobena slovenska posebnost, in se je pokazala v vseh treh razpravah v državnem zboru, gre za pomembno dejanje. Ne smemo pozabiti velikega števila domačih strokovnjakov in tujih konzulentov, ki so sodelovali v projektu in v razpravah, ki so potekale o njem, ter izjemno intenzivne razprave z domačimi vzgojnimi in izobraževalnimi praktiki različnih strokovnih, političnih in idejnih provenienc. Upoštevajoč to in dejstvo, da je bil že sprejet tudi Zakon o šolski inšpekciji in da je v različni fazi parlamentarnega oziroma vladnega postopka še pet zakonov ter da delovne skupine v ministrstvu intenzivno pripravljajo na desetine podzakonskih aktov, ki jih mora minister sprejeti v enem letu - upoštevajoč torej vse navedeno, pomeni šolska zakonodaja dejanje, ki mu v zgodovini slovenskega šolstva skoraj ne najdemo primera. Pomeni dejanje, ki je terjalo veliko organizacijskih in finančnih naporov, predvsem pa je bilo tako intenzivno v svoji dinamiki in v intelektualnih naporih, ki so jih vlagali vanj posamezniki in skupine, da ga mirno označimo za veliko kolektivno dejanje predvsem, čeprav ne samo, slovenske pameti. To dejanje pa se je lahko "zgodilo" le ob skoraj idealni korelaciji med nujno po spremembi skrajno omejujoče zakonodaje, skupinski želji in potrebi po samopotrditvi velike skupine strokovnjakov, ki so bili sposobni pritegniti k projektu domače in tuje svetovalce, supervizorje in praktike, ter izjemno uspešnim, delovno, intelektualno in psihološko skrajno intenzivnim vodenjem projekta.

I.

Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji predstavlja konceptualne rešitve vzgojnega in izobraževalnega sistema v državi. Odlike tega dela so, tudi če se z njegovimi koncepti ne strinjamo, jih ne moremo zanikati, da postavi najprej načela in teoretična izhodišča, potem pa po ravneh vzgojno-izobraževalnega sistema sistematično razčlenjuje:

- sedanje stanje in razloge za spremembo,
- načela, na katerih naj temeljijo posamezne ravni vzgoje in izobraževanja,
- cilje vzgoje oziroma izobraževanja,
- predlagane rešitve, ki posvečajo največ pozornosti komparativnim prikazom rešitev v tujih izobraževalnih sistemih, kurikulum, vrstam programov, kadrom, prostoru in opremi.

Popotnico Beli knjigi je napisal minister za šolstvo in šport dr. Slavko Gaber. Iz tega dela Bele knjige je treba opozoriti predvsem na bistvene vzroke za sistemske spremembe vzgoje in izobraževanja v Sloveniji, kot jih vidi minister, in sicer:

- nujnost visokih izobrazbenih standardov v Združeni Evropi, vključno s trinajstletnim predvisokošolskim izobraževanjem,
- globalne spremembe v Sloveniji, zlasti: oblikovanje samostojne države, vzpostavitev večstrankarskega sistema, nova ustava, vzpostavitev javne službe in temu ustreznega upravljanja in financiranja, oblikovanje lokalne samouprave in pluralizem vrednostnih sistemov,
- dosedanje razmere v izobraževalnem sistemu, ki so jih temeljno označevale: skrajno zastarela zakonodaja, ki je onemogočala nove rešitve in mnoge uspešne inovacije v šolski praksi, ostanki usmerjenega izobraževanja v srednjem šolstvu, neustrezno oblikovana podsistema poklicnega izobraževanja in izobraževanja odraslih in neustrezna izobrazbena raven v državi.

Minister Gaber opozarja, da koncepcija prenove izobraževalnega sistema v Sloveniji "prekinja s preteklo prakso, ko so se manjkajoče konceptualne rešitve pogosto nadomeščale z zakoni ali pa se je njihova odsotnost vsaj prikrivala".

In še pomembna iskra iz popotnice. Opozarja, da razen v zasebnem šolstvu, ki je bilo seveda v prejšnjem sistemu anatemizirano, "konceptualne rešitve za posamezna področja niso nastajale iz nič". So "nadaljevanje, problematiziranje in poglobljanje že opravljenih raziskav" različno teoretsko usmerjenih strokovnjakov.

Temeljni ministrov poudarek je, da so strokovnjaki pri pripravi konceptualnih rešitev "izhajali iz spoznanja, da obstajajo različne možne strokovne oziroma znanstveno in filozofsko utemeljene rešitve posameznega problema", vendar "je treba med njimi iskati največjo mogočo stopnjo soglasja".

II.

Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja ima v šolski zakonodaji posebno mesto. Ureja namreč večino zadev, ki so skupne, celo identične vsem ravnam vzgoje in izobraževanja. Le ko se pri posameznih zadevah pojavi tolikšna specifičnost, da jih je bolje reševati separatno, zakon odstopa od navedenega načela. Take narave so na primer: struktura programov za predšolske otroke, financiranje tega področja, delovna obveznost strokovnih delavcev v vrtcih, določene zadeve, vezane na pripadnike italijanske in madžarske narodne skupnosti, otroke in mladostnike s posebnimi potrebami in nekatere zadeve, povezane z izobraževanjem odraslih.

Ker je zakon precej obsežen, ga ni mogoče v tem sestavku podrobneje razčlenjevati, najbrž tudi nobene take potrebe ni, saj je tekst javen. Bolj smotno se zdi opozoriti predvsem na bistvene vsebinske zadeve.

Cilji prenovljene vzgoje in izobraževanja so podrobno razčlenjeni v Beli knjigi. V področnih zakonih so formalizirani v uvodnih poglavjih, v tem zakonu pa so še enkrat zapisani na začetku za celoten izobraževalni sistem. Postavlja se seveda vprašanje, zakaj je treba tem zadevam, ki učinkujejo predvsem deklarativno in nimajo veliko skupnega s temeljno zamislijo šolske zakonodaje, naj se vanjo čimbolj konkretno zapiše tisto, kar je iztožljivo, posveča tolikšna pozornost. Nekdo bo morda vzkliknil: deklaracije! Vendar ne kaže pozabiti, da je bilo v razpravah o šolski zakonodaji izrečeno zelo veliko zahtev, ki so ciljale v drugo smer. Vzgoja in izobraževanje naj se jasno opredelita tako, da bo iz tega sam po sebi izhajal globalni vrednostni sistem. Pri tem se je seveda mislil "naš vrednostni sistem". Veliko je bilo zahtev, ki so težile k temu, ko si jih očistil vsemogočih okraskov, da se prejšnje enoumje zamenja z novim, našim. V taki konstelaciji različnih interesnih usmeritev so cilji vzgoje in izobraževanja, kot so zapisani v zakonih, razumljivi in logični. Zagotavljajo, če opozorimo le na nekatere, tiste obče vrednote: pluralnost, dezideologizacijo, odprtost sistema, optimalni razvoj posameznika, vzgajanje za strpnost, upoštevanje otrokovih in človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ozaveščanje slovenskega jezika kot jezika samostojne države Slovenije, integriteto posameznika, razvijanje zavesti o državni pripadnosti in narodni identiteti, pravico do izbire programa, enake možnosti za vzgojo in izobraževanje otrok iz socialno manj spodbudnih okolij, ki so lastne večini izobraževalnih sistemov v razvitih in demokratičnih državah.

Upoštevač spremembe političnega sistema se izobraževalni sistem odpira. To dejavnost lahko opravljajo bodisi javni zavodi - javni vrtci oziroma šole, bodisi zasebne šole, lahko pa tudi zasebniki. Od tod tudi različne organizacijske oblike: vzgojno-izobraževalni zavod, javni vzgojno-izobraževalni zavod, organizacijska enota.

Pomembna novost nove šolske zakonodaje, ki jo je sicer uvedel že prejšnji Zakon o organizaciji in financiranju, novi pa jo temeljito razčlenjuje in pogloblja, ker se še ni dodobra usidrala v naši zavesti, je javna služba in z njo neposredno povezana javna mreža ter javni vzgojno-izobraževalni program. To se zdi potrebno razčleniti, ker šolska zakonodaja ureja predvsem to. Začeti je treba z javnimi programi. To so programi za predšolske otroke, vzgojni programi za dijaške domove in različni programi za otroke in mladostnike s posebnimi potrebami ter vsi izobraževalni programi, od osnovnošolskega do vključno višjega strokovnega. Po javnih izobraževalnih programih se pridobi javno veljavna izobrazba. Javnost programov izhaja iz načina njihovega sprejemanja. Sprejema jih namreč minister za šolstvo v sodelovanju s pristojnim strokovnim svetom. Minister na predlog pristojnega strokovnega sveta določi splošni del programa, pristojni strokovni svet pa posebni del programa: predmetnik, učni načrt, predmetne in izpitne kataloge. Opisani način sprejemanja izobraževalnih programov je sicer kompliciran, pomeni pa soodvisnost države in stroke. Stroka odloča o vseh vsebinskih zadevah, vendar znotraj okvirov (splošni del programa), ki ga na predlog stroke določi minister. Država namreč zagotavlja sredstva za opravljanje celotne javne službe. To pa ni zgolj izvajanje izobraževalnih programov, temveč tudi druge dejavnosti in naloge, potrebne za izvajanje dejavnosti vzgoje in izobraževanja. Javna služba na področju vzgoje in izobraževanja je torej tisto, kar je dolžna zago-

toviti država svojim državljanom, da lahko uresničujejo svojo pravico do vzgoje in izobraževanja. Ta pravica je seveda na različnih ravneh izobraževalnega sistema opredeljena različno: drugače v vrtcih kot v osnovni šoli in spet drugače v srednjem kot v višjem strokovnem izobraževanju. Država tudi sicer izvaja svojo dolžnost na različne načine. Tako, da sama ustanavlja javne vzgojno-izobraževalne zavode ali pa to prepušča lokalni skupnosti. Dopusča pa seveda ustanavljanje zasebnih vrtcev in šol ter izvajanje vzgoje in izobraževanja zasebnikom.

Pomembna novost, ki jo prinaša nova šolska zakonodaja, so trije strokovni sveti: za splošno izobraževanje, poklicno in strokovno izobraževanje ter izobraževanje odraslih. Strokovni sveti so sicer posvetovalni organi Vlade Republike Slovenije, vendar jih zakon pooblašča tudi za odločanje. Ne glede na to, da strokovne svete imenuje za dobo šestih let vlada, jim zakon zagotavlja strokovno avtonomijo. Zakon namreč natančno določa sestavo in predlagatelje članov posameznega strokovnega sveta. Za Strokovni svet za splošno izobraževanje, ki ima predsednika in šestindvajset članov, je določeno, da jih šestnajst imenuje vlada izmed strokovnjakov iz predšolske vzgoje, osnovnošolskega izobraževanja in splošnega srednjega izobraževanja, deset pa izmed strokovnjakov s področja humanistike, družbenih ved, naravoslovja, tehnike in umetniških disciplin, in sicer devet na predlog univerz in enega na predlog samostojnih visokošolskih zavodov.

Strokovni svet za poklicno in strokovno izobraževanje ima petnajst članov, imenuje jih vlada izmed uveljavljenih strokovnjakov s področja poklicnega oziroma strokovnega izobraževanja, in sicer: pet na predlog pristojnih ministrstev, pet na predlog pristojnih zbornic in štiri na predlog sindikatov.

Zakonodajalec postavlja namesto prejšnjega enega tri strokovne svete zato, ker želi, da bi to prispevalo k večji kakovosti odločitev, ki se bodo sprejemale veliko bolj znotraj stroke, kot so se doslej. Seveda, če bodo dovolj kakovostno delovali javni zavodi: Zavod za šolstvo, Center za poklicno izobraževanje in Andragoški center, ki pripravljajo strokovne podlage za odločanje o izobraževalnih programih, metodologijo za pripravo učbenikov ter izvajajo stalno strokovno izobraževanje in usposabljanje strokovnih delavcev in ravnateljev.

Pri organizaciji javnega vzgojno-izobraževalnega zavoda zakonodaja še bolj razvije organizacijsko enoto. Ta se lahko oblikuje zaradi izvajanja posameznega izobraževalnega programa ali programa za predšolske otroke. Organizacijske enote se bodo lahko oblikovale na vseh ravneh vzgoje in izobraževanja, še posebej pa na ravni srednjega izobraževanja, kjer je velika programska razčlenjenost in so organizirani veliki vzgojno-izobraževalni zavodi. V tako organizacijsko razčlenjenih zavodih zakonodaja opredeljuje organizacijsko enoto kot šolo, ki sicer ni pravni subjekt, pedagoškega vodjo pa kot ravnatelja, ki ima določena pooblastila v pravnem prometu. Zastopa in predstavlja šolo v zvezi z izobraževalnimi zadevami in podpisuje javne listine. Omenjena organizacijska možnost je pomembna in bi morala zagotavljati pomembne vsebinske posledice.

Konceptualne rešitve vzgoje in izobraževanja imajo vsaj dve vidni posledici tudi v tem zakonu, čeprav ne ureja zgolj določenega področja. Omeniti je treba avtonomijo šolskega prostora in svet staršev.

Avtonomija šolskega prostora je bila v parlamentarni razpravi

prepogosto namerno slabo razumljena in tudi hudo napadana. Razlogi za to so različni, težnje pa, tudi če so jih razpravljalci zavijali v še tako okrašene aranžmaje, prozorne in hitro razpoznavne.

Določba o avtonomiji šolskega prostora prepoveduje v vrtcu in šoli delovanje političnih strank in njihovih podmladkov. S tem hoče zagotoviti, da politika ne bi vdiral v zbornice in v razrede kot politična organiziranost oziroma grobi politični propagandizem. Zakonodajalec se je torej odločil, da takih manifestacij politike ne dovoli v vrtcih oziroma šolah nasploh, ne le v javnem vrtcu oziroma šoli.

V javnem vrtcu oziroma šoli pa ni dovoljena konfesionalna dejavnost, razen v nekaterih izjemah, ko lahko minister na predlog ravnatelja javnega oziroma koncesioniranega vrtea oziroma šole izven časa delovanja oziroma pouka dovoli verouk ali konfesionalni pouk religije. Zakon seveda podrobno definira konfesionalno dejavnost. Ta vključuje: verouk ali konfesionalni pouk religije, ki ima za cilj vzgajanje za to religijo, pouk, kjer o vsebinah, učbenikih in učiteljih - njihovi primernosti, odloča verska skupnost, in religiozne obrede.

Poudariti je treba, da konfesionalna dejavnost ni dovoljena v javnih in koncesioniranih vrtcih oziroma šolah, ki jih država oziroma lokalna skupnost ustanavlja za to, da bi vzgojo in izobraževanje zagotovila vsem. Hkrati pa država omogoča, in seveda tudi financira pod pogoji, ki jih določa zakon, zasebne šole.

Avtonomija šolskega prostora zagotavlja tudi varstvo šole pred državnimi organi, razen inšpekcijskih služb in računskega sodišča, ki lahko vstopijo le z dovoljenjem ravnatelja. Izjema velja le, ko je to neizogibno, da bi prijeli storilca kaznivenga dejanja ali da bi zavarovali ljudi in premoženja.

Svet staršev dobiva večje pristojnosti, kot jih je imel doslej. S tem se hoče tistim, ki so gotovo najbolj zainteresirani za delovanje vrtea oziroma šole, dati odločilnejšo besedo. Ta se uresničuje tako, da svet staršev predlaga nadstandardne programe, daje mnenje o predlogu programa razvoja vrtea oziroma šole, razpravlja o poročilu ravnatelja o vzgojno-izobraževalni problematiki in obravnava pritožbe staršev v zvezi z vzgojno-izobraževalnim delom.

Skoraj gotovo spadata med pomembno pridobitev na področju vzgoje in izobraževanja na novo koncipirana pripravništvo in strokovni izpit. Prvo in drugo bi moralo, če na izvedbeni ravni ne bo pretirano zmaličeno, če torej ne bo še naprej, kot je prepogosto doslej, zmagovala logika, da je v vzgoji in izobraževanju mogoče tisto, kar je ne le nemogoče, temveč nedopustno v zdravstvu, sodstvu in javni upravi; torej opravljanje vzgojno-izobraževalnega dela brez temeljitega pripravništva.

Upati smemo in prizadevati si moramo, da se bosta pripravništvo in strokovni izpit praviloma izvajala tako, kot določata zakon in podzakonski akt.

To pa pomeni, da je trajanje pripravništva določeno glede na stopnjo izobrazbe, in sicer: za srednjo strokovno izobrazbo šest mesecev, za višjo strokovno izobrazbo osem mesecev in za visokošolsko izobrazbo deset mesecev.

Razpis za pripravništvo bo odprt celo leto, pripravnike pa bodo v šole oziroma vrtce razporejale šolske uprave ciklično. Glede na to, kdaj diplomirajo in kdaj je mogoče opravljati strokovni izpit.

Na razpis za pripravništvo se lahko prijavi, kdor izpolnjuje z zakonom določene pogoje o izobrazbi. To pomeni, da ima ust-

rezno stopnjo izobrazbe in pedagoško-andragoško izobrazbo. Prijavi pa se lahko tudi, kdor nima pedagoško-andragoške izobrazbe, vendar si mora le-to pridobiti v času pripravništva, kajti to je eden od pogojev za opravljanje strokovnega izpita.

Bistveni za pripravništvo so mentor in ravnatelj ter program pripravništva. Pogoje za mentorja pripravniku določa zakon, vendar bi morali ravnatelj pri uresničevanju te določbe, oni namreč določajo mentorja, poleg z zakonom določenih formalnih pogojev, upoštevati predvsem usposobljenost mentorja in kakovost njegovega dela. Postati mentor pripravniku bi moralo pomeniti posebno priznanje in ugled. Seveda bi moral biti mentor za to tudi ustrezno plačan.

Strokovni izpit se, glede na dosedanjega, pomembno vsebinsko spreminja. Namesto dosedanjega enega praktičnega nastopa bo najmanj trideset nastopov, ki jih pripravnik opravi v vrtcu oziroma šoli, kjer opravlja pripravništvo, ocenita pa jih mentor in ravnatelj. Dosedanja pisna strokovna naloga, ki so jo kandidati pisali doma, se preoblikuje v pisno nalogo, ki jo kandidat piše, kjer opravlja strokovni izpit. Slovenski knjižni jezik kot jezik pedagoške komunikacije se preoblikuje v samostojni izpit. Izvedba tako zamišljenega pripravništva in strokovnega izpita bo dobra, če bo poskrbljeno za usposabljanje mentorjev in ravnateljev ter predavateljev oziroma vodij izobraževanja izven vrtca oziroma šole.

III.

Konceptualne rešitve v zakonu o vrtcih temeljijo predvsem na:

- kurikulumu, ki teži k izboljšanju kakovosti vzgojnega dela in pri tem upošteva: značilnosti otrokovega razvoja, razlike v tempu razvoja in znanju ter spretnosti, ki jih želimo spodbujati,
- vrstah programov, njihovem trajanju in naslovniku - staršem je treba zagotoviti možnost izbire programa, kar omogoča pestrejša ponudba, programi so: dnevni (6 do 9 ur), poldnevni (4 do 6 ur) in krajši (3 do 8 ur tedensko) v demografsko ogroženih okoljih,
- oblikovanju oddelkov, kadrih in sodelovanju s starši.

Vlaganje v predšolsko vzgojo je dolgoročna naložba. Teoretična spoznanja in empirične raziskave kažejo, da kakovostni programi predšolske vzgoje vplivajo na večjo socialno zrelost in integriranoost v družbo ter uspešnejše izobraževanje.

IV.

Osnovnošolsko izobraževanje bo doživelo zelo pomembne spremembe. Nekatere bodo vidne že na zunaj (podaljšano trajanje, zgodnejše všolanje otrok, dva učitelja v prvem razredu, eksterno ocenjevanje ob izteku obdobj, delna zunanja diferenciacija v tretjem obdobju), druge še pomembnejše pa zadevajo kurikulum in se bodo dogajale v ostrih medsebojnih spopadih stroke.

Konceptualne spremembe osnovnošolskega izobraževanja temeljijo poglavitno na naslednjih načelih:

- postopnost in zagotavljanje ustreznih pogojev - načrti velikih sprememb se lahko, če niso za njihovo uresničitev zagotovljeni pogoji, spremenijo v svoje nasprotje,
- spreminjanje delov v odvisnosti od celote - načrtno spreminjanje posameznih elementov ob jasnem vedenju, kako se bodo parcialne spremembe vključevale v celoto,
- mednarodna primerljivost - kritično upoštevati tuje izkušnje pri postavitvi izobraževalnega sistema, ki bo primerljiv s sistemi v

razvitih demokratičnih državah,

- enake možnosti ob upoštevanju individualnih razlik - pravica do izbirnosti in drugačnosti, vsem zagotoviti možnosti za optimalen razvoj ob upoštevanju individualne hitrosti v razvoju,

- omogočanje uspešnega zaključka osnovne šole in nadaljevanje izobraževanja - šolo organizacijsko in vsebinsko razčleniti, preverjanje in ocenjevanje, ki bo upoštevalo razvojne in učne posebnosti (od opisnega in notranjega k številčnemu in ekster-nemu), spodbujati vedoželjnost sposobnejših in nadpovprečnih učencev,

- ohranjanje ravnotežja med različnimi oblikami otrokovega telesnega in duševnega razvoja - upoštevati zakonitosti razvojnih obdobj, prehode z ene v drugo kakovostno razvojno stopnjo in kritična obdobja učenja,

- sodelovanje učencev, učiteljev in staršev - spodbujati solidar-nost in tolerantnost, kar je temelj za sodelovanje v demokratičnih procesih, dopolnjevati se mora s spoštovanjem individualnosti in integritete posameznika in

- integracija učencev s posebnimi potrebami - šolanje teh otrok naj bo tako, da bodo lahko ustrezno napredovali.

Zakon o osnovni šoli rešuje še vrsto drugih zadev, še posebej je treba opozoriti, da večji del poglavja prehodne in končne določbe ureja postopnost pri uvajanju devetletnega osnovnošolskega izobraževanja. Postopnost se razteza od 1.9.1997, ko mora pristojni organ določiti predmetnik in učni načrt, do začetka šolskega leta 2001/2002, ko morajo država in lokalne skupnosti zagotoviti pogoje za izvajanje osnovnošolskega izobraževanja po tem zakonu v vseh osnovnih šolah v državi.

V.

Iz Bele knjige, kjer je govora o gimnazijskem programu in splošni srednji šoli, se je do oblikovanja zakona utrdilo spoznanje, da je smiselno z enim zakonom urediti tako splošno kot strokovno gimnazijo, kajti razlikujeta se le v tem, da strokovna gimnazija izvaja poleg splošnih tudi strokovne izbirne maturitetne predmete. Sicer pa je za obe značilno, da se šolanje zaključi po opravljeni maturi, ki omogoča nadaljevanje izobraževanja v visokem šolstvu.

Posebna novost je maturitetni tečaj, ki traja eno leto, in se izvaja kot poseben program priprave na maturo. Maturitetni tečaj predstavlja demokratično sestavino izobraževalnega sistema. Ustvarja možnost prehoda iz poklicnega, tehniškega oziroma strokovnega izobraževanja v splošno in preko opravljene mature v univerzitetni študij. V maturitetni tečaj se lahko vpiše predvsem, kdor je uspešno končal srednjo poklicno, srednjo tehniško ali drugo strokovno šolo oziroma tretji letnik gimnazije, če je izobraževanje prekinil za eno leto.

VI.

Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju ureja nižje in srednje poklicno izobraževanje, srednje strokovno in tehniško izobraževanje in višje strokovno izobraževanje, in sicer tako izobraževanje za pridobitev izobrazbe kot za izpopolnjevanje. Izhaja iz konceptualne usmeritve, ki temelji predvsem na tem:

- da se mora izobraževalni sistem prilagoditi tržnemu gospodarstvu in postati evropsko primerljiv glede na standarde, način urejanja in odločanja,

- da temelji na razvoju socialnega partnerstva pri odločanju in koncipiranju ter pri delitvi odgovornosti v celotni vertikali izobraževanja,

- da mladim in že zaposlenim ter nezaposlenim omogoča, da si pridobijo temeljno poklicno izobrazbo z možnostjo nadgradnje,

- da sistem omogoča pridobiti poklicno izobrazbo tudi tistim, ki niso uspešno zaključili osnovnošolskega izobraževanja in

- da se srednjo strokovno šolo nadgradi z višjo strokovno šolo.

Nova šolska zakonodaja rešuje navedene konceptualne usmeritve vključno s poklicnim tečajem, s Centrom za poklicno izobraževanje, višjimi strokovnimi šolami, ki so že ustanovljene na Bledu, v Novem mestu, Celju in v Velenju. V obsežnem poglavju: vajenci pa zakonodaja ureja tiste zadeve, ki konstituirajo dualni sistem, predvsem sestavine učne pogodbe, dolžnosti delodajalca in vajenca, pravice in obveznosti vajenca, nagrado in zavarovalno dobo. Vajenec ima namreč v času trajanja vajeniškega razmerja poleg pravic iz zdravstvenega in invalidskega zavarovanja tudi pravice iz pokojninskega zavarovanja.

VII.

V poglavju, ki je namenjeno izobraževanju odraslih, Bela knjiga med drugim ugotavlja, da je bil v zadnjih štirih letih narejen pomemben korak naprej. Ustanovljen je bil Andragoški center, na Filozofski fakulteti je bil uveden študij andragogike, v državnem proračunu je postavka za izobraževanje odraslih, urejeno je financiranje osnovnošolskega izobraževanja odraslih, ustanovljen je Strokovni svet za izobraževanje odraslih, pri ministrstvu organiziran poseben sektor.

Načela, na katerih se je oblikovala koncepcija izobraževanja odraslih, so predvsem: vseživljenjsko izobraževanje, enakovredno in celostno upoštevanje vseh potreb, sistemska povezanost ponudbe, raznovrstnost in fleksibilnost izobraževalnih možnosti in partnerstvo pri upravljanju in financiranju.

Zakon teži k temu, da bi urejal celotno področje, ki izhaja iz naslova, hkrati pa se omeji na ureditev izobraževalnih programov za zviševanje splošne izobrazbene in kulturne ravni prebivalstva, funkcionalno opismenjevanje, izpopolnjevanje znanja za delo in poklic, izobraževanje za demokracijo, učenje tujih jezikov in slovenskega jezika za tujce ter izobraževanje za kvaliteto življenja.

Vpetost izobraževanja odraslih v več ministrstev narekuje nekatere rešitve, ki se razlikujejo od rešitev v vzgojno-izobraževalnem sistemu. Gre za to, da na tem področju določa javni interes nacionalni program, ki ga sprejme parlament. Nacionalni program določi prednostna področja, opredeli dejavnosti in določi obseg javnih sredstev za izobraževanje odraslih. Pomembne so tudi določbe o letnem programu, ki je izpeljava iz nacionalnega programa, in ga sprejme vlada.

Nova šolska zakonodaja je, tudi če se zavestno izognemo velikim besedam, projekt, ki bo odločujoče zaznamoval prihodnji razvoj izobraževalnega sistema v Sloveniji. Upajmo, da bodo zagotovljeni pogoji za njegovo uresničitev in da bo ta zaznamba pozitivna.

RAST – L. VII.
ŠT. 3 – 4 (41 – 42)
JULIJ 1996

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VI

RASTOČA
KNJIGA

Krajinski park Kolpa

Reka Kolpa pod Balkovci, foto:
Arhiv ZVNKD Novo mesto

Ko v razvitem svetu premišlujejo, kaj storiti, da človekov um ne bi storil vse, kar lahko še stori bodisi dobrega ali slabega, si upam trditi, da imamo večina Belokranjcev lahko čisto vest glede uničevanja narave in okolja. Edina do sedaj znana, a žal za nas zelo grenka, je ekološka katastrofa onesnaženosti podzemlja s PCB v izvirnem območju reke Krpe. Le-ta nas je doletela prav zaradi neznanja in nepoznavanja naravnih in okoljskih zakonitosti.

Geografsko pogojena odmaknjenost Bele krajine na jugu Slovenije, zgodovinska dejstva ter prirojeni določeni značaji Belokranjcev so zagotovili ohranitev naravnih in kulturnih vrednot Bele krajine. Prav zato se lahko danes pogovarjamo, kako sprejeti in nadaljevati razvoj, da bomo živeli boljše in hkrati ohranjali obstoječe vrednote. Ena od možnosti je tudi ta, da najkvalitetnejša naravno in kulturno ohranjena območja dobijo status naravnega parka in se tako tudi preko parkovnega varstva zagotovi napredek in razvoj Bele krajine. Na podlagi vsega pripravljenega gradiva, ki utemeljuje parkovno varstvo, trdim, da se lahko predlagana območja ob reki Kolpi vključijo v projekt Svetovne zveze za varstvo narave (IUCN) Parki za življenje, katere cilj je vzpostavitev in zagotovitev mreže zavarovanih območij na evropski ravni. To je ena od možnosti, kako si lahko odpremo pot za nadaljnji usklajeni razvoj.

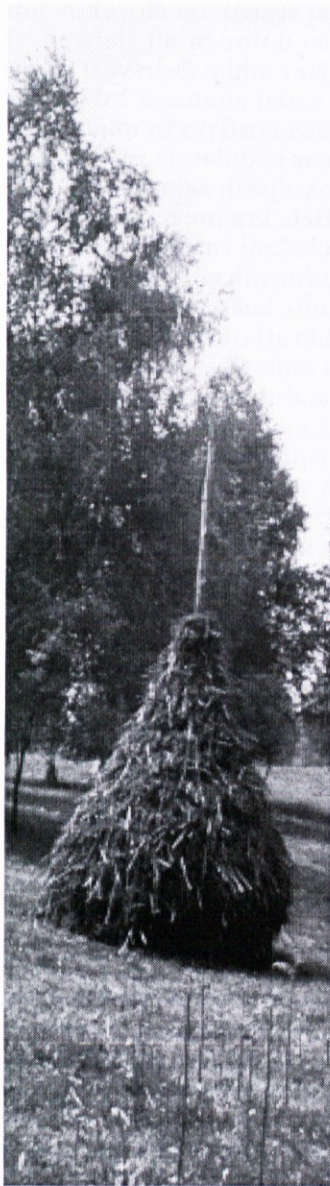
Za načrtovane naravne parke v Sloveniji je pripravljenega veliko gradiva. Za Krajinski park Kolpa celo že strokovne podlage za njegovo razglasitev, kar pomeni, da so bila speljana že določena medsektorska usklajevanja na občinskem nivoju v postopku sprejemanja prostorsko ureditvenih pogojev v vseh krajevnih skupnostih na območju predlaganega parka. Glede na to, da je gradivo za zavarovanje Krajinskega parka Kolpa izdelano in oddano Ministrstvu za okolje in prostor in Občini Črnomelj, menim, da je prav, da se s prvo informacijo o načrtovanem parku seznanijo tudi bralci revije Rast.

Obseg parka

Obsega ožje območje ob reki Kolpi vse od naselja Otok, kjer se konča Kočevski naravni park, do naselja Fučkovci. Večje razširitve so le na območju Zilj, Preloke, Vrhovcev ter Fučkovcev. Območje ob reki Kolpi od Fučkovcev dalje in v občini Metlika se varuje le kot varovano območje ob reki. Do tovrstnega predloga smo se opredelili predvsem zato, ker ob reki Kolpi vse od Fučkovcev dalje prevladujejo kvalitetne kmetijske površine, ki so v okviru nacionalnega programa predvidene za namakanje in intenzivnejšo obliko kmetovanja, kar pa je v nasprotju s smernicami varstva narave na zavarovanih območjih in ne vsebuje večjih strnjjenih predelov pomembnejše naravne in kulturne dediščine kot v predlaganem območju parka ob reki navzgor. Prav zato so za to območje pripravljeni predlogi za posamična zavarovanja posameznih objektov dediščine.

Opis parka

Predlagani park obsega okoli 3500 ha območja ob mejni reki Kolpi v občini Črnomelj. Glavna naravna znamenitost parka je reka Kolpa, osrednji belokranjski odvodnik, ki v celotnem toku

Marindolski steljnik, foto: Arhiv
ZVNKD Novo mesto

teče po južnem obrobju Bele krajine. Odlikuje jo čista voda ter naravni tok, ki ustvarja brzice, manjša prodišča. Posebnost parka je značilna kulturna krajina, ki jo oblikujejo steljniki in skrbno obdelan vrtačasti kraški svet. Floristično in favnistično so zanimiva termofilna strma pobočja ob reki pod Preloko in Pobrežjem. Posebno varstvo si zaslužita dva gozdna rezervata.

Na območju parka je nekoč delovalo več mlinov in žag. Jezovi, za katere je značilna zložna kamnita zgradba, so žal v večini razdrti. Kulturnozgodovinsko vrednost poudarjajo številne ohranjene domačije z značilno arhitekturo. Značilni so dvori, to so štiristranično zaprte domačije, ki jo sestavljajo stanovanjska hiša, skedenj, hlev in na sredi dvorišče. Relativno skromna naselja s številnimi ohranjenimi starimi objekti in senoženimi sadovnjaki so odraz skromnega življenja na tem predelu Slovenije, ki daje z značilno ohranjeno kulturno krajino parku svoj pečat. Prav v teh naseljih so se ohranile različne tradicionalne domače obrti, kot so pridelovanje lanenega platna, vezenje, pisanje pisanic, pletarstvo. V kulturnozgodovinskem pogledu je zanimivo območje v bližini Preloke, kjer so se do danes ohranili potomci Uskokov s svojo kulturo in vero. Kulturno zakladnico parka pa prav gotovo poudarjata grad v Vinici, predvsem pa razvaline gradu Pobrežje, ki skupaj z aktivno žago in mlinom ob Kolpi predstavlja bogato spomeniško celoto Pobrežje. Del območja parka je bil poseljen že v prazgodovini, kar pričajo najdbe v okolici Vinice in Zilj.

Da bi bilo omogočeno nadaljnje čimbolj racionalno gospodarjenje in varovanje vrednot parka, je območje predlaganega parka razdeljeno na tri varstvene cone. Prva obsega poplavljeni pas reke in ponekod vrednejše predele naravne in kulturne dediščine v okolici Preloke in Pobrežja. Za to cono velja najstrožji varstveni režim, ki omejuje gradnjo in posege, ki bi lahko razvrednotili naravne in kulturne vrednote na tem območju. Dejansko je večje poseganje na tem območju onemogočeno že zaradi same konfiguracije terena. Druga varstvena cona obsega pretežno kmetijsko obdelovalne površine in ostale gozdne površine, kjer je dopustna dosedanja tradicionalna raba prostora. Tretja varstvena cona pa predstavlja območja naselij, ki se ujemajo z mejami naselij prostorsko ureditvenih pogojev.

Namen in cilji normativnega varstva

Z zakonskim zavarovanjem parka bo zagotovljen pravni status parka, kar je osnova za številne nadaljnje aktivnosti varstva. Nameni in cilji zavarovanja so:

- zagotoviti ohranjanje značaja značilne krajine,
- zagotoviti ohranjanje in varovanje objektov naravne in kulturne dediščine,
- aktivno izvajati varstvo posameznih kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti,
- spodbujati razvoj dejavnosti in načina gospodarjenja, ki ne bo ogrožal naravnih in kulturnih vrednot območja,
- zagotoviti smotrnost izrabe prostora v posameznih varstvenih conah,
- zagotoviti ohranitev oziroma izboljšanje skladne podobe naselij in kulturne krajine,
- zagotoviti prioriteto v nacionalnih in občinskih razvojnih programih.

Kako naprej?

Trenutno se pripravlja strategija parkov Slovenije in strategija

Trpotčasti porečnik na prodišču pod
Preloko, foto: Arhiv ZVNKD Novo
mesto

varstva narave. Ko bodo le te sprejete, bodo tudi jasne prednosti in omejitve glede varstva parkov. Moje desetletno aktivno delo na področju naravovarstva in kolegi, ki pripravljajo strategijo varstva narave in parkov v Sloveniji, so me prepričali, da sem postala nadaljnji zagovornik parkovnega varstva. Moram priznati, da sem zaradi nesistemskih rešitev izvajanja varstva na terenu že obupala in večkrat izjavila, da se za normativno varstvo ne bom več potegovala. V primeru edinega zavarovanega parka v Beli krajini (Krajinkega parka Lahinja) sem vedno utemeljevala, da je potrebno medsektorsko sodelovanje in sodelovanje s prebivalci na območju parka. Tovrstna aktivnost v tem parku se je začela šele po sedmih letih zavarovanja z uvajanjem programa Celostne prenovne podeželja in obnove vasi (CRPOV).

Da so Belokranjci delno naklonjeni parkovnemu varstvu, je razvidno tudi iz zaključkov, sprejetih na okrogli mizi v Črnomlju na temo Parki za življenje. Če bodo začele uresničevati aktivnosti zaključkov in ugotovitev vseh okroglih miz v okviru projekta REVIT, sem prepričana, da bo projekt Parki za življenje postal realnost tudi v Beli krajini. Omenila bom le nekaj pobud in ugotovitev, ki spodbudno kličejo aktivnost občine in države na tem področju:

- bodoče parke je treba institucionalno organizirati in pripraviti dolgoročno usmerjene projekte,
- predvideti hitro reševanje kritične demografske situacije in zato pospešiti pripravo parkov,
- pripraviti vzgojne naloge v parkovnih programih,
- preučiti zavarovanje celotnega toka reke Kolpe, tudi v občini Metlika,
- razmisliti o primernosti imena regijski park Kočevsko - Kolpa, ker se v tem imenu ne identificira Bela krajina,
- pri načrtovanju parkov in določanju programov se je treba povezati tudi s tujimi partnerskimi organizacijami in zainteresiranimi vlagatelji,
- zagotoviti sistem koordiniranega in kontinuiranega raziskovalnega dela z naravoslovnih področij, povezati naloge vladne in nevladne sfere,
- izdelati in predstaviti organizacijsko shemo bodočih parkov,
- pripravljena gradiva za zavarovanje regijskega parka Kočevsko - Kolpa in Krajinkega parka Kolpa služijo kot podlaga za nadaljnje aktivnosti v postopku razglasitve na občinskem in državnem nivoju,
- poleg varstvenega projekta je potrebno pripraviti za oba parka tudi razvojni projekt ter prizadetim prebivalcem jasno predstaviti, kdo bo skrbel za parke in kakšne prednosti ali obremenitve jim prinaša (opomba: To pomeni razdelati in sprejeti sistemsko rešitev parkov v državi!),
- v parkovnem programu nameniti več pozornosti izobraževanju,
- za razreševanje medsektorskih vprašanj oblikovati v občini strokovno skupino,
- določiti naloge kmetijske svetovalne službe v parkih,
- v parke pripeljati program PHARE in centre šolskih in obšolskih dejavnosti.

Za nadaljnje aktivnosti o parkih v Beli krajini je bila sprejeta zelo pomembna ugotovitev: Za Regijski park Kočevsko - Kolpa je nosilec aktivnosti Ministrstvo za okolje in prostor, Krajinkega park Kolpa pa za vse aktivnosti do končne priprave predloga zakona občina Črnomelj v sodelovanju z Upravo Republike Slove-

Mira Ivanovič
PARKI ZA ŽIVLJENJE

nije za varstvo narave, pri čemer občina iz svojih pristojnosti izbere za nosilca aktivnosti ustrezno strokovno organizacijo. Oba nosilca aktivnosti oblikujeta za vsakega od parkov ustrezna projektna sveta za medsektorsko usklajevanje in strokovno podporo pri izdelavi potrebnih strokovnih gradiv.

Glede na to, da je park dejansko postavljen že v prostoru, je postopek razglasitve na državnem nivoju odvisen le od nadaljnjih aktivnosti občine Črnomelj.

Na koncu želim razodeti še prijetno novico, da je Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije zagotovilo nakup propadajoče domačije v Žuničih za potrebe informacijskega središča nastajajočega parka. S tem je država tudi dokazala, da z zavarovanjem območja ob Kolpi misli resno. Ali bodo dovolj resnosti znali pokazati tudi Belokranjci?

Žuniči - Značilna domačija - dvor,
predvidena za informacijski center
parka, foto: Arhiv ZVNKD Novo
mesto

Bogdan Borčić: BI - NM - 94 - 4, barvna akvatinta in suha igla, 1994

RAST – L. VII.
ŠT. 3 – 4 (41 – 42)
JULIJ 1996

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VII

ODMEVI IN
ODZIVI

Junij, mesec globoke modrine neba in zrenja sveta, nam odpira skrinje spomina. V kaščo razuma nam prihajajo peščeni zvoki korakov mojstra, ki nam je veliko dal. Spet škrtne ključavnica - odpro se težka vrata in mojster Štoviček nas popelje v svoj izjemen svet življenja kulture in umetnosti. Spomin je svež in grenak - znali smo jemati - pa malo dati.

95 let je, odkar je petletni deček na konju, ki ga je vodil njegov oče, odšel iz rodnega Boštanja. Spominja se mogočnih smrek nad graščino. V teh spominih je zapis njegovega življenja in ustvarjalnosti. Kot tiste mogočne smreke, je mogočen in bogat njegov umetniški - kiparski opus. Mogočen je bil v svojem znanju, talentu in zvestobi božicam umetnosti. Bil je na konju v svoji ustvarjalnosti in delu. Živetje pa ga je metalo iz sedla, kar je kot človek modro prenašal. Daleč od ponorelega sveta, v Šrajbarskem turnu, je gradil svojo monološko izpoved kiparja - medaljerja. Redka, a zelo stara antična zvrst, ki se ji redki zapišejo in v njej vztrajajo, in zelo redki dosežejo vrhunstvo - tako, da Štovičku ni enakega pod Triglavom. Njegovo kiparstvo je poezija figuralk - vsakdanjega življenja - bogastvo konkretnega, pa najgre za podobe ljudi ali njihovega življenja. Dela so nekakšen časovni tok zavesti zgodovine, ki mineva z ljudmi, ostaja pa v zapisu stvaritev. V serijah plaket nam je s svojo duhovno močjo kiparja dal spoznanje, ki ga lahko izrazimo z verzom Ivana Gorana Kovačiča: "Odšli so zato, da bi bili".

Tako velja tudi za mojstra Štovička samega, le s tem pravkom, da je odšel, da bi ostal z nami. Res - ŠTOVIČEK MED NAMI, kar je tudi vsebin-

ski diptih njegove in naše spominske razstave ob njegovi stoletnici rojstva.

V zavesti in spominu nam ostaja naš mojster kipar, umetnik in človek nemirnega duha in nevsakdanje energije, zagnan delavec, poln vedrine, človek občutljive nрави in nepodkupljivih načel - širokega srca - mnogokrat predober. Imel je svoj umetniški credo, ki so ga naročniki napadali, zato je do izraza prišel takrat, ko se je osvobodil. Svojim vrstnikom in ustvarjalcem druge generacije rodov pa je tudi rad priznaval njihovo ceno, če so le večje delali. Rekel bi, da je ohranil desetletja dolgo bogato ustvarjalno vnemo zato, ker je skozi vse peripetije življenja šel z neko plemenito naivnostjo, osebno skromnostjo in neomajno zvestobo v prijateljstvu. Najmanj, kar je treba reči, je, da je imel svojo izrazito kiparsko moč prepoznave. Bil je mojster v zadostitvi kiparskih iluzij na plaščku z iluzijo obraza (portretiranca) v vseh plasteh, pa čeprav le nekaj milimetrov "visokega".

Janez Mesešnel v svojem razmišljanju o Štovičku pravi: "Kraj in čas kiparju nista bila posebno naklonjena." Njegov status umetnika je bil v Krškem in Sloveniji odkrito drugorazreden - le delal je lahko po naročilu nekaterikov, ki so rdeče svetili - sam pa ostajal in ostal prezrt, kar pričajo neizpolnjene obljube, nepodeljena priznanja - zavrnjene nominacije in 20 let stara neizpolnjena pogodba.

Danes je čas, da delo mojstra Štovička začnemo končno ceniti tako, kot zasluži, da ga začnemo obravnavati od znotraj navzven in ne obratno, kar je bilo storjeno za časa njegovega življenja.

Likovno društvo OKO iz Krškega je mesec junij posveti-

Rudi Stopar
ŠTOVIČEK MED NAMI

lo mojstrovedu spominu s pričujočo razstavo in delovnim srečanjem pri njegovem Šrajbarjevem turnu v Leskovcu.

Tam, kjer je še kot petleten odjezdil v svet - v Boštanj - mu postavljajo na pročelju rojstne hiše spominsko plaketo, v prostorih, kjer je njegova poklonjena zbirka, pa bo slovesnost in jeseni razstava sevnških likovnikov. Že v začetku junija pa je štiriindvajset učencev iz osmih šol na gradu v Sevnici imelo ki-

parsko kolonijo, kjer so modelirali po Štovičkovem vzoru plakete, ki bodo konec meseca razstavljene skupaj z deli mojstra Štovička v galeriji na gradu.

Tako smo se s spoštovanjem in hvaležnostjo poklonili delu velikega umetnika z zavezo, da v vseh treh krajih, ki so povezani z njegovim življenjem, vsako leto junija s svojim delom počastimo njegov spomin.

Tako bo naš mojster Štoviček (vedno) med nami.

Mojster Štoviček pri delu; foto: Roman Stopar

NOVOMEŠKA GLASBENA ŠOLA SREČALA ABRAHAMA

Življenje brez glasbe bi bilo zelo pusto in prazno. Da v dolenjski prestolnici ni tako, ima veliko zaslug Glasbena šola Marjana Kozine Novo mesto, ki je letos aprila praznovala častitljiv jubilej, petdesetletnico delovanja. Poseben pomen šole je gotovo v vzgoji mladih za glasbo in njene lepote. V vseh letih se je življenje šole v mnogočem spremenilo in napredovalo.

Čeprav letos novomeška glasbena šola praznuje petdeset let delovanja, pa je, če bi šteli še njene prve poskuse, ki segajo v konec 19. stoletja, veliko starejša - kar 98 let. Leta 1898 je bila namreč v Novem mestu ustanovljena prva podružnična šola Glasbene matice. Seveda ne kar tako. Tu je bilo glasbeno življenje že prej pestro, saj je Novo mesto že leta 1864 imelo godbo na pihala, ki je štiri leta kasneje postala godba novomeške uniformirane garde, leta 1861 pa se ji je za kratek čas pridružila še vojaška godba novomeške garnizije. Tudi pevci so bili dejavni, saj so se leta 1884 povezali v Dolenjsko pevsko društvo, pevski zbor pa je premogla tudi gimnazija, ki je imela svoj dijaški orkester. Moški tamburaški orkester je igral od leta 1893, kasneje pa se mu je pridružil še ženski. Torej več kot ugodna tla za rast prvih poskusov glasbene šole.

Idejo za ustanovitev in delovanje podružnice Glasbene matice v Novem mestu je dala Glasbena matica v Ljubljani, toda za njeno uresničitev so morali poskrbeti meščani sami. Treba je bilo najti ustrezen prostor, zagotoviti denarna sredstva, sposobne učitelje in zadostno število učencev. Novomeščanom je to uspelo predvsem po zaslugi nekaterih najprizadev-

nejših. Dolenjske novice so leta 1898 objavile, da se bo pouk pričel 24. februarja, šola pa takrat še ni bila dostopna vsem. Pouk je potekal v Narodni čitalnici. Kljub finančnim težavam je nekako šlo in kulturno življenje v Novem mestu je z glasbeno šolo postajalo bogatejše. Leta 1904 so bile finančne težave prehude in šola je do leta 1922 prenehala z delovanjem. Razveseljiva novica iz leta 1904 pa je ustanovitev salonskega orkestra, ki je bil kljub raznim kasnejšim prekinitvam nekakšen predhodnik današnjega Novomeškega simfoničnega orkestra.

Da v Rudolfovem do leta 1922 ni vladalo glasbeno mrtvilo, je poskrbel Ignacij Hladnik, ki je kot pianist, organist, skladatelj, pevovodja in pedagog ustanovil privatno glasbeno šolo. Podružnica Glasbene matice pa je omenjenega leta znova oživela. Šola je uspešno sodelovala z obstoječimi društvi, se uveljavljala z nastopi. Leta 1925 je bil ustanovljen njen mešani pevski zbor pod vodstvom Ludvika Puša (kasneje Albina Fakina), dve leti pozneje pa je zaradi notranjih nesoglasij prenehal z delovanjem. Pouk so zaradi finančnih razlogov prekinili leta 1934, vendar poučevanje (tudi privatno) in zanimanje za glasbeno dejavnost kasneje ni zamrlo.

Ponovno oživitev je zaslediti po drugi svetovni vojni, ko so povsod po Sloveniji začeli z ustanavljanjem glasbenih šol, tako tudi v Novem mestu. Največ zaslug za to ima njen prvi ravnatelj Slavko Strajnar. V povojnem času obnove šol in domov je bila zelo pomembna tudi moralna podpora Jožeta Zamljena - Drečeta, kulturnega de-

lavca in poverjenika za prosve-to. Prvi učitelji so bili: Drago Šproc, Tone Markelj, Jože Er-javec in Stane Fink, ki je leta 1947 za dve leti prevzel ravnateljevo mesto. V tem času je šola dobila statut in se kadrovsko okrepila. Finka je pri vodenju šole leta 1950 zamenjal novi ravnatelj Drago Šproc, učitelj violine in vodja mladinskega orkestra, ki je to delo opravljal kar 12 let. Še vedno so se ubadali s pomanjkanjem prostorov in prvih 14 let Glasbene šole Novo mesto so bili ti raztreseni po vsem mestu ter premajhni za uspešno delo z večjimi skupinami. Tudi zato se ta leta število učencev ni bistveno povečevalo. Manjšo prostorsko izboljšavo je prineslo leto 1962, vodstvo šole pa je prevzel Ernest Jazbec. Šola je dobro sodelovala z novomeškim vojaškim orkestrom. Tudi Ernest Jazbec se je trudil za nove prostore, kajti pouk pihal in trobil je še vedno potekal v Domu ljudske prosvete. Sklad za šolstvo je odobril adaptacijo in razmere na šoli so se izboljšale.

Napredek se je kmalu pokazal tudi v potrebi po ustanovitvi podružničnih oddelkov - v šolskem letu 1964/65 se je rodil prvi tak poskus v Trebnjem, ki je bil žal neuspešen. Bolje pa je bilo v Šentjerneju in Straži, kjer glasbena oddelka delujeta od leta 1967/68. Danes glasbena šola poteka tudi v šentjernejski osnovni šoli. Podružnična oddelka glasbene šole sta v sedemdesetih letih začasno nastala tudi v Žužemberku in na Dvoru. Tamkajšnji učenci sedaj lahko obiskujejo šolo v Dolenjskih Toplicah ali v Novem mestu. Od šolskega leta 1977/78 deluje dislocirani oddelek tudi v Metliki. Iz pihalnega orkestra je izšel trobilni kvintet, ki je uspešen tudi v širšem slovenskem prostoru.

Sedanji ravnatelj Glasbene šole Marjana Kozine je Zdrav-

ko Hribar, ki to nalogo uspešno opravlja že od leta 1977. Kljub številnim težavam jim je uspelo odpreti oddelke za godala, harmoniko, pihala, povečalo pa se je tudi zanimanje mladih za dodatno glasbeno izobraževanje. Že pred 19 leti je na šoli zaživela baletna dejavnost. Od šolskega leta 1981/82 poteka pouk v novih prostorih, v preurejenem poslopju stare gimnazije, zraven frančiškanske cerkve. Tako lahko uspešnje vzgajajo ljubitelje kakovostne glasbe in omogočajo začetno izobraževanje vsem, ki se odločijo za nadaljevanje študija na srednji ali visoki šoli, teh pa ni tako malo. Redno pripravljajo svoje interne nastope, zaključne glasbene večere, nepogrešljivi pa so na raznih proslavah in prireditvah. Uspešno sodelujejo tudi z drugimi ustanovami v mestu.

Glasbena šola Marjana Kozine je prav gotovo postala pomembno kulturno žarišče Novega mesta in širše Dolenjske. Zdravko Hribar, ki je ravnatelj šole že 19. leto, pravi, da bi velik korak naprej pomenil pridobitev dodatnih učnih prostorov, če bi preselili Zgodovinski arhiv in Oddelek za odrasle knjižnice Mirana Jarca. Tako bi lahko vpisali več učencev. Letos jih v njihovih šolskih klopih sedi kar 530. Od letošnjega šolskega leta pa je novost še oddelek za solo petje. Nasploh je v zadnjem desetletju šole opaziti velik napredek. Razvili so vse instrumentalne dejavnosti, potrebne za simfonične ali druge zasedbe, celo oboo, vse to pa seveda potrebujejo, saj je konec devetdesetih let začel delovati Novomeški simfonični orkester, ki ga vodi Hribar. Sestavlja ga približno 80 učencev in učiteljev. Konec leta 1992 se je orkester skupaj s pevskim zborom Tovarne zdravil Krka predstavil na zgoščenki s slavnostno mašo Ignacija Hladnika, pred dvema letoma pa je izšla njihova sa-

mostojna zgoščenka. Najbolj si želijo prostor za nastopanje, kar se jim bo menda uresničilo še letos jeseni, ko bo dokončana velika dvorana v Kulturnem centru Janeza Trdine. Posebej

za 50. rojstni dan novomeške glasbene šole pa je skladbo Ob reki, ki jo je Novomeški simfonični orkester zaigral na zaključni slovesnosti, napisal naš priznani Jože Privšek.

Darija Jakše **PRVIČ PRAZNIK KNJIGE**

“Knjiga vodi človeka v svet duhovnih zakladov kulture, ga povezuje z najgobljimi utripi človeškega srca ter ga seznanja z najvišjimi idejami, ki so se kdaj rodile v zgodovini sveta,” je nekje zapisal France Vodnik.

Zaradi vrednot, kot so izobrazbena, duhovno-etična, estetska in jezikovno-narodna, ima knjiga nenadomestljivo vlogo v življenju posameznika kakor tudi v življenju naroda.

Prav gotovo je Generalna skupščina UNESCO na svojem zasedanju prav zaradi vrednot, ki jih ima knjiga, in zaradi treh velikanov svetovne literature, Miguela de Cervantesa, Williama Shakespeara, ki sta umrla 23. aprila 1616, ter Garcilasa de la Vege, jeseni 1995 sprejela resolucijo, s katero je 23. april vsakega leta razglasila za mednarodni dan knjige in avtorskih pravic.

Tako je knjiga letos prvič praznovala; dana je bila pobuda, naj bi na ta dan, 23. aprila, vsaka država organizirala vrsto prireditev, s katerimi bi obeležila pomen knjige v razvoju človeštva in ohranjanju narodove kulturne identitete.

Tudi Slovenci smo se odzvali tej pobudi in Društvo slovenskih pisateljev je oblikovalo poseben odbor za pripravo “slovenskega dneva knjige”. V to praznovanje so se vključili založniki, knjigotržci, knjižnice, šole in posamezniki po vsej Sloveniji.

Tudi v dolenski prestolnici smo poskrbeli, da ta dan ni šel

neopazno mimo nas, ampak da je bil zaznamovan s številnimi kulturnimi prireditvami, ki so Novomeščanom polepšale dan in jih prav gotovo tudi obogatile.

Ves dan je v avli Kulturnega centra Janeza Trdine potekala prodaja knjig Dolenjske založbe in slovenskih založb po ugodnih cenah, kajti letošnje praznovanje je potekalo pod geslom Podarimo bližnjemu knjigo, zato naj bi bile ta dan knjige cenovno dostopne prav vsem.

Poleg različnih knjig so obiskovalci, dopoldne so bili to predvsem učenci in dijaki osnovnih in srednjih šol, lahko kupili tudi posamezne številke Rasti po zelo ugodni ceni, nove naročnice in naročniki pa so bili obdarjeni s številko te revije po lastni izbiri.

Ob 10. uri je župan Franci Koncilija v vijolični dvorani Mestne občine Novo mesto sprejel novomeške literarne ustvarjalke in ustvarjalce. Zahvalil se jim je za njihovo doseganje literarno snovanje in jim zaželel še veliko volje in navdihov pri ustvarjanju. Povabljeni so izrazili željo po odprtju posebnega oddelka za prodajo knjig dolenjskih avtorjev, po prostoru za njihovo srečevanje, spraševali pa so tudi o možnosti odprtja spominske sobe v hiši, kjer je Dragotin Kette snoval svoje pesmi. Zbrani so pozdravili tudi podporo Mestne občine Novo mesto pri izdaji novih knjig, saj je novomeška

občina ena izmed redkih občin v Sloveniji, ki ima v svojem proračunu tudi postavko založništvo. Na koncu so se ljubitelji in snovalci lepe slovenske besede županu zahvalili za sprejem in za poklonjeno najnovjšo zbirko Temna zarja Doljenca Toneta Pavčka.

Po sprejemu so zbrani skupaj z županom odšli h Kettejevi hiši, kjer je v imenu vseh literatov Marjanca Kočevar v pesnikov spomin položila lovorov venček. S tem poklonom so se spomnili njegove 120-letnice rojstva in 100-letnice njegovega prihoda na novomeško gimnazijo.

Na podružnični šoli Mali Slatnik je ob 11. uri pisateljica Ivanka Mestnik predstavila svojo knjižno novost Kara vsem tamkajšnjim otrokom, saj je omenjeno delo namenjeno predvsem mlajšim bralcem. Vsi učenci so bili obdarjeni z omenjeno noviteto, za kar gre zahvala Tiskarni Opara in Plastiki Božič, ki sta bili sponzorki te prireditve.

Približno ob istem času je bilo na Srednji tehniški in zdravstveni šoli srečanje dijakov s pesnikoma Tonijem Vovkom in Smiljanom Trobišem. Prvi je predstavil svojo zbirko gimnazijskih pesmi Kamnite sence, ki so bile takrat zaplenjene in so šele sedaj zagledale luč sveta. Trobiš pa je prebiral pesmi svojega prvenca V modro, ravno ob prazniku knjige pa je izšla njegova druga zbirka pesmi Srečanja.

Še en dogodek je potekal ob istem času, in sicer ob 11. uri je v Knjižnici Mirana Jarca, na oddelku za mladino potekal pogo-

vor z avtorico Janjo Vidmar o njeni knjigi in televizijski nadaljevalki Junaki petega razreda.

Popoldansko praznovanje se je nadaljevalo v atriju kluba Vida na Glavnem trgu, kjer sta Rudi Škof in KUD Nove arkade organizirala prijetno predstavitev nekdanj sporne pesniške zbirke Tonija Vovka iz gimnazijskih let, Kamnite sence.

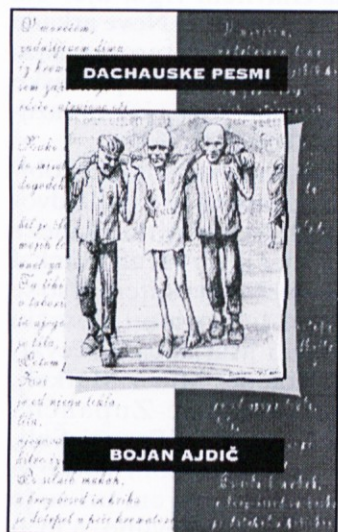
Od tu se je marsikateri obiskovalec napotil še v malo dvorano Kulturnega centra Janeza Trdine, kjer je ob 18. uri potekal literarni večer, na katerem so se s svojimi literarnimi dosežki predstavili Marjanca Kočevar, Janez Kolenc, Milan Markelj, Jadranka Matić-Zupančič, Ivanka Mestnik, Franci Šali, Damijan Šinigoj, Toni Vovko in Smiljan Trobiš. V eni uri se je pred sicer maloštevilno, a hvaležno občinstvo izlila človeška bolečina, skupaj smo sanjali in hrepeneli, se veselili in žalostili, načrtovali in iskali smisel.

Praznovanje ob dnevu knjige je bilo sklenjeno v Knjižnici Mirana Jarca, kjer je Društvo za revitalizacijo literature v rokopisni čitalnici knjižnice organiziralo literarno srečanje in pogovor z ustvarjalko Mišo Shaker, pesnico, ki ga je vodila Jadranka Matić-Zupančič, o gostinem ustvarjanju in pesniški zbirki Zvezde v pritličju pa je spregovoril Tugo Zaletel.

Prva izkušnja ob dnevu knjige, ki jo danes ljudje vse preveč zanemarjajo, je za nami. Mnogo lepih trenutkov smo doživeli in obogatili za marsikatero spoznanje se podajamo drugemu praznovanju naproti, ki bo prav gotovo še pestrejša in bolj raznolika.

Bojan Ajdič

DACHAUSKE PESMI

Ali smemo mimo? Ali se lahko kar pozabi na čas, ko so naši obrezumljeni sosedi, Nemci in Italijani, ko jih je zajela osvajalna sla, nas, Slovence zapisali smrti? Ali naj bi tudi zatajili žive, trpeče besede tistih dni, besede brezupa, upa in upora? Ali naj bi tudi žrtve taborišč prekrstili v tragične usode nekakšne državljanjske vojne? Naj bi, recimo, taborišče Dachau poimenovali za zbirališče socialnih prekucuhov? Ali pa se vendarle ne moremo in ne smemo odreči vseh takšnih in podobnih pomnikov slovenske zgodovine, ki pričajo o tem, kako veliki naporji so bili potrebni in koliko trpljenja in življenj je terjal čas, da smo obstali in ostali na svoji zemlji kot narod s svojo kulturo in si naposled zagotovili tudi svojo politično suverenost.

Ajdičeve pretresljive dachauske pesmi so le ene od mnogih pričevalk iz časa druge svetovne vojne. Samo v taborišču Dachau, v katerem je preživljalo grozo, obup in upalo na tisoče in tisoče življenj, prek 66.000 jih je umrlo, je bilo tudi 4.000 Slovencev, od katerih se jih več kot polovica ni nikdar več vrnila domov. Uspelo mu jih je ohraniti, nekatere so bile objavljene v raznih zbornikih, revijah, tudi v tujem tisku, zdaj pa so izdane skoraj vse in to v eni knjižici.

Pesmi so zajete v nekaj razdelkov: Eden med njimi; Lakota, glad, smrt; Upanje vztrajnosti; V srcu te nosim; Moja pesem. Pretresljivo, skeleče jedkajo tiste strašne dachauske dneve in noči, polne nasilja nad duhom in telesi, ki so bila le še skeleta. Lakota jih je izčrpala in izsesala do poslednjega vlakna. Vse to nasilje nad telesom, čeprav strašno in zversko, ni

bilo tisto in takšno, kakršno je bilo povzročeno človekovi zavesti, njeni duševnosti, tisti njeni srčiki, ki si ji reče občutek in zavest, da pripada človeku kot bitju humanizma, kot bitju s človečnim duhovnim narekom.

Ajdičeve pesmi so duhovno pričevanje osebnih stanj in občutij v tem mračnem dachauskem kraljestvu groze. Vse, kar ga obdaja, v kar zre, ima podoben mrtvosti in smrti. Mrtva je zemlja, mrtva so drevesa, mrtva so bitja, smrt je v usnju z bičkovkami in mrtvaškimi znaki lobanj, razmere so redovi pet po pet, so skupine sestradanih skelet, je krematorijski smrdljivi človeški izžig, so mrtveci v žicah električnega toka, skratka, brezup. A tudi že up, ko se že sluti in ve, da so vojske boja zoper zlo blizu, da lete nad njimi, da so njih fronte vse bližje in bližje in vse glasnejše. Up daje jetnikom moč in voljo do odpora, sabotaže in zvijače, do vsega, kar škodi njih rabljem. Up narojeva tudi sanje v lepše, v dobro in v ljubezen. Up vrača v njih kali samozaupanja in obnavlja občutja, da so vendarle - ljudje.

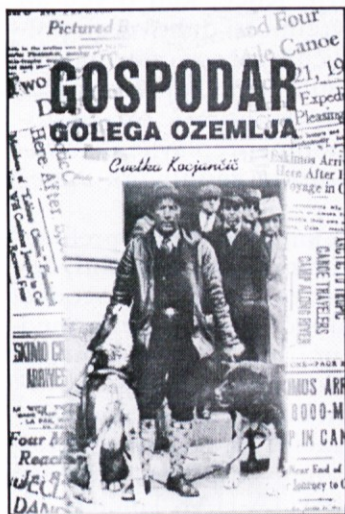
Vendar grozote pošasti ostajajo. Spomin jih potiska globlje, a rešiti se jih ne more, tudi po petdesetih letih ne. To bo zmogla pri vsakem od teh nesrečnikov dachauskega in drugih taborišč le Smrt, ko bo prišla. Pričevanja, kot so Ajdičeve Dachauske pesmi, pa bodo ostala kot večnostni krik, navzoč v vseh časih, ki jim ne vemo podobe, a naj ne bi bili takšni, kakršen je bil ta, iz katerega to je. Čeprav je tudi dandanes težko, si smemo pridržati pravico upanja.

Risbe oziroma slike v knjižici so delo Vlasta Kopača. Tudi te so nastajale tam kot pesmi in

prav tako na skrivaj, in sicer od januarja 1944 do 29. aprila 1945, ko so ameriške čete tabo-

rišče osvobodile. Sedaj jih hrani (80 risb) Muzej novejšje zgodovine v Ljubljani.

Cvetka Kocjančič GOSPODAR GOLEGA OZEMLJA Zbirka Na krilih domišljije, 5. knjiga

Nenavadno in vznemirljivo je, če se iznenada razkrije že skoraj pokopana in zapečateni človekova usoda. Še pred nekaj leti je bilo videti, da je Janez Planinšek, ki so ga po vsej Severni Ameriki v letih 1929 do 1933 spoznavali kot Charlieja Planinška, pred tem pa so mu domačini, Eskimi na skrajnem severu Kanade, nadeli spoštljivo ime Gospodar Golega ozemlja, utonil v valovih Atlantskega oceana. Tako je o njem pomislil tudi novinar Ladislav Lesar, ko je pred približno petnajstimi leti v Nedeljskem dnevniku objavil vest o zanimivem možu iz Kamenc pri Novem mestu, ki se je "odpravil od doma s trebuhom za kruhom, star komaj osemnajst let"..., in se je po mnogih zapetljajih znašel v Ameriki in potlej v Kanadi, kjer se je poročil z Indijanko ter živel med Eskimi, po njeni nenadni, boleči smrti pa z dvema svojima otrokoma in mladim prijateljem, štirimi psi - haskiji v kanuju prepotoval vse do Bahamskih otokov, čeprav jim je bil cilj Kuba, in potlej spet nazaj na Sever. Slednje pa Lesar ni mogel vedeti, saj je iz pisem, ki jih je ta nemirnež pisal domačim v Kamence in so prav tedaj prenehala prihajati v njih roke, lahko sklepal, da se najverjetneje ekspediciji povratek ni posrečil.

Pričujoča pisateljica, Cvetka Kocjančič, zdaj kanadska Slovenka, pa je imela srečo, ko je izvirtala sled za Janezom Planinškom, ter v knjigi nato popisala njegovo bolj ali manj resnič-

no življenjsko usodo. Ugotovila je, da se je ta s svojo hčerko in sinom vrnil v Kanado, oba prepustil dobrim družinam v varstvo in vzgojo, nato pa odšel nazaj v samoto Severa, kjer je preminul popolnoma sam. Ko je umiral, je v svoj dnevnik 12. decembra 1942 še zapisal: "Imam sledeče kože: 8 kun, 2 rjavi lisici, 1 bober, 1 morten, 1 rosomah."

Neverjetno, a tvegaj in dal je veliko, danes je to mogoče z gotovostjo reči. Zakaj omenjeno potovanje po vsej Severni Ameriki je bilo pravzaprav za vse, ki so Planinškove in njih prijatelja na številnih predavanjih poslušali ali pa so brali novinarske zabeleške o tem, kar je pravil in kakor je predstavljal Sever, dobesedno "odkrivanje Amerike" in enkratna prilžnost, da so prvič kaj več zvedeli o razmerah in življenju tamkaj. V enem izmed pisem, ki jih je pisal takrat sestri Terezi in v Kamence, je zapisal tudi tole: "Prejšnji teden sem imel okoli dva tisoč obiskovalcev, a med njimi ni bilo niti enega Slovenca... Slovencem se verjetno ne zdi vredno, da bi me prišli poslušat... Ponosen sem, da ustvarjam zgodovino ameriškega čolnarstva..." Ugodna osebnost pa je pribeležila v njegov spominski zvezek: "Hvala za vaše razsvetljevanje človeštva."

Morda je ta misel najbližja bistvu in resnici Planinškove ekspedicije. Ljudem po vsej Severni Ameriki je predložil razliko med svetom civilizacije in svetom divjine, kakršen je tedaj

bil skrajni sever Kanade, kjer se še zdaj neskončno daleč razteza zemlja brez enega samega drevesa, povečini skoraj celo leto uklenjena v led, sneg in mraz, saj so tam obdobja otoplitve zelo kratka, a neizmerno lepa - barvita. In v takih razmerah je bilo takrat življenje drugačno - trdo in naravnano na golo preživetje. Temu so bili tudi podrejeni odnosi med ljudmi, običaji, pravila, vrednote, vera in podobno. Planinšek je znal to različnost ali specifičnost oziroma drugačnost tamkajšnje kulture Eskimov in Indijancev zelo nazorno predstavljati svojim številnim poslušalcem iz najrazličnejših slojev takratne ameriške družbe.

Kot Evropejcu mu je bilo dano tudi svojo kulturo soočiti z domorodci Severa. Recimo, ti so se čudili njegovemu obdelovanju/oranju zemlje, pride-lovanju poljščin, reji perutnine itd., in niso mogli doumeti, zakaj vse to počenja, ko jim vendar narava vse da, kar jim je po-

trebno za prehrano in življenje sploh.

Pretrsljiva so tudi pričevanja o duhovni nestrpnosti civiliziranega sveta oziroma belcev do Indijancev in Eskimov, ki sta jo doživljala Planinškova otroka v belih šolskih okoljih ali pa so jih doživljali kdaj pa kdaj posamezni domorodci ob stikih z belim človekom in belimi misionarji. Klice, kali o več ali manj vrednosti duhovnega polja različnih ras so vodile tudi do tragičnih pripetljajev, obračunavanja, s katerimi je bila že stoletja poprej preplavljena in zaznamovana zgodovina Amerike.

Pač, knjigo je vredno prebrati in se ob njej tudi zamisliti, čeprav gre za življenja in dogodke izpred več kot pol stoletja, med katerimi ima osrednje mesto prav Slovenec z Dolenjske, svojevrstni Baraga na tleh ameriške civilizacije in skrivnostni ter spoštovani gospodar... (KAB-LU-NAHTA-HAK) med Eskimi skrajnega severa Kanade.

Tone Gošnik

PRVIH STO LET NOVOMEŠKE BOLNIŠNICE

Seidlova zbirka, 17. knjiga

Omenjena knjiga, monografija, je založniško dejanje Splošne bolnišnice Novo mesto in Dolenjske založbe. Slednja je tako še razširila krog takšnih študij o Dolenjski, ki so bistvenega pomena za morebitni celoviti monografski zapis o njeni zgodovini, če se bo našel kdo, ki bi prijel za pero - in zakaj bi se ne - da bi takšno imenitno delo opravil. Nedvomno bo tistemu piscu Gošnikova knjiga o porojevanju in 100-letnem življenju novomeške bolnišnice zelo zelo dobrodošel vir številnih podatkov in ovrednoten razmer in dogodkov, ki so z njo v bolj ali manj tesni zvezi, nave-

zi oziroma so bolj ali manj bistven in pomemben del nje same. Pravzaprav je bolnišnica, njeno življenje, njen utrip in spoj z okoljem in okolja z njo avtorjev pristop k pisanju njene zgodbe, ki se je zanj in za vse njene rodove do danes pričela pred malo več kot sto leti ali, če to izrazimo z datumom, ko so 1. januarja 1894 v Kandiji pri Novem mestu usmiljeni bratje graškega konventa odprli bolnišnico za moške in poskrbeli, da jo je jel nadzirati "jako izveden ter učen doktor - g. Peter De-franceschi", če malo po svoje zapišem, kar so v tistih dneh sporočale Dolenjske novice.

In tako se je pač začelo njeno življenje, ki se je pravzaprav dolgo dolgo narojevalo. Avtor odgrne zaveso v njeno predzgodovino, saj seže s pripovedjo tja do novomeškega špitala v letu 1428 in v takratne razmere na Dolenjskem in kasneje, vse do dni na pragu zadnjega stoletja tega tisočletja, ki ga zdaj tako ali tako predihavamo že čisto pri koncu njegovih let, a bolj kot kdaj koli navezani in povezani s častitljivo in vse bolj in bolj mlado in vitalno Hipokratovo hišo. Ta zgodovinski sprehod nazaj je zelo vznemirljiv in poučen, saj bralcu ozavešča in očustvi prizadevanja in boj te pokrajine in njenih veljakov, srčnih, pametnih in uglednih mož, da tudi osrednje mesto Dolenjske dobi, kar mu gre - svojo pokrajinsko bolnišnico.

Veliko besed, prošenj, potov in analiz, argumentov je bilo treba, še in še, da se je to naposled tudi zgodilo. In ko se je, se je bolnišnica nezadržno širila in posodabljala, vse do danes. Tudi ta del njene zgodbe, ki je v knjigi osrednji, avtor natančno popisuje skozi čas in razmere, ki bolnišnici dajeta ali odtiskujeta svoje naličje in karakterne poteze. Naj bo, kakor je že bilo, vse nebitveno je od nje odpadlo, a ostalo je tisto, kar je v zvezi z njenim poslanstvom in naturo. To je njena usposobljenost, da pomaga k življenju, da zmore pripovedovati in pripovedovati ljudem, kako živeti zdravo, da poseže, kadar je življenje prizadeto ali v nevarnosti, in se potruji, da bi le-to v človeku čim dlje in čim bolj vi-

talno ostajalo, čeprav je povrat v nepovrat neizbežen, ker je tako pač usojeno.

Avtor ne zanemari ničesar, vse, kar bolnišnica je oziroma je bila, obdela v skrbno preiščljenih nizanjih. Tako spoznamo njeno prostorsko, gospodarsko, organizacijsko in ne le strokovno žitje in bitje in njeno obnašanje ob raznih usodnejših prelomnicah, kot so, recimo, bile vojne, okupacija, državno gostaštvo Slovencev, iskanje poti iz socialnih stisk in napeitosti, graditev političnih sistemov in podobno.

Važno je tudi povedati, kako avtor ne spregleda ljudi, teh živih neposrednih ali posrednih tvorcev zgodovine bolnišnice. Posebej se zadrži pri njenih odločilnih osebnostih, kakor sta bila, recimo, dr. Defranceschi in dr. Bajc med njenimi belimi zidovi ali pa magister Andrijanič, direktor Krke, in njemu podobni v okolju njenega poslanstva. Nenazadnje, vsi, ki so živeli ali živijo z bolnišnico, ki so bili ali so njeni člani, so v njej, če že ne drugače, pa vsaj po svojem imenu in priimku.

Na koncu pa še tole. Töne Gošnik je napisal monografijo, ki jo odlikuje lep, privlačen jezikovni stil in vsakomur razumljiva beseda. Knjiga je tudi na oko lepa - imenitna. Za to gre seveda priznanje fotografu Zvonetu Pelku, oblikovalcu Igorju Merlinu, ki je s svojimi estetskimi vzgibi in rešitvami presegel vsa pričakovanja, in naposled tudi Tiskarni Novo mesto, ki je natis odlično opravila.

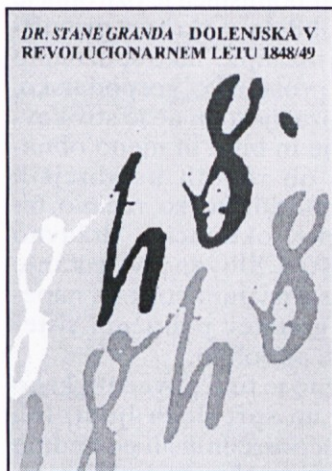
Stane Granda

Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49

Seidlova zbirka, 15. knjiga

Kmalu bo dopolnjenih sto petdeset let (1998) od velikih družbenih premikov na evrop-

skih tleh, ko je razpadel stoletja trajajoči fevdalni red, napoknjen že nekaj desetletij pod

udarci francoske revolucije (1789). Takrat je tudi za nas Slovence napočila novodobna ura zgodovine. Povedali smo avstrijskemu dvoru, da si želimo svoje besede, svojo Slovenijo, zedinjenje vseh Slovencev, čeprav še ne izven njegove državnosti, a tudi ne v okviru velike nemške tvorbe. Ta želja je zdaj po enem in pol stoletju v mnogih pogledih presežena, saj imamo svojo državo, v kateri živi večinski del Slovencev, in intenzivne odnose z zamejskimi slovenskimi skupnostmi onstran Soče, Karavank in v Porabju.

A takrat se je reševalo v Evropi predvsem socialno vprašanje. Kdo bo torej lastnik ogromnih fevdalnih in cerkvenih posestev in kdo bo v prihodnjih stoletjih nosilec politične volje in oblasti? Meščanski razred in delavec sta terjala svoje, enako tudi kmetje-tlačani. Za Slovence v avstrijskem cesarstvu je to pomenilo predvsem rešitev iz podložniškega razmerja do zemljiške gospode, ki je bilo na Dolenjskem še posebej hudo in mučno.

In prav njej in njenim takratnim ljudem je avtor te knjige, Stane Granda, posvetil svojo pozornost. Opazuje vse sloje prebivalstva: kmete, meščane, plemstvo ter državno uradništvo in Cerkev, izhajajoč iz osnovnih političnih hotenj časa oziroma takratnega slovenskega nacionalnega programa, in sicer na območju ožje Dolenjske (Kranjske), Bele krajine in kočevske regije.

Avtor najprej predstavi gospodarske in socialne razmere na dolenjskem pred revolucijo, nato sam njen pojav, pri čemer pobliže osvetli vzgibe na dolenjskem podeželju, frankfurtske volitve, razna peticijska gibanja, ki izražajo različne duhovne in politične silnice, pa zatem volitve v dunajski parlament, od

pričakovanj, priprav nanje pa do volilnih izidov v vseh štirih volilnih okoliših - Novo mesto, Mirna, Višnja Gora, Kočevje, ki so tudi Dolenjski rezervirali poslanske sedeže. Posebej zanimiv je tudi prikaz vseh teh revolucionarnih refleksij v prvem dolenjskem časopisu *Sloweniens Blatt*. Avtor se zadrži pri njegovem nastanku in vsebinah sporočil. Tako je pred bralca razgrnjena raznolika duhovna podoba silnic, ki so takrat prevevale Dolenjce in jih podžigale k takšnim ali drugačnim odločitvam in ravnanjem.

A življenje, ki je revolucijo navrglo, jo je tudi po svoje obdelalo in použilo. Tisti, ki so od nje preveč pričakovali, so ostali razočarani in več ali manj praznih rok. Oblast v sedlu je poskrbela za red in lojalnost po svoji podobi in v skladu s svojimi interesi, ki so bili v opreki s pomladnimi nacionalnimi sanjami in velikimi pričakovanji revnih kmečkih ljudi. Fevdalizem je bil sicer odpravljen, a neoabsolutizmu Dunaja se ni bilo moč izogniti. Ta ni trpel radikalnih slovenskih glav.

A vse še zdaleč ni bilo več tako kot pred revolucijo. Kmetje so kljub razvodenelosti revolucije skozi zemljiško odvezo marsikaj pridobili, čeprav je levji delež zemlje in gozdov le ostal za njih nedosegljiv. Oprijemljivejšo podobo so dobile tudi jezikovne zahteve Slovencev. Dunaj je priznal enoten slovenski narod in njegov jezik.

In Dolenjska? Ocena avtorja te knjige je, da se le-ta "od razburjenja v letu 1848/49 dolgo ni pobrala." Novo mesto je ostalo več kot desetletje na obrobju slovenske politike. Nekaj se je premaknilo v času njegove 500 - letnice, ko je bila ustanovljena novomeška čitalnica, ko je zatem (1873 - 1875) začel rasti prvi Narodni dom na Slovenskem in podobno. Vendar pravo vrenje to pokrajino in njene

ljudi zajame šele konec I. svetovne vojne, ko se v njih zgane jak revolucionarne vneme in drže evropskega delavstva oziroma tisto, kar se je dogodilo v Rusiji - zmaga proletarcev in vzpostavitev oblasti sovjetov - Leninova rdeča republika.

Tudi v teh tokovih in burjah so Slovenci/Dolenjci sodelova-

li in po koncu druge svetovne vojne celo živeli socializem, ga po 50-letih zavrgli, se vrnili h kapitalizmu - to pot kot narod s svojo suvereno državo. In tudi tokrat Dolenjci daleč presežejo svojo sicer blago, umirjeno žitje. Se zdi, kot da pod njihovim krotkovalovitim gričevjem tiči vnetljiva natura velikih energij.

DELO ŽENSK na zdravstvenem in socialnem področju v NOB

V spomin na I. kongres Slovenske protifašistične ženske zveze, ki je bil, kakor je znano, 16. in 17. oktobra 1943 v Dobrniču na Dolenjskem, je letos v marcu izšla tretja knjižica kot plod vsakoletnih srečanj žensk v tem kraju, v kateri je spomin posvečen zdravstvenemu in socialnemu delu v NOB. Gre za dva tehtna prispevka, in sicer dr. Pavle Lah - Jerina in prof. dr. Zore Stritar - Konjajev: Dejavnost žensk v vojaški in civilni partizanski saniteti od leta 1941 do 1945 in Marije Cigale: Delo žensk med NOB na socialnem področju.

Avtorici prvega teksta sta opisali in ilustrirali le nekaj dogodkov, krajev, partizank iz partizanske sanitete, dovolj, da si bralec lahko ponotranji podoba o obsegu, razvoju, širini in veličini ter pomenu partizanskega zdravstva med NOB. Predstavita nam začetke partizanskega zdravstva v okupirani Ljubljani, medicinke in medicince, medicinske sestre in babice, bolničarje, zdravnice, lekarniške delavce v narodnoosvobodilnem boju oziroma v partizanski saniteti. Njun zgodovinski prikaz razvoja partizanskega zdravstva in najpomembnejših njegovih trenutkov posebej bogate izvlečki iz zapiskov številnih deklet, žena, na katerih je takrat neizprosno slo-nela usoda borcev in bork ter

zalednega prebivalstva, če jih je zateklo najhujše in se je smrti zahotelo polastiti se njih življenj. Skozi njih pričevanja je moč vsaj približno dojeti in čutiti, v kako včasih nemogočih razmerah se je morala voditi bitka za življenje ranjencev, obolelih in podobno. Brez takšnega partizanskega zdravstva, kakršno je to pač bilo, bi seveda spopad in boj z okupatorji ne bil mogoč, fizično in moralno bi upor izkrmavel že na samem začetku. Borci in zaledniki so morali čutiti, vedeti, da je z njimi velika moč, ki jih ne bo zapustila, če bodo ranjeni, bolni ali drugače ogroženi in potrebni pomoči, nege in vsakršne opore.

Podobno tudi avtorica drugega prispevka, Marija Cigale, razgrne veliko delo in neprecenljiv prispevek žensk pri reševanju številnih socialnih stisk prebivalstva, ki jih je brezobzirno navrgla vojna oziroma spopad z okupatorjem in njegovimi sodelavci. Ko oriše socialne razmere v Sloveniji ob začetku druge svetovne vojne in razmere po okupaciji, pobježe predstavi socialno varstvo narodnoosvobodilnega gibanja v okupirani Ljubljani in delno tudi v drugih delih Slovenije, ki je seveda slonelo predvsem na ženskah in bilo delo njih, čeprav so bile mnoge tudi borke, kurirke, štabne delavke v partizanski vojski. Raznolikost socialne

dlani so narekovale razmere. Treba je bilo poskrbeti zdaj za otroke borcev, padlih, odgnanih v pregnanstvo, zapore, taborišča, zdaj za hrano, obleko, toplo obutev, zdravila vojski, zdaj za požgane vasi, domačije, zdaj za razne ilegalce in večkrat pri tem ustvariti dobrine in druge potrebščine skoraj iz nič ali iz

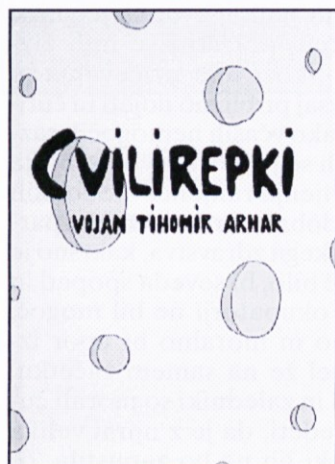
sila skromnih danosti.

Knjižica je opremljena s slikovnim gradivom in pesmimi takratne poezije upora na Slovenskem, spremne besede k njej pa so prispevali njeno uredništvo, Rina Klinar in Zveza društev vojnih invalidov Slovenije.

Vojan Tihomir Arhar

CVILIREPKI

Zbirka Gorjanski škrat, 8. knjiga

Pravzaprav pesnik poje o miškah na tem ljubem svetu - od rojstva naprej.

Z izrednim liričnim darom, pretanjeno pesniško žilo šega-vo, igrivo, barvito in sprevno pospremlja ta drobna bitja skozi številne življenjske peripetije. Beleži njih upe in stiske, radosti in grenkobe, prekanjenost, zvitost, sanjske predstave o sebi, večkrat tudi s pomočjo podob iz življenja otrok in odraslih, in se tako približuje otroškemu duhovnemu svetu in ga zmoro osvojiti.

V pesmih ni zadnjih krikov tehnologije in tehnike - teh novih obzorij in poti človekove civilizacije. Temu primeren je tudi jezik. Besede so vzete iz ruralnega jezikovnega gnezda, prizemljene in skrbno izbrane.

Lahko pa bi tudi rekli, da so pesniku miške le predmetno pomagalo, s katerim pravzaprav želi marsikaj povedati o človeškem svetu, še posebej tistem, ki zaposluje otroke, v katerem se znajdejo predvsem predšolski nadobudneži in tisti, ki so šolska vrata šele odškrnili. Zakaj otroci so žive vrtavke, razposajeni, polni nedolžnih vragolij, drobnih zgod in nezgod,

lačni varnosti, topline, igre, izkušenj odraslih, željni ljubezni, dobrote, sanjavi in sanjasti; v njih glavicah se rojevajo podobne, kaj bodo in kako bodo, ko bodo veliki kakor očka in mami-ca, ko bodo odrasli in podobno. Ta mlada bitja imajo poleg svojega ringaraja tudi svet svojih nadlog. Mački, takšni in drugačni krempeljci, jim kdaj pa kdaj pomotijo sicer lepo in varno življenje. A jih zmorejo z raznimi ukanami in z roko v roki premagati. Mali junački torej zmagujejo, brez nasilja seveda. Avtor ostaja s to svojo knjigo za otroke zvest svoji pesniški tvor-nosti. O njej je nekoč pesnik Tone Pavček zapisal, da "jo je mogoče uvrstiti... ob bok kakšne Anice Černejeve ali Grudna (tistega iz Miške osedlane) in podobnih pesnikov našega ta malega Parnasa".

Knjigo dopolnjujejo ilustracije - risbe mlade oblikovalke Petre Dular iz Novega mesta. Te odlikuje likovno čist, senzibilen jezik, ki bo nedvomno zmogel s pesmimi vred čustveno pritegniti in vznemiriti otrokovo duševnost, skratka, mu obogatiti družinski ali pa vrtični oziroma šolski vsakdan.

UPRAVLJANJE Z JAVNIMI PRIHODKI IN ODHODKI V OČEH VOLIVCEV

Uvod

O letošnjih javnih prihodkih in odhodkih je volivcem na voljo skoraj 600 strani finančnih informacij, pojasnil in sklepov, iz katerih so razvidni podrobni podatki o financiranju tudi najmanjšega dela javne uprave, zavoda ali javnega podjetja. Prav obširnost in finančna urejenost gradiva pa omogočata temeljitejšo vsebinsko presojo posameznih odhodkov in s tem presojo upravičenosti visokih davščin in dajatev davkoplačevalcev in delodajalcev.

Zaradi obširnosti gradiv žal v tem prispevku ni možno ocenjevati vseh vsebinskih problemov, ki jih finančni podatki nakazujejo. Izbrani so le tisti vsebinski sklopi, ki jim bo v prihodnje potrebno posvečati predvsem več strokovne pozornosti.

Proračunski memorandum

Tisto, kar se je treba spomniti, ko se sestavlja državni proračun, mora biti v prihodnjih letih **določeno konkretnije** oziroma tako, da po svoji vsebini predstavlja **letni delovni program** državnih institucij, v katerem je dovolj nazorno nakazano, kaj bo ali kaj mora posamezna institucija narodu ustvariti (prispevati, povečati nacionalni dohodek), da bo upravičeno uvrščena med porabnike sredstev davkoplačevalcev.

Memorandum za leto 1996 je finančni dokument, s katerim sestavljalci proračuna v glavnem razlagajo in opravičujejo svoj proračun, le v izjemnih primerih pojasnjujejo svoje videnje finančnega poslovanja države, ne obvezujejo pa tržnih subjektov in drugih institucij

pri načrtovanju svojega deleža pri ustvarjanju nacionalnega dohodka. Za prihodnje leto bi bilo potrebno pravočasno metodološko zasnovati memorandum, tako da bo v njem manj finančnih, a več vsebinsko obvezujočih nalog uporabnikov proračuna za doseganje predvidenega nacionalnega dohodka, razvoja in investicij za dolgoročno obvladovanje nezaposlenosti.

Vztrajati bi bilo treba, da proračunske memorandume pripravljajo in sprejemajo tudi občine.

Najti pa je treba tudi način za skupni prikaz obremenitev davkoplačevalcev in delodajalcev za vse potrebe javne porabe tako v občini kot v državi.

Splošne dileme o proračunskih postavkah

Opozoriti je treba, da je kljub drugačnemu načinu financiranja javnih odhodkov še vedno v veljavi metodologija proračuna iz preteklosti (Indeksacija proračun 96/95, vrste dajatev brez navedbe števila obveznikov za posamezno dajatev, višino dajatve, zakonsko predvidene spremembe dajatev, zajemanje odhodkov po drugih kategorijah kot prihodkov, še vedno omejene investicije na opremo in gradnje itd.).

Nepoznavalec težko spozna vsebino proračunskih postavk in vzroke za predlagane odhodke po vrstah in nosilcih.

Slej ko prej bo treba oceniti vsebinske in finančne učinke, ki jih bo imela že sprejeta zakonodaja na prerazporeditev nacionalnega dohodka na posamezne, po zakonu opravičene po-

rabnike, za kar po vsem svetu že delujejo raziskovalci prihodnosti (Perspektivstab pri švicarski vladi, Future Studies and Research v skoraj vseh razvitih državah, znani MIT itd.).

Proračun tudi ne izkazuje na enem mestu sredstev, ki bodo potrebna za vključevanje Slovenije v Evropsko skupnost. Pregled proračuna celo nakazuje, da so te odhodke upoštevali samo nekateri uporabniki proračunskih sredstev, kar da slutiti, da bodo proračunski presežki lahko uporabljeni tudi v te namene. Bolj pomembno od sredstev pa je najbrž dejstvo, da vsi tržni in drugi subjekti ne bodo pravočasno poskrbeli za izvedbo priprav in da zato lahko pride tudi do večjih težav z Evropsko skupnostjo (npr. socialna politika).

Z računalniško tehnologijo bi bilo možno v sedanjo metodologijo proračuna vgraditi več elementov za lažjo presojo smotrnosti obstoja določenega uporabnika proračuna in višino za njega predvidenih odhodkov. S tehničnimi izboljšavami, ki bi omogočale večjo uporabo informacijskih orodij (informacijska omrežja, diskete itd.), pa bi organom odločanja, uporabnikom in proučevalcem proračuna tudi omogočili večstransko primerjanje prihodkov z odhodki.

Smotrno bi bilo spodbujati strokovnjake, da med letom inovativno izboljšujejo sedanjo tehniko proračuna.

Proračunski prihodki

Prihodki ne zajemajo več obdavčitev previsoko izplačanih plač. Na lanski ravni ostajajo prihodki od obresti. Predvidena je rast vseh prihodkov za 12,1 ali 4,6 odstotka več, kot je od države dovoljena zagotovljena poraba sredstev v šolah, vrtcih itd. Med prihodki je najvišja rast predvidena v dohodnini davkoplačevalcev (+14 odstotkov),

medtem ko bodo prihodki od prometnih davkov rasli za 2,2 odstotka počasneje od dohodnine. Dohodki od carin tudi letos ne bodo dosegli 15 odstotkov, medtem ko nedavčni prihodki rastejo celo hitreje kot prometni davki.

Ker podatki kažejo na hitrejšo naraščanje obremenitev volivcev, bi to moralo razbremenjevati delodajalce, da bi lahko odpirali nova delovna mesta. Koristno bi bilo spodbuditi javni pritisk na delodajalce, da te svoje obveznosti uresničijo.

Država razpolaga z ogromnim premoženjem (npr. Rimskimi Toplicami), dosega visoko dnevno likvidnost sredstev in ima organizirano državno zakladnico. Treba bi bilo prikazati prihodke, ustvarjene z državnim premoženjem in spodbujati zahtevo, da se vključujejo v prihodke državnega proračuna.

Proračunski odhodki

Odhodki se v pretežnem delu (86 odstotkov) namenjajo tekoči porabi, od tega 31 odstotkov za plače, 6,3 odstotka za obrambo, približno toliko za plačila obresti (od teh 66 domačim bankam!) in nekoliko več za delodajalce. Občine bodo dobile 5 odstotkov tekoče porabe. Investicij bo 64 milijard ali 11,2 odstotka odhodkov. Največje bodo naložbe v avtoceste (17 milijard), v gradnje in opremo javne uprave (11 milijard) in javnih zavodov (10 milijard).

Glede na pričakovane dobre gospodarske rezultate (Poročevalec 44/1, str.110 do 115) je treba spodbujati operacionalizacijo dolgoročnih razvojnih ciljev države oziroma konkretne programe za dolgoročno obvladovanje nezaposlenosti.

Ker je slovenska industrija lahko le neto izvoznik, ni razlogov za vlaganja v spodbujanje izvoza.

Razumljiva ni politika, da se na račun povišanih davkov dav-

koplačevalcev kopičijo sredstva v posameznih skladih, s katerimi prosto razpolaga država, kljub temu da že delujejo investicijske družbe in družbe za upravljanje, ki bodo na tržnih principih spodbujale industrijsko in podjetniško iniciativo. Sedanji državni skladi so eden od vzvodov centralizacije oblasti in sredstev, kar onemogoča enakomeren razvoj vseh delov države.

Koncentracija delovnih mest, katerim je delodajalec država, je v Ljubljani, kar dodatno ovira razvoj drugih delov države, celo več, sredstva iz vse države se namenjajo v glavnem za razvoj glavnega mesta, zaradi tega ostajajo neizkoriščene trgovinske in druge možnosti s središči sosednjih držav.

Proračun ne prinaša zaposlitvene bilance v javni upravi in lokalni samoupravi, zato ni možno ocenjevati smotrnosti vlaganj sredstev v posamezne dejavnosti glede na izobrazbo in praktične izkušnje zaposlenih. Ocenjevati se ne da npr. odnosa med finančnimi vložki v nadzor in možnimi učinki tega nadzora (npr. nadzora nad nabiranjem gob).

Amortizacijska sredstva, financirana iz proračuna, so nedosledno izkazana in ni možno presoditi, ali se pravilno in pravočasno zagotavlja enostavna reprodukcija oz. kaj izpad amortizacije pomeni za davkoplačevalce (zbiranje sredstev za novo in nadomeščanje obstoječe opreme). Na tej osnovi je možno trditi, da je cena storitev javne uprave, zavodov in podjetij znatno višja, kot se prikazuje. Vsiljuje se dodatno vprašanje, kdo, kdaj in kako bo določil meje sprejemljivosti režije, ki jo davkoplačevalec še prenese v lastni ceni svojega izdelka ali storitve brez ogroženosti modernizacije in sprotne prilagajanja zahtevam trga.

Nekatere dileme o porabi posameznih uporabnikov proračuna

Skoraj vsak del javne uprave ima močno proračunsko postavko, predvideno za razvoj *informacijske tehnike*. Slovenska javna uprava se vsak dan predstavi z novimi dosežki tudi v Internetu. Strojne, predvsem pa programske rešitve in različna orodja so neusahljiv vir potrošnje proračuna in zaslužka trgovcev. Zato bi bilo potrebno pred odobritvijo sredstev strokovno pojasniti, na kakšen način se v državnih institucijah obvladuje tovrstna poraba in dosega optimalnost izrabe razpoložljivih tehničnih in tehnoloških rešitev. Iz proračuna je sicer razvidno, da vlada razpolaga z ustrezno službo, ki so ji v proračunu zagotovljena sredstva v višini 2,5 milijarde tolarjev, toda polovica teh sredstev so zopet investicije v opremo, medtem ko masa plač (128 milijonov) nakazuje velik kadrovskega deficit za vodenje in upravljanje tako obsežnega in po potrebnih sredstvih dragega programa. Predvidene so npr. tudi nabave ISDN central, kar bo posledično vplivalo na dograditev ali menjavo opreme pri vseh, ki se bodo v to centralo vključevali.

Novogradnje za potrebe obstoječih, novih ali navidežno novih državnih organov (računsko sodišče, varuh človekovih pravic itd.) so tesno povezane z zaposlitveno bilanco in poslovnostjo posameznega vodje določenega državnega resorja (npr. ministrstva za obrambo). Pri tem pa ne gre samo za nujno potrebne prostore, ki jih novi državni organi ne morejo pridobiti od institucij, ki so do sedaj opravljale to delo (npr. SDK, pravobranilci samoupravljanja itd.), pač pa predvsem za arhive, čajne kuhinje, restavracije, sejne sobe itd., v kar bi bilo smotno vključiti le na podlagi vnapij spre-

jetega standarda. Taki prostori in dejavnosti sicer prinašajo nekaj novih delovnih mest, vendar le tista, ki dodatno povečujejo proračunske potrebe.

Zaskrbnjuje pa so navedbe, da kljub visokim investicijam v novogradnje ostajajo popolnoma neurejeni npr. mejni prehodi s Hrvaško, kjer se predvideva že letos bistveno večji potniški in še posebno tovarni promet.

Prevozna sredstva v javnih izdatkih so tako rekoč stvar prestižnega značaja vsake enote v javni upravi in se načrtujejo ne glede na ceno nakupa in vzdrževanja. V proračunu ni pregledno podanih tovrstnih izdatkov, zagotovo pa so že po obrazložitvah in investicijskih postavkah dokaj visoke, še posebej, če se upoštevajo tudi stroški šoferjev, stalne pripravljenosti itd.

Indeksi rasti plač so pri vsakem porabniku drugačni, kar zopet utemeljuje potrebo po zaposlitveni bilanci in izdelavi kalkulacij določene dejavnosti. O višini plač ne daje podatkov noben porabnik, niti tisti, ki je v kolektivni pogodbi, niti drugi, ki imajo individualne pogodbe. Izračuni na podlagi načrtovane mase plač in pri nekaterih obrazložitvah omenjenega števila zaposlenih pa kaže, da bodo konkretne plače posameznikov visoke. Še manj kot o plačah je na voljo podatkov o bonitetah, dodatkih ali plačevanju dela izven delovnih dolžnosti. Njihova vrednost naj bi znašala približno 5,2 odstotka od mase plač. Za nadurno delo so sredstva načrtovana še posebej. Iz posameznih razpoložljivih delov proračuna ni razvidno, ali bo materialni položaj zaposlenih v javni upravi ugodnejši ali v sprejemljivem razmerju do zaposlenih v drugih dejavnostih v državi.

Posebno zaskrbnjuje pa je dejstvo, da noben proračunski

uporabnik s proračunom ni izrecno zavezan dosegati *mednarodni standard kakovosti* v svojem delu, kar je v gospodarskih družbah že skoraj pravilo. V teh je pogosto prisoten očitok, da država uporabnikom proračuna ne določa *obsega nalog* ali pa to določi tako okvirno, da je vedno možno narediti samo več, v nobenem primeru pa ni možno poklicati na odgovornost nikogar, če obseg ni dosežen po dogovorjeni ceni (ali v okviru dodeljenih sredstev).

Zakoni določajo, da mora računsko sodišče nadzirati *pravičnost, zakonitost, smotrnost in namensko porabo* proračunskih sredstev. Toda proračun jim ne določa meril za ugotavljanje smotrnosti porabe.

Uporabniki proračuna načrtujejo relativno velik obseg dodatnih sredstev iz raziskovalne dejavnosti, kar je vsekakor koristno in spodbudno, toda zagotovo ni sprejemljivo *dvojno financiranje istega dela* in verjetno še avtorstva po določilih zakona o zaščiti avtorskih pravic.

Izobraževanju v tujini bo iz proračuna namenjenih veliko sredstev, zato bi bilo nujno določiti obveznosti tistim, ki bodo tega izobraževanja deležni na državne stroške.

Zagotavljanje sredstev za nakup *službenih stanovanj* iz proračuna bi bilo potrebno omejevati in vsaj delno pogojevati z lastno udeležbo, sicer bo moral proračun financirati tudi največje slovensko stanovanjsko podjetje, ki bo profesionalno skrbelo za gospodarjenje s službenimi stanovanji. Samo gospodarjenje s službenimi stanovanji vlade, ministrstev za notranje zadeve in obrambo že stane proračun 563 milijonov tolarjev brez novih stanovanj.

Ob dobrih poslovnih rezultatih Stanovanjskega sklada in njegovih dosedanjih vlaganj tudi v dobrine nestanovanjske

ga značaja ni utemeljen namen dokapitalizacije tega sklada iz letošnjega proračuna. Manjka jo pojasnila, zakaj ni predvidena odprodaja vojaških stanovanj.

Za informiranje javnosti se iz proračuna namenajo sredstva številnim institucijam, uradom, agencijam in drugim izvajalcem (Urad vlade za informiranje, RTV, STA). Skoraj vsi uporabniki izdatkov načrtujejo sredstva za tiskovne konference. Taka razdrobljenost pooblastil in sredstev kaže bolj na anarhijo kot objektivnost v informiranju javnosti.

Razdrobljenost oz. sedanja organiziranost uradov in agencij v javni upravi je zagotovo težko obvladljiva. Za sredstva, ki so v proračunu namenjena zanje, ni možno oceniti njihove odgovornosti za smotno in namensko trošenje, ker ni podana hierarhija ali označena njihova stopnja samostojnosti pri odločanju o programih, projektih ali njihovi redni dejavnosti. Po nazivih sodeč pa se njihove pristojnosti tudi podvajajo (področje revidiranja, informatike, obveščanja javnosti itd.).

Taka razdrobljenost uradov in agencij ter sredstev za njihovo financiranje dajo slutiti, da te institucije verjetno po vsebini dela bolj životarijo, kot pa delujejo celovito in razvojno. V proračunu vsaka posebej nima pretirano visokih izdatkov, toda ker jih je veliko, je skupen znesek izdatkov zanje zastrašujoč in narekuje potrebo po temeljiti preučitvi njihove sedanje organizacije.

Vprašljivo je, če je vse te urade in agencije smiselno financirati iz proračuna. Ni preprečljiva potreba Agencije za sanacijo bank po 171 milijonih, poleg tega imajo v številnih bankah po državi najvišje plače in privilegije, raste tudi vrednost njihovega portfeila, Nova Ljubljanska banka pa bo pobrala tu-

di največ denarja v obliki obresti iz državnega proračuna, saj je videti, da je ekskluzivni kreditor države oz. finančni serviser v mednarodnih in medresorskih kreditih.

Nikjer ni navedeno, ali so sredstva za novo davčno upravo namenjena samo novim davčnim delavcem ali pa so morda v njih tudi izdatki za obsoječi davčni nadzor, ki ga imetniki računov plačujejo s provizijo od plačilnega prometa.

Pri ocenjevanju ustreznosti financiranja *občin* (smotrnosti) je treba izhajati iz načina oblikovanja občinskih proračunov, ki jih sprejemajo občinski sveti in v skupni vsoti javnih izdatkov niso predstavljeni volivcem. Sredstva države za zagotovljeno porabo se v občinah obogatijo z izvirnimi prihodki občin (davki, pristojbine, takse, prispevki itd.). Odhodki občin pa poleg predvidenih v državnem proračunu vsebujejo še lokalne investicije in programe, namenjajo pa se tudi za tista dela, ki jih je občinam odvzela država (npr. geodetski službi in GIC). Morebitne vzporedne dejavnosti občin in države ni možno preprečevati s finančnimi ukrepi, ker ti večinoma povzročijo le dodatno centralizacijo. Spremeniti bi bilo potrebno način prikazovanja vseh javnih prihodkov in izdatkov volivcem, tako da bi ti imeli pregled nad vsemi svojimi obremenitvami in nad obsegom in cenami vseh izdelkov in storitev, ki so jim zagotovljeni z javnimi izdatki.

Promocija države je tako kot informiranje javnosti razdrobljena po številnih uradih in agencijah. Ugotavljanje ali ocenjevanje učinkov vloženih sredstev zagotovo ni možna, s tem pa težko opravičljiva sedanja organizacija tega dela in njeno financiranje.

Treba se je zamisliti nad vključevanjem čisto *tržnih de-*

javnosti v državni proračun, kot je igralništvo, Lipica, železarne, vinske ceste, TAM itd. Ker je donosnost teh dejavnosti odvisna od njihove prilagoditve trgom, so vprašljivi učinki organizacijske in kadrovske nadgradnja države v teh sklopih gospodarstva.

Telekomunikacije in promet, izjemno pomembne dejavnosti v razvoju turizma in prehodu v informacisko družbo, zahtevajo tehnično interdisciplinarno presojo.

Zaradi popolne *podrejenosti* zavodov državi (organizacijsko in finančno) postaja vprašljiva njihova kakovost dela, inovativnost in prilagojenost tehnološko-tehničnim dosežkom v stroki. Proučiti bi bilo treba tudi sprotno izobraževanje strokovnjakov, ki bistveno vplivajo na kakovost dela.

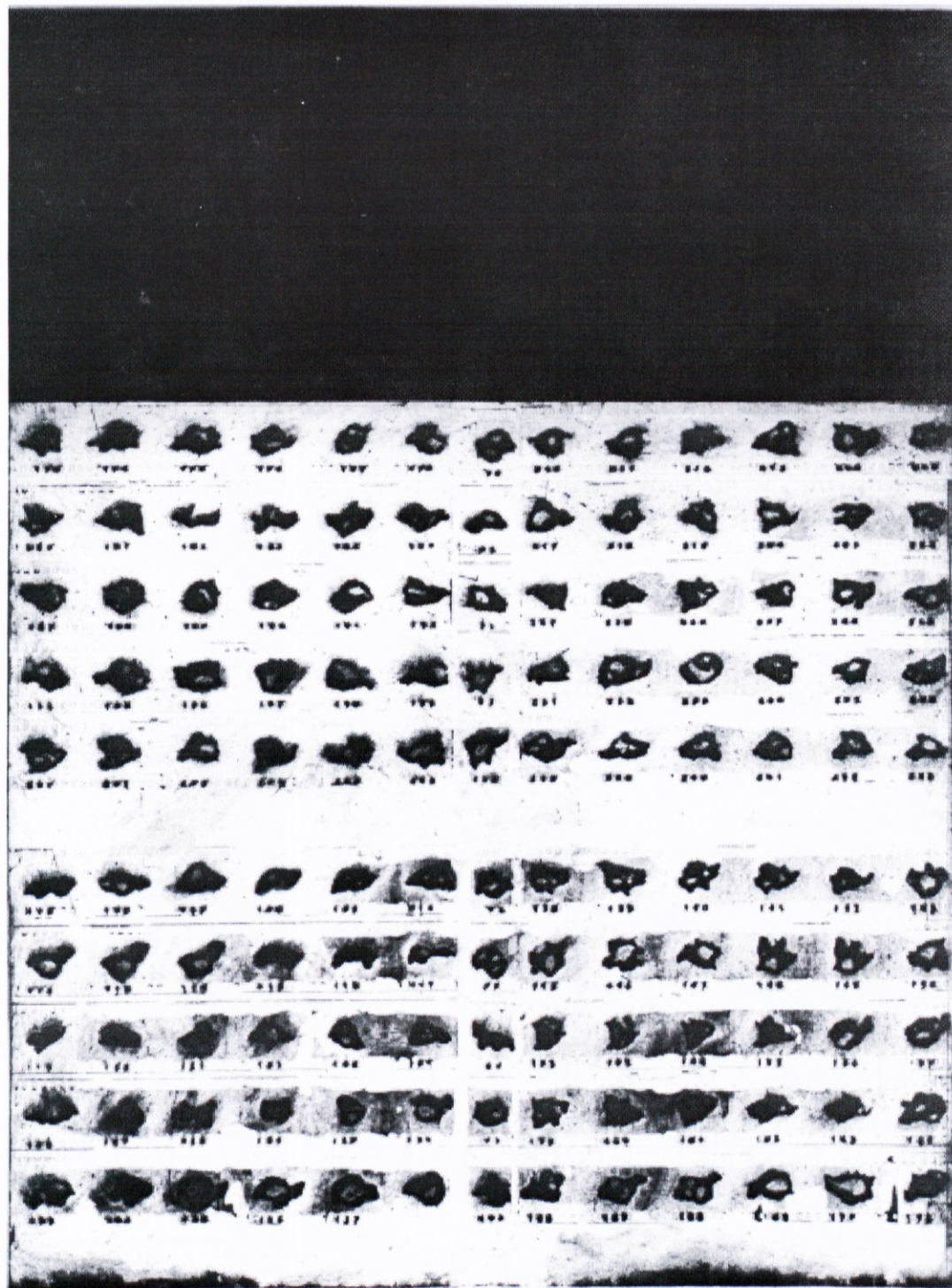
Poseben problem v javnih zavodih postaja tudi otežkočena komunikacija med posameznim zavodom in pristojnimi organi države, posebno v času poteka večjih investicij in potrebnih kakovostnih spremembah organizacije dela zavoda.

Namesto sklepov

Čeprav so javni izdatki mnogim volivcem v celoti malo znani in le malokdaj predmet organizirane razprave, pa je kritika visokih davkov in dajatev takorekoč vsakdanjik večine volivcev, obrtnikov in drugih delodajalcev. Vse pogostejše so tudi slabe ocene kakovosti storitev javne uprave in javnih zavodov in podjetij oz. kritika dolgih čakalnih dob, npr. v zdravstvu, pri pridobitvi dovoljenj za poseg v prostor in podobnih storitvah. Rešitve v proračunu delno pojasnjujejo volivcem razmere in težave, ki spremljajo uporabnike proračuna, vendar bi bilo potrebno za pocenitev storitev in njihovo pospešeno opravljanje brez čakalnih dob izboljšati organiziranost in okrepiti neposreden nadzor nad njihovim poslovanjem. To sporočilo pa je tudi osnovni namen tega prispevka, ki naj spodbuja volivce, da kritično, vendar objektivno presojujejo vse vrste odhodkov, ki se pokrivajo iz njihovih dajatev, in poskušajo s svojimi predlogi spodbujati k varčnosti na vseh ravneh, tudi v proračunu.

Uporabljena gradiva:

- Proračunski memorandum za leto 1996 (Poročevalec 44/1,95, 9 strani)
- Predlog proračuna Republike Slovenije za leto 1996 (Poročevalec 44/95 in 44/1,95, 223 strani)
- Obrazložitev predloga proračuna Republike Slovenije za leto 1996 (Poročevalec 49/95, 125 strani)
- Dopolnjen predlog proračuna Republike Slovenije za leto 1996 (Poročevalec 56 in 56/1,95, 205 strani)
- Zakon o izvrševanju proračuna Republike Slovenije (Ur.L.5/96, 8 strani)
- Zakon o financiranju občin (Ur.L.80/94, 11 strani)

RAST – L. VII.
ŠT. 3 – 4 (41 – 42)
JULIJ 1996

VIII

GRADIVO ZA
DOLENJSKI
BIOGRAFSKI
LEKSIKON

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (43)

Vstavi v 41. nadaljevanju (Rast 1995, str. 604) geslo:

SAJE BALDOMIR major

R. 26. jan. 1909 v Novem mestu, padel 1. apr. 1945 na Vojskem, pok. na Vojsčici. V osnovno šolo je hodil v Semiču, napravil gimnazijo v Novem mestu in l. 1927 maturiral. Tri leta kasneje je končal pomorsko vojno akademijo v Gružu in postal oficir. Po razsulu Jugoslavije se je vrnil v Novo mesto, bil v italijanski internaciji v Gonarsu in Padovi, pobegnil iz nemškega transporta in 1943 odšel v partizane. Tik pred koncem vojne je kot major, komandant mornariškega odreda IX. korpusa, v nemški ofenzivi na Primorskem padel. Po vojni je bil po njem poimenovan dijaški dom pomorske šole v Piranu, v piranskem muzeju pa je njegov kip. - Podatki g. Marka Polenška, arhivarja v Novem mestu.

Vstavi v 42. nadaljevanju (Rast 1996, str. 136) gesla:

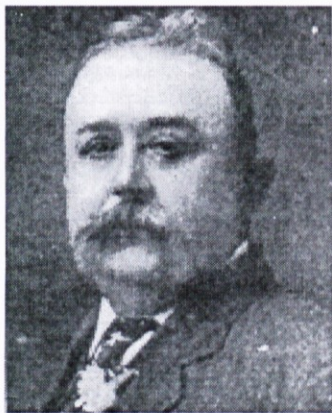
SCHLEIMER IVAN (HANS) bibliotekar

R. 6. marca 1878 v Koprivniku na Kočevskem, u. 1. jul. 1931 v nemškem Gradcu. V Gradcu je študiral matematiko, fiziko, kemijo in mineralogijo ter l. 1907 promoviral. Bil je bibliotekar v Gradcu in raziskoval avstrijske inkunabule. - Oesterreichisches biographisches Lexikon 1815 - 1950, X, str. 182.

SCHMIDT MARTA gl. PAULIN MARTA - BRINA!

SCHMIDT VLADIMIR pedagoški pisatelj in zgodovinar šolstva

R. 20. nov. 1910 v Preboldu v Savinjski dolini. Na ljubljanski univerzi je študiral biologijo, filozofijo s psihologijo ter pedagogiko, promoviral l. 1936 in se izpopolnjeval v tujini. Leta 1943 je odšel v partizane. Po vojni je bil profesor na filozofski fakulteti v Ljubljani in tudi njen dekan. Je plodovit pisec strokovnih člankov, razprav in knjig, med katerimi zavzema vidno mesto temeljita Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem, s katero je opravil na svojem področju enako pionirsko delo kakor na primer France Kidrič v literarni zgodovini ali pa Dragotin Cvetko na področju zgodovine slovenske glasbe. - SBL III, str. 228.

Franc Schweiger

SCHULZ JADVIGA (HEDVIKA), roj. SEIDL, igralka

R. v Novem mestu, u. 16. apr. 1907 v 63. letu starosti prav tam. Bila je vnukinja steklarja Martina Seidla, ki se je s Češkega okoli l. 1800 naselil v Razdrtem, se za časa Napoleonovih vojn preselil v Novo mesto in imel trgovino s steklom tik nekdanjega Kokličevega hotela. Jadviga je bila znana modistka in je bila s stricem Ferdinandom Seidlom in njegovo hčerjo Hermino steber novomeškega slovenskega odra. Na njem je nastopala nad dvajset let, in sicer v glavnih vlogah. - Dolenjske novice 1. maja 1907 št. 9, str. 93. Kronika IX/1961, str. 39. Jarčev zbornik, str. 99.

SCHWEGER JOSIP slikar in fotograf

Iz novomeških gimnazijskih šolskih izveštij je razvidno, da je "tukajšnji akademski slikar in fotograf g. Josip Schweger" poučeval 1870 - 1873 risanje. - Izveštja novomeške gimnazije 1870/71, 1872/73.

SCHWEIGER (SWAJGER) FRANC (FRANK) časnikar in urednik

R. 27. okt. 1854 v Črnomlju, u. 11. jan. 1917 v Calumetu (Michigan). Maturiral je na novomeški gimnaziji l. 1872 in končal pravo v Gradcu. Služboval je kot notarski kandidat v Žužemberku in kot sodni adjunkt v Ribnici, l. 1899 pa je odšel v Ameriko, se preživljal kot ročni delavec, ustanovil delniško družbo za izdajanje izseljenškega lista Glasnik od Gor-

njega jezera in 1915 začel urejati tednik Slovenske novice. Schweiger je prvi poklicni časnikar med ameriškimi Slovenci. - SBL III, str. 250. Slov. IK 1970, str. 326 (datum smrti) - slika.

SCHWEIGER FRANC strojnik

R. 4. okt. 1926 v Gotni vasi. Med vojno sodeloval v NOB. Po končani gimnaziji se je vpisal na oddelek za strojništvo na ljubljanski univerzi, se izpopolnjeval v tujini in 1966 promoviral v Glasgowu. Po vrnitvi v domovino je bil v službi v Inštitutu za turbinske stroje, postal l. 1972 izredni in l. 1980 redni profesor na fakulteti za strojništvo v Ljubljani. Sodeloval je na mnogih kongresih v tujini in doma, pisal recenzije knjig in opravil številne raziskovalne naloge za industrijo. Med drugim je član International Electrotechnical Commission. - Univerza III, str. 591; IV-1, str. 825.

SCHWEIGER HEDVIKA učiteljica

R. 10. okt. 1895 v Novem mestu, u. ok. 15. feb. 1984 v Ljubljani. Njeno prvo učiteljsko mesto je bilo na osnovni šoli v Poljanah. Dolgo vrsto let je bila učiteljica v rojstnem mestu, zato je dobro poznala mesto in ljudi, pa tudi sama je bila znana po svoji prijaznosti in ljubezni do otrok in živali, predvsem pa vseh tistih, ki so bili potrebni gmotne pomoči in razumevajoče, spodbudne besede. Nešteto krat se je, naprošena ali pa tudi ne naprošena, z občuteno besedo spomnila pokojnikov ob njihovem pokopu, saj ji je bila ljubezen do bližnjega vsajena globoko v srce. - Dolenjski list 9. junija 1983 št. 23, str. 37 - s sliko. Prof. Nataša Petrov (datum smrti).

SCHWEIGER JANŽ protestantski pridigar in pesnik

R. ok. l. 1540 menda v Kočevju, u. 25. febr. 1585 v Ljubljani. Bil je duhovnik v Kočevju in upravitelj pri Herbartu Turjaškem in kot pridigar širil protestantizem v Črnomlju in Metliki. Sodeloval je v komisiji za revizijo Dalmatinove Biblije in zložil dve slovenski nabožni pesmi. - SBL III, str. 251.

SCHWEIGER - LERCHENFELD kranjska plemiška družina

V virih je izkazana od leta 1640 in je imela med drugim posesti: imenje v Škrjančah, Ruperčvrh, Otočec, Luknjo pri Prečni, Klevevž, Zbure in Čretež. V slovenske razmere so vidneje posegali člani petih rodov Lerchenfeldov. - SBL III, str. 252. M. Smole: Graščine na Kranjskem, str. 680.

SCHWEIGER - LERCHENFELD KAREL HENRIK pravnik, operoz

R. 25. jan. 1670, u. 11. febr. 1736 na Otočcu pri Novem mestu. Bil je predsednik ogradnega (plemiškega) sodišča, sloveč pravnik in član ljubljanske Akademije operozov, ki je delovala v letih 1693 - 1725. - SBL III, str. 252.

SCHWERDT LEOPOLD FERDINAND skladatelj

R. ok. l. 1770 v Weizendorfu v Spodnji Avstriji, u. 2. okt. 1854 v Ljubljani. Sem je prišel vsaj že l. 1806 in se udeleževal kot pevec, pevovodja, organist, učitelj glasbe in skladatelj. Njegova glasbena zapuščina v Frančiškanskem samostanu v Novem mestu kaže, da je l. 1837 živel v Novem mestu. - SBL III, str. 254. Kronika XV/1967, str. 144.

SCHWINGER RAJKO (RAJMUND) pravnik

R. 31. dec. 1844 na gradu Vrhovo pri Šentjerneju, u. 19. febr. 1916 v Gradcu. Osnovno šolo in gimnazijo je napravil v Novem mestu (matura 1864), študiral pravo in bil v sodni službi v Novem mestu 1869 - 1873 ter ponovno kot državni pravdnik 1887 - 1900. Bil je izvrsten sodnik in se je zavzemal za pravice slovenskega jezika pred sodiščem. - SBL III, str. 255.

SEBENIKAR MATILDA roj. TOMŠIČ pesnica

R. 13. febr. 1847 v Trebnjem kot hči učitelja Matije Tomšiča, u. 12. sept. 1933 na Uncu pri Rakeku. S pesmimi in prozo je sodelovala v Vrtecu, Zvončku in pozneje v Slovenki pod imenom Desimira. Na Rakeku, kjer je imela kavarno, se je udeleževala narodnoobrambena dela, posebno pri Družbi sv. Cirila in Metoda. - SBL III, str. 258.

Nevenka Sedlar

SEDEJ ALBIN veterinar

R. 6. sept. 1908 v Idriji, u. 13. jan. 1970 v Ljubljani. Po končani gimnaziji je študiral veterinarstvo v Bologni in l. 1931 diplomiral. Služboval je tudi v Črnomlju in po italijanski kapitulaciji odšel v partizane. Bil je veterinarski referent pri OOOF za Belo krajino in upravnik veterinarske bolnice, po vojni direktor Veterinarskega znanstvenega zavoda, od 1959 pa profesor na ljubljanski univerzi. - SBL III, str. 258. Prim SBL 13. snopič, str. 317 (datum smrti).

SEDEJ FRANC NIKOLAJ zdravnik

R. 1. sept. 1742 v Ljubljani, u. 1. junija 1800 v Novem mestu. Študiral je medicino na Dunaju in l. 1766 promoviral. Dve leti je učil na dunajski medicinski fakulteti, od 1768 pa do smrti je bil kresijski fizik v Novem mestu. Njegova nagrobna plošča je vzidana v kapiteljski cerkvi pri vhodu v zakristijo. - SBL III, str. 259.

SEDLAR NEVENKA gledališka igralka

R. 12. marca 1954 v Novem mestu. Študirala je na novomeški gimnaziji in 1973 maturirala ter se posvetila igralskemu poklicu. Zaposlena je v Primorskem dramskem gledališču in je med drugim nastopala v delih Svetlane Makarovičeve, B.A. Novaka, Slavka Gruma, Gregorja Strniše, Ferda Kozaka, Molièra itd. Za vlogo Charlotte v Molièrovem Don Juanu je na Festivalu v Sarajevu prejela zlat lovorov venec. Posnela je tudi nekaj radijskih oddaj in nastopila v Klopčičevem filmu Vdovstvo Karoline Žašler. - Stezice 1990/91 št. 2, str. 50 - s sliko. STOP IX/1976 št. 24, str. 4-5. Prof. Nataša Petrov (rojstni podatki).

Saša Sedlar

SEDLAR SAŠA arhitekt

R. 17. jun. 1913 v Krškem, u. 5. febr. 1975 v Ljubljani. Osnovno šolo in gimnazijo je študiral v Mariboru in l. 1932 maturiral. Arhitekturo je študiral pri prof. Vurniku na ljubljanski univerzi, diplomiral l. 1937 in se izpopolnjeval v Berlinu. Po italijanski kapitulaciji je odšel v partizane, po vojni pa je bil vodilni projektant na Urbanističnem zavodu Srbije, se izpopolnjeval v Angliji in Franciji ter postal redni profesor na univerzi v Ljubljani. S strokovnimi članki je sodeloval v domačih in tujih glasilih ter med drugim izdelal generalni urbanistični načrt Knjaževca, idejni načrt Kumanova, zazidalni načrt v Bitolju in urbanistični načrt Črnomlja, Metlike in Cerknice. - SBL III, str. 262. Delo 6. febr. 1975, št. 30 (osmrtnica). Nrazgl 24. maja 1974 št. 10, str. 272 - slika.

SEEBURGOVA gledališka pevka

R. v Novem mestu. Bleiweisove Novice so 11. febr. 1852 poročale: "V saboto zvečer smo imeli v gledišu (v Ljubljani, op. K.B.) spet enkrat veselje domače glase slišati. Pela je prva pevka naše letošnje pevoigre gospodična Seeburg slovensko pesem 'Kje dom je moj?' in ker je tako dopadla, da ni bilo miru dokler ni še enkrat peti začela, je razveselila poslušavce z eno njim najljubših pesem, namreč Potočnikovo 'Pridi Gorenc', katero je še lepši pela, ker je njenemu glasu bolj primerna od prve. Od nog do glave je bila zalo nališpana Krajnica v narodni obleki (gosp. Seeburg je rojena Krajnica v Novim mestu), ki se je Ljubljančanam s temi milimi domačimi pesmami močno prikupila." Desetega marca pa so Novice napovedale, da bo ista pevka pela v prihodnji nemški gledališki predstavi "Marte" pesem Die letzte Rose v slovenskem prevodu. - I. Prijatelj: Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina I, str. 14.

SEIDL FERDINAND novomeški igralec

R. 9. apr. 1834 v Novem mestu, u. 25. sept. 1882 prav tam. Napravil je osnovno šolo in štiri razrede gimnazije v Novem mestu, se v Zagrebu izučil steklarstva in postal trgovec s steklom kakor njegov oče Martin. Bil je priljubljen novomeški igralec. - Njegov sin Franc je bil prav tako steklar, posestnik, lastnik mlina in žage ter elektrarne pod gradom Luknja pri Prečni. - K. Klarici, Knjiga moje mladosti, str. 286. Kronika IX/1961, str. 37 - slika.

Ferdinand Seidl

SEIDL FERDINAND prirodoslovec

R. 10. marca 1856 (sin Ferdinanda) v Novem mestu, u. 1. dec. 1942 prav tam. Po maturi na novomeški gimnaziji (1874) je študiral v Gradcu prirodopis, fiziko in matematiko, učil na meščanski šoli v Krškem, nato pa kot profesor na realki v Gorici od 1887 do 1915. Ob upokojitvi je dobil naslov vladnega svetnika, se preselil v Novo mesto in poučeval na gimnaziji in trgovski šoli. Ponujeno stolicu za geologijo na ljubljanski univerzi je iz skromnosti in zaradi bolehnosti odklonil. Bil je zelo plodovit pisatelj in širokega znanja, saj se je ukvarjal z meteorologijo in klimatologijo, seizmologijo, geologijo, filozofijo in pedagogiko ter pisal v domače in tuje strokovne liste. Najpomembnejše delo pa je njegova monografija Kamniške ali Savinjske Alpe, njih zgradba in njih lice. Za svoja dela je prejel številna priznanja in je bil član vrste društev in ustanov, tako Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu, Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani itd., kar je vestno naštetu na njegovem nagrobniku na ločenskem pokopališču. - SBL III, str. 270.

SEIDL HERMINA igralka in pevka

R. 24. okt. 1868 (sestra prof. Ferdinanda), u. 11. jul. 1898 prav tam. Po poklicu je bila trgovka in je bila priljubljena igralka novomeške čitalnice ter pevka v Dolenjskem pevskem društvu. - Jarčev zbornik, str. 99. Dolenjske novice 15. jul. 1998, str. 116. Nagrobnik na ločenskem pokopališču (rojstni podatek).

SEKIRNIK JANKO spomeničar in narodni heroj

R. 18. maja 1921 pri Sv. Katarini pri Rogaški Slatini, u. 15. maja 1996 v Ljubljani. Julija 1941 je stopil v molniško četo, napredoval od kurirja do komandirja čete, komandanta bataljona in načelnika štaba I. operativne cone Dolenjske ter komandanta Šlandrove brigade. L. 1943 je bil pri Novi Štifti hudo ranjen. Naslednje leto je postal komandant XIV. divizije in bil poslan v SZ na študije. Ob kapitulaciji Italije je osvobajal Novo mesto. Dosegel je čin generala. - SBL III, str. 276. Delo 5. jun. 1996 št. 128, str. 2 - slika.

SEKOVANIČ FRANC (p. KRIZOSTOM) pesnik in urednik

R. 14. nov. 1895 na Bledu, u. 14. jul. 1972 v Radovljici. Gimnazijo je obiskoval v Novem mestu (4 razr.) in Kamniku, bogoslovje pa v Ljubljani in filozofijo v Rimu. Kot frančiškan je živel v Novem mestu (1922 - 1925), nato v Ljubljani in bil profesor filozofije v frančiškanskem bogoslovju. Urejal je verske liste, pisal pesmi, črtice, povesti in igre ter verskovzgojne članke. V ameriškem listu Ave Marija je objavil roman Most nad prepadom. - SBL III, str. 277.

SELIŠKAR ANTON književnik in zadružni delavec ter glasbenik

R. 16. dec. 1897 v Travniku pri Loškem Potoku, u. 28. jun. 1964 na Vrhniki. Osnovno šolo in tri razrede meščanske šole je napravil v Postojni, dvo-razredno trgovsko šolo pa v Ljubljani in kot uradnik služboval na Vrhniki, v Mariboru in Slovenj Gradcu, med vojno pa je bil pregnan v Srbijo. Leta 1952 je diplomiral na ekonomski fakulteti v Ljubljani. Sodeloval je v organizacijah lesnega zadružništva in objavil s tega področja več člankov. Izdal je dve pesniški zbirki, kratek roman "Boris Grč" in več iger ter skladb za gosli, zbor in solo. - SBL III, str. 280.

SELIŠKAR TONE književnik, urednik in prevajalec

R. 1. apr. 1900 v Ljubljani, u. 9. avg. 1969 prav tam. Kot učitelj je služboval med drugim v Trbovljah, Cerkljah na Dol. in kot strokovni učitelj v meščanski šoli na Prulah. Sept. 1943 je odšel v partizane, kjer je urejal več glasil (Nova pest, Glas osemnajste, Novice). Po vojni je bil organizacijski sekretar Slov. poročevalca, urednik Delavske enotnosti, deloval v sindikatih in bil član predsedstva mednarodnega Kuratorija za mladinsko književnost v Zürichu. Dela: Nasedli brod (roman), Tržaška cesta, Trbovlje (pesniška zbirka) itd. Posebno znana so njegova mladinska dela: Bratovščina sinjega galeba, Mule, Posadka brez ladje. Veliko od njih je

bilo prevedenih v tuje jezike. - SBL III, str. 281.

SELJAK IVAN - ČOPIČ akademski slikar

R. 7. dec. 1927 v Idriji, u. 23. maja 1990, pok. v Idriji. S 16 leti je odšel v partizane in se seznanil z umetniki Jakcem, Miheličem in Pirnatom, ki so ga spodbujali pri slikarskem delu, in si nadel partizansko ime Čopič. Bil je član 1944. l. odprte risarske šole v Črnomlju. Po vojni je študiral na Akademiji za upodabljajočo umetnost in diplomiral. Ilustriral je številne knjige: Petra Levca, Tóneta Seliškarja, Franceta Bevka itd. in prejel zanje Levstikovo nagrado. Narisal je 25 del iz časa NOB, številne figuralne skupine na pročeljih stavb, grafite in mozaike, scenarije. Udeležil se je mnogih razstav: v Semiču, Črnomlju, Celju, Mariboru, Beogradu, Santiagu itd. - SBL III, str. 282. Idrijski razgledi 1990 št. 1/2, str. 115.

SEMIČ STANE - DAKI narodni heroj in spomeničar ter publicist

R. 13. nov. 1915 v Ljubljani, u. 3. sept. 1985 prav tam. Izučil se je za peka, 1936 odslužil vojaški rok in odšel kot prostovoljec na špansko bojišče. Po zmagi protirevolucionarnih sil se je umaknil v Francijo, pobegnil iz koncentracijskega taborišča, živel ilegalno v Zagrebu in junija 1941 iz Ljubljane odšel v partizane. Bil je mitraljezec, komandant partizanskega tabora, komandant bataljona, brigade divizije in vodil številne boje, v katerih se je odlikoval s pogumom in hrabrostjo. 20. oktobra 1943 je kot prvi živi Slovenec prejel naslov narodnega heroja. Po vojni je napisal spomine v dveh knjigah: Najboljši so padli. - SBL III, str. 284. Delo 3. sept. 1985 št. 204 (datum smrti).

SENEKOVIČ ANDREJ šolnik

R. 17. nov. 1848 na Spod. Ščavnici, u. 17. okt. 1926 v Ljubljani. Po maturi na mariborski gimnaziji je študiral matematiko in fiziko v Gradcu in bil od 1885 do 1890 ravnatelj novomeške gimnazije, nato pa do upokojitve l. 1907 ravnatelj višje gimnazije v Ljubljani. Ta šola je pod Senekovičevim vodstvom zaslovela kot eden najboljših učnih zavodov v Avstriji. Napisal je Fiziko za nižje gimnazijske razrede in več knjig za fiziko in kemijo za ljudske in meščanske šole, pisal o električni razsvetljavi, električni cestni železnici, deloval v ljubljanskem občinskem svetu in se zavzemal za elektrifikacijo Ljubljane in mestno plinarno. - SBL III, str. 287.

Andrej Senekovič

SENEKOVIČ BOGOMIL jurist in pisatelj

R. 11. nov. 1880 (sin Andreja) v Ljubljani, u. 9. jan. 1924 prav tam. Osnovno šolo je napravil v Novem mestu, gimnazijo v Ljubljani in promoviral na univerzi v Gradcu za doktorja prava. Kot jurist je služboval pri kranjski deželni vladi, okrajnem glavarstvu v Ljubljani in po razpadu Avstro-Ogrske postal okrajni glavar. Pisal je strokovne članke v Slovenskega pravniku. - SBL III, str. 287.

SERNEC BOŽA pediatriinja

R. 25. jun. 1914 (hči Dušana) v Ljubljani. Po maturi l. 1933 je študirala medicino v Gradcu, Pragi in Beogradu ter l. 1940 promovirala. Med vojno je bila kot aktivistka OF zaprta v Ljubljani in v italijanskih taboriščih, l. 1944 delala v partizanskih bolnicah Spodnji in Zgornji Hrastnik in Jelendol. Po vojni opravila specialistični izpit in dosegla naziv primarija. S članki sodeluje v domačih in tujih strokovnih publikacijah. - SBL III, str. 295.

SERNEC DUŠAN elektrotehniški strokovnjak in politik

R. 8. jul. 1882 v Mariboru, u. 15. febr. 1952 v Ljubljani. Gimnazijo je dovršil v Mariboru, diplomiral pa na strojnem oddelku graške tehnike in se specializiral v elektrotehniko v Franciji in Nemčiji. Bil je prvi ravnatelj podjetja Kranjske deželne elektrarne, po prvi svetovni vojni pa se je kot član vlade prizadeval predvsem za elektrifikacijo. Bil je docent na tehniški fakulteti v Ljubljani, poslanec v skupščini, minister za zgradbe, ljubljanski požupan in ban Dravske banovine. Med vojno je bil član Vrhovnega

plenuma OF, odšel 1943 na osvobojeno ozemlje in po sklenitvi sporazuma Tito-Šubašić bil postavljen za kraljevega namestnika. - SBL III, str. 292.

SERPAN EDI telesnovzgojni delavec in publicist

R. 8. feb. 1913 v Trebnjem. Diplomiral je na visoki šoli za telesno kulturo v Beogradu in od 1943 sodeloval v NOB. Po vojni je bil glavni sekretar Fizkulture zveze Slovenje in pedagoški svetovalec Zavoda za šolstvo LRS. Napisal je med drugim Orientacijski šport (1955), Telesno vzgojo v osnovni šoli (1960). - Ko je ko 1970, str. 936.

SERTICH FRAN Prešernov znanec

R. 9. maja 1815 v Plaškem (Mala Kapela), u. 24. dec. 1890 v Ljubljani. Obiskoval je gimnazijo in licej v Ljubljani, bil domači učitelj pri odvetniku Blažu Crobathu, kjer je prišel v stike s pesnikom Prešernom. Privatno je študiral pravo v Gradcu in po končanih študijah bil uradnik pri gospodski na Mirni na Dol. in pri okrajnem uradu v Trebnjem. Zanimal se je za književnost, posebno za latinske klasike. Ohranil je nekaj podrobnosti o Prešernu, kako je govoril, se nosil, preživel zadnja leta. - SBL III, str. 296.

SEUNIG VALDEMAR (VLADIMIR) strokovni pisatelj

R. 8. avg. 1887 v Trebnjem Jožefu, graščaku na Bokalcu pri Ljubljani. Obiskoval je gimnazijo v Ljubljani in študiral na Terezijanski vojaški akademiji na Dunaju. Kot časnik je služboval v Avstriji, nato v Jugoslaviji in dosegel čin polkovnika. Med drugo svetovno vojno je živel v Avstriji, nato v Nemčiji (München). Bil je izvrsten poznavalec konj in je v nemščini napisal več knjig o konjskem športu. - SBL III, str. 297.

SEVER ANDREJ tiskarnar in urednik

R. 9. okt. 1879 v Postojni. Bil je izučen tiskar in l. 1905 tehnični vodja Zadružne tiskarne v Krškem, član tiskarske organizacije v Ljubljani (1908), urednik Posavske straže v Krškem (1906-1907) in leta 1939 tiskarnar v Ljubljani. - A. Štrekelj: Organizacija grafičnega društva v Ljubljani, str. 33- skupinska slika. A. Tončič: Tiskarstvo na Dolenjskem, str. 95. M. Jakopec: Časnikarstvo na Dolenjskem, str. 208.

SEVER JOŽE šolnik, leksikograf in prevajalec

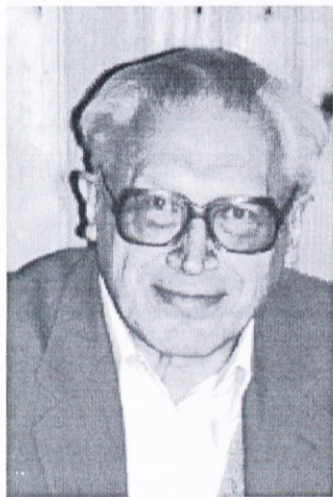
R. 20. jun. 1928 v Ljubljani. Po maturi na klasični gimnaziji je študiral slavistiko ter l. 1955 diplomiral, potem ko je študij zaradi bolezni za dve leti prekinil. Poučeval je na kočevski gimnaziji, od 1959 do 1981 pa na novomeškem učiteljskišči in gimnaziji, se izpopolnjeval v Sovjetski zvezi v ruščini in postal lektor ruskega jezika na ljubljanski univerzi. L. 1991 je dobil naziv strokovnega svetnika. Sodeloval je pri reviji Jezik in slovstvo, pri izdaji Rusko-slovenskega učnega slovarja (1977), pri Rusko-slovenskem in slovensko-ruskem modernem slovarju (Ljubljana-Moskva, 1990). Poleg tega prevaja znanstvena ruska besedila v slovenščino in obratno - Univerza IV-1, str. 191. Stezice 1992/93 št. 2, str. 34. Dolenjski list 16. maja 1996 št. 20, str. 18 - slika.

SEVER - JURCA DALJA prevajalka

R. 27. junija 1927 v Krškem. Študirala je na medicinski fakulteti v Ljubljani in promovirala, nato se je specializirala v medicini dela. Prevaja znanstveno in medicinsko literaturo iz angleščine, francoščine in nemščine ter iz slovenščine v angleščino. Med drugim je s sodelavci prevedla Larousovo Medicinsko enciklopedijo I-III. - J. Moder: Leksikon novejšega prevajanja, str. 269.

SEVER MAKŠ trgovec

R. 15. febr. 1883 na Dolenji Dobravi v Poljanski dolini, u. 7. sept. 1967 v Ljubljani. Izučil se je za trgovca s špecerijo in semeni, obiskoval tri leta Mahrovo trgovsko šolo, odprl trgovino s semeni v Ljubljani, uredil moderno čitalnico in pakirnico semen v Ljubljani in osnoval podružnico v Be-

Jože Sever

ogradu, trgovino v Zemunu itd. Na Selu pri Radohovi vasi je kupil 85 ha zemlje, zgradil rastlinjak in selekcijsko postajo ter prideloval semena in ustvaril eno največjih semenskih trgovin v južni in srednji Evropi. - SBL III, str. 299.

SEVER-KOREN META gl. KOREN META!

SEVER MILAN arhitekt

R. 9. jul. 1904 Algersdorfu pri Gradcu, u. 21. apr. 1962 v Ljubljani. Nižjo gimnazijo je obiskoval v Novem mestu, srednjo tehniško šolo v Ljubljani in diplomiral na univerzi iz arhitekture pri prof. Jožetu Plečniku. Izpopolnjeval se je v Parizu pri Le Corbusieru in bil po vojni redni profesor na oddelku za arhitekturo v Ljubljani. - SBL III, str. 300.

SEVER SAVA gledališka igralka

R. 28. jun. 1905 (sestra Milana) na Trojanah, u. 23. okt. 1979 v Ljubljani. Osnovno šolo in 3 razrede gimnazije je obiskovala v Novem mestu, maturirala pa v Ljubljani. Nekaj mesecev je študirala na ljubljanski univerzi, nato pa dramsko igro pri Milanu Skrbinšku in en semester v Berlinu. Igralsko pot je nastopila v ljubljanski Drami, nato je nastopala v številnih jugoslovanskih gledališčih, po vojni pa v Beogradu in od 1952 spet v Ljubljani. Vrh je dosegla v Krleževih dramah; prejela je več nagrad, med njimi Boršnikov prstan. Spada med največje slovenske igralkе. - SBL III, str. 300.

Franjo Sevnik

SEVNIK FRANJO gozdarski strokovnjak

R. 1. jan. 1895 v Župelevcu pri Brežicah, u. 7. okt. 1980 v Ljubljani. Meščansko šolo je obiskoval v Krškem, realko pa v Idriji. Maturiral je 1914 in študiral gozdarstvo na Dunaju in v Zagrebu. Med vojno je služboval na veleposestvu Soteska na Dolenjskem, leta 1943 pa je odšel v partizane in organiziral gozdarsko službo na osvobojenem ozemlju. Po vojni je bil pomočnik ministra za gozdarstvo in vodil Gozdarski inštitut. Od leta 1950 do 1964 je bil redni profesor na Biotehniški fakulteti v Ljubljani. Objavil je več razprav in referatov o gozdarstvu ter nad 40 biografij za Šumarsko enciklopedijo. SBL III, str. 302, Les 1980 št. 9/10, str. 229 (datum smrti)

SEVNIK MAJNA baletna plesalka in koreografinja

R. 2. avg. 1932 v Novem mestu. Končala je srednjo šolo in dve leti študirala romanistiko. Leta 1933 je diplomirala na srednji baletni šoli v Ljubljani in se izpopolnjevala v Parizu. Leta 1947 je začela nastopati v baletnem zboru Opere v Ljubljani, od 1955 pa je bila solistka in plesala med drugim v Vragu na vasi, Labodjem jezeru, Ohridski legendi itd. Kot koreografa je delala v Operi in na TV, poučevala pa je tudi klasični balet in historične plesе ter zgodovino baleta na srednji baletni šoli v Ljubljani. - SGL III, str. 626.

SICHERL JOSIP organist in skladatelj

R. 4. marca 1860 v Sadinji vasi pri Dobrunjah, u. 7. jul. 1935 v Domžalah. V Ljubljani je končal orglarsko šolo kot učenec Antona Foersterja in služboval kot organist med drugim tudi (ponovno) v Žužemberku ter Ribnici. Leta 1914 je bil imenovan za nadzornika organistov v ribniški dekaniji. Njegovo skladateljsko delo obsega cerkvene skladbe, prilagajene cecilijanskemu gibanju, in posvetne skladbe. Priredil je tudi več zbirk cerkvenih pesmi starejših naših skladateljev, predvsem Gregorja Riharja. - SBL III, str. 305.

SIENČNIK LUKA veterinar in publicist

R. 22. okt. 1904 v Mokrijah pri Dobri vasi. Gimnazijo je študiral v Kranju in Ljubljani, veterinarstvo na Dunaju. Med drugo vojno je bil konfiniran v Spittalu ob Dravi, septembra 1944 pa je odšel k partizanom. Na Rogu je napisal delo Slovenska Koroška - seznam krajev in politična razdelitev, ki ga je dopolnil prof. Bogo Grafenauer. Delo je izšlo l. 1945. Po vojni je bil podpredsednik pokrajinske OOF v Celovcu, - SBL III, str. 306.

RAST – L. VII.
ŠT. 3 – 4 (41 – 42)
JULIJ 1996

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

IX

KRONIKA

Februar - april 1996

FEBRUAR

BREŽICE - Ob slovenskem kulturnem prazniku je bilo več prireditev.

1. februarja je Zveza kulturnih organizacij Brežice organizirala v Prosvetnem domu osrednjo prireditev, na kateri so podelili tudi priznanja ZKO Brežice za leto 1995. Prejeli so jih: Ivan Živič iz okteta Orlica Pišce, Andrej Cizl iz Godbe Loče, Osnovna šola Bizeljsko in moški pevski zbor KD Planina Cerklje ob Krki. Na prireditvi je nastopil Slovenski oktet.

3. februarja so imeli v Osnovni šoli Dobova koncert pevci mešanega zbora in rogisti domačega kulturnega društva Franc Bogovič.

6. februarja so v Posavskem muzeju odprli razstavo del posavskih likovnikov.

7. februarja so v okviru gostovanja ZKO Brežice pri slovenskem društvu Slovenski dom v Zagrebu odprli fotografsko razstavo inž. Hrvoja Oršaniča, člana Likovnega društva Brežice.

METLIKA - V počastitev kulturnega praznika je bilo v Metliki več prireditev.

1. februarja je pripravilo planinsko društvo predavanje z diapozitivi alpinistke in planinske inštruktorice Marinke Koželj - Stepic iz Ljubljane.

2. februarja je Glasbena šola Metlika priredila v Kulturnem domu koncert mladih glasbenikov.

3. februarja je bila v Ganglovem razstavišču otvoritev razstave Daleč od zemlje akademskega kiparja Jožeta Vrščaja iz Črnomlja, ki jo je pripravil Belokranjski muzej.

7. februarja je Ljudska knjižnica povabila obiskovalce v Kulturni dom na celovečerni nastop folklorne skupine France Marolt iz Ljubljane.

9. februarja je bilo v Ljudski knjižnici predavanje z razstavo pod naslovom Dobra in slaba slikanica; predaval je višji knjižničar Drago Pirman iz Artič.

V knjižnici je bila od 6. februarja razstava novih leposlovnih in poučnih knjig za otroke in mladino.

10. februarja je bil v Kulturnem domu koncert metliške godbe.

NOVO MESTO, 1. februarja - V mali dvorani Doma kulture je bila na ogled razstava 18 ladijskih modelov dveh splitskih Slovencev, Roberta Šibile in Jožeta Kamenška. Razstavo, ki jo je pripravilo Hrvaško kulturno združenje, je odprl novomeški župan Franci Koncilijs. Kulturni program, v katerem je nastopil oktet Adoramus, je povezovala Staša Vovk.

NOVO MESTO, 1. februarja - V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili pesniško zbirko Jadranke Matič - Zupančič Paralelni glas, ki je izšla pri Dolenjski založbi. Avtorico je predstavila Nataša Petrov, z njo se je pogovarjala Silva Gomišček, o njeni poeziji je govoril pesnik Boris A. Novak. Urednik Dolenjske založbe Franci Šali je seznanil prisotne s problemom izdajanja pesniških zbirk. Pesmi sta brali avtorica in Staša Vovk. Večer pa je popestril Dušan Pavlenič z igranjem na kitaro.

Predstavitve pesniške zbirke Paralelni glas Jadranke Matič - Zupančič; foto: Milan Markelj

BRUSNICE, 2. februarja - V tukajšnji osnovni šoli je gostovalo Kulturno društvo Šentjernej. Nastopili so: pihalni orkester, Šentjernejski oktet, mešani pevski zbor Ajda, učenci šentjernejske osnovne šole in citrar Darko Duh.

NOVO MESTO, 2. februarja - V okviru Rudijevih večerov je bila v galeriji Krona priložnostna razstava gradiva o Primčevi Juliji, ki je umrla na ta dan leta 1864. V kulturnem programu so z recitalom sodelovali mladi novomeški ustvarjalci in poustvarjalci: Vesna Bučar, Smiljan Trobiš, Tomaž Koncilija in citrar Rudi Mlinarič. Rudi Škof se je v pozdravnem nagovoru zahvalil sodelujočim (Knjižnica Mirana Jarca, Frančiškanska knjižnica, Župnija Šmihel). Govorila sta tudi Alojz Zupančič, podpredsednik Mestne občine Novo mesto, in Robert Judež, sekretar sekretariata za šport, kulturo in mladino, ki je odprl razstavo.

NOVO MESTO, 2. februarja - V dvorani hotela Krka je nastopila pevkica jazza Mia Žnidarič, ki jo je spremljal ameriški pianist Steve Klink.

TREBNJE, 2. februarja - Komorni zbor Trebnje je nastopil v tukajšnjem Kulturnem domu na koncertu slovenskih ljudskih pesmi. Gost večera je bil Venčeslav Zdravce, solist ljubljanske Opere.

PORTOROŽ, 3. februarja - V galeriji tukajšnjega Casina so odprli razstavo slik novomeškega slikarja Jožeta Kotarja.

VINICA, 3. februarja - Folklorna skupina Oton Župančič iz Vinice je v tukajšnjem gasilskem domu pripravila folklorni večer Igraj kolo, na katerem so poleg domačih nastopili še plesalci folklornih skupin iz Adlešičev in Črnomlja. Predstavili so tudi drugi del knjige prof. Mirka Ramovša Polka je ukazana, ki prinaša opise ljudskih plesov iz Bele krajine in Kostela.

SEVNICA - Ob slovenskem kulturnem prazniku je tukajšnja Zveza kulturnih organizacij pripravila nekaj prireditev.

5. februarja je v občinski knjižnici predstavila svoj gledališki in literarni opus igralka Mila Kačič.

8. februarja je bila v galeriji na gradu otvoritev razstave mlade likovnice Nene Bedek, ki se je tokrat prvič predstavila. V kulturnem delu je igral na harmoniko Slavko Žnidarič, recitiral pa Pavel Ocepek.

9. februarja je bil v dvorani Svobode Krmelj koncert Mihe Dolžana in Jožice Kališnik, ki sta nastopila še 11. februarja v dvorani Partizana Boštanj.

BREŽICE, 6. februarja - Društvo likovnikov Brežice, Posavski muzej in Zveza kulturnih organizacij Brežice so pripravili razstavo 70 del 45 posavskih likovnikov v galeriji Posavskega muzeja. Nekaj uvodnih misli je povedal brežiški župan Jože Avšič. Kulturni večer so popestrile pevke ženskega okteta Brestanica. Razstavo je predstavil in odprl prof. Alojz Konec.

LOŠKI POTOK - Od 6. do 13. februarja so bile številne prireditve, posvečene kulturnemu prazniku.

6. februarja se je predstavila glasbena šola s koncertom.

7. februarja je bila v osnovni šoli proslava.

8. februarja so predstavili pesniško zbirko Šepet tišine avtorice Slavice Brus.

Pripravili so tudi razstavo umetniških fotografij inž. Konečnika in izdali drugi številko glasila Odmevi.

ČRNOMELJ, 7. februarja - V tukajšnjem Kulturnem domu je bil koncert, posvečen kulturnemu prazniku, na katerem so nastopili: Bojan Cvetrežnik - viola in Benjamin Govže - klavir, tamburaški orkester Glasbene šole Črnomelj pod vodstvom Silvestra Mihelčiča, najmlajšega. Slavnostni govornik je bil župan Andrej Fabjan, ki je podelil tudi Župančičeva priznanja.

DOLENJSKE TOPLICE, 7. februarja - Na razstaviščnem prostoru tukajšnjega Zdravilišča so v počastitev kulturnega praznika odprli slikarsko razstavo novomeških slikark Jelice Kupec in Jožice Škof, ki jo je predstavil Jožef Matijević, kustos Dolenjskega muzeja. Otvoritev je popestril z nastopom kitarist Dušan Pavlenič.

Otvoritev slikarske razstave novomeških slikark Jelice Kupec (desno) in Jožice Škof (levo) v družbi s kustosom Jožefom Matijevićem

KOČEVJE, 7. februarja - Na predvečer slovenskega državnega praznika je bila v Šeškovem domu osrednja prireditev, na kateri so nastopili moški pevski zbor Svoboda, pevska skupina pri Društvu upokojencev, folklorna skupina Kostel, učenci tukajšnje glasbene šole ter dijaki kočevske gimnazije.

LITIJA, 7. februarja - Na povabilo Knjižnice dr. Slavka Gruma je bil gost večera pesnik, dramatik, esejist in prevajalec Veno Taufer, litijski rojak in letošnji Prešernov nagrajenec.

ŽUŽEMBERK, 7. februarja - V tukajšnji osnovni šoli so pripravili ob kulturnem prazniku prireditev, na kateri so nastopili pevski zbor in recitatorji, člani dramskega krožka pa so zaigrali Molierovo komedijo Priložnostni zdravnik. Na ogled so postavili tudi razstavo del dolenjskih literatov, likovnih in tehničnih izdelkov učencev ter fotografij projekta Crpov.

ČRNOMELJ, 8. februarja - Kulturnoumetniško društvo Artoteka je ob kulturnem prazniku podelila nagrade ob 2. bienalu otroške ilustracije, na katerega se je odzvalo z okoli 200 likovnimi deli pet belokranjskih osnovnih šol.

NOVO MESTO, 8. februarja - V športni dvorani Marof je bila osrednja slovesnost ob letošnjem kulturnem prazniku. Nastopil je Novomeški simfonični orkester pod vodstvom dirigenta Zdravka Hribarja; slavnostni govornik je bil Franci Koncilija, župan Mestne občine Novo mesto, ki je najprizadevnejšim na področju kulture v letu 1995 podelil priznanja. To so: kolektiv Dolenjskega muzeja, moški pevski zbor Dušan Jereb in pesnik prof. Janez Kolenc.

NOVO MESTO, 8. februarja - V knjižnici frančiškanskega samostana je bila otvoritev razstave del akademskega slikarja Jošta Snoja iz Ljubljane z naslovom In luč sveti v temi. Umetnika je predstavil Jožef Matijević, kustos Dolenjskega muzeja; nastopil je tudi Frančiškanski komorni zbor.

SEVNICA, 8. februarja - Tukajšnja Zveza kulturnih organizacij je na gradu odprla prvo samostojno likovno razstavo absolventke Pedagoške fakultete v Mariboru, domačinke Nene Bedek. O njej in njenem delu je govoril akademski slikar Alojz Konec. V kulturnem delu sta nastopila Slavko Žnidaršič (harmonika) in Pavel Ocepek (recital).

SPLIT, 8. februarja - Ribniški oktet je ob kulturnem prazniku nastopil v tem mestu na povabilo Slovenskega kulturnega društva Triglav. Tajnik Slovenske izseljenske matice Janez Rogelj pa je imel predavanje o Slovincih po svetu.

DOBREPOLJE - V Jakličevem domu so proslavili kulturni praznik. Nastopili so recitatorji dramskih skupin, moški pevski zbor Rafko Fabiani in učenci glasbene šole. Gost večera je bil pesnik in igravec Töne Kuntner.

ČRNOMELJ, 9. februarja - V Mladinskem kulturnem klubu je nastopila gledališka skupina Artikulator Teatra Gromki iz Ljubljane. V nastopu, ki so ga poimenovali Stoživka in stožer, so se predstavili preko literature, igre, pantomime, cirkuških in artistskih točk.

SLOVENSKA VAS, 9. februarja - Kar nekaj kulturnih prireditev se je zvrstilo v počastitev kulturnega praznika. V Domu Zveze združenj borcev je bila otvoritev razstave slik tukajšnjega rojaka, akademskega slikarja in restavratorja Ivana Bogovčiča. Otvoritev so popestrili s kulturnim programom učenci iz osnovne šole Velika Dolina in harmonikar Peter Šmid.

V Galeriji Hamer so odprli razstavo del 2. slikarskih dnevor Hamer. V spremljajočem kulturnem programu so nastopili učenci iz Velike Doline, harmonikar Peter Šmid, gost je bil pesnik Ladislav Lesar. Kasneje so predstavili knjigo akademskega slikarja Dušana Lipovca Impresije slovenske pokrajine, o kateri je govoril akademski slikar Lojze Adamlje.

ŠENTJERNEJ, 9. februarja - V prostorih Ljubljanske banke so odprli razstavo slik kostanjeviškega umetnika Jožeta Marinča. Umetnika in njegovo delo je predstavil likovni ustvarjalec Ivan Stopar iz Sevnice.

STOPIČE, 9. februar - Društvo Podgorski zvonovi so pripravili kulturni večer ob kulturnem prazniku v Družbenem domu. Nastopila sta pesnik Smiljan Trobiš in violinistka Petra Gačnik.

DOBOVA, 10. februarja - V tukajšnji župnijski cerkvi je bil dobrodelno koncert, ki ga je organiziralo Sožitje, društvo za pomoč duševno prizadetim iz Brežic.

LJUBLJANA - Novi minister za kulturo Republike Slovenije je postal 53 - letni Janez Dular, doktor slovenistike, doma iz Vavte vasi pri Novem mestu.

NOVO MESTO - Ambasador Bosne in Hercegovine v Sloveniji Uglješa Uzelac je obiskal Novo mesto na povabilo župana Francija Koncilije.

ŠMARJEŠKE TOPLICE - V avli Zdravilišča je bila na ogled prodajna razstava slikarskih del Tuga Lebiča iz Novega mesta.

NOVO MESTO, 13. februarja - V Galeriji Gospodična je razstavil svoja dela akademski slikar Jože Kumer. Umetnika je predstavil lastnik galerije Slavko Pavlenič. Večer je z igranjem na kitaro obogatil Dušan Pavlenič.

NOVO MESTO, 13. februarja - V Kulturnem centru Janeza Trdine je bila predstavitev Slovenske kronike 20. stoletja. Program sta vodila dramski igralec Roman Končar in glavni urednik Kronike dr. Marjan Drnovšek. Kot gosta sta sodelovala režiser Filip Robar - Dorin in jadralce Jure Šterk. V glasbenem delu so nastopili glasbeniki Glasbene šole Marjana Kozine iz Novega mesta.

NOVO MESTO, 14. februarja - V mali dvorani Doma kulture je Hrvaško kulturno združenje pripravilo predstavitev knjige Trilogija za mlade hrvaškega mladinskega pisatelja Dubravka Jelačića Bužimskega.

NOVO MESTO, 14. februarja - V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili noviteto Mirjam Potrč Vse je mogoče. Poleg avtorice, Trboveljčanke, ki sedaj živi v Ljubljani, sta sodelovala še igralec Miha Baloh, ki je bral odlomke iz knjige, in glasbenik Borut Kantušer z igranjem na kontrabas. Govoril je tudi Matjaž Krainer, predstavnik ljubljanske založbe Krainer, ki je knjigo izdala.

BREŽICE, 15. februarja - V tukajšnji knjižnici so s proslavo obeležili 50-letnico knjižnice. Slavnostni govornik je bil župan Jože Avšič. Večer so popestrili z literarnimi odlomki profesorji brežiške gimnazije in glasbenika Branimir Biliško (klavir) in Aleš Suša (saksofon).

KOČEVJE, 15. februarja - V muzeju je predsednik republike Milan Kučan odprl razstavo Peter Kozler in prvi zemljevid slovenskega ozemlja. Ob tej priložnosti je igral godalni kvartet Rožmarin iz Ljubljane.

KOSTANJEVICA PRI NOVI GORICI, 15. februarja - Frančiškanski samostan je s sodelovanjem Goriške knjižnice Franceta Bevka in novogoriškega Kulturnega doma v samostanski dvorani slovesno predstavil tretjega od načrtovanih štirih zvezkov ponatisa jezikoslovnega opusa slovenskega jezikoslovca patra Stanislava Škrabca. Predstavili so tudi zbornik s simpozija '94 z naslovom Škrabčeva misel 1.

SEVNICA, 17. februarja - Tukajšnja Zveza kulturnih organizacij je priredila gostovanje gledališke skupine Delavskega kulturnega društva Senovo z uprizoritvijo komedije Tóneta Partljiča Na svidenje med zvezdami.

ČRNOMELJ - 19. februarja 1944 se je tu začelo prvo zasedanje Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in v spomin na to praznuje občina svoj praznik. V počastitev je bila osrednja prireditev v Kulturnem domu, na kateri je imel koncert Akademski pevski zbor Töne Tömšič iz Ljubljane pod vodstvom dirigenta Stojana Kureta. Slavnostni govornik je bil predsednik občinskega sveta Andrej Kavšek. Najvišji priznanji sta letos prejela kmet Anton Filak iz Gribelj in mag. Franc Rutar, generalni direktor Emone Merkurja iz Ljubljane. Turistično društvo Sinji Vrh je bilo nagrajeno z ekološko pohvalo - Breza.

NOVO MESTO, 21. februarja - V Galeriji Krka so postavili na ogled slike akademskega grafika in slikarja Klavdija Tutte. Rojen je bil v Postojni, kot samostojni umetnik živi in dela v Novi Gorici in Kranju. Na otvoritvi sta nastopila glasbenika Aleš Suša (saksofon) in Karolina Vegelj - Stopar (klavir). O umetniku in njegovem delu je govoril likovni kritik Iztok Premrov.

FEBRUAR

SEMIČ - Pred sedemdesetimi leti, 21. februarja 1926, je bil tu rojen slovenski književnik dr. Lojze Krakar. Umril je 24. decembra 1995 v Ljubljani.

KRONOVO, 22. februarja - V gostilni Prešeren so odprli slikarsko razstavo del Franca Železnika, slikarja in kiparja, ki živi in dela na Koroškem.

NOVO MESTO, 22. februarja - V prostorih Dolenjskega muzeja je bila v sodelovanju s Knjižnico Mirana Jarca predstavitev zgodovinskega dela dr. Jožeta Pirjevca Jugoslavija. Pozdravne besede je imel novomeški podžupan Alojz Zupančič, delo je predstavila Jadranka Matič - Zupančič. V pogovoru sta sodelovala avtor in Jože A. Hočevar, predstavnik založbe Lipa, ki je knjigo izdala.

METLIKA, 23. februarja - Dolenjski list in tukajšnja Ljudska knjižnica sta pripravila v metliškem hotelu Bela krajina predstavitev nove knjige Jožeta Dularja Smeh na prepihu.

NOVO MESTO, 23. februarja - Zveza kulturnih organizacij je v Kulturnem centru Janeza Trdine priredila gostovanje Kulturnega društva Šentjernej. Predstavile so se vse skupine tega društva: pihalni orkester, mešana pevska zbor Vlaste Tavčar in Ajda, Šentjernejski oktet, plesna skupina osnovne šole in citrar Darko Duh.

SEVNICA, 23. februarja - Slovenski učiteljski pevski zbor Emil Adamič je imel dva koncerta v Posavju, in sicer v dvorani GD Sevnica 23. februarja in naslednji dan v Kulturnem domu Krško. Zbor praznuje 70-letnico delovanja.

METLIKA, 24. februarja - Ob 200. obletnici smrti A.T. Linharta je tukajšnja Ljudska knjižnica organizirala v Kulturnem domu uprizoritev komedije Ta veseli dan ali Matiček se ženi v izvedbi gledališča Teater iz Preddvora.

SEMIČ, 24. februarja - Občina Semič je pripravila slovesnost v počastitev 70 - letnice rojstva svojega rojaka dr. Lojzeta Krakarja. Odprli so razstavo njegovih publikacij in biografskega gradiva. V Kulturnem domu pa je bil literarni večer, na katerem je govoril minister za kulturo dr. Janez Dular, pesnika Ivan Minatti in Ciril Zlobec pa sta brala svoje pesmi.

NOVO MESTO, 29. februarja - Društvo knjižničarjev Dolenjske je imelo v frančiškanskem samostanu redni letni občni zbor. Predsednica društva Nataša Petrov je orisala lansko delo društva. Na srečanje so povabili dva gosta, mag. Nada Češnovar je predavala o matičnih knjižnicah oz. pomenu matične službe v knjižnicah, drugi gost pa je bil prof. Jaro Dolar, ki je predstavil svojo novo knjigo Spomini.

LJUBLJANA - Gospodarska zbornica Slovenije je podelila nagrade za izjemne gospodarske in podjetniške dosežke direktorjem desetih podjetij. Med petimi nagrajenci iz velikih in srednjih podjetij je bil tudi Karel Recer, glavni direktor Vina Bizeljsko iz Brežic.

MAREC

ČRNOMELJ - Metličan Mladen Vukšinič je tu odprl galerijo Pegaz, v kateri so naprodaj umetniška dela in starine.

NOVO MESTO, 1. marca - V Kulturnem centru Janeza Trdine so podelili odličja in priznanja Zveze kulturnih organizacij Novo mesto šestim najzaslužnejšim na področju ljubiteljske kulture za leto 1995. Predsednik Zveze kulturnih organizacij Novo mesto Jože Koporec je izročil dve odličji, in sicer Rudiju Mrazu, članu moškega pevskega zbora Dušan Jereb, ki je lani ob 50 - letnici prenehal delovati, ter Janezu Verniku, predsedniku Kulturnoumetniškega društva Krke, tovarne zdravil, Novo mesto. To društvo letos praznuje 25 - letnico delovanja. Priznanja ZKO Novo mesto so prejeli: mešani pevski zbor Pomlad, pihalni orkester Krka Zdravilišča iz Straže, dirigent tega orkestra Miro Saje, zborovodja pevskega zbora Šmihel Anton Fink ter Zdenko Tekstor in Anton Hren, oba člana pevskega zbora Mali Slatnik.

V kulturnem programu so nastopili mladi iz otroške folklorne skupine Kres in člani plesnega društva Terpsihora. Program je vodila Staša Vovk, tajnica ZKO Novo mesto.

Dan odprtih vrat v Dolenjskem muzeju je popestril lončarski sejem; foto: Dolenjski muzej

NOVO MESTO, 1. marca - Od letos je 1. marec dan Dolenjskega muzeja. Tokrat so si ga zamislili kot dan odprtih vrat, ko so si obiskovalci lahko brezplačno ogledali vse stalne zbirke in občasne zaznave. Z otvoritvijo razstave Iz depojev Dolenjskega muzeja pa so želeli predstaviti muzejske predmete, ki jih sicer zaradi pomanjkanja prostorov ni mogoče videti. Pripravila jo je pedagoginja Ivana Tanko, ki je tudi avtorica prospekta. Direktor Dolenjskega muzeja je seznanil obiskovalce z delom muzeja v preteklem letu. Poleg rednega muzejskega dela so pripravili pet lastnih avtorskih razstav s katalogi ter šest gostujočih in pet likovnih razstav v sodelovanju s Hrvaškim kulturnim združenjem.

OSILNICA, 2. marca - Na literarnem večeru sta brali svoje pesmi Geraldine Hrelja iz Bosljive Loke in Marjana Malnar iz Osilnice.

LJUBLJANA, 4. marca - V Narodni galeriji so že tretjič podelili nagrade Jurčičevega sklada za delo novinarjem, svobodnim publicistom in urednikom. Letošnji nagradi sta dobila Alenka Zor Simoniti, novinarka v kulturnem programu na Televiziji Slovenija, in Lado Ambrožič, odgovorni urednik informativnega programa na Televiziji Slovenija.

LJUBLJANA, 5. marca - Slovensko konservatorsko društvo je podelilo letošnjo Steletovo nagrado in priznanja za dosežke na področju varovanja naravne in kulturne dediščine. Eno od treh priznanj je prejela Marinka Dražumerič, konservatorica za umetnostno dediščino v Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto. Priznanje so ji podelili za vodenje konservatorskih del v cerkvi sv. Nikolaja na Stražnem Vrhu pri Črnomlju.

BREŽICE, 7. marca - V galeriji Posavskega muzeja je bila otvoritev razstave slik domačinke, akademske slikarke Apolonije Simon. V kulturnem programu sta nastopila zagrebška glasbenika Josip Klima in Stjepan Mihaljinec.

KOČEVJE, 7. marca - V hotelu Valentin so predstavili Slovensko kroniko 20. stoletja. Dramski igralec Roman Končar je z zgodovinarjem dr. Marjanom Drnovškom predstavil odlomke iz knjige. Prireditve so s kulturnim programom popestrili glasbeniki kočevske glasbene šole. V razgovoru sta se predstavila domačina, akademski slikar Stane Jarm in Tone Krkovič.

LJUBLJANA, 7. marca - V Galeriji Vodnikova domačija se je predstavil s svojimi deli novomeški slikar Janko Orač. O njegovem delu je govoril kustos Dolenjskega muzeja Jožef Matijević, na otvoritvi je nastopil glasbenik Lado Jakša.

METLIKA, 8. marca - V Kulturnem domu je bila proslava v počastitev dneva žensk. Sodelovali so otroci folklornega krožka iz otroškega vrtca, učenci metliške in podzemeljske osnovne šole ter glasbeniki glasbene šole iz Metlike. Slavnostni govornik je bil župan Branko Matkovič.

NOVO MESTO, 8. marca - Dolenjski muzej in Moderna galerija iz Zagreba sta pripravila v Galeriji Dolenjskega muzeja slikarsko razstavo Skupine treh, ki so jo sestavljali pomembni hrvaški likovniki tega stoletja

Ljubo Babič, Vladimir Becić in Jerolim Miše. Na otvoritvi so govorili ravnatelj Dolenjskega muzeja Zdenko Picelj, direktor Moderne galerije iz Zagreba Igor Zidić in podsekretarka v Ministrstvu za kulturo Marjetka Hafner, ki je razstavo tudi odprla.

ČRNOMELJ, 9. marca - Tukajšnji Mladinski kulturni klub je ob dnevu žena pripravil v Špeličevi hiši razstavo slik Maje Sever, v prostorih kluba pa modno revijo in rock koncert.

NOVO MESTO, 9. marca - V Kulturnem centru Janeza Trdine je bil jubilejni koncert učiteljskega pevskega zbora Emil Adamič pod vodstvom dirigenta dr. Mirka Slosarja. Program je povezoval Jože Humer.

NOVO MESTO, 9. marca - V frančiškanski cerkvi so predstavili razstavo del dipl.ing. in slikarke Marte Jakopič - Kunaver pod naslovom Prehod čez Rdeče morje. Umetnico je predstavil slikar Matej Metlikovič iz Ljubljane, nastopil pa je tudi oktet Adoramus.

TREBNJE, 9. marca - Tukajšnja osnovna šola je bila gostiteljica območnega tekmovanja za srebrno Cankarjevo priznanje. Letošnje, že 19. tekmovanje, ki sta ga pripravila Slavistično društvo Slovenije in Zavod Republike Slovenije za šolstvo, je potekalo pod naslovom "Resnica je podoba lepote, svobode" in je bilo posvečeno 120. obletnici rojstva Ivana Cankarja.

V Trebnje so prišli 104 učenci osnovnih šol Dolenjske, Bele krajine in Posavja ter štirje srednješolci. V kulturnem programu ob koncu tekmovanja, ki ga je pripravila trebanjska glasbena šola, so nastopili violončelistka Emešei Bačkai, pianist Zoltan Peter in flautist Boris Bizjak. Zvonka Falkner, ki je povezovala program, je predstavila gosta, slikarja in ilustratorja Lucijana Reščiča.

NOVO MESTO - 11. in 12. marca je v Kulturnem centru Janeza Trdine gostovalo Mestno gledališče ljubljansko s francosko komedijo Dohodnina.

KRŠKO, 12. marca - V Valvasorjevi knjižnici so predstavili knjigo dr. Zdenke Zalokar Divjak Vzgoja je... ni znanost, ki je izšla pri Založbi Educy. Sodelovali so prof. dr. Janez Musek, doc. dr. Jože Ramovš, Elizabeta Križanič. Branka Žičkar in učenci krške glasbene šole.

NOVO MESTO, 13. marca - Kulturnoumetniško društvo je pripravilo koncert Iztoka Mlakarja, glasbenika - kantavtorja in dramskega igralca Primorskega dramskega gledališča; spremljal ga je harmonikaš Damjan Šuligoj.

NOVO MESTO, 14. marca - Rast, revija za literaturo, kulturo in družbena vprašanja, je dobila nov svet in uredništvo, kot to določa ustrezna zakonodaja. V prostorih Zavarovalnice Tilia je bila ustanovna seja sveta revije, na kateri je bil za predsednika izbran Robert Judež kot predstavnik izdajateljice, Mestne občine Novo mesto, v svetu pa so še predstavniki štirih soizdajateljev, treh občin in Zavarovalnice Tilia. Za odgovornega urednika je bil predlagan dosedanji glavni urednik Jože Škufca, za njegovo namestnico pa Nataša Petrov.

NOVO MESTO, 14. marca - Ljubitelji pristne ciganske glasbe so v avli Kulturnega centra Janeza Trdine prisluhnili pevski skupini Šukar.

TREBNJE, 14. marca - Glasbena šola Trebnje je priredila koncert študentov oddelka za solo petje pri Srednji glasbeni šoli v Ljubljani iz razreda prof. Doroteje Cestnik - Spasić in prof. Marka Bajuka.

KOČEVJE, 15. marca - V hotelu Valentin so odprli prodajno razstavo del ljubljanskega slikarja Miroslava Stariča.

NOVO MESTO, 15. marca - Gasilski pevski zbor Šmihel je imel ob svoji 20-letnici jubilejni koncert v Kulturnem centru Janeza Trdine. Poleg jubilaritov, ki jih vodi zborovodja Tone Fink, je nastopil še ženski pevski zbor Vzgojno-varstvenih oddelkov Novo mesto.

RAKA, 15. marca - Kulturno društvo Šentjernejski je gostovalo v tem kraju. Nastopili so: mešani pevski zbor, Šentjernejski oktet, pihalni orkester, učenci osnovne šole in citrar Darko Duh.

TREBNJE, 15. marca - Glasbena šola Trebnje je pripravila klavirski recital Zoltana Petra.

ČRNOMELJ, 16. marca - V Kulturnem domu je bil jubilejni koncert ženskega pevskega zbora Črnomelj ob 50 - letnici in moškega pevskega zbora Belt ob 15 - letnici delovanja. Kot gostje so nastopili tamburaši iz Dragatuša.

JAVOROVICA, 16. marca - Ob 52. obletnici tragedije 4. bataljona Cankarjeve brigade je bila spominska slovesnost pri Hramu padlih. Mašo je daroval naslovni škof dr. Vekoslav Grmič, govoril pa je general Lado Kocijan, predsednik skupnosti borcev 15. divizije.

LOŠKI POTOK, 16. marca - V šolski telovadnici na Hribu je gostovala dramska skupina Rob iz Velikih Lašč z veseloigro Poročen sem s svojo ženo v režiji Janeza Cimpermana.

NOVO MESTO, 21. marca - V Galeriji Luna je bila otvoritev prve samostojne fotografske razstave Matjaža Mrve z naslovom Pokrajina.

SEVNICA, 21. marca - V Galeriji Eskulap v tukajšnjem zdravstvenem domu so postavili na ogled slike novomeškega slikarja Jožeta Kotarja.

DOLENJSKE TOPLICE, 22. marca - V razstaviščnem prostoru Zdravilišča so odprli razstavo arhitekturnih skic domačina Boštjana Fabjana in njegovega sodelavca Tömice Štiviča. Otvoritev so s pesmijo polepšali pevci šmihelskega zbora pod vodstvom prof. Töneta Finka.

BREŽICE - 22. in 23. marca je nastopilo osem pevskega zborov na reviji odraslih pevskega zborov, ki sta jo pripravila Zveza kulturnih organizacij in Kulturnoumetniško društvo iz Brežic.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 22. marca - Ob dnevu voda je bilo tu srečanje in pogovor o sonaravnem urejanju vodotokov. Letos je bil dan voda v Sloveniji posvečen reki Krki.

NOVO MESTO, 22. marca - Kulturnoumetniško društvo Krka je pripravilo razstavo fotografij Janeza Štravs v Galeriji Krka. Avtorja in njegova dela je predstavil publicist Stojan Pelko.

OTOČEC, 22. marca - V prostorih diskoteke Otočec je bila predstavitev pesniške zbirke Kamnite sence Tönija Vovka, ki so jo izvedli skupina novomeških gimnazijcev Teater 250 in člani nekdanjega kulturnoumetniškega društva Bela krizantema.

ŠENTJERNEJ, 22. marca - Glasbena mladina Bele krajine pri Glasbeni šoli Črnomelj je organizirala učencem tukajšnje osnovne šole dva mladinska koncerta, na katerem so nastopili solisti in tamburaški orkester.

ADLEŠIČI, 23. marca - Krajevna skupnost Adlešiči je pripravila v Kulturnem domu slavnostno akademijo v počastitev krajevnega praznika in materinskega dneva. Nastopili so moški pevski zbor iz Kranja, učenci tukajšnje osnovne šole in člani domačega Kulturnoprosvetnega društva Božo Račič.

ČRNOMELJ, 23. marca - Zavod za izobraževanje in kulturo je organiziral v Kulturnem domu gostovanje Mojega gledališča iz Ljubljane s komedijo Jeana Clauda Carriera Ljubezenski notes.

MOKRONOG, 23. marca - Na premierni predstavi zborovske spevoigre Darilo za god, katere avtor je Stane Peček, sta nastopila moški pevski zbor KUD Emil Adamič iz Mokronoga in ženski pevski zbor Mirna.

SEMIČ, 23. marca - V počastitev materinskega dneva je pripravilo Kulturno društvo Orel kulturni večer.

ŠENTJERNEJ, 23. marca - V tukajšnji osnovni šoli je imel koncert domači pihalni orkester, kot gostje pa so nastopili pevci Šentjernejskega okteta. Pihalni orkester, ki letos praznuje 85 - letnico obstoja, danes šteje 47 članov, vodi pa ga Sandi Franko.

ŠKOCJAN, 23. marca - Ob materinskem dnevu so v Knobleharjevem domu pripravili kulturni večer mladi pevci, igralci in recitatorji. Ob tej priložnosti so odprli tudi prodajno razstavo. Gosta sta bila slikar, pisatelj in pesnik Smiljan Rozman in akademski slikar Marjan Zaletel.

METLIKA, 24. marca - Ob materinskem dnevu je občinski odbor SKD Metlika pripravil prireditev v Kulturnem domu, na kateri so nastopili osnovnošolci in orkester Glasbene šole Metlika.

NOVO MESTO, 24. marca - V šmihelski cerkvi je bil koncert vokalno instrumentalne skupine Zarja in Sonce, prvič se je predstavil tudi novoustanovljeni otroški pevski zborček Zvezdice. Prireditev je bila posvečena

Stojan Pelko in Janez Štraus na otvoritvi razstave v Galeriji Krka; foto: Milan Markelj

Pevka Mia Žnidarič je s kitaristom Žarkom Živkovičem pripravila lep večer jazza Pri slonu; foto: Milan Markelj

materinskemu dnevu.

ŠENTJERNEJ, 24. marca - V osnovni šoli je bila proslava ob materinskem dnevu. Gost večera je bil dramski igralec Tone Gogala.

TREBNJE, 25. marca - SKD občine Trebnje so pripravili v Kulturnem domu prireditev ob materinskem dnevu.

TREBNJE, 26. marca - Tukajšnja Zveza kulturnih organizacij je pripravila v avli stare osnovne šole koncert svetovno znanega violinista Michaela Grubeja, trenutno direktorja Akademije Nicola Paganinija v Quitu. Umetnika je na koncertu spremljal Igor Dekleva, profesor na ljubljanski Glasbeni akademiji.

NOVO MESTO, 27. marca - Prof. Rafko Vodeb, publicist, pesnik, prevajalec, teolog in filozof, je bil prvi gost na Srečanjih z znanimi in zanimivimi Slovenci, ki jih letos ob svoji 25 - letnici pripravlja Kulturnoumetniško društvo Krka. Pogovor z njim je vodil novinar Silvo Teršek.

MIRNA, 28. marca - Otroški in mlajši mladinski pevski zbor tukajšnje osnovne šole je pod vodstvom Duške Peček in ob klavirski spremljavi Zoltana Petra pripravil koncert.

NOVO MESTO, 28. marca - Novomeška godba ima že 148 - letno zgodovino. Zadnjih dvajset let so godbeniki delovali v okviru Gasilskega društva Novo mesto. Na ustanovnem občnem zboru so ustanovili Mestno godbo Novo mesto in se ločili od gasilcev. Dosedanjega dirigenta Antona Čeha je zamenjal Šentjernejecan Sandi Franko, učitelj klarineta na novomeški glasbeni šoli. Ob ustanovitvi društva so imeli priložnostni koncert.

NOVO MESTO, 28. marca - V lokalu Pri slonu je nastopila jazz pevkia Mia Žnidarič ob spremljavi kitarista Žarka Živkovića.

PIŠECE, 29. marca - V Kulturnem domu so nastopili domači pevski zbori, moški Orlica, ženski in šolski. Folklorna skupina Duplo je prvič predstavila pišeške plese.

ČRNOMELJ - Umetnica domače obrti in ljubiteljica ročnih del Miroslava Ritonja se je predstavila s tapiserijami v različnih tehnikah v prostorih tukajšnje pošte.

OREHOVICA, 30. marca - Ob prazniku krajevne skupnosti je mešani pevski zbor Ajda iz Orehovice in Šentjerneja priredil redni letni koncert. Kot gostje so nastopili pevci Šentjernejskega okteta in učenci osnovnih šol iz Orehovice in Šentjerneja. Slavnostni govornik je bil župan občine Šentjernej Franc Hudoklin.

NOVO MESTO, 31. marca - Ena od prvih prireditev v počastitev 250 - letnice novomeške gimnazije je bilo srečanje Gimnazijci gimnazijcem, ki so se ga udeležili nekdanji profesorji in dijaki. Ob tej priložnosti so pripravili prikaz dela Kluba mladih raziskovalcev, razstavo o 25 letih Krkinih nagrad in razstavo raziskovalnih nalog, ki so bile predstavljene na državnih srečanjih Gibanje znanost mladini, in pregled dosežkov gimnazijcev na tekmovanjih v znanju. Zdajšnjim dijakom pa je pripravilo predavanja po interesnih skupinah dvanajst znanih strokovnjakov, ki so začeli svojo pot na tej gimnaziji.

METLIKA - Tukajšnji občinski svet je za novo ravnateljico Belokranjskega muzeja imenoval diplomirano etnologinjo in profesorico umetnostne zgodovine Andrejo Brancelj - Bednaršek, ki je bila skoraj dvanajst let kustodinja v tem muzeju. Belokranjski muzej, ki to leto praznuje 45-letnico, je tri desetletja vodil njegov osnoveatelj prof. Jože Dular, petnajst let pa prof. Zvonko Rus.

APRIL

BREŽICE, 1. aprila - Mešani pevski zbor Viva z dirigentko Simono Rožman se je udeležil mednarodnega pevskega tekmovanja v italijanskem mestu Riva del Garda.

NOVO MESTO, 1. aprila - Kulturnoumetniško društvo Krka je pripravilo pred letošnjim občnim zborom predavanje domačinke mag. Barbare Jaki - Mozetič z naslovom Vtis obilja - štukatura 17. stoletja na Slovenskem.

APRIL

KUD Krka, ki ga je letos za plodno delo na kulturnem področju nagradila s priznanjem Zveza kulturnih organizacij Novo mesto, praznuje v letošnjem letu 25-letnico svojega delovanja. Predsednik društva je Janez Bernik. Poleg njega so na občnem zboru poročali o uspešni sezoni predsedniki posameznih sekcij, in sicer Andrej Pelko, predsednik mešanega pevskega zbora Krka, ki ga vodita zborovodkinja Sonja Čibej in korepetitorica Jožica Kravcar, o knjižni dejavnosti je govorila Marija Žveglič, galerijsko dejavnost v Novem mestu pa je predstavila Bojka Kmet, v Ljubljani pa Gorazd Česen.

NOVO MESTO, 2. aprila - V Glasbeni šoli Marjana Kozine je imela samostojni violinski koncert Maja Bevc, učenka Srednje glasbene in baletne šole Ljubljana.

NOVO MESTO, 2. aprila - Letošnja revija otroških in mladinskih pevskih zborov, ki jo je organizirala Zveza kulturnih organizacij Novo mesto, je potekala v avli Kulturnega centra Janeza Trdine. Na prireditvi z naslovom S pesmijo v pomlad se je predstavilo deset pevskih zborov iz osnovnih šol. Trije zbori - dva iz Vavte vasi, ki ju vodi zborovodkinja Cvetka Hribar, in z grmske osnovne šole, ki ga vodi dirigentka Sonja Čibej - so se 17. aprila udeležili pokrajinske revije otroških in mladinskih pevskih zborov v Trebnjem.

DOLENJSKE TOPLICE, 3. aprila - Osnovna šola Dolenjske Toplice in Dolenjski muzej Novo mesto sta pripravila otvoritev razstave Pletarstvo v Topliški dolini. Razstavo v tukajšnjem zdravilišču je odprla Ivica Križ, etnologinja Dolenjskega muzeja. V kulturnem programu so nastopili violinistka Petra Gačnik, harmonikar Branko Rožman in Damjan Vidic, učenec tukajšnje osnovne šole.

BREŽICE, 4. aprila - Posavski muzej Brežice in Dolenjski muzej Novo mesto sta pripravila razstavo stripa in risanega filma Mikija Mustra v galeriji Posavskega muzeja. Otvoritev sta popestrila jazz pevska Mia Žnidarič in kitarist Žarko Živkovič.

SEVNICA, 4. aprila - Dolenjski slikar Jože Kotar je razstavljal svoja dela v sevniški galeriji Eskulap.

Otvoritev razstave del slikarja in grafika Marjana Prevodnika v Šentjerneju; foto: Milan Markelj

ŠENTJERNEJ, 5. aprila - V prostorih ekspozitive Dolenjske banke so odprli razstavo del akademskega slikarja in grafika Marjana Prevodnika. Umetnika je predstavil likovni pedagog Branko Šuster. V kulturnem delu sta nastopila citrar Darko Duh in recitatorica iz osnovne šole.

NOVO MESTO, 5. aprila - V avli Kulturnega centra Janeza Trdine je bila osrednja prireditev, ki jo vsako leto organizira novomeško društvo Rom ob 8. aprilu, svetovnem dnevu Romov.

NOVO MESTO - Novomeški Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine je v sodelovanju s Turističnim društvom Mirna Peč izdal zgibanko z naslovom Na sprehod od Zijala do Sv. Ane. Avtorja sta Marinka Dražumerič in Andrej Hudoklin.

TREBNJE - Od 6. do 10. aprila je ta občina praznovala spominski dan v počastitev Pavla Golie, pesnika, dramatika, dramaturga, publicista in prevajalca, ki se je rodil v tem kraju 10. aprila 1887. 6. aprila je bila v Kulturnem domu predstava Peter Klepec, namenjena predšolskim in šol-

Dr. Ivan Stopar v pogovoru z založnikom Arterike Jožetom Klančnikom po otvoritvi razstave Okruški časa v Zavarovalnici Tilia; foto: Milan Markelj

skim otrokom. 10. aprila je bilo v tem domu občinsko srečanje otroških in mladinskih pevskih zborov. Zvečer pa je bila slavnostna akademija v počastitev spominskega dneva Pavla Golie. Slavnostni govornik je bil Mitja Prijatelj, predsednik Zveze kulturnih organizacij. V prostorih Centra za izobraževanje in kulturo pa je bila na ogled razstava o življenju in delu Pavla Golie, ki jo je pripravila tukajšnja knjižnica. Zveza kulturnih organizacij Trebnje je na slavnostni akademiji podelila priznanja na področju kulture za leto 1995: Francetu Režunu, Zvonki Falkner, Stanetu Pečku, Tereziji Majer, Danijelu Barletu, Igorju Teršarju in Kulturno-umetniškemu društvu dr. Petra Deržaja iz Velikega Gabra.

NOVO MESTO, 8. aprila - V okviru rednih tribun, ki jih prireja Hrvaško kulturno združenje v prostorih Dolenjskega muzeja, je bilo predavanje avstrijskega publicista in novinarja dr. Karla Gustava Ströhma.

NOVO MESTO, 9. aprila - V dvorani Izobraževalnega centra v hotelu Krka je imela celovečerni koncert pianistka in korepetitorka Damjana Zupan.

NOVO MESTO, 10. aprila - V Dolenjskem muzeju so se z likovnimi izdelki predstavili vrteci in vzgojno-varstvene enote pri osnovnih šolah Bele krajine in Dolenjske. 20. aprila pa so v Vrteu Krško pripravili otroci iz vrtcev in vzgojno-varstvenih enot pri osnovnih šolah Posavja prav tako razstavo. V kulturnem programu ob otvoritvah so nastopili otroci iz vrtcev vsake občine. Slavnostni nagovor je imel prof. Jože Škufca, vodja Organizacijske enote Zavoda Republike Slovenije za šolstvo v Novem mestu. Prireditvi sta bili v počastitev 40-letnice Zavoda Republike Slovenije za šolstvo.

NOVO MESTO, 10. aprila - Kulturni center Janeza Trdine je organiziral koncert Komornega orkestra RTV Slovenija Camera Labacensis v Domu kulture.

NOVO MESTO, 10. aprila - V avli Zavarovalnice Tilia so odprli razstavo Okruški časa, ki sta jo pripravila založba Arterika in Dolenjski muzej. Predstavljenih je bilo 12 Goldensteinovih barvnih grafičnih listov, na katerih so upodobljene slovenske narodne noše, in kolekcija iz barvnih in črno-belih litografij, na katerih so upodobljeni kraji na sedanjem slovenskem ozemlju. O razstavi je govoril dr. Ivan Stopar.

NOVO MESTO - Na seji občinskega sveta so Miro Maljuna, dosedanja direktorica, imenovali za v.d. direktorice Kulturnega centra Janeza Trdine za eno leto, za direktorja Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto za dobo pet let pa dosedanjega direktorja te ustanove, Danila Breščaka.

KOPRIVNICA, 11. aprila - V tukajšnji osnovni šoli so odprli razstavo del domačina Leopolda Petana. O avtorju in o njegovih oljnih slikah na steklu in risbah s tušem je govorila umetnostna zgodovinarica iz Kozjanskega parka Marja Lorenčak.

ADLEŠIČI, 12. aprila - Tu je bila 18. revija odraslih pevskih zborov Bele krajine z naslovom Poj z menoj, ki jo je orgnaizirala Zveza kulturnih organizacij Črnomelj.

KOČEVJE, 12. aprila - V prostorih tukajšnjega muzeja je predaval akademik dr. Vasilij Melik. Naslov predavanja je bil Kozlerji v slovenski zgodovini.

MIRNA PEČ, 12. aprila - V Kulturnem domu so imeli koncert učenci tukajšnje glasbene šole.

NOVO MESTO, 12. aprila - V Galeriji Krka je razstavljal akademski slikar, likovni pedagog in fotograf Zmago Jeraj. O njem je govoril likovni kritik Iztok Premrov, Društvo mrtvih pesnikov pa je prispevalo glasbeni del programa.

NOVO MESTO, 12. aprila - Zgodovinsko društvo Novo mesto in Dolenjski muzej sta pripravila v prostorih muzeja predavanje o letu 1848 na Dolenjskem. Predaval je dr. Stane Grandja, novomeški rojak, ki je prav s to temo opravil doktorat.

OTOČEC - 12. in 13. aprila je potekalo v Šport hotelu srečanje članov sekcije za ustne bolezni, paradontologijo in stomatološko implantologijo Slovenskega zdravniškega društva.

APRIL

RIBNICA, 12. aprila - Bivši minister za industrijo in državni poslanec Izidor Reje se je v Miklovi hiši predstavil kot pesnik in slikar. Ob otvoritvi razstave njegovih slik je recitiral njegove pesmi dramski igralec Jože Logar.

DRAGATUŠ - Črnomaljska Zveza kulturnih organizacij je v tukajšnjem kulturnem domu pripravila 13. srečanje belokranjskih otroških skupin z naslovom Igraj kolce.

RADEČE, 13. aprila - Tukajšnji čebelarji so praznovali 70 - letnico svojega društva.

SEVNICA, 13. aprila - Zveza kulturnih organizacij je priredila tradicionalno, že 19. občinsko revijo pevskih zborov.

NOVO MESTO - Glasbena šola Marjana Kozine je pripravila ob 50-letnici delovanja več prireditev. Prva prireditev je bila 15. aprila v avli Kulturnega centra Janeza Trdine z otvoritvenim koncertom in javnim nastopom učencev vseh oddelkov glasbene šole. 16. aprila se je predstavil klavirski oddelek, naslednji dan pa pihalni in trobilni oddelek. 18. aprila je v Domu kulture nastopil plesni oddelek, v dvorani Marjana Kozine pa godalni oddelek. 19. aprila se je predstavil oddelek za harmoniko, 22. aprila oddelek za kitaro, 23. aprila je bil koncert dijakov in študentov, ki so obiskovali novomeško nižjo glasbeno šolo, 24. aprila pa je v avli Kulturnega centra Janeza Trdine nastopil pihalni orkester Krka Zdravilišča.

METLIKA, 15. aprila - S predstavitvijo manjšinskega šolstva na Slovenskem in otvoritvijo razstave v Ganglovem razstavišču se je pričela prireditev z naslovom Teden koroških Slovencev v Beli krajini, ki sta ga pripravila Narodni svet koroških Slovencev in regionalni odbor Slovenskih krščanskih demokratov Beła krajina. Zvrstili sta se tudi okrogli mizi o gospodarstvu ter o kmetijstvu in Evropski uniji.

20. aprila je bil v črnomaljskem Domu obrtnikov pogovor o medobčinskem sodelovanju in delovanju avstrijskih občin, kjer so sodelovali predsednik SKD Lojze Peterle, državni sekretar za Slovence po svetu dr. Peter Vencelj, župani in predsedniki občinskih svetov iz vrst SKD ter poslanci v državnem zboru. Istega dne je bila v župnijski cerkvi v Semiču kulturna prireditev. Nastopili so mešani pevski zbor Peca slovenskega kulturnega društva iz Globasnice, moški pevski zbor Franc Leder - Lesičjak iz slovenskega prosvetnega društva Edinost iz Štebna pri Globasnici ter moški pevski zbor sv. Štefan iz Semiča.

TREBNJE, 17. aprila - Tukajšnja Zveza kulturnih organizacij je bila organizator medobčinskega srečanja enajstih otroških in mladinskih pevskih zborov Dolenjske in Bele krajine.

NOVO MESTO, 18. aprila - Na ločenskem pokopališču je bila obletna maša za pokojnim beograjskim nadškofom dr. Alojzijem Turkom, ki je umrl lani v Novem mestu. Mašo je vodil sedanji beograjski nadškof

Blagoslov nagrobnika msgr. Alojzija Turka na ločenskem pokopališču; foto: Milan Markelj

APRIL

dr. Franc Perko, somaševala pa sta novomeški prošt Jožef Lap in šmihelski župnik Ciril Plešec. Po maši je dr. Perko blagoslovil nagrobnik, ki ga je po načrtih Mateje Pelko izdelal novomeški kamnosek Marjan Stepan.

NOVO MESTO - 18. in 19. aprila je v avli Kulturnega centra Janeza Trdine nastopilo trinajst pevskih zborov na občinski reviji.

PIŠECE, 18. aprila - Četrty pišečki večer v Pleteršnikovi domačiji so namenili pogovoru z Lučko Lamai, akademsko slikarko, ki se je rodila v Ljubljani, diplomirala v Beogradu, sedaj pa živi na Sremiču nad Krškim.

ČRNOMELJ, 19. aprila - Godba na pihala Črnomelj je imela v tukajšnjem Kulturnem domu slavnostni koncert ob 130 - letnici ustanovitve. Petdeset godbenikov sedaj vodi Anton Kralj.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 19. aprila - Letos mineva 90 let, od kar tu stoji stara šolska stavba. V počastitev tega jubileja so pripravili nekaj prireditev. V osnovni šoli je bila občinska revija osnovnošolskih pevskih zborov, naslednji dan pa 8. pionirski ekstempore, ki so se ga udeležili učenci iz Posavja, Dolenjske in Bele krajine. Razstava njihovih del je bila odprta 24. aprila.

NOVO MESTO, 19. aprila - Dolenjski muzej je pripravil razstavo bronastih in keramičnih skulptur ter risb akademskega kiparja in člana SAZU prof. Draga Tršarja. Na otvoritvi sta govorila ravnatelj muzeja Zdenko Picelj in umetnostni zgodovinar Jožef Matijević, ki je predstavil umetnika in njegova dela.

OTOČEC - 19. in 20. aprila je bilo v Šport hotelu srečanje članov hematološke in transfuziološke sekcije Slovenskega zdravniškega društva.

TREBNJE, 19. aprila - V Kulturnem domu je bila predstava spevoigre Darilo za god avtorja Staneta Pečka iz Mokronoga, v kateri sta nastopila moški pevski zbor iz Mokronoga in ženski pevski zbor z Mirne.

MALKOVEC, 20. aprila - Pri spomeniku žrtvam fašizma je bil zaključek spominskega srečanja borcev 1. dolenjskega bataljona. V kulturnem programu so nastopili tržiški osnovnošolci, govoril pa je Alojz Lenič, komisar Istrskega odreda.

METLIKA, 20. aprila - Pred tridesetimi leti so prvič odprli vrata nove metliške osnovne šole. Ob tej obletnici je šola pripravila slovesno prireditev z razstavo in prikazom raznih dejavnosti.

NOVO MESTO, 20. aprila - V gostišču Kos so predstavili novo pesniško zbirko Toneta Pavčka Temna zarja. Poleg avtorja in gledališke igralko Mile Kačičeve so se predstavili v programu, ki ga je povezoval Rudi Škof, še štirje gojenci Glasbene šole Marjana Kozine iz Novega mesta ter pesnik Smiljan Trobiš in Lojze Jožef.

BREŽICE, 23. aprila - V Prosvetnem domu so v okviru 50 - letnice delovanja Glasbene šole Brežice učenci in učitelji pripravili koncert Znamo tudi drugače.

BREŽICE, 23. aprila - Knjižnica Brežice je ob dnevu knjige pripravila predstavitev knjižnega prvenca Dejana Vodovnika Slečena scena.

ČRNOMELJ, 23. aprila - V Špeharjevi hiši so odprli razstavo knjižnih oprem in fotografij Jurija Kocbeka, ki jo je pripravilo KUD Artoteka Bela krajina. Ob otvoritvi so člani domačega KUD Hip-hop pripravili recital slovenske poezije.

METLIKA, 23. aprila - V Ljudski knjižnici so ob dnevu knjige in avtorskih pravic pripravili razstavo del pisatelja prof. Jožeta Dularja.

NOVO MESTO, 23. aprila - Ob svetovnem in slovenskem dnevu knjige se je zvrstilo nekaj prireditev. Župan Franci Koncilija je sprejel literarne ustvarjalce, ki živijo in delajo v tem mestu. Nato je Marjanca Kočevar v imenu vseh položila lovorov venec na hišo pod Marofom, kjer je v svojih dijaških letih nekaj časa bival pesnik Dragotin Kette. Letos mineva namreč sto let od njegovega prihoda v Novo mesto in sto dvajset let od rojstva.

Na literarnem večeru v Kulturnem centru Janeza Trdine, ki ga je vodila Staša Vovk, se je predstavilo deset novomeških literatov.

V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili pesniško zbirko Miše Shaker Zvezde v pritličju. Pogovor z avtorico je vodila Jadranka Matić - Zupančič.

Otvoritev razstave bronastih in keramičnih skulptur kiparja Draga Tršarja; foto: arhiv Dolenjskega muzeja

Svetovni in slovenski dan knjige; novomeški ustvarjalci so položili venec k plošči na hiši, kjer je živel in delal pesnik Dragotin Kette

Knjigo je izdala grosupeljska založba Mondena. Predstavilo pa se je še novo Društvo za revitalizacijo literature, ki je bilo skupaj s knjižnico organizator predstavitve.

NOVO MESTO, 23. aprila - Enajstčlanska kitajska delegacija, ki jo je vodil predsednik kitajskega združenja za prijateljstvo s tujimi državami Chen Haosa, je obiskala novomeško občino. Po sprejemu pri županu Franciju Konciliji so si ogledali mesto, proizvodnjo v Krki in Revozu in bili na obisku v kartuziji Pleterje.

NOVO MESTO, 24. aprila - Na redni skupščini delničarjev Revoza so sprejeli poročilo o poslovanju v lanskem letu. Lani je Revoz dosegel promet 111,9 milijarde tolarjev, kar je za četrtno več kot leto prej, neto dobiček je 752,2 milijona tolarjev, kar pa je za več kot 31 odstotkov manj kot prejšnje leto. Na izredni skupščini so potrdili sklep o povečanju osnovne kapitala Revoza. Po tem je lastniška struktura te delniške družbe naslednja: Renault S.A. 54 odstotkov, Holding IMV, d.o.o., 30,28 odstotka, Nova Ljubljanska banka 12,68 odstotka in Republika Slovenija 3,04 odstotka.

ZAGORJE OB SAVI - Od 24. do 26. aprila je bila tu 15. revija mladinskih pevskih zborov Slovenije, na kateri je nastopilo 40 zborov z več kot 1800 pevci. Med najboljšimi sta bila tudi dva zbora z Dolenjske, in sicer otroški pevski zbor Osnovne šole Vavta vas (zborovodkinja Cvetka Hribar) in mladinski pevski zbor Osnovne šole Trebnje (zborovodkinja Tatjana Mihelčič-Gregorčič). Slednja je prejela tudi nagrado za najboljšo izvedbo nove zborovske skladbe.

KOČEVJE, 25. aprila - V prostorih muzeja je bilo predavanje Kozlerji na Ortnoškem, ki ga je imela Lucija Kos iz Žlebiča.

NOVO MESTO, 25. aprila - Domačin Branko Kotar je razstavil svoja dela v Domu starejših občanov.

ČRNOMELJ, 26. aprila - Tukajšnji Zavod za izobraževanje in kulturo in Občina Črnomelj sta organizirala v počastitev slovenskega praznika gledališko predstavo Zorana Hočevarja Smejči v izvedbi Slovenskega ljudskega gledališča iz Celja. Predstava je bila v Kulturnem domu, kjer so odprli tudi razstavo likovnih pastelov učencev belokranjskih osnovnih šol, ki so jih ustvarili na likovni delavnici, ki jo je pripravila osnovna šola Milke Šobar - Nataše.

KOSTANJEVICA, 26. aprila - V Lamutovem likovnem salonu so odprli razstavo 8. otroškega ekstempora, ki so se ga udeležili mladi likovniki iz 14 osnovnih šol. Posvečena je bila 40-letnici uradne otvoritve Gorjupove galerije, ki domuje v starem delu šolske stavbe. Ta je letos stara 90 let. Osnovna šola praznuje svoj praznik ob obletnici rojstva domačina Jožeta Gorjupa, po katerem šola nosi ime. Danes v njej ni samo šola, ampak tudi Galerija Jožeta Gorjupa, ki spada pod okrilje Galerije Božidarja Jakca. Danes šteje Gorjupova zbirka nad 2.000 umetnin in združuje stva-

APRIL ritve kakih 180 domačih in tujih umetnikov.

Na otvoritvi je ob kulturnem programu in pozdravu ravnatelja Matjaža Zajčšnika govoril tudi Lado Smrekar, eden najzaslužnejših za vsestranski kulturni razvoj Kostanjevice.

METLIKA, 26. aprila - V tukajšnjem gradu je bila slovesnost v počastitev dneva upora proti okupatorju in praznika dela. Slavnostni govornik je bil župan Branko Matkovič, v kulturnem programu so nastopili mestna godba in recitatorji iz metliške osnovne šole.

V Ganglovem razstavišču pa je bil koncert skupine Duma Leventina iz Tržiča ter otvoritev razstave del akademske slikarke Brigite Požegar.

NOVO MESTO, 26. aprila - V avli Kulturnega centra Janeza Trdine so slovesno zaključili program prireditev ob 50 - letnici Glasbene šole Marjana Kozine. V štirinajstih dneh pred tem so učitelji in učenci šole pripravili enajst nastopov. Na zaključnem koncertu sta nastopila Novomeški simfonični orkester pod vodstvom Zdravka Hribarja in mlajši godalni orkester, ki ga vodi Petra Gačnik. Kot gostje so se predstavili še glasbeniki iz pobrateneg nemškega mesta Langenhagen. Slavnostna govornica je bila mag. Teja Valenčič, državna sekretarka Ministrstva za šolstvo in šport. Na slovesnosti sta govorila še novomeški župan Franci Koncilijski in predsednik sveta šole Boris Dular. Ravnatelj glasbene šole iz Langenhagna Horst Hans Becker je tukajšnjemu ravnatelju Hribarju in županu Koncilijski podaril sliko njihove mlade umetnice. Skladatelj Jože Privšek pa je posebej za to priložnost napisal skladbo Ob reki.

RAŠICA, VELIKE LAŠČE, 26. aprila - V galeriji Skedenj na Trubarjevi domačiji so odprli razstavo del slikarja Marjana Skumavca. Na otvoritvi je pel in igral na kitaro Tomaž Pengov.

TREBNJE, 26. aprila - V Galeriji likovnih samorastnikov so odprli razstavo del 16 avstralskih Slovencev in dveh domorodcev (Aboriginov). Razstavo, ki so jo pred tem, tj. 16. aprila, odprli v Narodnem muzeju v Ljubljani in bo predstavljena še v drugih krajih po Sloveniji, so pripravili v sodelovanju s slovenskimi organizacijami v Avstraliji in ob podpori Slovenske izseljenske matice. V ta projekt, imenovan Most med Avstralijo in Slovenijo, so se vključili umetniki Zorka Černjak Semec, Lilijana Eggelston Tomažič, Draga Gelt, Ron Gomboe, Stephanie Jakovac, Dimitrij John Kodrič, Daniel Leš, Maria Pia Ognibebe, Maria Ann Oppeli, Marie J. Plut, Sadra Slavec, Mateja Šimenko, Metka Škrobar, Nataša Škof, Romana Favier - Žoržut in Joseph Zbukvič.

Na otvoritvi je zbrane pozdravil trebanjski župan Ciril Pungartnik, o pomenu razstave sta govorila predsednik Slovenske izseljenske matice dr. Janez Bogataj in predsednik umetniškega sveta galerije Zoran Kržišnik, ki je razstavo odprl. Za kulturni program je poskrbela harfistka Branka Prinčič iz Ljubljane.

BRESTANICA, 27. aprila - Društvo likovnikov Krško Oko in Galerija samorastnikov sta pripravila razstavo slik na steklo in risb Leopolda Petana.

NOVO MESTO - Ivanka Mestnik je te dni izdala novo knjigo za mlajše bralce z naslovom Kara. Zgodbice o živalih je ilustrirala Katja Markovič, učenka 8. razreda.

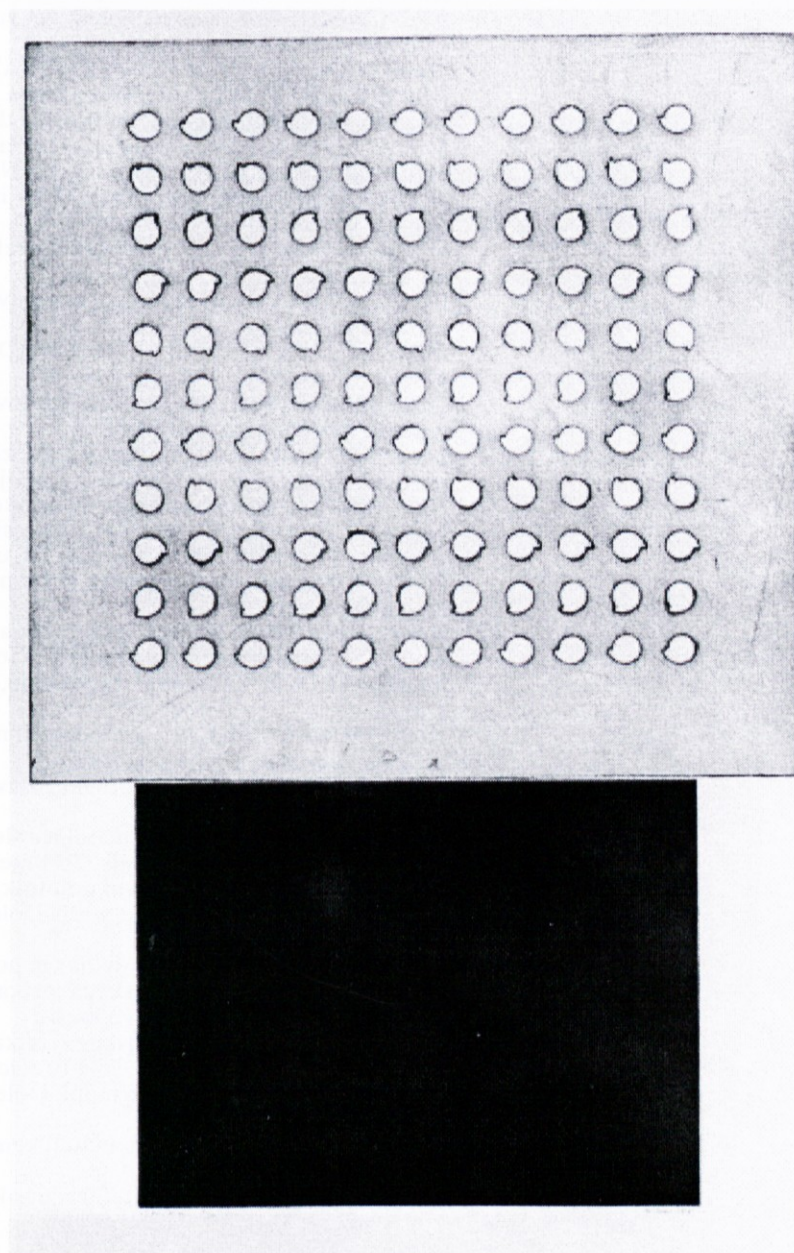
SEMIČ, 27. aprila - Združenje borcev in udeležencev NOB občine Semič je priredilo slovesnost v počastitev dneva upora proti okupatorju pri spomeniku ob kulturnem domu.

SROMLJE, 27. aprila - Ob dnevu upora proti okupatorju je bilo tradicionalno srečanje borcev in aktivistov Kozjanskega odreda. Za kulturni program so poskrbeli učenci tukajšnje osnovne šole in domači moški pevski zbor. Slavnostni govornik je bil predsednik brežiškega občinskega sveta dr. Slavko Sušin.

ŠENTJERNEJ, 27. aprila - Mešani pevski zbor Vlaste Tavčar je pripravil v tukajšnji osnovni šoli koncert, na katerem so kot gostje nastopili tudi Vinogradniški oktet, citrar Darko Duh, učenci domače glasbene šole

APRIL in skupina Copacabana iz Novega mesta. Ob tej priložnosti je dvanajst pevcev iz šentjernejskega mešanega pevskega zbora prejelo Gallusova priznanja.

VELIKI GABER, 27. aprila - Tukajšnje Kulturnoumetniško društvo dr. Petra Držaja je pripravilo prireditev Pesem nas druži, na kateri so nastopili domači pevski zbori, mešani, otroški, mladinski cerkveni in osnovnošolski.

Bogdan Borčič: ZNAMENJE, jedkanica, 1979

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Karel BAČER, prof. slovenskega jezika, v pokoju, lektor, leksikograf, Novo mesto
Tea BEMKOČ, prof. pedagogike, bibliotekarka, Knjižnica Brežice, Brežice
France BERNIK, dr. literarnih znanosti, literarni zgodovinar, ZRC SAZU Ljubljana, Ljubljana
Bogdan BORČIČ, akademski slikar in grafik, upokojenec, Slovenj Gradec
Stanislav ČEHOVIN, prof. slovenskega jezika, Ministrstvo za šolstvo in šport Ljubljana, Nova Gorica
Boris DULAR, prof. pedagogike, mag., Krka, tovarna zdravil Novo mesto
Aleš GABRIČ, dr. znanosti, Inštitut za novejšo zgodovino Ljubljana, Ljubljana
Stane GRANDA, dr. znanosti, ZRC SAZU, Ljubljana
Ivan GREGORČIČ, prof. slovenskega jezika in književnosti, Osnovna šola Mirna na Dolenjskem, pesnik, urednik, Rakovnik pri Sentrupertu
Mira IVANOVIČ, dipl. biologinja, konservatorica, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Novo mesto
Darija JAKŠE, prof. slov. jezika in književnosti ter zgodovine, Mestna občina Novo mesto
Vladimir KAVČIČ, dipl. pravnik, pisatelj, Svobodna misel, d.d., Ljubljana, Ljubljana
France KRESAL, dr. znanosti, znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana
Milan MARKELJ, novinar, urednik, Dolenjski list Novo mesto, Novo mesto
Jožef MATIJEVIČ, umetnostni zgodovinar, višji kustos v Dolenjskem muzeju Novo mesto, Mirna Peč
Janez MENART, prof. slovenskega jezika in primerjalne književnosti, pesnik in prevajalec, upokojenec, Ljubljana
Joža MIKLIČ, dipl. ekonomistka, upokojenka, Novo mesto
Lidija MURN, dipl. novinarka, Dolenjski list Novo mesto, Jablan
Bogdan OSOLNIK, pravnik, publicist, upokojenec, Ljubljana
Felician PEVEC, duhovnik-frančiškan, Frančiškanski samostan Novo mesto, Novo mesto
Andreja PLENIČAR, dipl. sociologinja, bibliotekarka, v.d. ravnateljice Knjižnice Mirana Jarca Novo mesto, Novo mesto
Primož REPAR, diplomant zgodovine, absolvent filozofije, Dolenjske Toplice
Andrej RIFEL - FELAN, gimnazijski maturant, uslužbenec, Litostroj, tovarna viličarjev, Ljubljana, Kamnik
Jože SEVLJAK, prof. pedagogike, Zavod za izobraževanje in kulturo Litija, Litija
Barica SMOLE, predmetna učiteljica slovenskega in ruskega jezika, Labod, tovarna Temenica Trebnje, Trebnje
Rudi STOPAR, pesnik, likovni umetnik, Sevnica
Franci ŠALI, prof. sociologije, vodja Dolenjske založbe pri Tiskarni Novo mesto, Vavta vas
Franc ŠETINC, upokojeni novinar in politik, Ljubljana
Jože ŠKUFA, prof. slovenskega jezika, predstojnik Zavoda RS za šolstvo, enota Novo mesto, Novo mesto
Martin ŠOŠKO, prof. slovenskega jezika s književnostjo, ravnatelj Gimnazije in ekonomske srednje šole Brežice, Brežice
Peter ŠTEFANČIČ, lektor in tajnik Dolenjske založbe pri Tiskarni Novo mesto, Novo mesto
Smiljan TROBIŠ, predmetni učitelj kemije in biologije, Novo mesto
S. VINDIŠ, psevdonim
Anica ZIDAR, razredna učiteljica, upokojenka, Mokronog

RAST

RAST

RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**

Letnik VII., leto 1996, št 3-4 (41-42)

ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

IZDAJATELJICA:

Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Franci Konciliya

SOIZDAJATELJICE:

Občine Črnomelj, Metlika, Škocjan, Trebnje in druge občine
Dolenjske, Posavja, Bele krajine, Kočevske ter Zavarovalnica
Tilija

SVET REVIJE:

Predsednik sveta: Robert Judež (Mestna občina Novo mesto),
namestnik: Janez Komelj (Zavarovalnica Tilija Novo mesto),
člani: Alenka Cizel (Škocjan), Ksenija Khalil (Črnomelj), Milan
Rman (Trebnje), Milan Travnikar (Metlika), Ida Zagorc
(Šentjernej)

UREDNIŠKI ODBOR:

Jože Škufca (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica
odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Milan
Markelj (Kultura), Franci Šali (Družbena vprašanja), Janez
Gabrijelčič (Rastoča knjiga), Darija Jakše (Odmevi in odzivi),
Lucijan Reščič (likovni urednik), Marjan Ravbar in Rudi Stopar

NASLOV UREDNIŠTVA IN
TAJNIŠTVA:

Mestna občina Novo mesto, Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto
- s pripisom za revijo Rast, tel.: (068) 317-256, faks: (068) 322-
731

TAJNIK REVIJE:

Franc Zaman

LEKTOR:

Peter Štefančič

NAROČNINA:

Mestna občina Novo mesto, št. ŽR.: 52100-630-40115, s
pripisom za revijo Rast
Letna naročnina za fizične osebe je 3.000 SIT, za pravne osebe
6.000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT

PRISPEVKI:

Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih
rokopisov in drugega gradiva ne vračamo. Željeno je, da so
prispevki napisani z računalnikom v dveh izvodih na eni strani
papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi na
računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word,
Wordperfect ali v dostext.

NAKLADA:

1000 izvodov

PRIPRAVA ZA TISK:

Biro M Novo mesto

TISK:

Tiskarna Novo mesto

Po mnenju Ministrstva Republike Slovenije za kulturo (št. 415 - 325 / 92 z dne 1. julija 1992) je revija uvrščena med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov.

Rast je naslednica trebanjske revije SAMORASTNIŠKA BESEDA

Izhaja štirikrat letno v dvojnem obsegu, in sicer marca, junija, oktobra in decembra

Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo,
Mestna občina Novo mesto in Upravna enota Novo mesto

82
RAST 1996

200701930,3/4

COBISS o

KNJŽNICA M. JARCA
DOMOLJUBSKI SABOR LEX

RAST – JULIJ 1996

MESTNA OBČINA NOVO MESTO